

Mgr. Silvia Letavajová, PhD. (1974)

je etnologička a kulturologička. Tieto odbory vyštudovala na FF UK v Bratislave. Viacero rokov pôsobila ako odborná asistentka na Katedre etnológie a mimoeurópskych štúdií FF UCM v Trnave a od roku 2016 pracuje na Katedre manažmentu kultúry a turizmu UKF v Nitre. Venuje sa tradičnej kultúre Slovenska, výskumu rodiny a rodinných obyčajových tradícií. Sústreďuje sa tiež na procesy, ktoré súvisia s príchodom migrantov (utečencov zvlášť) na naše územie a existenciou tzv. nových minorít. Venuje sa majoritno-minoritným vzťahom, tvorbe predsudkov, integračným a akulturačným procesom migrantov, a to na úrovni jednotlivcov a ich rodín. V dizertačnej práci „Fenoméni „utečencov“ z hľadiska etno-kultúrnych zmien na Slovensku“ sa venovala afganským utečencom. Záujem o problematiku zmiešaných manželstiev, partnerského a rodinného života Slovákov s cudzincami bol prirodzeným vyústením jej doterajšieho záujmu. Výsledky vedeckého štúdia prezentuje na domácich a zahraničných konferenciách. Je autorkou viacerých vedeckých štúdií, spoluautorkou niekoľkých vlastivedných monografií, napríklad „Kanianka“ (2006), „Ružindol“ (2009), „Buková“ (2010), „Smolenice“ (2011), „Biely Kostol“ (2014), vydala kapitoly v monografiách „Subcultures and New Religious Movements in Russia and East-Central Europe“ (2009), „Súčasná alternatívna religiozita na Slovensku“ (2014), „Alternatíva, životný štýl a identita?“ (2011), je editorkou publikácií: „Reflexia globalizácie v lokálnom spoločenstve“ (2004), „Slovensko: politika a spoločnosť“ (2004), „Globalizácia verzus identita v stredoeurópskom priestore“ (2004). V rámci svojich výskumov spolupracovala s viacerými mimovládnyimi a lokálnymi organizáciami.

ISBN 978-80-558-1353-0

9 788055 813530 >

SILVIA LETAVAJOVÁ ZMIEŠANÉ MANŽELSTVÁ AKO SOCIOKULTÚRNY FENOMÉN

Zmiešané manželstvá (manželstvá s cudzincami) ako sociokultúrny fenomén

Silvia Letavajová

Nitra 2018

*Zmiešané manželstvá
(manželstvá s cudzincami)
ako sociokultúrny fenomén*

Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre
Filozofická fakulta
Katedra manažmentu kultúry a turizmu

ZMIEŠANÉ MANŽELSTVÁ (manželstvá s cudzincami) ako sociokultúrny fenomén

Silvia Letavajová

Nitra 2018

Recenzenti:

Prof. PhDr. Zuzana Beňušková, CSc.

Doc. PhDr. Magdaléna Paríková, CSc.

Dr. habil. Maciej Marcin Kurcz, PhD.

© Autori:

Mgr. Silvia Letavajová, PhD.

Vydavateľ

Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre

ISBN 978-80-558-1353-0

ÚVOD	9
1 METÓDY A TECHNIKY VÝSKUMU	17
1.1 Dotazníkový výskum	17
1.2 Rozhovory a pozorovanie	20
1.3 Výskumnícka sebareflexia	24
2 TEORETICKÉ VÝCHODISKÁ A HISTORICKÉ ASPEKTY ŠTÚDIA ZMIEŠANÝCH MANŽELSTIEV	29
2.1 Manželské preferencie	30
2.1.1 Inštitúcia manželstva	30
2.1.2 Skupiny, hranice a vzťahy medzi skupinami	34
2.1.3 Biologické a sociokultúrne aspekty výberu manželského partnera	38
2.1.4 Endogamia a exogamia	45
2.1.5 Manželstvo a výber partnera v islámskej kultúre	50
2.2 Zmiešané manželstvo ako sociálna kategória	53
2.2.1 Zmiešané/nezmiešané manželstvo ako binárna opozícia	54
2.2.2 Zmiešané manželstvá a identita	60
2.3 Zmiešané manželstvá a migračné procesy	68
2.3.1 Sociálne charakteristiky aktérov migrácií	68
2.3.2 Zmiešané manželstvo ako indikátor integračných a asimilačných procesov	74
2.3.3 Zmiešané manželstvá a migračné procesy v Európe v 2. polovici 20. storočia	78
2.3.4 Zmiešané manželstvá s cudzincami v kontexte aktuálnych štatistických údajov	89
3 ZMIEŠANÉ MANŽELSTVÁ NA SLOVENSKU	97
3.1 Zmiešané manželstvá v tradičnej kultúre	97
3.1.1 Vnímanie „inakosti“ a „cudzosti“	98
3.1.2 Lokálna a sociálna endogamia	101
3.1.3 Manželstvá etnicky a konfesionálne odlišných partnerov	108

3. 1. 4	Výber manželského partnera v kontexte migračných procesov	117
3. 1. 5	Odraz zmiešaných manželstiev vo folklórnych a obyčajových tradíciách	122
3. 2	Legislatívne podmienky vzniku a fungovania manželstiev s cudzincami na Slovensku	136
3. 2. 1	Cudzinec	138
3. 2. 2	Manželstvo a partnerstvo	142
3. 2. 3	Manželstvo s cudzincom	143
3. 2. 4	Naturalizácia	148
3. 3	Manželstvá Slovákov s cudzincami v štatistických dátach	150
3. 3. 1	Slováci na sobášnych trhoch mimo územia Slovenska . .	151
3. 3. 2	Cudzinci na sobášnych trhoch na území Slovenska . . .	157
3. 3. 3	Manželstvá Slovákov s cudzincami na Slovensku	172
4	EMPIRICKÝ VÝSKUM	185
4. 1	Reflexia zmiešaných manželstiev verejnosťou	185
4. 1. 1	Preferencia partnera z podobnej alebo blízkej skupiny . .	185
4. 1. 2	Preferencia partnera podľa štátnej príslušnosti a kontinentu	188
4. 1. 3	Preferencia partnera podľa etnicity, religiozity, jazyka a rasy	190
4. 1. 4	Osobné skúsenosti so zmiešaným manželstvom	193
4. 1. 5	Odporúčania vo vzťahu k manželským preferenciám svojich potomkov	195
4. 2	Príklad slovensko-alžírskych, slovensko-egyptských a slovensko-tuniských manželstiev	200
4. 2. 1	Okolnosti zoznámenia a spôsob uzavretia manželstva . .	201
4. 2. 2	Partnerský a rodinný život	210
4. 2. 3	Deti a ich výchova	215
4. 2. 4	Adaptácia, uplatnenie na trhu práce	220
4. 2. 5	Komunikačné stratégie	223
4. 2. 6	Meno a priezvisko	228

4. 2. 7	Koncept domova, etnická a občianska identita	235
4. 2. 8	Religiozita	240
4. 2. 9	Vnímanie odlišnosti zmiešaného manželstva	248
4. 2. 10	Riešenie konfliktov, ukončenie manželstva	251

ZÁVER		255
--------------	------------------	------------

LITERATÚRA, DOKUMENTY A PRAMENE		263
--	------------------	------------

VECNÝ REGISTER		280
-----------------------	------------------	------------

MIXED MARRIAGES (MARIAGES WITH FOREIGNERS)		
AS A SOCIAL AND CULTURAL PHENOMENON (Summary)	. .	283

„Aj keď si myslíme, že voľba nášho životného partnera je voľbou autonómnou, ktorá je založená len na tom, že dvoch ľudí k sebe „niečo“ priťahuje, nie je tomu úplne tak. Pri voľbe partnera na nás totiž pôsobia sociálne a kultúrne determinanty, ktoré ovplyvňujú náš výber tým, že nás „nútiť“ k určitému správaniu sa. Výsledkom tohto pôsobenia je potom homogamia či heterogamia v spoločnosti.“

(Steigerová 2009: 20)

ÚVOD

Ako už z názvu predkladanej monografie vyplýva, hlavným predmetom môjho záujmu sú zmiešané manželstvá. Zmiešané manželstvá, čiže manželstvá s partnerom patriacim do inej skupiny, vnímam ako jeden z významných sociokultúrnych fenoménov, ktoré odrážajú postoj jednotlivca k odlišnosti, reflektujú normatívne aspekty jeho života v rámci skupiny a zároveň odzrkadľujú vzájomné vzťahy medzi skupinami. Vo vedeckom bádani ale i laickej verejnosti sú zmiešané manželstvá najčastejšie chápané ako vzťahy partnerov, ktorí pochádzajú z etnicky, nábožensky, rasovo, jazykovo, sociálne, kultúrne, lokálne či politicko-ekonomicky odlišných prostredí. Spoločným a identifikujúcim znakom týchto vzťahov je prekračovanie symbolických alebo reálnych geografických hraníc medzi skupinami. Najčastejšie vznikajú ako následok priestorovej blízkosti a kontaktu s odlišnou skupinou alebo jej členmi. Objavujú sa v prípadoch bezprostredného susedstva odlišných skupín (kultúrne heterogénne prostredia, kontaktné zóny – pohraničie), podmieňuje ich migrácia obyvateľstva. Odborná pozornosť sa na túto problematiku tradične upriamuje najmä v krajinách, ktoré majú dlhodobú a priamu skúsenosť s migračnými procesmi, skúsenosť s prítomnosťou a vzájomným kontaktom etnicky, jazykovo, nábožensky či inak odlišnými skupinami na vlastnom území.

V slovenskom prostredí bola otázka prestupovania skupinových hraníc vznikom zmiešaných manželstiev skúmaná predovšetkým v kontexte s tradičnými autochtónnymi etnickými a náboženskými

menšinami. Téma manželstiev Slovákov s cudzincami – občanmi iných štátov, ktorí sú centrálnym objektom môjho záujmu, je v našich spoločenských disciplínach doposiaľ skúmaná len čiastočne alebo okrajovo. Aktuálne dianie, spoločenské zmeny, zintenzívňovanie migračných procesov v posledných desaťročiach a rokoch, stále priamejší a osobnejší kontakt s obyvateľstvom odlišných kultúr však ukazuje potrebu a naliehavosť jej výskumu.

Ako etnológa ma problematika inakosti zaujímala od samotného začiatku vedeckej a pedagogickej práce. Svoju pozornosť som sústreďovala na výskum rodiny, rodinných a rodových vzťahov, ale i rodinných obyčají, obyčají pri narodení dieťaťa, úmrtí alebo svadbe. Druhou oblasťou, ktorá je dodnes pre mňa nesmierne zaujímavou, sú novodobé procesy v spoločnosti, a to predovšetkým tie, ktoré súvisia s príchodom migrantov (utečencov zvlášť) na naše územie a existenciou tzv. nových minorít. V rámci tejto témy sa venujem majoritno-minoritným vzťahom, percepcii inakosti, tvorbe predsudkov, integračným a akulturačným procesom migrantov v novej spoločnosti, a to na úrovni jednotlivcov a ich rodín. Záujem o problematiku zmiešaných manželstiev, partnerského a rodinného života Slovákov s cudzincami bol teda akýmsi prirodzeným vyústením môjho doterajšieho profesijného záujmu.

Hlavným cieľom publikácie je podať obraz o zmiešaných manželstvách ako o širokospektrálnom a mnohovýstrovom spoločenskom fenoméne a zároveň ako o špecifickej sociálnej kategórii. Pri písaní publikácie som sa snažila zodpovedať najmä na nasledovné otázky:

1. Čo je to zmiešané manželstvo a aké je vnímanie zmiešaných manželstiev oproti takým, ktoré nie sú považované za zmiešané? Do akej miery je zmiešané manželstvo možné vnímať ako špecifické?
2. Aký je význam skupiny a skupinovej identity v súvislosti so zmiešanými manželstvami?
3. Aký je historický vývoj a perspektíva nazerania na zmiešané manželstvá v súčasnosti?

4. Aká je reflexia zmiešaných manželstiev verejnosťou? Ktoré kategórie „odlišnosti“ vníma verejnosť ako podstatné pri určovaní a označovaní svojej vlastnej skupiny a iných skupín a zároveň pri určovaní želaných a neželaných partnerov?
5. Aká je reflexia zmiešaných manželstiev samotnými aktérmi (partnermi) v takýchto vzťahoch?
6. Aké sú stratégie ich partnerského, rodinného a spoločenského života v rámci zmiešaného manželstva a krajiny, ktorú si zvolili za rezidenčnú?

Na tieto otázky sa pokúsim zodpovedať využitím viacerých metodologických postupov a výskumných techník. Uvedomujem si, že nie je v mojich silách spracovať všetky aspekty skúmaného fenoménu. Vo svojej práci sa preto venujem len konkrétnym vybraným témam. Z metodologického hľadiska som sa pri spracovaní tém pokúsila rešpektovať ich časovú, významovú a obsahovú následnosť. Pri rozmyšľaní o zmiešaných manželstvách a tiež pri samotnom koncipovaní textu som postupovala od historických konceptov vývoja témy až po jej percepciu v súčasnosti, od širších socio-priestorových významov až po vysvetlenie jeho fungovania v mikropriestore a na konkrétnych prípadových štúdiách, od teoretických rámcov problematiky k empirickým zisteniam. Reflexiu zmiešaných manželstiev verejnosťou som skúmala prostredníctvom výskumu názorových orientácií obyvateľstva mesta Prievidza. Ďalším objektom môjho záujmu sa stali konkrétne manželstvá Slovákov s cudzincami muslimského vierovyznania. Z vonkajšieho a formálneho hľadiska je odlišnosť partnerov v týchto manželstvách možné definovať viacerými kritériami, predovšetkým odlišnou štátnou príslušnosťou, kultúrou, náboženstvom a jazykom.

Reflektujúc stanovené ciele som prácu rozdelila do štyroch kapitol. Súčasťou prvej kapitoly pod názvom „Metódy a techniky výskumu“ je opis a zdôvodnenie postupov, ktoré som využívala pri získavaní empirického materiálu. Vo svojom výskume som sa opierala najmä o štandardné etnologické kvalitatívne techniky:

rozhovor a zúčastnené a nezúčastnené pozorovanie, ale tiež o kvalitatívno-kvantitatívnu techniku dotazníkového šetrenia. Kvantitatívne techniky som uplatnila aj v prípade kapitol, ktorých podkladom bola analýza štatistických dát. V rámci prvej kapitoly sa venujem aj výskumníckej autoreflexii.

Obsahovou náplňou druhej kapitoly sú teoretické aspekty a historické východiská vývoja zmiešaných manželstiev. Jej cieľom je opísať základné princípy vzniku a fungovania inštitúcie manželstva, skupinovej identity a vnímania skupinových odlišností pri výbere partnera, ale i biologické a sociokultúrne zákonitosti manželských preferencií (najmä problematiku endogamie a exogamie). Skupinová identifikácia jednotlivcov, presné vymedzenie a ohraničenie skupiny, definovanie sociálnych hraníc je historicky ale i situačne variabilné. Z tohto dôvodu je nutné aj samotné prekračovanie skupinových hraníc, a teda aj pojem „zmiešané manželstvo“ chápať ako určitý sociálny konštrukt. O zmiešaných manželstvách uvažujem ako o špecifickej sociálnej kategórii a analyzujem ju v kontexte binárnych opozícií ale i v kontexte osobnej a skupinovej identity (jej upevňovania, formovania alebo zmien).

Napokon, v poslednej podkapitole sa zaoberám vznikom a fungovaním zmiešaných manželstiev a ich podmienenosti migračnými procesmi a migračnou skúsenosťou jednotlivcov. V zahraničnej vedeckej spisbe sú zmiešané manželstvá medzi domácim obyvateľstvom a migrantmi považované za určitý identifikátor sociálnej dištancie týchto skupín, a zároveň za ukazovateľ integračných alebo asimilačných procesov. Vzťahy medzi mobilitou, zmiešanými manželstvami a integračnými procesmi sledujem na príklade novodobých migrácií v Európe od polovice 20. storočia do súčasnosti. Svoju pozornosť sústreďujem predovšetkým na vývoj v tzv. tradičných emigračných európskych krajinách. Osobitne ma zaujímajú rodové aspekty vzniku zmiešaných manželstiev a tiež interkultúrne kontakty európskeho obyvateľstva s muslimskými migrantmi. Text kapitoly poukazuje na širšie európske súvislosti medzi mobilitou a vznikom zmiešaných manželstiev, naznačuje tiež význam a postavenie Slovenska v rámci týchto procesov.

Tretia kapitola práce sleduje problematiku zmiešaných manželstiev už v rámci slovenských kontextov. Na tému pritom nazerám vo viacerých rovinách. V prvej podkapitole sa venujem výberu partnera a v rámci neho aj percepcii zmiešaných manželstiev v tradičnej kultúre Slovenska. Koncept „odlišného“, „cudzieho“, „cudzinca“ a „manželstva s cudzincom“, ich chápanie a interpretácia neboli vždy jednoznačné a podliehali konštantným zmenám. Vo všeobecnosti záviseli najmä od vnímania priestorových a sociálnych vzdialeností medzi skupinami, ale i povahy a potrieb samotného výkladu tohto termínu, či jeho užívateľa. Za „cudzinca“ mohol byť považovaný napríklad obyvateľ susednej obce a rovnako aj občan iného štátu. Zaujímať ma bude najmä uplatňovanie tradičných vzorov správania sa pri výbere partnera z lokálne (priestorovo), etnicky a nábožensky odlišných prostredí, pozornosť sústredím aj na odraz zmiešaných manželstiev vo folklóre a obyčajových tradíciách. Ich súčasťou bude reflexia tureckej prítomnosti v 16. a 17. storočí na našom území, ako jednej z významných a dlhodobých historických skúseností domáceho obyvateľstva s jazykovo, etnicky a nábožensky odlišnými skupinami. Ďalšie dve podkapitoly sa venujú zmiešaným manželstvám v súčasnosti. V prvej z nich sa zameriavam na oficiálne legislatívne rámce, ktoré vznik zmiešaných manželstiev s cudzincami na Slovensku upravujú. V druhej časti sa sústreďujem na deskripciu a analýzu sobášnych trhov, na ktorých v súčasnej dobe najčastejšie dochádza k zoznámeniu a následne aj k vzniku zmiešaných manželstiev Slovákov s cudzincami a nakoniec na analýzu štatistických údajov, ktoré charakterizujú reálne uzavreté zmiešané manželstvá s cudzincami. Ich popis umožní utvoriť si predstavu o aktuálnom stave problematiky ale i možnom vývoji a pravdepodobnosti vzniku takýchto partnerstiev, dovoľí tiež predpokladať možné správanie obyvateľstva v manželských preferenciách v budúcnosti.

Obsahom poslednej kapitoly je reflexia fenoménu zmiešaných manželstiev verejnosťou a tiež samotnými aktérmi takýchto vzťahov. V tejto časti sumarizujem poznatky, ktoré sú výsledkom empirického výskumu, uskutočneného za pomoci štruktúrovaného dotazníka,

hlbkových rozhovorov a tiež zúčastneným a nezúčastneným pozorovaním. Cieľom dotazníkového výskumu, ktorý som k téme zmiešaných manželstiev uskutočnila v radoch obyvateľstva mesta Prievidza, bolo zistiť, aký je význam skupinovej identity (pocit prináležitosti k určitej skupine alebo skupinám, konformity s jej hodnotami) pri uzatváraní zmiešaných manželstiev alebo rozmyšľaní o nich. Výskumom názorových orientácií som sa snažila objasniť, akým spôsobom ľudia v súčasnosti pri výbere partnera uvažujú o príslušnosti k skupinám, ktoré kategórie používajú pri zaraďovaní partnerov a samých seba do skupín za dôležité, príslušníkov akých skupín a prečo považujú za vhodných a odporúčaných, a naopak, neprijateľných a nevhodných.

Emickú perspektívu som využila pri výskume názorových orientácií samotných aktérov zmiešaného manželstva, čiže partnerov, ktorí v zmiešanom manželstve žijú, alebo určitý čas v minulosti žili. Som si vedomá rôznorodosti v individuálnom prežívaní ale i rôznorodosti osobných stratégií v partnerskom aj rodinnom správaní, a preto som sa pre potreby výskumu sústredila len na špecifickú skupinu zmiešaných manželstiev. Objektom môjho výskumu sa stali manželstvá Sloveniek s partnermi muslimského vierovyznania. Svoj výber som vymedzila územne na partnerov severoafrického arabského a islámskeho¹ sveta, konkrétne na tri krajiny pôvodu – Alžírsko, Tunis a Egypt. Tieto krajiny pôvodu partnerov som vybrala zámerne. Mojim cieľom bolo sústrediť pozornosť na partnerov pochádzajúcich z rôznorodých prostredí (z hľadiska štátnej príslušnosti, etnickej, jazykovej a náboženskej príslušnosti): manželka (Slovenka) ↔ manžel Alžírčan, Tunisian, Egypťan. V prípade mužov – partnerov som zvolila ich pôvod zo skupín, prostredí, ktoré sú kultúrne a geograficky

¹ Pri zápise spisovných slov „moslim“ a „islam“ a slov, ktoré sú od nich odvodené, používam v texte dve varianty. V bežnom texte používam variant, ktorý je viac ako desaťrošie akceptovaný slovenskou akademickou verejnosťou, čiže ich formu: „muslim“ a „islám“. Tvary „moslim“ a „islam“ používam v prípade, aké ho takýmto spôsobom vyslovili samotní respondenti, prípadne je takéto znenie slov použité v názvoch alebo zdrojoch, z ktorých som informáciu čerpala.

pomerne blízke (uvedomujúc si historickú aj kultúrnu špecifickosť každej z týchto krajín pôvodu). Problematika stretu európskeho a slovenského prostredia s islámskou kultúrou je v súčasnosti nielen veľmi zaujímavou ale i verejne a politicky diskutovanou témou. Výber partnerov z týchto troch krajín, odráža tiež početnosť zastúpenia migrantov na Slovensku podľa krajín pôvodu ale i počty zmiešaných manželstiev. Spomedzi migrantov pochádzajúcich z Afriky ale i celkového počtu zmiešaných manželstiev Slovákov s partnermi z tohto kontinentu sa Egypt, Tunisko a Alžírsko radia na popredné miesta. Tento výskum je možné chápať ako súbor prípadových štúdií. Počet týchto prípadov mi nedovoľuje vyvodzovať absolútne závery a generalizovať zistenia. Dovoľuje mi však sledovať podobnosti alebo odlišnosti v postojoch a správaní respondentov s ohľadom na ich partnerský, rodinný alebo spoločenský život, determinovaný existenciou v zmiešanom manželstve. V tejto podkapitole som si všimla najmä nasledovné témy: okolnosti zoznámenia a spôsob uzavretia manželstva respondentov, konkrétne stratégie v ich rodinnom a partnerskom živote, otázka detí a ich výchovy, problematika adaptácie a integrácie partnerov v novej spoločnosti, uplatnenie na trhu práce, ale i otázky identity v zmiešanom manželstve, ktoré som sledovala na príklade výberu mena a priezviska, komunikačných stratégií, etnickej a občianskej príslušnosti, religiozite či koncepte domova. V rámci tejto témy ma zaujímalo tiež to, či a akým spôsobom vnímajú špecifickosť zmiešaných manželstiev samotní aktéri, ako chápu výhody a nevýhody takéhoto vzťahu, ako je ich vzťah vnímaný najbližšími príbuznými. Rozhovory s respondentmi mi umožnili sledovať tieto sociokultúrne javy pohľadom zvnútra prostredníctvom autentických vyjadrení samotných aktérov zmiešaných manželstiev. Dôležitou súčasťou môjho textu budú preto priame citácie výpovedí respondentov. Zistenia získané na základe rozhovorov s respondentmi som doplnila a konfrontovala s vlastnými pozorovaniami, realizovanými v prostredí migrantov, cudzincov a zmiešaných manželstiev.

Verím, že publikácia prispeje k štúdiu a interpretácii zmiešaných manželstiev, ako i ostatných javov, ktoré na rôznych úrovniach

determinujú vzťahy v novodobej spoločnosti, čím vytvorí podmienky pre diskusiu k jednotlivým témam a napomôže tak k pochopeniu tohto zložitého avšak nesmierne zaujímavého fenoménu.

Na záver by som chcela poďakovať respondentom za to, že sa so mnou podelili o svoje skúsenosti, názory a pocity, za to, že boli ochotní rozprávať o témach, ktoré sú neraz veľmi osobné až intímne. Tiež ďakujem recenzentom za cenné pripomienky k mojim textom, zvlášť Doc. Magdaléne Paríkovej za jej dlhoročné vedenie a osobný prístup. Ďakujem svojej rodine, najmä rodičom, sestre a synovi za to, že ma v mojej práci podporovali a umožňovali mi venovať sa jej.

1 METÓDY A TECHNIKY VÝSKUMU

Jedným z čiastkových cieľov práce je zistiť, aká je reflexia fenoménu zmiešaných manželstiev verejnosťou a tiež samotnými aktérmi týchto vzťahov, čiže partnerov, ktorí v zmiešanom manželstve žijú alebo v minulosti žili. Tieto otázky som sa rozhodla dopovedať prostredníctvom empirického výskumu, uskutočneného kvalitatívnymi a z časti kvantitatívnymi metódami, akými sú hĺbkové rozhovory, zúčastnené a nezúčastnené pozorovanie a dotazníkový výskum. V nasledovnom texte sa pokúsím opísať a zdôvodniť použitie týchto výskumných techník, ako i metodologických postupov pri získavaní a spracovaní empirických poznatkov a v neposlednom rade opísať problémy a úskalía, s ktorými som sa pri spracovaní tejto špecifickej témy stretla.

1.1 Dotazníkový výskum

Dotazníkový výskum som realizovala na príklade obyvateľstva hornonitrianskeho mesta Prievidza a uskutočnila ho v priebehu roka 2016 a v prvej polovici roku 2017. Pri získavaní dát som využila pomerne obsiahly štandardizovaný dotazník s viac ako 50 otázkami. Dotazník vyplňali respondenti sami (prostredníctvom papierového alebo online formulára), alebo som ho na základe

rozhovoru s dotýčným respondentom vyplnila sama. Jeho cieľom bolo zistiť, či a akým spôsobom ľudia pri výbere manželského partnera kategorizujú ľudí a samého seba do skupín, akým spôsobom rozmýšľajú o želaných (akceptovaných alebo odporúčaných) a naopak, neželaných a neprijateľných manželských partneroch.² V rámci dotazníka som sa pokúšala zistiť, ako respondenti definujú a hodnotia zmiešané manželstvo vo všeobecnosti, v rámci akých skupín (definovaných napríklad na základe etnicity, religiozity, rasy, štátnej príslušnosti, kultúrnych špecifik, priestorovej vzdialenosti)³ a konkrétnych podskupín sú alebo nie sú ochotní tolerovať prekračovanie medziskupinových hraníc vytvorením zmiešaného manželstvom a prečo. Tieto informácie som zisťovala vo vzťahu k samotným respondentom, ako i odporúčaniam respondentov pri výbere partnerov ich vlastných detí. Za dôležité som preto považovala využitie najmä otvorených otázok. Tento spôsob dáva respondentom možnosť rozmýšľať o téme voľne, vytvárať vlastné kategórie a svoje názory zdôvodniť.⁴ Získaný materiál som následne podrobila obsahovej analýze, sledujúc nielen kvantitatívnu (frekvencia výskytu jednotlivých výrokov, početnosť výpovedí, závislosti javov

² Hornonitrianske mesto Prievidza som si k svojmu výskumu zvolila z niekoľkých dôvodov. Prievidza patrí z hľadiska počtu cudzincov medzi typické slovenské mestá, tiež medzi mestá s pestrú škálou cudzincov z hľadiska dôvodu ich príchodu ako aj krajiny ich pôvodu. Podiel cudzincov na celkovej skladbe obyvateľstva 1,73 % je porovnateľný s celoslovenským priemerom. Takmer 97 % z celkového počtu obyvateľov (cca 47 tisíc) sa hlási k slovenskej národnosti, 62 % obyvateľstva je rímsko-katolíckeho vierovyznania (ďalších 29 % je bez vyznania, 2 % sú evanjelici). Mesto je tiež mojim rodom. V roku 2014 bol v meste realizovaný výskum lokálnej integrácie cudzincov (Hlinčíková – Chudžíková 2014).

³ Dôležitosť etnickej, náboženskej, jazykovej, rasovej príslušnosti alebo príslušnosti k štátu a kontinentu v manželských preferenciách respondentov naznačil prieskum, ktorý som realizovala na vzorke piatich respondentov pred začiatkom samotného výskumu.

⁴ Otázky zisťujúce skupinové preferencie pri výbere partnera mali podobnú konštrukciu a pýtali sa respondentov, partnerov alebo manželov akej štátnej príslušnosti (náboženstva, národnosti...) by akceptovali alebo neakceptovali. Respondenti mali možnosť uviesť viacero odpovedí a zdôvodnení, niektorí z nich sa k určitým otázkam nevyjadrili (nevedeli odpovedať, nemali názor na tému). Priame výpovede respondentov uvádzam v texte vždy kurzívou. V rámci dotazníka som tiež použila zatvorené otázky a otázky typu bipolárnej škály (respondenti v nich vyjadrovali svoje hodnotenia za pomoci číselnej stupnice).

od sociálnych charakteristík respondentov, akými sú napríklad vek, pohlavie a vzdelanie), ale i kvalitatívne znaky (samotné obsahy výpovedí, ich formulácia).

Viaceré výskumy verejnej mienky (napr. Vašečka 2009, Letavajová 2001) potvrdzujú, že vnímanie a prijímanie inakosti je závislé od sociálnych charakteristík respondentov. Z tohto dôvodu som sledovala aj závislosť výpovedí od pohlavia, veku a vzdelania respondenta, ktoré vnímam v tomto výskume ako premenné. Pri výbere respondentov som uplatňovala účelový a tzv. kvótny princíp, ktorým som dosiahla približne rovnaké zastúpenie respondentov v rámci sledovaných kategórií: pohlavie, vek a vzdelanie.⁵ Informácie som získala celkovo od 221 respondentov, z toho 109 mužov a 112 žien. Respondenti sú slovenskej národnosti (s výnimkou 7 respondentov), 71 % respondentov je kresťanského vierovyznania, 22 % respondentov uviedlo, že sú bez vierovyznania.

Tabuľka č. 1: Počty respondentov podľa pohlavia, veku a vzdelania

spolu	vek			najvyššie dosiahnuté vzdelanie		
	do 30 rokov	31-50 rokov	nad 51 rokov	základné alebo stredoškolské bez maturity	stredoškolské s maturitou	vysokoškolské alebo doktorandské
spolu	221	75	76	70	77	73
muži	109	36	38	35	38	37
ženy	112	39	38	35	39	36

⁵ Respondentov aj osobitne skupinu mužov a žien som posudzovala v závislosti od vekových kategórií do 30 rokov, do 50 rokov a nad 51 rokov (čiže vekových kategórií, keď si respondenti pravdepodobne zakladajú partnerské zväzky a rodiny, dlhodobejšie žijú v týchto zväzkoch alebo sa stávajú starými rodičmi). Osobitne som sledovala názory mladých ľudí, a to na príklade študentov posledného ročníka dvoch prievidzských stredných škôl – Strednej odbornej školy obchodu a služieb Prievidzi a Piaristickej spojenej školy F. Hanáka Prievidza (ich celkový počet je 27). Výpovede respondentov som analyzovala tiež z hľadiska ich vzdelania (základné alebo stredoškolské bez maturity, stredoškolské s maturitou, vysokoškolské). Zastúpenie respondentov podľa ich profesionálneho pôsobenia alebo štúdia (v humanitných, technických alebo prírodovedných či všeobecných odboroch) bolo približne rovnaké.

1. 2 *Rozhovory a pozorovanie*

Rozhovory som viedla s konkrétnymi aktérmi žijúcimi v etnicky zmiešaných manželstvách. Počet premenných som zúžila požiadavkou, aby ženy v týchto partnerstvách boli občiankami Slovenskej republiky a muži občanmi inej krajiny. Keďže jedným z mojich cieľov bolo sledovať koexistenciu kultúrnych prvkov v bikultúrnych rodinných prostrediach, pôvod neslovenského partnera som obmedzila na užší geograficko-politický ale i sociokultúrny priestor severnej Afriky, ktorú je z hľadiska kultúry možné charakterizovať tiež ako arabská a islámska severná Afrika. V rámci tohto priestoru som sa zamerala na tri konkrétne krajiny – Egypt, Alžírsko a Tunisko. Tieto krajiny som vybrala zámerne, nakoľko aj podiel migrantov z týchto krajín na Slovensku a tiež podiel zmiešaných manželstiev Sloveniek s partnermi z týchto krajín je štatisticky významný. Spomedzi afrických krajín tvoria dokonca najpočetnejšie skupiny. Objektom môjho výskumu sa teda stali partneri zo slovensko-tuniských, slovensko-alžírskych a slovensko-egyptských manželstiev. Základným kritériom, podľa ktorého som respondentov vyberala, bolo to, aby aspoň určitý čas svojho života žili v takomto zmiešanom manželstve. To znamená, že do výskumu som zaradila respondentov, ktorí v čase jeho realizácie žili v takomto manželstve, alebo boli po ukončení manželstva rozvedení. Pre zmiešané manželstvá je prirodzené, aby využívali sociálne (príbuzenské, priateľské, pracovné...) siete vytvorené v oboch krajinách, z ktorých partneri pochádzajú. Viacerí z nich žijú napríklad striedavo v oboch krajinách, trávajú v jednej z nich určitú časť roka alebo života. Okrem toho voľný pracovný trh a otvorenosť hraníc v rámci EÚ umožňuje aj týmto osobám pracovať alebo žiť v niektorej z týchto krajín. Do súboru respondentov som preto zaradila tých, ktorí aspoň časť svojho manželského života viedli aj na Slovensku.

Jedným z faktov, ktorý výrazne determinoval môj výskum, bol pomerne nízky počet zmiešaných manželstiev na Slovensku. Okrem toho objektom môjho výskumu boli partnerstvá, kde partneri pochádzajú zo vzdialených a odlišných kultúrnych prostredí.

Mnohé z prvkov pôvodnej kultúry manžela sú založené na islámskej náboženskej tradícii. Povedomie kultúrnej odlišnosti partnera a život v slovenskom majoritnom prostredí, pre ktoré je islám novým a častokrát odmietaným prvkom, má tiež za následok, že títo jednotlivci, ale i ich partneri a celé rodiny sa uzatvárajú, svoj rodinný život vnímajú ako čisto privátnu záležitosť a nechcú o ňom komunikovať. Nachádzanie respondentov, ktorí spĺňali deklarované podmienky a zároveň boli ochotní viesť so mnou rozhovor, bolo preto pomerne náročné. Pri hľadaní respondentov som sa stretala predovšetkým s odmietnutím, a to v radoch žien aj mužov (predpokladám, že 80% oslovených odmietlo moju prosbu o rozhovor). Najčastejšími deklarovanými dôvodmi odmietnutia rozhovoru (ak ich uviedli) bola ich časová zaneprázdnenosť, neochota riešiť rodinné záležitosti verejne alebo nedôvera a strach zo zneužitia informácií. Tieto bariéry som sa snažila prekonať neustálym vysvetľovaním spôsobov získavania, zaznamenávania, spracovania aj budúcej prezentácie výsledkov výskumu, ubezpečovaním o anonymnosti výskumu a zdôrazňovaním môjho neutrálneho statusu. Na základe pozorovaní v týchto prostrediach je možné predpokladať, že rozhovor so mnou odmietali tiež respondenti, ktorých partnerský alebo rodinný život prechádzal určitými problémami a krízami, o ktorých nechceli verejne rozprávať.

Respondentov som nachádzala predovšetkým metódou tzv. „nehovej gule“ alebo „nabaľovania“ („snowball sampling“). Tento typ výberu respondentov predpokladá, že každý z oslovených respondentov, ktorí spĺňajú dané kritériá, pozná ďalších potencionálnych respondentov a svojim odporúčaním sa stane nápomocným pri výskume. V počiatočnom štádiu som sa obracala najmä na respondentov, ktorých som poznala zo svojich priateľských okruhov, spolupracovala som s nimi alebo uskutočnila rozhovor už v minulosti. Tí ma odporúčili na ďalších respondentov. Pri vstupe do súkromného a rodinného prostredia respondentov sa v rámci môjho výskumu ukázala ako kľúčová a nenahraditeľná tiež úloha prostredníka. Mediátor, ktorý pri kontaktovaní respondentov zdôrazňoval moju dôveryhodnosť, sa v prostredí

cudzcincov a zmiešaných manželstiev pohybuje v rámci svojho súkromného aj profesijného života už dlhodobo.

S respondentmi som viedla hĺbkové rozhovory na základe dopredu pripravených okruhov tém. Štruktúra kladených otázok reflektovala časovú následnosť jednotlivých udalostí (napríklad: zoznámenie, sobáš a jeho okolnosti, život po príchode na Slovensko, po narodení detí), ale i tematické zaradenie (napríklad: komunikácia, partnerské vzťahy, spoločenské vzťahy, výchova detí). Pri rozhovore som využívala takisto predovšetkým otvorené otázky, ktoré umožnili opýtanému vyjadriť vlastný názor, dali mu priestor o témach rozmýšľať a vyjadriť sa vlastnými slovami.

Rozhovory som s dovoľením respondentov nahrávala. Zvukové nahrávky som následne prepísala a text podrobila kvantitatívnej aj kvalitatívnej analýze. V prípade, že respondenti s nahrávaním nesúhlasili, ich výpovede som priamo počas stretnutia zaznamenávala písomne. V štyroch prípadoch som interview realizovala telefonicky. Tieto rozhovory som takisto so súhlasom respondenta nahrala a následne prepísala. Rozhovory s jednotlivými respondentmi trvali najčastejšie jednu až tri hodiny. Interview som realizovala v prostrediach, ktoré sú respondentom blízke, považujú ich za svoje vlastné a cítia sa v nich doma. Najčastejšie nimi boli ich vlastné domácnosti, ale i verejné priestranstvá, ktoré si sami zvolili (kaviareň, detské ihrisko, ich pracovisko, lavičky v exteriéri). Mojim pôvodným cieľom bolo uskutočniť rozhovory vždy s oboma partnermi v takýchto vzťahoch, čo sa však počas výskumu ukázalo ako nereálne. Dôvodom boli viaceré skutočnosti, najmä neprítomnosť alebo neochota jedného z partnerov, alebo ukončenie vzťahu rozvodom alebo rozchodom. Ďalším deklarovaným dôvodom, ako sa vyjadrili samotní respondenti, bolo to, že jeden z nich (najčastejšie ním bola partnerka) bol schopný odpovedať na otázky za oboch partnerov, keďže sa navzájom dobre poznali. Komunikácia s respondentmi sa odohrávala v slovenskom jazyku, nakoľko viacerí muži – partneri žili v čase výskumu na Slovensku už niekoľko rokov a vedeli sa dohovoriť po slovensky, alebo po slovensky hovorili plynulo. V prípade troch mužov som rozhovor viedla

v anglickom jazyku. Rozhovory som realizovala v roku 2014 a 2015 a po dlhšej prestávke som sa k nim vrátila v roku 2017. Počas výskumu sa mi podarilo získať rôznorodú skupinu informátorov.

Ako som sa už zmienila, respondenti trvali na anonymite svojej osoby. Z tohto dôvodu nebudem v texte ani pri samotných výpovediach respondentov uvádzať konkrétnejšie údaje, na základe ktorých by bolo možné osoby identifikovať.

Hĺbkové štruktúrované rozhovory som uskutočnila s 29 respondentmi. Získala som tak určitý obraz o 22 zmiešaných manželstvách, z toho 12 slovensko-egyptských, 5 slovensko-alžírskych a 5 slovensko-tuniských. Z hľadiska rodu sa výskumu zúčastnilo 12 mužov a 17 žien. Z nich 7 žien a 7 mužov tvoria medzi sebou páry (3 slovensko-egyptské, 2 slovensko-alžírské a 2 slovensko-tuniské). Ďalších 10 Sloveniek a 5 mužov (2 pôvodom z Alžírska a 3 z Egypta) sa zúčastnili rozhovoru bez svojich partnerov. Respondenti pochádzajú z viacerých slovenských miest (Galanta, Bratislava, Prievidza, Trnava, Pezinok, Nitra, Košice, Topoľčany a iné). Vek respondentiek v čase rozhovoru sa pohyboval od 23 rokov do 48 a vek mužov od 29 do 44 rokov. Manželstvá respondentov pretrvávajú dodnes s výnimkou troch žien a dvoch mužov, ktorí sú rozvedení. Priemerná dĺžka trvania manželstiev (počítam manželstvá trvajúce aj manželstvá rozvedené) je cca 8 rokov. V 14 z týchto manželstiev sa narodili deti. Ostatné partnerstvá sú bezdetné alebo sa starajú o deti, ktoré pochádzajú z predchádzajúceho partnerstva manželky.

S ďalšími dvanástimi osobami, ktoré patrili do okruhu rodinných príbuzných týchto partnerov alebo poznali či pracovali s osobami, žijúcimi v zmiešaných zväzkoch Slovák – cudzinec, som uskutočnila voľné neformálne rozhovory, týkajúce vybraných okruhov tém, najmä vnímania zmiešaných manželstiev.

Druhou technikou, ktorú som v rámci výskumu použila, bolo zúčastnené a nezúčastnené neštandardizované **pozorovanie**. Zúčastnené pozorovanie pritom chápem ako určité začlenenie výskumníka do skúmaného sociálneho procesu, výskum, ktorý predpokladá úzky kontakt pozorovateľa s pozorovanými a jeho zúčastňovanie

sa na činnostiach pozorovaných. Nezúčastnené pozorovanie je typom pozorovania, pri ktorom nie je pozorovateľ zaangažovaný do skúmanej situácie, nezúčastňuje sa na činnostiach spoločenstva, ktoré skúma, stojí mimo neho a pozoruje ho zvonku. Tieto techniky pozorovania som využila najmä v prostrediach migrantov a v prostrediach zmiešaných partnerstiev a manželstiev. Jednalo sa napríklad o pozorovania v rodinných prostrediach účastníkov rozhovorov ale i ďalších aktérov takýchto vzťahov, ktorí sa štandardizovaných rozhovorov nezúčastnili, či pozorovania na komunitných aktivitách (neformálnych rodinných a priateľských stretnutiach migrantov, aktivitách poriadanych organizáciami, združujúcimi migrantov alebo cudzincov na Slovensku). Cieľom tejto techniky bolo pozorovať prejavy správania sa jednotlivcov, psychické stavy alebo prejavy verbálnej a neverbálnej komunikácie. Technika pozorovania mi umožnila overiť údaje získané rozhovorom s respondentmi, dovolila pozorovať rozdiel medzi deklarovaným a skutočným správaním sa.

1.3 Výskumnícka sebareflexia

Tému zmiešaných manželstiev partnerov z odlišných kultúrnych prostredí považujem za veľmi špecifickú a citlivú. Od výskumníka si vyžaduje veľkú mieru vnímavosti, objektivity a sebareflexie. Reflexia statusu výskumníka zahŕňa viaceré aspekty. Odráža jeho pozíciu, odstup a subjektivitu výskumníka, vedomie vlastnej roly, schopnosť rešpektovať etiku výskumu, predstavuje úvahy nad povahou a obsahom zozbieraných dát a ich interpretáciou, vytvára priestor pre pohľad druhých. (Mildnerová 2015: 58) Rolové a statusové aspekty vzťahu výskumník – respondent definujú nielen kompetencie, úlohy a činnosti, ktoré im z tejto pozície vyplývajú, ale aj samotný spôsob správania, reakcií a očakávaní v procese vzájomnej sociálnej interakcie. Rešpektovanie etických zásad v kontakte výskumníka a respondenta je do značnej miery podmienené tým, ako osobu výskumníka vníma respondent a ako respondenta vníma

výskumník, ale aj od toho, ako výskumník a respondent vnímajú svoje vlastné pozície. Tak isto si uvedomujem potrebu zhodnotenia aj mojej vlastnej pozície vo výskume, preto sa v nasledovnej časti budem venovať otázke výskumníckej sebareflexie. Moja pozícia pri získavaní, spracovaní a interpretácii dát bola ovplyvnená viacerými skutočnosťami. V prípade nadväzovania kontaktov s respondentmi zohrávali významnú úlohu predovšetkým rodovo-vekové vzťahy. Aj keď to nie je možné generalizovať, pre kultúry, z ktorých respondenti – muži pochádzali, je príznačný veľký dôraz na rodinný život, rešpekt k starším, ochrana súkromia ale i určité rozdeľovanie sveta mužov a žien. To sa prejavuje aj presným vymedzením mužských a ženských rolí v rodine a spoločnosti, ale i osobitnými pravidlami komunikácie mužov a žien. Keďže v komunikácii s mužmi – muslimami som vystupovala predovšetkým ako žena – výskumníčka, bolo prirodzené, aby som tieto normy rešpektovala. Ich viditeľné odmietnutie alebo neakceptovanie mohlo naše vzájomné vzťahy a dôveryhodnosť naštříbiť (napríklad podávanie rúk na znak pozdravu len v prípade, ak ho inicioval muž).

V komunikácii s respondentom výskumník tak isto vystupuje ako jednotlivec, ktorý rovnako pochádza z určitého kultúrneho prostredia. Ako príslušník vlastnej skupiny alebo kultúry na seba v procese socializácie preberá nielen vzory a hodnoty svojho spoločenstva, ale i predsudky a stereotypné hodnotenia o sebe samom a iných kultúrach. Pri práci s respondentmi bol významný najmä môj status Slovenky, Európanky, zástupkyne hostiteľskej krajiny a majority a tiež osoby reprezentujúcej určitú inštitúciu (v mojom prípade univerzitu a akademickú pôdu). Tieto charakteristiky výskumníka mohli byť do veľkej miery zdrojom nedôvery a odstupu zo strany potencionálnych respondentov a boli zrejme dôvodom aj viacerých odmietnutí rozhovoru so mnou. Niektorí z nich ma pravdepodobne vnímali ako osobu: nedôveryhodnú, nakoľko pochádzam z cudzieho kultúrneho prostredia; nevhodnú na komunikáciu (cudzí žena); zasahujúcu do súkromia; potencionálne zdieľajúcu názor a postoj majority či ohrozujúcu ich ciele. Na druhej strane môžu však respondenti výskumníka vnímať aj ako určitého sprostredkovateľa alebo mediátora pri vstupe do novej

kultúry. Deje sa tak hlavne v počiatočných adaptačných fázach a bezprostredne po príchode migranta do novej krajiny. Tento fenomén bol zrejímavý v niektorých rozhovoroch s respondentmi. Viditeľný sa stával napríklad prostredníctvom otázok, ktoré mi respondenti kladli ako výskumníkovi. Týmito otázkami si overovali, či je správne to, čo si myslija alebo konajú, alebo ma žiadali o vysvetlenie a zdôvodnenie správania slovenských inštitúcií alebo verejnosti voči nim.

Počas svojho výskumu som sa tiež stretla s problematikou štylizácie respondentov a určitou disproporciou medzi verbálne deklarovaným a skutočným myslením alebo správaním respondenta. Opýtaní niekedy jednoducho rozprávali to, čo si mysleli, že od nich očakávam. U viacerých respondentov som tiež badala, že majú pocit, že ich konanie alebo vyjadrenia sú do určitej miery kontrolované a musia ich zodpovedať a vysvetľovať. Viacerí z respondentov sa vyjadrili, že vzťah verejnosti na Slovensku voči zmiešaným manželstvám, muslimom, manželstvám s muslimami, ale i vzťah k cudzincom vo všeobecnosti vnímajú ako negatívny alebo nedôverčivý. Negatívne postoje domáceho obyvateľstva voči nim sa vo svojich výpovediach celkom prirodzene snažili zmierniť a vyvracať tým, že poukazovali na nekonfliktnosť svojej osoby, ale i kultúry, z ktorej pochádzajú. Vo viacerých rozprávaniach respondentov sa preto objavovala snaha obhajovať a vysvetľovať odlišnosti svojej a hostiteľskej kultúry. Viaceré rozhovory boli tiež poznačené ich snahou selektovať určité témy, o ktorých sa domnievali, že môžu byť problematické (napríklad otázka náboženstva) alebo úsilím dištancovať sa od problémov (najmä medializovaných), prispôbiť sa väčšine a „nevyčnievať“. Pociť, že ich správanie je kontrolované, bol badateľný nielen v rozhovoroch o vzťahu s majoritným obyvateľstvom, ale i k ostatným cudzincom, krajanom, či organizáciám, ktoré ich zastupovali. Táto tendencia sa objavovala predovšetkým v rozprávaniach o viere a praktizovaní alebo nepraktizovaní náboženského života, kde sa niektorí z respondentov odmietali vyjadriť, alebo sa porovnávali s inými migrantmi či poukazovali na ich odlišné správanie.

Poslednou avšak veľmi významnou pozíciou, ktorú som voči respondentom zaujímala, bol môj status bývalej manželky cudzinca

a matky dieťaťa, ktoré pochádza z takéhoto manželstva. Obávala som sa, že práve tento fakt do značnej miery skomplikuje moje možnosti pri získavaní respondentov, a to najmä pre negatívne vnímanie rozvodu v týchto kultúrach. Moje obavy sa vo väčšine prípadov ukázali ako neopodstatnené. Rozhovory s respondentmi, ktorí súhlasili so stretnutím, som sa snažila viesť nezaujato a bez toho, aby som im svoju rodinnú situáciu popisovala. Ak sa ma však spýtali priamo na moje rodinné pomery, túto skutočnosť som im nezamlčala. Väčšina respondentov túto skutočnosť nijak neproblematizovala a prejavila pomerne nekritický a tolerantný postoj. Tento status mi na druhej strane umožnil viesť viaceré neformálne rozhovory a realizovať pozorovania v prostrediach, ktoré by mi boli inak neprístupné. Išlo najmä o rozhovory k téme zmiešaných manželstiev s rodinnými príslušníkmi a ďalšími osobami v krajine pôvodu môjho bývalého manžela (Egypt), ale i pozorovanie správania a rozhovory so slovenskými ženami a tamojšími mužmi, ktorí v tejto krajine žili vo vzťahu s cudzincom alebo k nemu zaujímali určitý postoj. Pri zbieraní informácií ako aj interpretácii dát som sa usilovala nevnašať moje subjektívne postoje a vychádzať výlučne z informácií pozorovaných alebo počutých od respondentov, aj keď som si vedomá, že nie je možné tomu úplne zabrániť.

2 **TEORETICKÉ VÝCHODISKÁ A HISTORICKÉ ASPEKTY ŠTÚDIA ZMIEŠANÝCH MANŽELSTIEV**

V anglosaskej, frankofónnej ale i domácej vedeckej spisbe sa v súvislosti so zmiešaným manželstvom objavujú viaceré termíny: anglické „marriage mixed“, „intercultural“, „interracial“, „transnational“, „marrying out“; francúzske „mariage mixte“, „transculturel“, „biculturel“, „international“; české „manželství mezinárodní“, „smíšená“, slovenské „zmiešané manželstvo“, „manželstvo s cudzincom“ a iné. V súčasnosti hovoríme o zmiešanom manželstve v prípadoch, ak partneri pochádzajú z etnicky, nábožensky, rasovo, jazykovo, sociálne, kultúrne, geograficky či politicko-ekonomicky odlišných prostredí. Základným rysom a podstatou takéhoto vzťahu je prekračovanie medziskupinových hraníc. Platformou a zároveň nevyhnutným východiskovým bodom štúdia zmiešaných manželstiev je pochopenie ďalších sociálnych javov a princípov, akými sú predovšetkým inštitúcia manželstva, formovanie skupín, život jednotlivcov v skupinách, vnímanie skupinových odlišností, ako aj zákonitostí partnerských preferencií. V nasledovnej časti sa preto zameriame práve na tieto aspekty štúdia rodinného a spoločenského života človeka.

2. 1 *Manželské preferencie*

2. 1. 1 *Inštitúcia manželstva*

Manželstvo⁶ je vo väčšine spoločností vnímané ako jedna zo základných právnych a spoločenských inštitúcií. Sobáš, ktorým je manželstvo potvrdené, je najčastejšie definovaný ako akt, ceremónia alebo proces, legálne potvrdzujúci konsenzuálny vzťah medzi manželom a manželkou. Vznik manželského zväzku má celý rad foriem a podôb podmienených kultúrnymi tradíciami jednotlivých spoločností. Podstatou všetkých je verejná deklarácia súhlasu partnerov so sobášom ale i akceptácia tohto zväzku spoločnosťou. Rôznorodosť foriem legalizácie manželstva odráža jednotlivé etapy kultúrno-historického vývoja ľudstva, ale aj kultúrne osobitosti jednotlivých spoločností. Špecifiká pravidiel vzniku a existencie manželských vzťahov odzrkadľujú morálno-etické normy, historicko-politické, ekonomické a sociálne charakteristiky jednotlivých kultúrnych spoločností (Dubayová 2001: 75). Podobu sobáša do veľkej miery určuje prítomnosť a charakter authority, ktorá sobáš uznáva. J. Skupnik (2010: 266-273) rozoznáva niekoľko spôsobov uzatvorenia sobáša. Jedným z nich je tzv. „privátny“ alebo „individualistický sobáš“ („self-marriage“). Jedinými autoritami, ktoré vznik sobáša v tomto prípade potvrdzujú, sú samotní partneri, ktorí

⁶ M. Dubayová (2001: 75) používa v súvislosti s rómskou rodinou pojem „matrimónium“. Na rozdiel od klasického ponímania manželstva, ktoré je príliš naviazané na zákonnú, inštitucionálnu legitimizáciu vzťahu muža a ženy, termín „matrimónium“ je podľa nej možné aplikovať na spoločenstvá s rôznorodými formami vnútroetnickej či vnútrokúpnovej legitimizácie tohto vzťahu, ktoré bývajú často v protiklade s majoritnými zákonnými normami. Tento pojem používa autorka v spojitosti s rómskymi skupinami a vníma ho ako uzavretie manželstva podľa tradícií rodiny a skupiny a následné vedenie partnerského a rodinného života, vrátane splodenia a vychovávania detí. Po tomto sobáši môže nasledovať uzavretie oficiálneho manželstva pred cirkevnými alebo štátnymi orgánmi.

do sobáša vstupujú.⁷ Ďalšou historickou alternatívou autority, ktorá potvrdzuje právoplatnosť manželstva, je príbuzenstvo, zastúpené najčastejšie otcom jedného z budúcich manželov.⁸ Tieto manželstvá a vplyv príbuzenských a rodových štruktúr na inštitúciu manželstva sa postupne snažila vytlačiť cirkev. Na cirkevné mocenské snahy nadviazal štát prostredníctvom občianskych sobášov, uzatváraných pred štátnou autoritou.

Vstup do manželstva je vo všetkých kultúrach realizovaný prostredníctvom rituálov (rituálov prechodu), ktoré sú charakteristické vysokým stupňom normatívnosti. Manželstvo mení doterajšie pozície a spoločenské zaradenie muža a ženy a zároveň pre nich stanovuje nové práva a povinnosti. Zmena stavu zo slobodného na ženatého muža a vydatú ženu je v tradičnej ako aj modernej spoločnosti významnou skutočnosťou, a to pre samotného jednotlivca ale i skupinu, ktorej je členom. Je kľúčovým momentom, ktorý sa podieľa na formovaní individuálnej, rodinnej a skupinovej identity. V mnohých kultúrach je uzavretie manželstva kritériom, na základe ktorého sú žena alebo muž považovaní za dospelých jedincov alebo za členov skupiny, ktorí sa môžu podieľať na rozhodovaní o rodinných a spoločenských záležitostiach.⁹ Zmena stavu zo slobodného na ženatého alebo vydatú je vždy verejne deklarovaná a symbolicky prezentovaná viacerými spôsobmi. Dokazuje ho napríklad zmena mena (preberanie mena manžela, rodového mena), zmena spôsobu odievania sa (napr. pokrývka hlavy, účes, zmena farebnosti odevu), alebo zmeny v správaní jednotlivca.

⁷ Príkladom takéhoto typu sú sobáše uzatvorené na základe amerického „common law marriage“. Jeho podstatou bolo uznávanie a plná legalizácia sobášov, ktoré vznikali v situáciách, keď v rozľahlých novoosídlených oblastiach amerického kontinentu nebolo možné zaistiť prítomnosť cirkevnej alebo štátnej autority a hrozilo masové spolužitie párov bez uznaného manželského zväzku.

⁸ Príbuzenská autorita deklarujúca uzavretie manželstva mala význam predovšetkým v spoločnostiach, v ktorých poznali tzv. kompenzáciu za nevestu. Kompenzácia bola najčastejšie realizovaná ekonomickými transakciami z rodiny ženicha do rodiny manželky (napr. transferom dobytku alebo financií).

⁹ Vysoký status manželského stavu v spoločenstve dokazuje aj percepčia jeho protipólov – slobodná matka, starý mládenec, stará dievka, ktoré sú v tradícii často vnímané negatívne, odsudzované a chápané ako neprirodzené.

Zaradenie do skupiny vydatých a ženatých prináša pre manželov povinnosť rešpektovať nové pravidlá, týkajúce sa obvykle výchovy detí, spoločného vlastníctva (spoluvlastníctvo manželov, dedičské právo), sexuálneho správania sa (nevera, promiskuita), príbuzenských väzieb (výpomoc, účasť na rodinných obradoch) ale i vzťahu k spoločenstvu ako takému. Novozískaný status zosobášených je prirodzene potvrdzovaný materstvom a rodičovstvom.¹⁰

Základnou úlohou manželstva a následne aj rodiny je okrem socializácie a sprostredkovania sociálneho zaradenia svojich členov do spoločnosti, zaistenia ekonomickej spolupráce členov rodiny ale i celého spoločenstva, poskytnutia ochrany, starostlivosti a citovej opory svojim členom predovšetkým samotná regulácia sexuálneho správania a zabezpečenie reprodukcie danej spoločnosti. Úlohou manželstva je teda dosiahnutie biologickej a spoločenskej legitimacy vzťahu páru ale i novovzniknutých príbuzenských vzťahov medzi partnermi, ich potomkami a rodinami. Keďže manželstvo priamo podmieňuje reprodukciu a zachovanie potomstva, ktoré je z hľadiska prežitia skupiny rozhodujúce, výber manželského partnera je vo všetkých kultúrach primárnou a verejnou otázkou. Pravidlá prirodzeného výberu, ktoré sa v dlhodobom procese medzigeneračnej transmisie skupiny vyselektovali ako najsprávnejšie, zabezpečia pretrvanie potenciálu len tých, o ktorých sa predpokladá, že sú najlepšimi z radu možných manželských partnerov. Každá rodina a skupina dbá na to, aby jej členovia uzatvárali len spojenia, ktoré sú jej prospešné, nepoškodzujú jej vnútornú súdržnosť a homogenitu. Výber manželského partnera je zo strany samotného

¹⁰ Vo viacerých kultúrach sa žena stane právoplatnou členkou rodiny a spoločnosti až keď porodí prvé dieťa. Dokonca aj uzavretie manželstva môže byť podmienené privedením dieťaťa na svet, čím žena dokazuje svoju plodnosť. Z etnografickej spisby poznáme tzv. manželstvá na skúšku. Porodením dieťaťa žena mení svoju pozíciu v systéme lokálnych vzťahov, menia sa jej právomoci a úlohy. Prejavom tejto premeny môže byť aj získanie nového mena. Príkladom tohto javu sú niektoré muslimské kultúry, v ktorých sa v oslovovaní ženy (a rovnako aj muži) po narodení dieťaťa upustí od používania jej doterajšieho krstného mena, ktoré nahradí pomenovanie, odkazujúce na rodičovský vzťah k dieťaťu. Príkladom je pomenovanie: matka Aliho. Najčastejšie sa odkazuje k deťom podľa poradia: prvorođený syn, najstarší syn alebo najstaršia dcéra.

jednotlivca ovplyvňovaný náklonnosťou, emocionálnymi preferenciami a iracionalitou. Mimo jeho súkromného rozhodnutia je však pri výbere partnera zohľadňovaný aj alebo predovšetkým záujem rodiny, širokého príbuzenstva a celej skupiny. Aby sa jednotlivec rozhodol racionálne a predovšetkým v súlade s rodinnými a skupinovými preferenciami, uplatňuje spoločnosť, zastupovaná príbuznými, verejnosťou, inštitúciami pri výbere vhodného partnera viaceré spôsoby ovplyvňovania. Výber adekvátneho partnera dosahuje spoločenstvo predovšetkým dvoma spôsobmi:

1. zákazom, diskrimináciou nevhodných a neprijateľných partnerov
2. preferenciou, preskripciou vhodných partnerov.

Tlak pri výbere partnera sa najčastejšie objavuje ako pozitívny príklad, rada, vzor a odporúčanie. Ak sa však jednotlivec so skupinovú identitou nestotožní a odkloní sa od očakávaných vzorov správania, nastupujú sankcie. Ich forma a intenzita je rôzna, od ohovárania, zastrašovania, uvádzania negatívnych príkladov, diskriminácie, ekonomickej sankcie (pokuta, vydedenie), až po vylúčenie zo skupiny (vyhostenie, exkomunikácia) alebo smrť. Ovpľyňovanie želaného sobášneho správania sa objavuje v rôznych fázach životného cyklu jednotlivca – pred výberom partnera (odporúčania, vzory), počas jeho výberu (zákazy, nahováranie, udelenie rodičovského súhlasu) aj po jeho výbere (znevýhodnenie aktérov takéhoto sobáša vrátane potomkov, ktorí zo vzťahu vzišli.

Kontrola dodržiavania sociálnych noriem je realizovaná predovšetkým samotnou rodinou. K zásadným mocenským inštitúciami, ktoré rozhodujú o pravidlách uzatvárania manželstva, patria štát a cirkev. Tieto inštitúcie kontrolujú manželské preferencie prostredníctvom legislatívnych úprav, náboženských kódexov, vplyvu kňazov a náboženských komunít. Kontrolnú funkciu neformálne vykonávajú aj ďalší členovia skupín, z ktorých partneri pochádzajú – susedia, rovesníci, kolegovia a iní.

2. 1. 2 Skupiny, hranice a vzťahy medzi skupinami

Sobáš je viac ako vzťah medzi dvoma jednotlivcami, je to vzťah medzi dvoma alebo viacerými skupinami, súvisí s ich vzájomnými reláciami, ich statusom a rolou. K želaným vzorom správania je jednotliviec v každodenných situáciách i výnimočných situáciách, akou je voľba manželského partnera, tlačенý prostredníctvom skupinovej identifikácie. K tomuto procesu dochádza prirodzeným stotožnením sa s hodnotami a postojmi rodiny a skupiny. Všetko to, čo je človeku dôverne známe a tvorí nepostrádateľný základ jeho existencie, považuje za samozrejmé, prirodzené a „dobré“. Jeho vzťahy k ostatným členom svojej skupiny sú založené na princípoch zdieľania, spolupatričnosti a lojality a ich úlohou je udržanie celistvosti skupiny. Vzťah medzi skupinami je teda ovplyvňovaný prirodzenou koncentráciou na svoju vlastnú skupinu, jej zvýrazňovanie a uprednostňovanie a naopak, odstupom, zaznávaním alebo bázňou voči cudzej skupine. V tejto spojitosti sa zvyknú používať napríklad pojmy „etnocentrizmus“, „europocentrizmus“ alebo „xenofóbia“.

Positívne väzby a závislosť od vlastnej skupiny sú vštepované už malým deťom v procese socializácie. Pre dieťa ale i dospelých je z psychologického hľadiska podstatné to, že všetko dôverne známe mu poskytuje oporu a pocit šťastia, a preto to uprednostňuje. Dieťa, ktoré má svoju vlastnú rodinu a okruh priateľov, ktoré miluje, dokáže pomerne skoro rozoznať cudzích a cudzie skupiny, ktoré vníma ako „iné“ a „ohrozujúce“. Spoločenské vedy pracujú s pojmami „vlastná skupina“, „referenčná skupina“ a „sociálna dištancia“. Zatiaľ čo pojmom vlastná skupina označujeme skupinu ľudí, pre ktorú používame pojem „my“, za referenčné sú označované skupiny, do ktorých sa človek zapája, usiluje sa o duchovné spojenie s nimi, súhlasí s nimi alebo chce do nich patriť. Vlastná skupina môže zároveň znamenať referenčnú skupinu, ale nie vždy to tak je. Príkladom je migrant, pochádzajúci z určitého kultúrneho prostredia, ktorý sa snaží úspešne alebo neúspešne včleniť do kultúry hostiteľskej krajiny a participovať na nej. Sociálna dištancia vyjadruje mieru prijatia a akceptácie

príslušníkov inej skupiny. Pre všetky skupiny (vlastné alebo referenčné) je príznačné, že rozvíjajú špecifickú sústavu zásad, presvedčení a noriem a zároveň identifikujú nepriateľov, ktorí nevyhovujú jej potrebám. Preferencie a nepriatelia vlastnej skupiny sú preferenciami a nepriateľmi každého člena tejto skupiny. Zjednodušujúc tému môžem povedať, že vlastnú skupinu určuje zhoda a podobnosť jej členov a príslušníka inej skupiny definuje naopak jeho odlišnosť. Odlišnosť medzi skupinami je podstatná vtedy, ak je považovaná za menej normálnu, menej bežnú alebo menej akceptovanú ako ostatné. Pri rozlišovaní „svojho“ a „cudzieho“ je významná aj miera zjavnosti týchto rozdielov. Okom viditeľné odlišnosti umožňujú rozdiely postrehnúť rýchlejšie a jednotlivca jednoduchšie zatriediť do príslušnej skupiny. K najviditeľnejším znameniam toho, že jednotlivec je členom inej skupiny, sú preto prvky, ktoré naše zmysly upútajú najskôr. Sú nimi napríklad meno, gestikulácia, výraz tváre, farba pleti, jazyk alebo prízvuk, odev, náboženské praktiky, stravovacie návyky. Zjavné odlišnosti vyvolávajú dojem skutočnej odlišnosti. V prípade, že odlišnosť nie je viditeľná a skupina nemá nejaké očividné a nápadné rysy, radi si odlišnosť dokonca vymyslíme, len aby sme vedeli jednotlivcov a skupiny, do ktorých patria, ľahšie kategorizovať. (Allport 2004: 68-71) Takýmto spôsobom fungujú predsudky a stereotypy.

Miera skupinovej identifikácie je závislá od vytýčenia hraníc medzi spoločenstvami. Tieto deliace čiary predpovedajú existenciu vlastnej skupiny a zároveň existenciu cudzej skupiny či viacerých skupín (Allport 2004: 72). Deliace hranice neexistujú len medzi samotnými skupinami, ale aj v ich vnútri a medzi jej jednotlivými podskupinami. Prestup hraníc je vždy podmienený normami, ktoré sú v spoločenstve všeobecne platné. Úlohou hraníc je teda vymedziť životný priestor, usporiadať ho, určiť hranice a možnosti správania. Tieto hranice slúžia ako obmedzenie, na druhej strane umožňujú orientáciu, pomáhajú predchádzať konfliktom medzi skupinami. Hranice medzi skupinami môžu byť reálne priestorovo vymedzené alebo majú symbolickú povahu. Dôsledkom sociálnej organizácie sú aj sociálne hranice. Existujú prípady, v ktorých sú sociálne hranice totožné s priestorovými a reálne naznačujú stret rôznych

typov identít v sociálnom priestore. (Majo 2008: 108) Svedectvom možných posunov v intenzite udržiavania sociálnych hraníc a foriem ich prekračovania môžu byť práve zmiešané manželstvá. Potreba uchovávanía a reprodukcie tradícií vlastnej skupiny však prirodzene vedie k tomu, že sociálne hranice sa v minulosti prekračovali len zriedkavo. Najčastejším dôvodom toho, prečo nie sú zmiešané manželstvá v mnohých spoločenstvách preferované, sú kultúrne odlišnosti ale i rozdielne statusy medzi skupinami. D. Bensimon a F. Lautman (1974: 14-40) vnímajú v tomto kontexte zmiešané manželstvá ako výraz nepriateľstva skupiny voči okoliu a ako zradu jednotlivcov voči vlastnej skupine.

Prekračovanie medziskupinových hraníc zmiešanými manželstvami je možné vysvetliť aj aplikáciou konceptu otvorených a uzavretých skupín. M. Kaľavský (1994: 6) charakterizuje tzv. uzavretú skupinu vo vzťahu k asimilácii a priepustnosti sociálnych hraníc ako systém, pri ktorom sa prechod medzi skupinami netoleruje, dokonca sa zosmiešňuje. Za člena takto definovanej skupiny je považovaný aj taký jedinec, ktorý v nej bol vychovávaný, ale neidentifikuje sa s ňou. V uzavretom systéme alebo spoločenstve sa neustále zdôrazňuje pôvod jednotlivcov a prijatie nového člena sa odmieta. Príslušnosť k vlastnej skupine je považovaná za exkluzívnu danosť a výnimočnosť. Významným faktorom formovania takejto skupiny je snaha zachovať vlastnú integritu, zveladiť a pestovať vlastné kultúrne hodnoty. Zmiešané manželstvá sa v týchto skupinách síce tolerujú, ale nepokladajú sa za dobré, nakoľko môžu byť hrozbou vnútornej súdržnosti a homogenity skupiny a predstavujú nebezpečenstvo straty členov. Na druhej strane fungujú skupiny tzv. otvoreného systému. Prijímanie nových členov je v nich ústretové a mechanizmy prestupu a prechodu medzi skupinami sú pomerne jednoduché. Prechod nových prvkov alebo osôb do tohto systému je vnímaný skôr ako prirodzený a pozitívny proces.

V súvislosti s vymedzovaním skupín a skupinovou identitou je potrebné reflektovať aj klasické dielo F. Bartha „Ethnic groups and boundaries“ (1969). F. Barth sa v tejto práci principiálne venuje etnickým skupinám a problematike vymedzenia ich hraníc, jeho teoretické koncepcie je však možné aplikovať na vznik a existenciu skupín

ako takých. Bežné antropologické vymedzenie etnickej skupiny ako populácie, ktorá je z veľkej časti schopná biologickej sebareprodukcie, zdieľa kultúrne hodnoty, vytvára priestor ku komunikácii a interakcii, identifikuje samu seba a je definovaná ostatnými skupinami, je podľa autora diskutabilné, nakoľko tieto elementy by mali byť skôr považované za určité charakteristiky alebo dôsledky procesu utvárania etnickej skupiny. Vymedzovanie etnických skupín len na základe kultúrnych odlišností podľa F. Bartha nie je správne, nakoľko môže viesť k predstave izolovanosti týchto skupín. Základom je podľa neho subjektívny prístup a sebaidentifikácia členov určitej skupiny a zároveň identifikácia skupiny zvonku členmi iných skupín. Identifikovať sa so skupinou znamená pre jednotlivca zdieľať kritériá hodnotení a názorov, ktoré umocňujú vzájomnú interakciu a komunikáciu medzi členmi. Naopak, pre jednotlivcov, ktorí do skupiny nepatria a zdieľajú odlišné kritériá pre posudzovanie určitej situácie, to znamená obmedzenie komunikácie. Skupiny identifikujú a zároveň odlišujú od iných skupín pomyselné hranice. Sociálne hranice ako sociálne konštrukty sa vytvárajú na základe interakcie s inými etnickými skupinami a signalizujú kritériá členstva v skupine – inklúzia a inklúziu. Z tohto dôvodu chápe F. Barth etnickú skupinu ako formu sociálnej organizácie. (Barth 1969: 10-29)

Príslušnosť ku skupine, chápanie odlišností ostatných skupín a prekračovanie hraníc medzi nimi prostredníctvom zmiešaného manželstva je úzko prepojené s vnímaním sociálnych a priestorových systémov, v ktorých žijeme a v rámci ktorých sa pohybujeme. Z hľadiska rozmeru (priestoru, počtu ľudí, vzťahov, významu) sa môže skupina, ku ktorej alebo voči ktorej sa vymedzujeme, javiť ako menší alebo väčší celok. Môžeme ju vnímať napríklad ako úzku rodinu, širšie príbuzenstvo, malé lokálne spoločenstvo, ako súčasť obce, mesta, regiónu alebo ich častí či ako etnickú alebo náboženskú skupinu, špecifickú socio-profesijnú skupinu, ale aj ako príslušnosť ku kultúrno-historickým areálom a skupinám (Slovania, európska kultúra, západný svet), k štátnemu celku či nadnárodnému ekonomicko-politickému spoločenstvu (EÚ).

2. 1. 3 *Biologické a sociokultúrne aspekty výberu manželského partnera*

Vznik, fungovanie a percepciu zmiešaného manželstva je potrebné sledovať a vysvetľovať v kontexte zákonitostí výberu partnera. Spoločenskovedné disciplíny pracujú pri štúdiu manželských preferencií s viacerými teoretickými prístupmi. Niektoré z klasických teórií vychádzajú z evolučno-biologickej podstaty človeka, iné vnímajú človeka predovšetkým ako spoločenského tvora a opierajú sa o kulturologické, antropologické, sociologické alebo psychologické východiská.

1. Dôležitými **socio-biologickými alebo evolučnými teóriami**, ktoré zohľadňujú výber partnera, sú nasledovné (Doktorová – Haščo 2006, Démuthová – Blažek 2007):

a) evolučná teória – Podľa Darwinovej evolučnej teórie prirodzeného výberu sú základnými prvkami evolúcie, ktoré rozhodujú o tom, ktoré vlastnosti prežijú ako adaptačne vhodné, predovšetkým: dedičnosť, mutácia a selekcia. Organizmy sa pri výbere partnera správajú tak, ako im to diktujú gény, ktoré určujú, že daná stratégia je najvhodnejšia, nakoľko sa v minulosti ukázala ako najúčinnnejšia. Ľudia si jednoducho vyberajú partnera tak, aby mal ich potomok čo najväčšie kvality. Vo svete zvierat volia samci za reprodukčnú stratégiu najmä maximálnu intenzitu (väčší počet samíc, zabezpečenie čo najväčšieho množstva potomkov). Teda nevýberovosť. Naopak, samice musia uprednostňovať skôr kvalitatívne hľadiská partnera. Uprednostňujú preto fyzicky silnejšieho a väčšieho samca, ktorý je schopný samicu s mláďatami ochrániť a zabezpečiť a svoje fyzické vlastnosti geneticky preniesť na potomkov. U dnešných ľudí to analogicky znamená, že ženy si vo svojich preferenciách volia mužov, schopných priniesť najmä materiálny statok. Tieto stratégie potvrdzujú mnohé výskumné zistenia. Spomeniem napríklad závery amerického evolučného psychológa D. M. Bussa, ktorý v 80. rokoch 20. storočia uskutočnil výskumy v tridsiatich siedmich kultúrach

na šiestich kontinentoch. Ďalšie závery k téme prináša rad výskumov v USA uskutočnených od 40. do 70. rokov 20. storočia. Všetky ukázali, že pre ženy je asi dvojnásobne dôležitejšie mužove finančné zabezpečenie ako je to v partnerských voľbách mužov.

b) teórie zohľadňujúce spoločenský status – Podľa týchto teórií dávajú u všetkých živočíchov samice prednosť hierarchicky vyššie postavenému samcovi, ktorý ovláda väčšie a kvalitnejšie teritórium, disponuje väčšími zdrojmi potravín. Vo svete ľudí to funguje podobne. Tieto tendencie dokladujú napríklad zistenia, podľa ktorých majú chlapci z vyššie postavených rodín v mnohých kultúrach lepšie možnosti pri voľbe partnerky. Spoločenské postavenie je univerzálnym znakom toho, koľko zdrojov muž kontroluje, aký má prístup k dostatočnej a kvalitnej strave, bývaniu a tým aj zdravšej starostlivosti o potomkov.

c) teória preferencie starších mužov – U zvieracích druhov stúpa postavenie samcov v hierarchii skupiny spolu s ich vekom. V tradičných ľudských spoločenstvách bol vek automaticky spájaný s telesnou silou ale i s atribútmi, akými sú: poznatky, múdrosť, trpezlivosť, moc, postavenie a vplyv. Úctu a rešpekt voči starším a starým mužom reflektuje aj systém gerontokracie, známy vo viacerých kultúrach. Vychádzajúc z týchto poznatkov je aj v súčasnej spoločnosti vyšší vek mužov asociovaný predovšetkým s možnosťou získavať a vlastniť zdroje a financie.

d) teória vpečatenia v partnerských preferenciách – Vpečatenie je procesom určitej fixácie a správania sa voči adekvátnemu objektu svojho záujmu. Objekt záujmu si volíme na základe mentálnych predstáv o partnerovi, ktoré si vytvárame už v detstve. V zoológii dokumentujú tieto preferencie príklady zvierat (hus) odchovaných v spoločnosti iného zvieracieho druhu (sliapky). Aj keď v dospelosti už boli obklopené zvieratami vlastného druhu, v sexuálnych preferenciách sa zameriavali na druh, s ktorým prežili ranné štádiá vývoja. Vo všeobecnosti sa tieto teórie odvolávajú na prirodzenú inklináciu k jedincom, ktorí sa podobajú na našich blízkych a známych, ktorí nás v detstve obklopovali.

e) teória poukazujúca na dôležitosť sekundárnych pohlavných znakov – Znakom mužnosti, sily a dobrého zdravia muža sú podľa tejto teórie predovšetkým mužné črty tváre (dlhšia a pevnejšia sánka, výrazné líčne kosti, vo viacerých kultúrach brada, ktorú si nechávajú muži až do vysokého veku), atletická postava, široké ramená alebo úzke bedrá. Tieto znaky pôsobia na ženu sexuálne príťažlivo a zároveň predznamenávajú, že partner dokáže ženu a jej potomkov ochrániť. Z pohľadu biológie žien je pozornosť zameraná predovšetkým na samotné tehotenstvo a materstvo. Mužské reprodukčné stratégie sa podľa tejto teórie zameriavajú na výber partnerky schopnej bezproblémovo otehotnieť a dieťa porodiť. Zaujímavé je tiež zistenie, že muži v tomto ohľade uprednostňujú ženy s určitým pomerom pásu a bokov, ktoré sa z tohto dôvodu javia ako ideálne a univerzálne vo viacerých kultúrach. Pri pohľade mužov na ženy ide tiež o celkovo správny tvar tela, zdravú pleť a lesklé vlasy, ktoré nie sú len symbolom krásy ale i dokladom dobrého zdravia potenciálnej partnerky a matky detí. (Doktorová – Haštó 2006: 127-130, Démuthová – Blažek 2007: 25-26)

Štúdium partnerských preferencií bolo v spoločenských disciplínach (hlavne v sociológii) dlho ignorované. Keďže výber manžela bol považovaný za nanajvýš individuálnu záležitosť, jeho výskum bol ponechávaný najmä psychologom. Až v 2. polovici 20. storočia sa na výber partnera začalo nahliadať ako na racionálnu voľbu. V rámci štúdia „mate selection“ (výber partnera) sú jednotlivé typy modalít rozpracované hlavne v anglosaskej ale i francúzskej odbornej literatúre.

2. K teóriám zohľadňujúcim sociokultúrne aspekty výberu partnera patria nasledovné:

a) teória podobnosti či symetrie – Predpokladá, že partnera si vyberáme na základe rovnakých parametrov – spoločných záujmov, hodnôt, vzdelania, spoločenského postavenia, jazyka alebo iných vlastností. Jedným z možných vysvetlení tejto tendencie je aj snaha nachádzať partnerov podobných svojim rodičom (Gabura 2012: 62-63) a ľuďom,

ktorí nás obklopujú, s ktorými sme vyrastali, ktorých poznáme a považujeme za dobrých v zmysle etickom aj normatívnom. Výberom partnera z rovnakej skupiny, s rovnakými vzormi správania sa, svetonázorom, hodnotami alebo poznatkami, udržiavame a zveľaďujeme nielen ekonomické zdroje skupiny, ale rozvíjame aj jej kultúrny kapitál (Kalmijn 1998: 399-400). Od 30. rokov 20. storočia sa v súvislosti s teóriou podobnosti začína hovoriť o endo-exogamických preferenciách. Hĺbkové výskumy k tejto téme uskutočnil v 50. rokoch 20. storočia A. Giraud vo francúzskej populácii. Jeho zistenia poukazujú na fakt, že väčšina ľudí si nevyberá svojho partnera náhodne, ale na základe určitých princípov, ktorých podstatou je podobnosť. Jedným zo záverov jeho práce je tvrdenie, že vo väčšine prostredí majú jednotlivci vždy viac možností a väčšiu šancu nájsť si partnera s rovnakým sociálnym pôvodom. Práce A. Girauda o manželských preferenciách sa stali súčasťou arzenálu klasického sociologického poznania. (Katrňák 2008: 27, Giraud 1964: 726-732, Varro 2003: 68) Rozsiahle výskumy témy uskutočnili aj M. Bozon a F. Héran, ktorí dospeli k zisteniam, že každý jedinec si vyberá partnera sociálne blízkeho (Bozon – Héran 1987).

b) teória komplementarity – Vychádza z predpokladu, že protiklady sa priťahujú. Za optimálneho partnera je tak možné považovať takú osobu, ktorá je od nás odlišná. Jedným z možných vysvetlení týchto tendencií je aj nevedomý strach z incestu, ktorý nás núti hľadať partnera odlišného od rodičov a tých, ktorých poznáme. Teória komplementarity bola sformulovaná v 50. rokoch 20. storočia psychológom R. Winchom. R. Winch sa domnieval, že pri výbere partnera uprednostňujeme také osoby, ktoré maximálne uspokojia naše potreby, pričom táto potreba je definovaná ako reciprocita (Gabura 2012: 62-63). V súčasnej spoločnosti to môže napríklad znamenať, že ak má muž vysoký sociálny kapitál, pri výbere svojej partnerky bude klásť dôraz na jej fyzický a estetický vzhľad. Naopak, čím je partnerka príťažlivejšou, zdôrazňuje a vyhľadáva partnera na základe jeho sociálnej exkluzivity. Ekonomický kapitál sa v tomto prípade kompenzuje v širšom slova zmysle s estetickým a kultúrnym kapitálom. Aký druh kapitálu je pri manželských preferenciách

dôležitý, závisí od konkrétnej spoločnosti. Podľa T. Katrnáka (2008: 29) si výberom partnera dopĺňame kapitál, ktorý nám chýba. Partnerské vzťahy tak naplňajú určité predpokladané scenáre. A. Kerckhoff a K. Davis tieto tendencie spresňujú teóriou tzv. filtrov. Podľa nej na prvom stupni výberu dochádza k previerke potencionálnych partnerov tak, že sa odfiltrujú tí, ktorí nezodpovedajú podmienkam kultúrnej homogamie (sociálna trieda, rasa, vek). Až následne sa páry vyberajú na základe komplementarity (Nerudová 1986: 67-71).

c) teória sobášnych trhov – Sobášnym trhom je označovaný priestor v rámci ktorého prichádza k voľbe partnerov, a to podľa určitých zákonitostí. Je to priestor, kde dochádza k stretávaniu, vzájomnému oceňovaniu, zvažovaniu a vytriedňovaniu párov, ktoré potencionálne smerujú k manželstvu. Týmto priestorom prechádza každý jedinec, ktorý uvažuje o možnosti uzavretia sobáša, ale i jedinci, ktorí sa stávajú predmetom takéhoto záujmu. Niektoré osoby, predovšetkým vdovci alebo rozvedení sa na sobášny trh vracajú opakovane. Aktéri na sobášnom trhu vzájomne súťažia, ponúkajú svoje zdroje, dochádza tu tiež k vyrovnávaniu ponuky a dopytu medzi skupinami žien a mužov. (Kalmijn 1998) Nové zistenia v tejto oblasti priniesol F. de Singly, ktorý tvrdil, že muž a žena sa „nepredávajú“ na manželskom trhu rovnakým spôsobom. Analýzou zoznamovacích inzerátov zistil, že hoci ide o paralelný manželský trh, nie je z hľadiska rodu totožný. Dospel tiež k záveru, že väčšina mužov zdôrazňuje svoje ekonomické prednosti (zamestnanie, majetok), zatiaľ, čo ženy opisujú skôr svoj fyzický vzhľad alebo svoje vzťahové kompetencie. Valorizácia muža na manželskom trhu prechádza takmer obligatórne spoznaním jeho profesie a príjmov. Naopak, hodnota ženy stúpa v očiach muža spolu s jej fyzickými kvalitami a prednosťami vo sfére domácnosti. Očakávania mužov a žien od svojich partnerov sa preto líšia. Ženy očakávajú ekonomické prednosti muža, muži vyhľadávajú u žien vzťahové a fyzické prednosti. Znamená to tiež, že čím viac sú muži bohatí, tým viac zvyšujú svoje požiadavky na estetickú dokonalosť partnerky, a čím viac sú ženy krásne, tým viac rozširujú svoje požiadavky na sociálnu

excellentnosť partnera. Na manželskom trhu sa vo všeobecnosti snažia viac svoj kapitál zhodnotiť ženy ako muži. (de Singly 1987: 197, podľa Kráľová 1995: 337-341)

d) teória sobášnych stratégií – Sobáš ako výsledok sobášnych stratégií, ktoré vníma ako hlboko zakorenené a zvnútornené princípy typických riešení, definovaných tradíciou konkrétnych spoločností, vo svojich koncepciách detailne popisuje P. Bourdieu (1972: 1107-1109). Podľa neho sobáš každého z detí – najstaršieho, najmladšieho, chlapca či dievčaťa, predkladá pred rodinu určitý problém. Pretrvanie manželstva rodina a skupina zabezpečí tak, že využije všetky ponúkané možnosti pravidiel dedičnosti a uzatvárania manželstva. Inak povedané, cieľom manželských stratégií nie je len dohodnúť a zabezpečiť „sobáš“, ale zabezpečiť „dobrý sobáš“. Znamená to maximalizovať profit a minimalizovať stratu. P. Bourdieu v tomto zmysle hovorí o ekonomických a symbolických nákladoch na sobáš ako o transakciách špeciálneho typu, ktoré vyjadrujú materiálnu a symbolickú hodnotu manželstva. Náklady na sobáš sú podmienené záujmami kandidátov, ktorí do manželstva vstupujú, ako aj záujmami skupín, z ktorých pochádzajú. Sú závislé od mnohých faktorov, napríklad od veľkosti dedičného majetku, práv, ktorými kandidáti na dedičstvo (v závislosti od pohlavia a poradia narodenia) disponujú. Najvýraznejšie systémy pravidiel výberu manželského partnera sú podľa P. Bourdieua zrejme predovšetkým u jedincov alebo skupín, ktorí sa nachádzajú na najnižších a najvyšších stupňoch sociálnej hierarchie. Účelom týchto sobášnych stratégií je ochrana jednotlivých vrstiev a ich spoločenského postavenia. Jednotlivec si partnera vyberá tak, že ak si nemá sobášom polepšiť na svojej pozícii, má si svoju pozíciu aspoň utvrdiť. Sobášne stratégie majú zabezpečiť biologickú reprodukciu skupiny a pritom majú viesť k zachovaniu sociálneho kapitálu. Tento stav je možné dosiahnuť zväzkom so skupinou, ktorá má vo všetkých dôležitých vzťahoch minimálne rovnocennú alebo vyššiu pozíciu ako my. Manželstvo sa tak podľa neho stáva jedným z najistejších nástrojov, ktoré väčšina spoločností ponúka k zaisteniu reprodukcie sociálneho, symbolického a kultúrneho kapitálu rodiny alebo rodu. (Bourdieu 2002: 92, 87)

e) teórie zohľadňujúce zisk a stratu – Ide o prístup vysvetľujúci výber manželského partnera prostredníctvom myšlienky maximalizácie zisku a minimalizácie nákladov vynaložených do tohto zväzku. Ideálnou je potom situácia, keď sú zisky spojené s partnerstvom vyššie ako náklady (Mareš 2003: 75-93). Výber partnera z hľadiska ekonomických aspektov vo svojej priekopníckej práci vysvetľuje S. G. Becker. Podľa nej sobášny trh generuje páry, ktoré sa zhodujú vo vlastnostiach, dôležitých pre zabezpečenie zisku. Ziskom sa myslí predovšetkým dostatok materiálneho tovaru a potrieb pre domácnosť, ktorý zahŕňa materiálne potreby, ale tiež kamarátov, zdravé a šťastné deti, kvalitu jedál, vzdelanie, náboženstvo a iné. Zisky z manželstva potom vyplývajú z rozdielu medzi spotrebou a konzumáciou statkov pre domácnosť a ich produkciou. Keďže mnoho z týchto statkov je produkovaných v rámci rodiny, v jej rámci sú tiež konzumované, a preto je optimálnym sobáš s takým partnerom, ktorý má podobné nároky na tento tovar. (Furtado – Trejo 2012: 2-3)

f) Podmienenosť okolnosťami stretnutia – Výber manželského partnera je priamo podmienený časom, priestorom, príležitosťami a okolnosťami jeho stretnutia. Veľmi dôležitou sa javí predovšetkým možnosť vzájomnej interakcie, priestorová blízkosť a celkovo pravdepodobnosť samotného stretnutia potencionálnych manželov. V štúdiu modalít stretnutí manželov sa v sociálnych vedách udomácnila predovšetkým klasifikácia M. Bozona a F. Hérana (2006: 11). Jednotlivé modely stretnutí partnerov sa rozlišujú podľa priestorov a situácií, ktoré jednotlivci zdieľajú a privilegujú. Autori predpokladajú, že každý človek uprednostňuje pri nachádzaní partnera sociálnu homogamiu (endogamiu), čiže výber partnera vo vnútri svojej skupiny. Miesta stretnutí v tomto zmysle klasifikujú v závislosti od miery ich privilegovania nasledovne:

1. Selektívne miesta – miesta štúdiá, práce, sociálnych praktík, politických aktivít, aktivít voľného času.
2. Internet – zoznamovacie portály, sociálne siete.
3. Verejné miesta – ulica, obchod, park, susedstvo, bar, reštaurácia. Tieto miesta sú privilegované predovšetkým robotníckym alebo nízkokvalifikovaným prostredím.

4. Súkromné prostredie – prostredie rodiny a príbuzenstva, známych, rodinné sviatky.
5. Prostredie priateľov – vychádzky s priateľmi, spoločenské akcie, diskotéky, prázdninové aktivity.

Zaujímavé zistenia k tejto téme prináša štúdia autorov Ch. Hamel, B. Lhommeau, A. Pilhé a E. Santelli (2013: 10-11), uskutočnená v radoch domáceho obyvateľstva a migrantov vo Francúzsku. Podľa nich je domáca populácia náchylná hľadať manželského partnera predovšetkým v prostredí selektívnych privilegovaných miest, v prostredí priateľov, ďalej v pracovnom a študijnom prostredí a až v poslednom rade v prostredí verejných miest. Len v 10% z tohto obyvateľstva si svojich partnerov našli v prostredí súkromnom a rodinnom. Naproti tomu u imigrantov, ktorí si našli partnerov pred migráciou, medzi miestami na zoznámenie prevládali najmä rodinné prostredia, po ktorých nasledovali verejné priestory a prostredie priateľov. Tieto charakteristiky boli najsilnejšie u imigrantov z Turecka, Magrebu, subsaharskej a centrálnej Afriky, ako aj imigrantov pôvodne z Juhovýchodnej Ázie. Iný model prinášajú migranti z Portugalska, pre ktorých sú najvýznamnejšími verejné priestory a priateľské okruhy.

2. 1. 4 Endogamia a exogamia

Zatiaľ čo sexuálne a reprodukčné aktivity jednotlivcov obmedzujú incestné pravidlá a zákazy, výber manželských partnerov je podmienený princípom endogamie a exogamie. (Skupnik 2010: 204) Zákony endogamie a exogamie je teda možné chápať ako určité rozšírenie incestného tabu. Tieto pravidlá fungujú na základe vymedzenia hraníc medzi skupinami, v rámci ktorých je alebo nie je možné si vyberať manželského partnera. Princíp exogamie nastoľuje požiadavku, aby si jedinec vybral manželského partnera mimo určitej skupiny, ktorej je členom. Pri endogamných preferenciách skupiny je za vhodného partnera považovaný partner vo vnútri danej

skupiny. Táto norma teda vymedzuje odporúčaný okruh ľudí, ktorí na základe rôznych sociálnych kritérií a znakov spĺňajú podmienky výberu a predikujú relatívnu úspešnosť vzťahu. Pojem endogamia použil ako prvý vo svojej práci z roku 1865 H. McLennan a vzťahoval ho k príbuzenským skupinám. Neskôr sa jeho vnímanie rozšírilo aj o príslušnosť k ďalším skupinám. V súvislosti s pojmami endogamia a exogamia sa v odbornej literatúre objavujú aj termíny hypergamia a hypogamia. Hypogamia znamená, že človek z vyšších pozícií si vyberá partnera z nižších pozícií. Hypergamia, naopak, predznamenáva, že človek z nižšej pozície alebo spoločenskej vrstvy, či človek s nižším variantom určitého znaku si berie človeka s vyšším variantom. K pomenovaniu podobnosti partnerov v psychických znakoch sa pritom vymedzil užší termín homogamia. Endogamia sa vo vzťahu k homogamii často vníma ako podobnosť partnerov alebo skupín v sociálno-ekonomických znakoch. Tieto pojmy sa však aj v odbornej praxi často prelínajú. (Kráľová 1995: 335-345) Na označenie ich opačného významu sa používa ekvivalent heterogamia.

Odlíšnosti, na základe ktorých sa identifikujeme s vlastnou skupinou a zároveň dištancujeme voči iným skupinám, sú málokedy výlučné a vzťahujúce sa len na jeden prvok odlíšnosti. Najčastejšie sú systémom viacerých hľadísk alebo ich kombinácií, pričom niektoré z odlíšností alebo viaceré z nich môžu byť v určitej kultúre, čase alebo situácií dominantné alebo naopak menej významné. Z tohto pohľadu môžeme hovoriť o nasledovných typoch endogamných alebo exogamných manželských preferencií:

1. Akceptujúc biologickú stránku človeka je možné hovoriť o druhovej, genderovej alebo vekovej endogamii, ako ich vo svojej publikácii „Antropológia príbuzenstva“ sumarizuje J. Skupnik (2010). Najzákladnejšou hranicou, ktorá vymedzuje partnerov pre spolužitie v manželskom zväzku, je ich príslušnosť k ľudskému druhu. Autor hovorí o **druhovej endogamii**, ktorá predpokladá, že manželmi sa môžu stať len ľudia. Tradície viacerých kultúr však toto pravidlo vyvracajú. Napríklad v Indii a Bangladéši, kde je inštitúcia manželstva veľmi silná a prikazovaná, sa ženy, ktoré nemali šancu získať manžela (napr.

prostitútky), mohli vydať za strom, jazmín, ružu alebo mesiac. Ďalším predpokladom vzniku tohto vzťahu je fakt, že do manželstva môžu vstúpiť len živí ľudia, čo však tiež nemuselo byť pravidlom. Výnimky nachádzame opäť v tradičných kultúrach, vo zvyku uzatvárania manželských zväzkov s niekým zo sveta mŕtvych alebo s duchom.¹¹

2. Ďalším limitom pre voľbu manželského partnera je jeho výber v rámci určitých **vekových skupín**. Manželstvá sú často považované za endogamné, ak vekový rozdiel medzi mužom a ženou nepresahuje 5 rokov. Vynára sa tu tiež pojem minimálny vek pre vstup do manželstva, vekový rozdiel medzi partnermi ale i akýsi maximálny vek, do kedy by mala byť osoba vydatá alebo ženatá. Vo väčšine kultúr súvisí vek vstupu do manželstva s biologickou a teda pohlavnou dospelosťou. Poznáme však aj sobáše uzavreté hneď po narodení dieťaťa alebo dokonca ešte v prenatalnom stave. V moderných západoeurópskych rodinách sa vytvoril model, podľa ktorého by mal byť muž starší od manželky o niekoľko (ideálne 5) rokov. Tento vzor je kombináciou možného biologického a sociálneho vkladu muža do rodiny a partnerstva. Vychádza z predpokladu, že muž potrebuje určitý čas, aby sa sociálne etabloval, získal určitý spoločenský status a zdroje. Naopak, nevesta v jeho veku je často už za vrcholom plodnosti, preto si vyberá z vekovo mladších skupín. (Možný 1999: 111, Skupnik 2010: 213) Ak sa osoba nachádza za vekovou hranicou vhodnou na vydaj alebo ženu, je v tradičnom spoločenstve označovaná ako „starý mládenec“ alebo „stará dievka“ a v sobášnych preferenciách ale i bežnom živote je často znevýhodňovaná.

3. Vo väčšine kultúr je manželstvo považované za spojenie jedného či viacerých mužov a žien, čiže partnerov opačného pohlavia. Z hľadiska tohto atribútu môžeme hovoriť o pohlavnej alebo **genderovej exogamii**. Z etnografickej spisby však poznáme aj preskripcie

¹¹ Uzatváranie manželstva s duchom zomrelého poznal napríklad africký kmeň Nuerov. Realizoval ho hlavne s duchom mŕtveho muža, ktorý nemal potomkov a bol preto nešťastný. Taký duch mohol prenasledovať pozostalých a aby neškodil, bolo povinnosťou pokračovať v jeho línii. Najčastejšie sa to uskutočnilo tak, že mladší brat uzavrel jeho menom sobáš. Deti z takéhoto manželstva boli považované za deti zomrelého (Skupnik 2010: 212)

a odporúčania skupiny k homosexuálnym manželstvám. Manželstvo dvoch žien bolo známe napríklad u afrických Nuerov. Keďže v tomto páre nemôže dôjsť k splodeniu potomka, „ženský manžel“ požiada nejakého muža, aby manželku oplodnil. Legálnym otcom dieťaťa sa stáva manžel tejto ženy – čiže iná žena. Protipólom tejto inštitúcie je manželstvo mužov, pozorované napríklad u juhosudánskych Azandov, kde sa počas vojen sobášili bojovníci s mladými chlapcami, ktorí plnili úlohu ich manželiek (Skupnik 2010: 215). V súčasnosti je táto otázka predmetom verejnej diskusie a politickej vôle hlavne západoeurópskych a škandinávskych štátov, ktoré povoľujú sobáše rovnakého pohlavia (Holandsko, Belgicko, Švédsko, Island, Nórsko, Portugalsko, Španielsko) alebo štátov, ktoré legalizujú ich spolužitie na princípe registrovaného partnerstva.

4. Vo viacerých prácach je zmiešanosť manželstiev vnímaná cez príslušnosť partnerov ku skupine, ktorá je definovaná teritoriálnymi charakteristikami. Hovoríme teda o príslušnosti jednotlivca k štátu, regiónu, oblasti, mestu, obci či časti obce a následne aj o lokálnej alebo **geografickej endogamii**. Hlavným výberovým determinantom je v tomto prípade teritoriálna blízkosť alebo susedstvo. Mnohé výskumy poukazujú na fakt, že väčšina ľudí si nachádza partnera vo svojej blízkosti. Geografická endogamia indikuje tiež veľkosť priestorovej mobility, pričom jej vysoká miera predznamenáva, že ľudia nie sú geograficky mobilní a uzatvárajú partnerstvá s partnerom v blízkom okolí (Katrňák 2008: 32).

5. Západoeurópski bádatelia pripisujú veľkú dôležitosť tiež príslušnosti k sociálnym skupinám, triedam alebo kastám. Na význam a relevantnosť spoločenských tried pri vytváraní tzv. **sociálnej endogamie** odkazuje viacero teórií (Lucassen – Laarman 2009: 54). V rámci sociálnej endogamie môžeme rozlišovať i vzdelanostnú, zamestnaneckú, triednu alebo statusovú endogamiu.

6. Jedným z výrazných prvkov identifikácie a zároveň odlišnosti skupín je **rasová rôznorodosť**. Hoci rasové odlišovanie má svoje korene v biologickej rozdielnosti ľudí, v histórii nachádzame mnoho prípadov vnímania tejto diverzity založeného nielen na fyzickom

ale i mentálnom a kultúrnom podklade. V súvislosti s rasovou endogamiou sa v praxi často používa anglický termín „miscegenation“. Tento pojem používaný od 19. storočia sa vzťahuje na každé rasové miešanie, na medzirasové manželstvá alebo sexuálne vzťahy. Miscegenation alebo anti-miscegenation zákony, založené na segregácii a kriminalizácii rasovo zmiešaných manželstiev, sa prvýkrát objavujú na americkom kontinente. V jednotlivých štátoch USA boli tieto zákony praktizované od konca 17. storočia až do roku 1967, keď bolo rozhodnuté o ich protiústavnosti. V Spojených štátoch amerických išlo predovšetkým o zákony zakazujúce manželstvo medzi bielymi a čiernymi a v mnohých štátoch aj sobáš bielych s pôvodnými obyvateľmi Ameriky alebo Ažiatmi. Podobné princípy boli legislatívne ukotvené vo viacerých krajinách. V nacistickom Nemecku, kde sa uplatňovali hlavne voči Židom, sa stali súčasťou norimberských zákonov a v platnosti zostali až do roku 1945. V Južnej Afrike fungoval zákaz zmiešaných manželstiev počas ranej éry apartheidu od roku 1949 a bol vnímaný ako zákaz manželstva medzi príslušníkmi rôznych rás, vrátane vzťahu belochov s černochochmi. Tento zákon bol zrušený v roku 1985. (Možný 1999: 111)

7. Výber partnera mimo vlastnej **náboženskej skupiny** väčšina náboženstiev zakazuje alebo ho podrobuje prísnej kontrole. Dôvodom tohto postoja je predovšetkým strach z odlivu veriacich, snaha o ochranu mravných a náboženských záujmov, dohľad nad náboženskou výchovou detí a predchádzanie konfliktom, ktorým sú nábožensky zmiešané manželstvá vystavené. Rímskokatolícka cirkev, ktorá je v našom kultúrnom prostredí dominantná, chápala pojem „konfesionálne zmiešané manželstvo“ („matrimoniae mixtae“) ako manželstvo dvoch pokrstených, z ktorých jeden je členom rímskokatolíckej cirkvi a druhý patrí do cirkvi alebo cirkevného spoločenstva, ktoré nie je v plnej jednote s katolíckou cirkvou (Šoltés 2009: 123). Neskôr sa táto definícia rozšírila aj na iné konfesie. Rozdiely vo vierovyznaní partnerov považovala cirkev za natolko závažné, že ich vnímala ako prekážku k uzavretiu manželstva. Výrazné obmedzenia v manželských preferenciách existujú aj v islámskom náboženstve.

8. Príslušnosť k etnickej skupine a prekonávanie hraníc medzi nimi nie sú natoľko viditeľné a jednoznačné, ako je to v prípade rasovej alebo náboženskej odlišnosti. Samotná etnicita je vnímaná ako súhrn vlastností, znakov alebo symbolov, ktoré odrážajú spoločnú históriu skupiny, spoločne zdieľané územie, pomenovanie, spoločný jazyk, náboženstvo a kultúru. Uplatňovanie **etickej endogamie** v praxi znamená najmä odmietanie príslušníkov skupiny iného etnického pôvodu, ktorá sa nachádza v pozícii minority alebo rovnocennom postavení. Ako príklady uplatňovania etickej endogamie sa v európskom ale i americkom priestore často uvádzajú skupiny tradičných národnostných menšín alebo tzv. nových minorít, ktoré sa sformovali z radov prisťahovalcov. V histórii nájdeme množstvo príkladov, keď sú zmiešané manželstvá uzatvorené medzi nimi a príslušníkmi majoritného obyvateľstva (napríklad manželstvá rómsko – nerómske, židovsko – ne-židovské) vylučované okolím ale i samotnou etnickou skupinou.

9. **Jazyková endogamia**, ako sme už naznačili, úzko koreluje s etnickou, náboženskou, sociálnou ako i lokálnou príslušnosťou. Jazyk je jedným z najdôležitejších etnoidentifikačných znakov, je prostriedkom komunikácie i sprostredkovateľom kultúrnych hodnôt v každom etnickom spoločenstve.“ (Kadlecová 1993: 5) Jazyková inakosť jednotlivca ako potencionálneho manželského partnera sa nemusí nutne prejavovať v používaní iného jazyka ako takého, ale i v prítomnosti odlišných jazykových prvkov, akým je prízvuk, dialekt, slang alebo jazykový výraz.

2. 1. 5. Manželstvo a výber partnera v islámskej kultúre

Predmetom empirického výskumu, ktorého výsledky uvádzam v záverečnej kapitole, sú zmiešané manželstvá Sloveniek s partnerom muslimského vierovyznania. Z tohto dôvodu považujem za podstatné uviesť niekoľko základných informácií týkajúcich sa manželstva a manželských preferencií v islámskom svete.

Podľa islámskeho náboženstva bolo pôvodne možné uzatvoriť sobáš kdekolvek a kedykoľvek ústnou formou. Až v neskoršom období bola s postupným rozvojom islámskeho právneho systému zavedená evidencia manželstiev a teda povinnosť ich uzavretia písomnou formou. Z formálneho hľadiska je uzavretie manželstva jednoduchým obradom, ktorý pozostáva z niekoľkých úkonov. Sobáš môže byť uskutočnený, ak je preukázaná spôsobilosť partnerov k jeho uzavretiu. Pod spôsobilosťou sa rozumie splnenie niekoľkých podmienok. Základnou požiadavkou je jasné deklarovanie vôle oboch partnerov uzavrieť manželský zväzok. Požiadavku veku snúbencov islámske náboženstvo (Korán ani sunna) neupravuje a určuje len všeobecne v závislosti od celkovej vyspelosti jednotlivca. Jeho minimálnu hranicu však stanovuje legislatíva konkrétnych islámskych štátov. Napríklad v Libanone je dolná veková hranica pre muža predpísaná na 18 rokov a pre ženu na 16 rokov. Z pohľadu religiozity partnerov predpisuje klasické islámske právo povinnosť, podľa ktorej si muslimka môže vziať za manžela len muža muslimského vierovyznania. Týmto pravidlom má byť muslimská žena chránená pred nátlakom manžela – nemuslima, ktorý by ju mohol nútiť k zmene náboženského vyznania. Muž – muslim si nemôže vziať za manželku neveriacu ženu a naopak, manželstvo môže uzavrieť len so ženou z náboženstva, ktoré vlastní Písmo, čiže muslimku, židovku alebo kresťanku. Ak sa kresťanská žena vydá za muslima, môže si ponechať svoju vieru, ale žije so svojím manželom podľa podmienok islámskej tradície. Spôsobilosťou na právne úkony sa odvíja od vekovej zrelosti muža a ženy a schopnosti muža postarať sa o finančné zabezpečenie rodiny. (Kropáček 2003: 127-32, Al-Sbenaty 2012: 21-39) Ženu na obrade zastupuje zákonný zástupca (arab. „walí“¹²), ktorý zabezpečuje právne istoty a ochranu ženy najmä v prípade, ak sa vydáva v skorom veku. Sobášny akt je teda uzatváraný medzi „walim“, ktorým je zvyčajne otec nevesty alebo niektorý mužský príbuzný z otcovej strany (starý otec, strýko, brat) a ženíchom (Kropáček 2003: 127).

¹² Pri prepise arabských výrazov použitých v tejto práci vychádzam z publikácie L. Kropáčka „Duchovní cesty islámu“ z roku 2003.

Islámske právo dáva snúbencom možnosť spísať predmanželskú zmluvu. Muž je pri uzatvorení manželstva povinný poskytnúť žene dar (arab. „mahr“), ktorý ju má zabezpečiť najmä v prípade rozvodu manželstva. „Mahr“ je síce obligatórnou podmienkou, jeho výška však nie je pevne stanovená. Závisí od tradícií konkrétnej krajiny a môže mať aj symbolickú hodnotu. Verejná platnosť manželstva je zabezpečená povinnou účasťou svedkov počas obradu. Táto požiadavka je splnená prítomnosťou minimálne dvoch spôsobilých svedkov (napríklad dvoch mužov alebo jedného muža a dvoch žien). Mužom je podľa islámskeho práva dovolené mať naraz až štyri manželky. Súhlas rodiny nevesty alebo ženícha so sobášom síce nie je povinný, avšak ich formálny súhlas je z hľadiska založenia a fungovania manželstva a rodiny v islámskej kultúre veľmi dôležitý. Podľa formy je v islámskych krajinách možné uzavrieť dva typy manželstva:

1. oficiálne štátom evidované manželstvo, ktorého úpravu podmienuje legislatíva každého islámskeho štátu,
2. štátom neevidované manželstvo, ktoré je platné podľa islámskeho náboženstva a práva.

Druhý typ manželstva je možné uzavrieť kdekoľvek a kedykoľvek, nakoľko sa neviaže na žiadny právny systém a jeho záväznosť je čisto morálna. (Al-Sbenaty 2012: 42-74) Špecifickou formou štátom neevidovaného a islámskym právom uznávaného manželstva je manželstvo v islámskych krajinách zjednodušene nazývané „urfí“ alebo „orfi“. Podľa Al-Sbenatyho uzatvárajú takéto manželstvo najmä muži, ktorí nedokážu splniť ekonomické požiadavky, ktoré sa na nich ako na ženíchov kladú zo strany nevestinej rodiny (zariadenie domácnosti, uskutočnenie svadby, finančný obnos). Východiskom z tejto situácie je práve návrat k neevidovanej forme manželstva. Ďalším dôvodom je druhá manželka, ktorá nesúhlasí s rozvodom a ani oficiálnym sobášom muža s druhou manželkou. Treťou najčastejšou pohnútkou k jeho uzatvoreniu sú ťažkosti s obstarávaním dokladov a listín potrebných na uzavretie oficiálneho

manželstva. (Al-Sbenaty 2012: 80-86) Sobáš „urfi“ a ich praktizovanie v súčasnom Egypte opisuje vo svojej štúdii aj A. Kandiel (2011: 4). Podľa neho vstupujú do takéhoto neregistrovaného manželského zväzku predovšetkým osoby, ktorých rodina nesúhlasí s výberom partnera, držia svoj vzťah v tajnosti alebo chcú legalizovať svoj sexuálny vzťah. V súčasnosti je hojne využívaný aj v partnerstvách egyptských mužov so ženami – cudzinkami a slúži k legalizácii ich spoločného bývania alebo stretávania sa na verejnosti.

Islámske manželstvo zaniká rozvodom, úmrtím, vykúpením sa z manželstva alebo prehlásením sudcu, že sobáš je neplatný. Rozvod má najčastejšie podobu zapudenia alebo prepustenia ženy mužom, ktoré sa realizuje trojnásobným prednesením výroku: „Rozvádzam sa s tebou.“ Manželstvo sa zruší aj v prípade, že jeden z manželov odpadne od islámu. (Kropáček 2003: 128, Dvořáková 2008: 6)

Muslimská rodina je patriarchálna a patrilineárna. Deti narodené muslimskému otcovi sú automaticky považované za muslimov. Týmto spôsobom je zabezpečené pokračovanie náboženskej línie z rodičov na ich potomkov a zároveň udržanie a rozširovanie muslimskej náboženskej obce.

2. 2 Zmiešané manželstvo ako sociálna kategória

Ako už bolo povedané, výber manželského partnera je závislý od individuálnych (emocionálnych alebo rozumových) preferencií jednotlivca, do veľkej miery je však formovaný aj kolektívnymi (skupinovými) potrebami a záujmami. Zmiešané manželstvo je preto potrebné vnímať nielen ako termín hovorového bežne užívaného jazyka alebo právnickej terminológie, ale predovšetkým ako sociálnu kategóriu alebo konštrukciu, ktorá odráža normatívne a morálne aspekty života jednotlivca v rámci skupiny, ako aj vzájomné vzťahy medzi samotnými skupinami a úzko súvisí s individuálnou a skupinovou identitou.

2. 2. 1 *Zmiešané/nezmiešané manželstvo ako binárna opozícia*¹³

„Zmiešanost“ v manželstve implikuje určitú vzdialenosť („distance“) medzi partnermi, pričom kritériá tejto vzdialenosti sú závislé od pripustnosti hraníc medzi skupinami a ich podskupinami. Teoretické a empirické štúdium zmiešaných manželstiev je vo väčšine prípadov zamerané na vnímanie priestorovej a kultúrno-sociálnej vzdialenosti medzi partnermi, konfrontujúc ich s manželskými formami, ktoré zmiešanými nie sú. Význam zmiešaných manželstiev, dôvody ich odmietania alebo akceptácie je možné vysvetliť interpretáciou samotnej opozície „zmiešané – nezmiešané“. Podstatou teórie binárnych opozícií¹⁴ je tvrdenie, že žiaden prvok systému nemá sám o sebe zmysel a nadobúda ho jedine tým, že vstupuje do opozície s iným párovým protikladom. Identifikácia binárnych kontrastov v systéme odhalí nielen vzájomné vzťahy medzi jeho prvkami, význam sociálnej štruktúry a jej rád, ale aj celkové fungovanie skupiny a jej vzťahy s ostatnými skupinami. Binárna opozícia funguje teda ako akýsi kód, ktorý odhaľuje podstatu týchto vzťahov. Logika binárnych protikladov založených na páre: „zmiešané manželstvo“ – „nezmiešané manželstvo“ dáva v súvislosti s fungovaním skupín a interakcií medzi nimi predpoklad vzniku ďalších binárnych systémov. Touto optikou je podľa mňa možné „nezmiešané“ a „zmiešané“ manželstvo vnímať ako nasledovné protistrany:

¹³ Text podkapitoly je doplnením a prepracovaním textu, ktorý bol prvýkrát publikovaný v: Letavajová, S.: Zmiešané manželstvo ako sociálna kategória. In: Quaere 2017. Reviewed proceedings of the Interdisciplinary Conference for PhD. students and assistants, Hradec Králové, 30.5.-2.6.2017. Hradec Králové: Magnanimitas, 2017, s. 522-531. Letavajová, S. – Hučková, J. – Čukanová, L.: Group identity and its importance in creating mixed marriages. In: Ad Alta: Journal of interdisciplinary research. vol. 7, no. 2, 2017, p. 112-117.

¹⁴ Problematiku binárnych kontrastov rozpracoval francúzsky štrukturalista C. Lévi-Strauss, inšpirujúc sa lingvistickými teóriami. Podľa neho sú najzákladnejšími binárnymi opozíciami protiklady „príroda – kultúra“, ďalej „ja – iný“, „zmyslovosť – racionalita“, „moja spoločnosť – iné spoločnosti“, „sacrum – profánum“ a iné. (viac k štrukturalizmu pozri M. Kanovský 2001)

manželstvo s partnerom z rovnakej skupiny „nezmiešané manželstvo“	manželstvo s partnerom z odlišnej skupiny „zmiešané manželstvo“
akceptované/dovolené	neakceptované/zakázané
normálne/obyčajné	nenormálne/zvláštne
zvyčajné/tradičné/staré	nezvyčajné/netradičné/nové
bežné/časté/typické	výnimočné/ojedinelé/atypické
konvenčné/konformné	nekonvenčné/nekonformné
dominantné/majoritné	minoritné
nekonfliktné/bezproblémové	konfliktné/problémové
výhodné	nevýhodné
naše/my	cudzie/iné/oni
favorizované/preferované/podporované	zaznávané/stigmatizované/opovrhované
doma/u nás/vo vnútri	inde/v cudzine/v zahraničí/vonku
rovné/rovnaké/podobné	rozdielne/odlišné/nerovné
uzavreté	otvorené
tradícia	modernosť/inovácia

Načrtnuté binárne kontrasty zdôrazňujú najmä znevýhodnenú pozíciu zmiešaného manželstva, zvýrazňujú existenciu bariér medzi skupinami a obranu voči ich prestupovaniu a prekonávaniu, predpokladajú alebo dokonca počítajú s eventuálnou konfliktnosťou vo vnútri samotného páru (medzi partnermi), medzi párom a skupinou či skupinami, z ktorých partneri pochádzajú, celkovo evokujú negatívne konotácie vo vzťahu k takýmto manželstvám. Výrazom negatívnych reflexií „miešania“ v partnerských reláciách a je aj termín „mixofóbia“ (strach z miešania). (Varro 2012: 28)

Keďže zmiešané manželstvo je zväzkom partnerov pochádzajúcich z odlišných skupín, ich chápanie musí byť rovnako založené na vnímaní odlišností v existujúcich sociálnych poriadkoch alebo pravidlách. Zmiešané dvojice sú preto často vnímané ako páry, ktoré sa nachádzajú mimo skupiny alebo oboch skupín. Zmiešané manželstvo je v určitom zmysle možné vnímať ako odchýlku od „normálneho stavu“. Takéto partnerstvá nie sú zmiešané preto, že sú bikultúrne, ale preto, že sa odlišujú od noriem výberu

manželského partnera a skupinových zväzkov, ktoré v danej sociéte prevažujú. Zmiešané partnerstvá sú otázkou rôznorodosti a zároveň otázkou konformity vo vzťahu k sociálnym normám. D. Bensimon a F. Lautman nazývajú zmiešané manželstvo takým, ktoré vyvoláva reakciu vo svojom sociálnom prostredí. V tomto zmysle sú zmiešané manželstvá výrazom určitého spôsobu deviácie v párovaní. Znamenajú špecifický spôsob či typ manželstva, opisujú charakter deviácie a pritom oddeľujú manželstvá zmiešané od nezmiešaných. Jednotlivé spoločenstvá sú však v hodnotení, prijatí a odmietaní tejto „zmiešanosti“ veľmi variabilné. (Bensimon – Lautman 1974: 30, Collet 2012: 70-71)

Opačným protipólom je vnímanie zmiešaného partnerstva ako niečoho nového, moderného, otvoreného, sčelujúceho viaceré skupiny a v konečnom dôsledku ako pozitívneho javu. Prítomnosť zmiešaných manželstiev a ich percepciu v jednotlivých skupinách alebo kultúrach je v tomto ohľade možné chápať ako stav rovnováhy a vyváženosti. Odráža schopnosť skupiny udržať svoje vlastné hodnoty a normy, zabezpečiť stabilitu a zároveň schopnosť tolerovať, inovovať a prijímať inakosť. Táto miera je prejavom určitého balansovania medzi otvorenosťou a zároveň uzavretosťou vo vzťahu k vlastnej skupine a k iným skupinám a tým aj znakom životaschopnosti skupiny. Domnievam sa, že v koncepte binárnych kontrastov je potom tradičnému a uzavretému manželstvu s partnerom z vlastnej skupiny možné postaviť nasledovné opozície:

manželstvo s partnerom z rovnakej skupiny „nezmiešané manželstvo“	manželstvo s partnerom z odlišnej skupiny „zmiešané manželstvo“
uzavreté/tradičné	otvorené/moderné/inovatívne
schopné len komunikácie vo svojom vnútri	schopné aj komunikácie s inými skupinami
zdôrazňovanie rozdielov skupín, zvyšovanie ich kultúrnej dištancie	začleňovanie/integrácia/spájanie skupín

Existenciu zmiešaných manželstiev je v tomto zmysle možné chápať ako svedectvo posunov v intenzite dodržiavania sociálnych hraníc a zároveň ako určité merítko sociokultúrnej dištancie medzi skupinami, vzájomnej akceptácie a otvorenosti skupín alebo naopak, odmietania a uzavretosti. Manželské preferencie nám jednoducho hovoria, ktoré skupiny s kým komunikujú a s kým nie.

Diskurz ohľadne princípov binárnych protikladov v zmiešaných manželstvách zaujímavo rozvíjajú aj nasledovní autori. Archetypálnym v nazeraní na zmiešané manželstvá je ich posudzovanie ako „biele – čierne“. C. Phillipe ich označuje aj termínom „dvojica domino“. Toto chápanie vysvetľuje snahu o uchopenie a definovanie kultúrnej rozdielnosti medzi partnermi ako okom viditeľnú farebnosť (Philippe 1983, podľa M'sili – Neyrand 1997: 573).

Problematickou literárneho stvárnenia vzťahov medzi partnermi pochádzajúcimi z prostredia tzv. európskeho západu (v literatúre najčastejšie prezentovaní ako Gréci, kresťania alebo Angličania) a na druhej strane partnerov zo stredného východu (v literatúre prezentovaných často ako barbari, Saracéni, Arabi, muslimovia alebo beduíni) sa zaoberá Ch. Brown (Brown 1994, podľa Severová 2007: 23). Podľa autorky je vzťah medzi takýmito partnermi poznamenaný množstvom stereotypných hodnotení a predsudkov, ktoré pramenia zo samotného vnímania rozdielov medzi opozíciou „západ – východ“. Príbehy v literárnych dielach, ktoré Ch. Brown skúmala, poukazujú predovšetkým na ukončenie vzťahu „našince“ a „cudzinca“ tragédiou, ktorá končí nadradenosťou vlastnej kultúry nad kultúru cudziu. Dokladom toho sú motívy akceptácie zmiešaného manželstva len v prípade, že muž – muslim prijme kresťanské náboženstvo a kultúru (svojim krstom alebo krstom detí). Literatúra európskeho romantizmu k tejto tematike pridala motív zmiešaného manželstva ako prejavu individuálnej autonómie osobnosti, alebo kritického postavenia sa moderného človeka vo vlastnej spoločnosti.

Inšpiratívne pre pochopenie zákonitostí vzniku a fungovania zmiešaných manželstiev sú aj práce N. Karkabiho (2011: 79-97)

a J. Jacobs (2010: 39), ktoré sledujú kultúrnu podmienenosť tohto fenoménu ako dôsledok turistického rozvoja v Egypte. Rozvoj turizmu v južnom Sinaji vytvára podľa autorov špecifický sociálny priestor etnickej a kultúrnej diverzity. Turistické destinácie sú výsledkom zvyšujúcej sa globálnej mobility a miestom stretu beduínskych nomádov, egyptských pracovných migrantov a zahraničných turistov. Tieto kontakty podmieňujú zrod sexuálnych, emočných, ale aj manželských vzťahov medzi lokálnymi mužmi a európskymi ženami. Vzťahy vnímajú autori ako snahu jednotlivcov prekonať zmeny v ich pôvodných kultúrach, spôsobené globalizačnými procesmi alebo ako alternatívu k rozhodnutiam, ktorým čelia vo svojich tradičných kultúrach. J. Jacobs vysvetľuje vznik takýchto partnerstiev interpretáciou rodových identít, ktoré sú založené na nerovnosti a rozdielnosti medzi Západom a globálnym Juhom. Odvolávajú sa na teóriu a konštrukciu orientalizmu E. Saïda, vníma rozpory a paradoxy vzťahov medzi týmito dvoma svetmi ako výsledok predpokladaných vzorov správania sa rodov, rás alebo modernít, založených na fungovaní binárnych opozícií: „východ – západ“, „muž – žena“, „čierny – biely“, „prvý – tretí svet“, ale aj dichotómie formovanej okolo idey „staroveký – moderný svet“, „civilizácia – divočina“ a „bohatstvo – chudoba“. Pre domácich mužov predstavujú rezorty a rekreačné centrá iné priestory, ako tie, na ktoré sú zvyknutí zo svojej domácej kultúry. Vnímajú ich ako naplnenie stereotypov o správaní v západných kultúrach a stávajú sa pre nich akýmsi „medzipriestorom“ medzi svojou kultúrou a kultúrou západných krajín. Objektom pozornosti západných žien v týchto krajinách nie sú podľa autorov len muži z radov domáceho obyvateľstva ako takí, ale aj samotný útek pred modernitou. Tento útek znamená odchod z imaginatívneho alebo reálneho času a priestoru, v ktorom žili doteraz vo svojej domácej krajine. Tieto ženy utekajú pred modernitou, ale zároveň využívajú všetky dostupné prostriedky, ktoré im moderný svet prináša (spôsoby cestovania, internet...).

V súlade s týmito teóriami je zmiešané manželstvo veľakrát chápané ako miniatúrny obraz spoločnosti, ako obraz jej otvorenosti a tolerantnosti voči inakosti alebo uzavretosti, ako doklad priepustnosti

jej hraníc. Partneri zo zmiešaných manželstiev sú preto zosobňovaní aj ako akísi vyslanci, ambasádori svojich kultúr alebo krajín, ktoré zastupujú, reprezentujú alebo sprostredkovávajú kontakt s inými kultúrami. Podľa G. Varro (2003: 111) si túto myšlienku často osvojujú aj aktéri samotných zmiešaných dvojíc.

V tomto kontexte je rozmyšľať aj o rodovom aspekte alebo rodovej tendencii prekračovať skupinové hranice. Tieto koncepcie rozvinul najmä C. Lévi-Strauss. Vo svojej práci pod názvom „Elementárne štruktúry príbuzenstva“ (1969) sa zaoberal endo-exogamnými princípmi výmeny manželských partnerov medzi dvoma alebo viacerými skupinami ľudí reprezentujúcimi určitý typ príbuzenstva. Na výmenu partnerov pritom nazeral ako na proces vytvárania a udržiavania pevných sociálnych väzieb a solidárnosti medzi skupinami. Každá zo skupín v takomto systéme je pre ďalšiu skupinu špeciálnym dodávateľom manželiek a pre inú skupinu sa stáva príjemcom jej ponuky manželiek. Vzájomnou výmenou žien medzi týmito skupinami dochádza k neustálemu „vyrovnávaniu záväzkov“ (Skupnik 2010: 220-232) a tým aj k neustálemu upevňovaniu vzťahov a udržiavaniu rovnováhy medzi skupinami.

Ženy sú vo väčšine spoločností vysoko oceňované, a to najmä pre svoj reprodukčný, ekonomický alebo kultúrny a spoločenský potenciál. Vydajom ženy a jej odchodom do rodiny alebo skupiny manžela rodina manželky stráca. Z tohto dôvodu rodina manželky vyžaduje od manžela určitú kompenzáciu. Kompenzácia alebo platba za nevestu môže mať viacero foriem: jej odpracovanie si v rodine nevesty, poskytnutie hmotného majetku alebo finančnej náhrady. Vydaj žien je tak úzko prepojený s výmenou alebo dokonca cirkuláciou ekonomických statkov medzi skupinami. Ochota „vydať“ ženu za partnera pochádzajúceho z inej skupiny vyjadruje uzavretosť alebo otvorenosť a schopnosť skupiny komunikovať s inými skupinami. Vo viacerých spoločenstvách je normou, že po sobáší odchádza žena do rodiny alebo skupiny muža. Jej povinnosťou je prispôbiť sa vzorom a normám, ktoré uznáva skupina manžela, a svoje deti učiť nielen tradíciám vlastnej skupiny ale i tradíciám

skupiny manžela. Ženy sú pravdepodobne náchylnejšie a ochotnejšie tolerovať „inakosť“ a za manželov si zobrať partnerov z kultúrne aj priestorovo vzdialenejších prostredí.¹⁵ Ženu je možné chápať ako určitého sprostredkovateľa alebo mediátora medzi skupinami, ako element, ktorý skupiny prepája. Za mediátora môžeme následne označiť aj dieťa narodené v manželstve partnerov z odlišných skupín. Jeho výchovou k hodnotám oboch kultúr dochádza k postupnému zblížovaniu príbuzenstva, ako aj celých skupín.

2. 2. 2 *Zmiešané manželstvá a identita*

P. I. Berger a T. Luckman (1999: 170) chápu identitu ako subjektívny postoj k realite a zároveň ako jav, ktorý je výslednicou vzťahu jednotlivca a spoločnosti. Jej súčasťou je identita personálna (sebadefinovanie) a identita sociálna, ktorá „vypovedá o procesoch umiestňovania (seba aj druhých) do sociálnych kategórií. Človek sa do niektorých kategórií zaraďuje a z iných sa vyčleňuje (tam patrím a tam nie, to som a to nie som).“ (Zeľová 1996: 144) Sociálna identita je teda súhrnom identifikácií človeka, ktoré používa na charakterizovanie samého seba.

Vznikom zmiešaného manželstva dochádza v tejto sfére k viacsmerným procesom – kontaktu identít, zmene identity, vzniku alebo zániku identity, vzniku tzv. dvojitej identity alebo navrstvovaniu a prekrývaní individuálnych a skupinových identít. Podstatou týchto transformácií identít je samotná interakcia s partnerom z odlišnej skupiny, ostatnými členmi tejto skupiny; zmena priestorového a sociálneho zaradenia v dôsledku mobility; ale predovšetkým vytvorenie rodiny, narodenie dieťaťa a jeho výchova partnermi odlišných identít. Zmena identity je tiež dôsledkom dominantnosti alebo submisívnosti niektorého z partnerov ale

¹⁵ Tieto tvrdenia a predpoklady dokladujú aj zistenia, ktoré predkladám v kapitole o manželských preferenciách v slovenskej tradičnej kultúre ale i kapitole o výbere partnera – cudzinca v súčasnosti.

i dominantnosti kultúrnych vzorov ako takých. K zániku, zmene či vytvoreniu nových modelov môže dochádzať bez ohľadu na to, či ide o majoritnú alebo minoritnú kultúru. Niektoré výskumy (napr. Collet 2012: 74) naznačujú, že v tejto oblasti sú náchylnejšie k zmenám a teda ochotnejšie sa adaptovať a prispôbiť sa kultúre zo strany svojho manžela ženy, a to aj v prípade, ak ich muž patrí k menšinovej kultúre.

Transformácia identity partnerov v zmiešanom manželstve zasahuje do všetkých oblastí ich života. Súvisí s novými rolami a statusmi, ktoré jednotlivci nadobúdajú ako partneri, rodičia, ale i členovia všetkých pôvodných a nových skupín (ako príbuzní, susedia, priatelia, kolegovia, členovia rôznych záujmových skupín, obyvatelia – mesta, obce, štátu). Podoby a fungovanie týchto vzťahov ovplyvňujú vzory správania oboch manželov a skupín, do ktorých patria. V rodinách, ktoré sú typické dvojitou kultúrnou referenciou, sú jednotlivé prvky, ktoré identitu spoluvytvárajú, viditeľné predovšetkým v oblasti životného štýlu. Prejavujú sa vo všetkých sférach materiálneho, duchovného aj sociálneho života. Po materiálnej stránke sú zrejme ako špecifiká v stravovaní, odievaní alebo kultúre bývania. V oblasti duchovného a sociálneho života môžem spomenúť napríklad náboženské odlišnosti, identifikáciu prostredníctvom mena a priezviska, spôsoby komunikácie a ďalšie. Každý typ zmiešaných manželstiev alebo každý pár si zvlášť stanoví, ktoré prvky identity sú pre nich významné alebo najdôležitejšie.¹⁶ Principiálnym pri formovaní identity osôb v zmiešanom páre, ale aj ich rodín, je plánovanie alebo narodenie potomka. Narodenie dieťaťa a jeho výchova umožňuje konkretizovať a vizualizovať výsledky konfrontácie, rivality ale i kompromisov medzi identitami partnerov, ktoré boli dovtedy skryté.

¹⁶ Napríklad pre americko-francúzske páry vo Francúzsku bolo z hľadiska identity partnerov a detí dôležitým predovšetkým dodržiavanie bilingvizmu u detí, zatiaľ čo u francúzsko-magrebcké rodiny vo Francúzsku a Nemecku kladú pri potvrdzovaní identity dôraz najmä na výber krstného mena detí a chlapčenskú obriezku. (Varro 2003: 128)

K najdôležitejším identifikačným prvkom, prostredníctvom ktorých dochádza k potvrdzovaniu, formovaniu alebo zmenám identity partnerov v zmiešanom manželstve ale aj ich detí, patria nasledovné:

1. Výber mena a priezviska – U partnerov v zmiešanom manželstve sa realizuje najmä cez priezvisko partnerky. Uchovanie pôvodného priezviska, pridanie partnerovho priezviska či zmena za manželovo priezvisko vyjadruje nielen individuálne estetické preferencie, ale i stupeň osobnej identifikácie s partnerom, jeho príbuzenstvom a tradíciami vlastnej aj partnerovej kultúry.

Udelením mena a priezviska dieťaťu v takomto manželstve rodina takisto verejne manifestuje svoju identitu (sociálnu, rodinnú, etnickú, náboženskú). Právomoc pomenovať dieťa nie je ponechaná len na náhodný výber partnerov, v zmiešanom manželstve je vo všeobecnosti vnímaná ako prejav sily medzi dvoma rodinnými líniami. Pri výbere priezviska dieťaťa je často uprednostňované priezvisko otca a to aj vtedy, ak si matka ponecháva svoje priezvisko. Predovšetkým v prípadoch veľkej kultúrnej rozdielnosti medzi partnermi, ale i minoritného statusu kultúry niektorého alebo oboch z partnerov, zvyknú rodičia pri vyberaní mena ale i priezviska používať tri typy stratégií (Streiff-Fenart 1989: 118, Le Gall 2003: 15-18):

a) neviditeľnosť – vzniká priradením neutrálneho mena, mena, ktoré je bežné v majoritnej spoločnosti a ktoré bráni stigmatizácii,

b) potvrdenie inakosti, okázalosti – dosahuje sa udelením tzv. silného mena, ktoré potvrdzuje vzťah a vernosť k pôvodnej kultúre jedného z partnerov,

c) spojenie, synkretizmus – dochádza k nemu udelením mena, ktoré je identické alebo podobné v kultúrach oboch partnerov.

V súvislosti s udelením mena pre dieťa je významnou tiež otázka, kto (ktorý partner, rodina, iní) zohráva pri výbere mena rozhodujúcu úlohu. Zistenie týchto skutočností môže napovedať o mnohých faktoroch, ktoré život v zmiešanom manželstve a rodine determinujú, napríklad preferencia tradícií, osobná dominancia a autorita,

rozdelenie úloh v rodine, citové väzby, individuálne estetické kritériá a iné.

2. Prenos náboženstva – V zmiešaných manželstvách existujú rôzne modely uplatňovania náboženskej identity vo vzťahu k deťom (výchovné modely) ale aj partnerom navzájom. V prístupe k deťom môžu byť praktizované prísny dodržiavaním všetkých náboženských tradícií ale i upustením od nich s tým, že dieťaťu sa v tejto veci ponechá voľnosť a samo sa rozhodne, akú vieru bude mať a akým spôsobom sa bude podľa nej správať. V prípade samotných partnerov sa táto škála pohybuje od upustenia od praktizovania náboženstva, cez ponechanie a rešpektovanie religiozity oboch partnerov, obmedzenie niektorých náboženských tradícií až po oficiálnu konverziu jedného z partnerov na náboženstvo druhého partnera. Výrazným prvkom, ktorý do tohto procesu zasahuje, sú okrem individuálnych dispozícií a sklonov aj spoločenské alebo inštitucionálne možnosti a obmedzenia náboženstvo praktizovať. K podstatným zmenám dochádza hlavne v prípade, ak je viera partnera v hostiteľskej krajine minoritnou a z hľadiska kultúrno-historického vývoja netradičnou. V európskom prostredí je to predovšetkým prípad islamu, hinduizmu alebo iných náboženstiev. (Le Gall 2003: 17)

3. Komunikačné stratégie – Jazyk je najvýraznejším kultúrnym elementom, nakoľko determinuje, ako ľudia kategorizujú svoje skúsenosti. Učenie detí svojmu jazyku posilňuje nielen medzigeneračné vzťahy, ale napomáha k osvojeniu si kultúrnych vzorov, tradícií a správania podľa modelov, ktoré sú pre rodičov dôležité. Podieľa sa na spoluvytváraní etnickej, náboženskej, sociálnej identity, ktorú upevňuje alebo pretvára. Keďže partneri v zmiešanom manželstve pochádzajú z rôznych lingvistických a kultúrnych prostredí, je výber jazyka a komunikačné stratégie v ich rodinných spoločenstvách významným etnoidentifikačným prvkom. V zmiešanej rodine je preto potrebné sledovať predovšetkým intenzitu a spôsob praktizovania

jazyka – svojho materinského¹⁷ jazyka ale i ďalšieho alebo ďalších jazykov (bilingvizmus, multilingvizmus)¹⁸. (Le Gall 2003: 19) Okrem praktického používania jazyka a stupňa jeho ovládania sa záujem lingvistov ale i ďalších sociálnych vedcov sústreďuje tiež na komunikačné situácie, udalosti a akty, pri ktorých je jazyk dôležitý alebo naopak, na témy naratív a rodinných diskusií, na neverbálne komunikačné prejavy (gestá, mimika) alebo uplatňovanie dominancie v komunikácii. E. Novianti (2013: 33) hovorí o niekoľkých komunikačných vzoroch v zmiešanom manželstve:

a) jednosmerné nastavenie – Jeden z páru prijal kultúru partnera a teda aj jeho jazyk ako celok. V mnohých zmiešaných manželstvách postupne začne prevládať jazyk krajiny, kde má dieťa svoje bydlisko. Tento jazyk sa stáva dominantným a často jediným.

b) alternatívne nastavenie – Každý partner trvá na používaní svojho jazyka a k svojmu jazyku vedie aj dieťa, ktoré ovláda materinský jazyk oboch rodičov (bilingvizmus).

c) stred – kompromis – Partneri používajú svoj materský jazyk, avšak existujú situácie, kde sa partneri a následne aj ich deti dohodnú na používaní jedného jazyka. Podobný kompromis nachádzajú aj v spoločných formách správania.

¹⁷ T. S. Kangas (2000: 62) hovorí o nasledovných kritériách, ktoré definujú materinský jazyk: 1. pôvod (jazyk, ktorý sa človek naučil ako prvý), 2. kompetencia (jazyk, ktorý človek ovláda najlepšie), 3. funkcia (jazyk, ktorý človek používa najviac), 4. identifikácia (jazyk, s ktorým sa človek najviac identifikuje). V prípade jeho zabúdania dochádza k pretínaniu väzby s kultúrou materského etnika, ktorá prestáva byť každodennou potrebou. Materinský jazyk sa tak postupne dostáva zo spoločenskej (aj keď minoritnej) do intímnej (rodinnej a osobnej) sféry života (Homišínová).

¹⁸ Vymedzenie bilingvizmu alebo bilingvistu je v súčasnosti nejednotné. Môže ním byť každý, ktorý ovláda dané jazyky na úrovni materinského jazyka, ale i ľudia s pasívnym ovládaním ďalšieho jazyka. Ja sa prikláňam k definícii J. Štefánika, podľa ktorého je bilingvizmus „schopnosť alternatívneho používania dvoch jazykov pri komunikácii s ostatnými v závislosti od situácie a prostredia, v ktorom sa táto komunikácia uskutočňuje“. (Štefánik 2000: 17) V prípade detí zo zmiešaných manželstiev je možné použiť klasifikáciu bilingvizmu T. S. Kangas (2000: 45), ktorá rozoznáva tzv. prirodzený bilingvizmus (osvojenie v bilingválnom prostredí s rodenými hovoriacimi daného jazyka – rodičia, príbuzní, okolitá spoločnosť) a školský bilingvizmus (osvojenie jazyka v školskom prostredí, mimo neho nemá veľa príležitostí v jazyku komunikovať).

d) miešanie – Na základe oboch kultúr a jazykov dochádza k vzniku jedného zmiešaného modelu, ktorý funguje v rodine navzdory tomu, že v každodennom živote prináša rôzne situácie („trapasy“). V praxi ide predovšetkým o používanie nových slov, slovných výrazov alebo významov, ktoré vzniknú spojením oboch jazykov.

e) používanie iného jazyka – Partneri používajú jazyk, ktorý pre ani jedného z nich nie je materinský. Najčastejšie je to tzv. svetový jazyk. V rámci výskumu jazykových dominancií (Varro 2003: 108) je jedným z najzákladnejších sociolingvistických zistení fakt, že akýkoľvek je jazyk rodičov, jazykom detí sa stáva najmä jazyk krajiny, kde sa rodina usádza. Tento jazyk býva v spojitosti s praktickým životom označovaný aj ako „jazyk ulice“ alebo „jazyk médií“.

4. Princípy výchovy – Ide o transmisiu kultúrnych tradícií z generácie na generáciu. Rodičia v tejto oblasti často využívajú modely výchovy, ktorým boli naučení oni sami. Významným vo výchovných procesoch je uplatňovanie rozdielneho postoja k výchove dievčat a chlapcov, výchova k rešpektu voči autoritám a starším. Dôležitú úlohu v procese socializácie zohráva predovšetkým matka, ktorá prirodzene vychováva deti od útleho detstva. Otec sa častejšie zúčastňuje najmä na výchove starších detí. V prípade zmiešaných manželstiev je zaujímavé sledovať, že sú to práve ženy, ktoré vedú deti ku kultúre svojich manželov, a to aj v prípade, že rodina žije v krajine manželky. (Le Gall 2003: 20) Dôležitým elementom výchovy je prítomnosť alebo blízkosť príbuzenstva, ale i ďalšieho lokálneho spoločenstva, ktorí sú vnímaní ako autority. Keďže súčasťou výchovných stratégií je aj výchova príkladom, pri socializácii detí zo zmiešaného manželstva bude významnú rolu zohrávať aj čas strávený v kultúrnom prostredí, kde sa narodili a boli vychovávaní ich rodičia (trávenie prázdnin alebo vzdelávanie v krajine pôvodu rodičov).

5. Národnosť – Identita partnerov a ich detí je budovaná deklaráciou národnosti jedného alebo oboch z rodičov a takisto aj občianskou príslušnosťou ku krajine pôvodu jedného alebo oboch rodičov. (Le Gall 2004: 20) Aj napriek tomu, že etnickú identitu

príslušníkov v zmiešanom páre čiastočne zaznamenávajú cenzu ako kategóriu „národnosť“, v skutočnom živote je neuchopiteľná a vnímaná ako „esencia“, závislá predovšetkým od subjektívneho prežívania jednotlivcov. Realizuje sa ako vzťah k histórii, jazykovým, náboženským alebo iným kultúrnym špecifikám alebo tradíciám. V prístupe k potomkom zo zmiešaného manželstva je národnosť prezentovaná napríklad úsilím rodičov zaopatriť pre dieťa rodný list z krajiny, v ktorej sa nenarodilo a z ktorej pochádza jeden alebo obaja rodičia. Omnoho zrejmejšia a viditeľnejšia je realizácia identity cez štátnu príslušnosť. V prípade partnerov v zmiešanom manželstve môže byť zhmotnená ako vôľa ponechať si občianstvo krajiny pôvodu, snaha o zmenu doterajšieho štátneho občianstva na občianstvo hostiteľskej krajiny alebo ako úsilie migranta získať dvojité občianstvo pre seba a potomkov. V tejto oblasti môžu byť determinujúcim faktorom práve legislatívne úpravy a normy. Legislatíva ovplyvňuje možnosti a povinnosti partnerov pri získavaní legálneho statusu aj samotného občianstva v danej krajine. Z hľadiska práva a povinností môže legislatíva krajiny jedného alebo druhého partnera pôsobiť ako limitujúca, reštriktívna, optimálna alebo dokonca poskytujúca výhodu.

6. Koncept domova – Je dôležitý vo vzťahu k uchovaniu pôvodnej alebo vytvoreniu novej identity jednotlivcov v zmiešanom manželstve. Konceptualizácia domova prebieha v niekoľkých dimenziách:

- a) sociálna – domov je tam, kde má vytvorené sociálne kontakty,
- b) geografická – štát, kde bývam alebo z ktorého pochádzam,
- c) kultúrna – tam, kde je mi blízka kultúra, z ktorej pochádzam, ktorú som prijal,
- d) pracovná – tam, kde mám vytvorenú prácu,
- e) časová – tam, kde trávim najviac času.

Určujúcim kritériom domova je teda subjektívne vnímanie jednotlivca. Vzťah k domovu sa pritom môže prejavovať ako vzťah, záujem, senzibilita (hypersenzibilita), fixácia, obrana alebo hyperbolizácia krajiny, ale i regiónu, kontinentu, klimatickej zóny (južanské krajiny, severské krajiny), časti mesta, obce alebo kultúrno-historického

prostredia (kresťanský, islámsky svet), ktorý partner považuje za domov alebo domovský.¹⁹

V zmiešaných manželstvách je možné sa stretnúť s pocitom existencie dvoch domovov. V praxi to znamená opäť vytvorenie viacerých modelov rodinného života, napríklad udržiavanie dvoch domovov, dvoch rezidiencií, trávenie určitého času tam aj tam (na rôzne dlhé obdobie – počas prázdnin, určitá pravidelná alebo nepravidelná časť roka). Tento jav sa zvykne označovať aj ako „transnacionalizmus“. Základným predpokladom jeho vytvárania je budovanie dvoch domovov, dvoch identít – novej a pôvodnej. Tento stav, keď si migranti budujú a udržiavajú súbežne dva domovy, býva v odbornej literatúre označovaný ako „stav hybridity“, ako „duálna identita“ alebo „identita cez odrážku“ (Csalló 2007: 127 a Watson 2000: 30-98, podľa Onufrák 2010: 973).

V súvislosti s konceptom domova je u partnerov zo zmiešaného manželstva zaujímavé sledovať aj motív návratu do krajiny, z ktorej pochádza (tzv. mýtus o návrate). Obvykle je spojený s predstavou návratu do pôvodnej krajiny „niekedy v budúcnosti“, „na staré kolená“. Ďalšou z tendencií je opačný pocit – vykorenenia z domova, pocit absencie alebo straty domova, bezprízornosti – „nepatrí ani tam, ani tam“.

Súčasťou výskumu identity v zmiešaných manželstvách je aj problematika alebo koncept tzv. tretej kultúry. Tento pojem sa objavuje najmä v spojitosti s deťmi pochádzajúcimi z takéhoto manželstva (označovanými skratkou 3CK alebo TCK – „third culture kid“), ale aj samotnými manželskými partnermi. Jedinci, na ktorých sa tento pojem vzťahuje, sú unikátni v tom, že majú skúsenosť a pohybujú sa na viacerých kultúrnych úrovniach, ktoré rozvíjajú ich osobnosť a formujú ich identitu:

1. na kultúru krajiny, z ktorej pochádzajú ich rodičia alebo oni sami,
2. kultúru, v ktorej žijú, kde sú vychovávaní, kam sa premiestnili.

¹⁹ Konceptu domova v živote súčasného človeka sa venuje napríklad štúdia P. Gibasa (2017: 241-268) alebo K. Pauknerovej (2014: 54-62).

Kontaktom, zlúčením alebo integráciou oboch týchto kultúr došlo k vytvoreniu novej kultúry, kultúrneho systému alebo prvkov, ktoré nespádajú do ani jednej z predchádzajúcich kultúr. Fenomén tretej kultúry je často spájaný s problematikou psychologických výhod, akými sú kultúrna tolerancia a získanie tzv. „bikultúrnych kompetencií“ (vzťahujúcich sa k oboj kultúram) a na druhej strane pocitov „kultúrneho vykorenenia“ alebo „kultúrneho bezdomovectva“.²⁰

2. 3 *Zmiešané manželstvá a migračné procesy*

Zmiešané manželstvá vznikajú ako následok kontaktu alebo priestorovej blízkosti s inou skupinou a jej členmi. Objavujú sa v prípadoch bezprostredného susedstva odlišných skupín. Dôležitým faktorom, ktorý ich založenie a fungovanie podmieňuje, sú migračné procesy.

2. 3. 1 *Sociálne charakteristiky aktérov migrácií*

Súvzťažnosť medzi mobilitou a samotnou inštitúciou manželstva je závislá od viacerých prvkov. Vzhľadom na stabilitu vzťahu ale i integračné procesy sa dôležitým javí predovšetkým čas, kedy bolo manželstvo vzhľadom na migráciu uzavreté. Tu je možné rozoznávať viacero typov manželstva: manželstvá uzavreté dlho pred migráciou, krátko pred migráciou, bezprostredne po migrácii alebo neskôr po migrácii. E. Kofman (2004: 243-262) rozlišuje tri základné kategórie rodín:

²⁰ Pojem „third culture kid“ bol prvýkrát použitý J. a E. Useemovcami v 50. rokoch 20. storočia v súvislosti s deťmi amerických občanov, ktorí pracovali a žili v zahraničí. Touto témou sa vo svojej práci zaoberá napríklad R. S. Amadasi (2014: 136-152).

1. rodiny vzniknuté na základe zlučovania – znamenajú príchod rodinných príslušníkov (napríklad manželky, detí, rodičov) za primárnym migrantom (príklad utečencov),
2. novoutvorené rodiny, ktoré vznikli migráciou za účelom sobáša (patrí sem napríklad druhá a ďalšie generácie migrantov, ktorí si privedú snúbencov zo zahraničia, najčastejšie z krajiny pôvodu, alebo rodiny migrantov s legálnym pobytom, ktorí si privedú za účelom sobáša cudzinca zo zahraničia)
3. migrácia celej rodiny
Z pohľadu mnou sledovanej témy je Kofmanovu klasifikáciu potrebné doplniť o kategóriu:
4. rodín, ktoré vznikajú manželstvom migranta s občanom hostiteľskej krajiny alebo rodiny založené partnermi, kde sa obaja nachádzajú v pozícii migranta v tretej krajine.

Ako už bolo v predchádzajúcom texte spomenuté, správanie pri výbere partnera je silno ovplyvnené sociálnym prostredím, v ktorom jednotlivец vyrastá. Do tohto procesu môže priniesť určité zmeny práve migračná skúsenosť. Mobilita obyvateľstva znamená kontakt s novou a často diametrálne odlišnou kultúrou, a to aj vo vzťahu k normám výberu manželského partnera a samotného partnerského a manželského spolužitia. Ako príklad je možné uviesť príchod magrebských alebo tureckých migrantov do európskych krajín v 2. polovici 20. storočia. Podľa tradícií je v krajinách pôvodu týchto migrantov jedinou autorizovanou formou partnerského spolužitia oficiálny sobáš. Konkubinát (partnerský alebo sexuálny vzťah bez uzavretia sobáša) je tu takmer nemožný a je spájaný až s prostitúciou. Podľa tradícií v týchto krajinách dievča po sobáši opúšťa domov a svojich rodičov a svoju prvú sexuálnu skúsenosť má až s manželom. Panenstvo snúbence je preto v momente sobáša normou, ktorá platnosť sobáša garantuje. Po príchode migranta z takéhoto kultúrneho prostredia do európskej krajiny sú jeho sobášne stratégie konfrontované s podstatne rozdielnym systémom noriem, ktoré zosobňuje súčasná západoeurópska spoločnosť. S touto diverzitou sa v konečnom

dôsledku musí vysporiadať nielen samotný jedinec, jeho rodina ale i hostiteľská krajina – jej obyvateľstvo a inštitúcie.

Manželské preferencie a sobášne správanie výrazne ovplyvňujú viaceré sociálne charakteristiky aktérov samotných migrácií. Jednou z najdôležitejších je **vek osoby v čase migrácie**. Podľa kolektívu autorov CH. Hamela, B. Lhommeaua, A. Pailhého a E. Santinelliho (2013: 1-6) je v tejto oblasti možné predpokladať, že migranti prichádzajúci do hostiteľskej krajiny v detskom veku, sú omnoho menej socializovaní k normám a tradíciám krajiny pôvodu a naopak, sú náchylnejší výraznejšie participovať na novej kultúre, ako je to v prípade dospelých migrantov. Okrem toho, je tiež potrebné sledovať, v akej krajine (v krajine pôvodu alebo hostujúcej krajine) dochádza k socializácii migranta a jeho sexuálnej zrelosti, čiže v ktorej krajine si migrant osvojuje normy vo sfére sexuality a partnerských vzťahov. Spomínaní autori sledujú vo svojej štúdii najmä rozdielne manželské preferencie u francúzskych imigrantov. Migrantov z tohto pohľadu rozdeľujú do nasledovných troch skupín, pričom základným kritériom ich klasifikácie je to, v ktorom ich životnom cykle k migrácii dochádza:

1. migranti prichádzajúci neskoro (ako je tomu v prípade migrantov z centrálnej Afriky, juhovýchodnej Ázie a južnej Európy),
2. migranti prichádzajúci skoro (migranti z krajín EU 27 mimo južnej Európy, hlavne z Nemecka, Belgicka, Spojeného kráľovstva a rovnako aj Turecka)
3. migranti prichádzajúci v čase „niekde uprostred“ (v tejto situácii sa nachádzajú hlavne migranti z Magrebu).

Ich výskumy tiež naznačujú, že zmiešané manželstvá sú u francúzskych imigrantov vo všeobecnosti typické skôr pre ženy, ktoré migrovali ako staršie a sú už emancipované zo svojho domáceho prostredia. Nakoľko podmienky migrácie, formy adaptácie a akulturácie v novej krajine sú často rozdielne pre mužov a ženy, je v tomto kontexte dôležité sledovať aj **genderovú podmienenosť** vzniku zmiešaných manželstiev. Aj z hľadiska tohto kritéria nachádzajú

v manželských preferenciách určité modely. V rámci európskeho priestoru je novodobá mužská migrácia v prvom rade vnímaná ako migrácia mladých slobodných mužov (2/3 z nich). Tieto osoby následne vstupujú na sobášny trh a stávajú sa potencionálnymi manželmi. Na druhej strane ženy – migrantky nachádzajú svojich partnerov najčastejšie ešte pred samotnou migráciou a v priebehu migrácie sa len pripájajú k svojim partnerom. To znamená, že sú v sobášnom správaní menej aktívne. Slobodní muži z rovnakých krajín pôvodu ako tieto ženy si preto musia hľadať partnerky z iných skupín žien, napríklad z radov domácich. Z výskumov autorov uskutočnených u francúzskej populácie vyplýva, že muži – migranti sa stretávajú so svojimi partnerkami v novej krajine až v 70 % prípadov, zatiaľ čo ženy migrantky len v 50 % prípadov (Hamel – Lhommeau – Pailhé – Santinelli 2013: 1-6).

Jednou zo zaujímavých hypotéz v tejto oblasti je konštatovanie, že kultúrne miešanie zvýrazňuje mužskú dominanciu. Dokumentuje to predovšetkým sklon žien zo zmiešaných manželstiev rešpektovať a uchovávať kultúru manžela. Týka sa to žien pochádzajúcich z hostiteľskej krajiny, ale i žien z radov samotných migrantov. Často sú to práve ženy, ktoré učia deti kultúre alebo jazyku svojho manžela. Opačné prípady sú raritnejšie. Tieto tendencie preukazujú aj výskumy G. Varro (2003: 127) uskutočnené v prostredí americko-francúzskych (medzi ktorými početne prevládali ženy amerického pôvodu), ale i francúzsko-afrických a nemecko-afrických manželstiev (kde dominovali muži africkej proveniencie). Podľa nej sa manželky z hostiteľskej krajiny a majoritnej kultúry, ktoré by mali byť nad svojimi mužmi objektívne dominantné, nakoľko sú v krajine doma, mnohokrát snažia znovunastoliť akúsi dominanciu mužov, ktorá je typická pre principiálne patriarchálnejšie spoločnosti ako je vlastná spoločnosť týchto žien.

Endogamné alebo exogamné manželské stratégie sú čiastočne podmienené aj **vzdelaním a kvalifikáciou partnerov**. Niektoré práce (Severová 2009: 28, Nottmeyer 2009) poukazujú na zvýšenú tendenciu vstupovať do zmiešaných manželstiev u jednotlivcov s vyšším vzdelaním patriacich do rôznych etnických, národnostných a rasových

skupín oproti jedincom rovnakého pôvodu s nižším vzdelaním. Tieto sklony sú najčastejšie vysvetľované faktom, že migranti s vyšším vzdelaním a statusom sa stretávajú s potencionálnymi manželskými partnermi v prostredí vysokých škôl alebo v miestach výkonu svojho povolania. Okrem toho migranti s vyšším stupňom vzdelania sa lepšie adaptujú na nové prostredie a lepšie sa v ňom orientujú. Ďalším dôvodom ich preferencií je to, že majú vo vzťahu k výberu partnera individualistickejší postoj, sú menej ovplyvnení rodičmi a tradíciami rodiny. Okrem toho napríklad ženy prichádzajúce do hostiteľskej krajiny s manželom sú často menej kvalifikované ako migrantky prichádzajúce ako dospelé a slobodné. Mnohé dospelé a slobodné ženy po príchode študujú alebo do hostiteľskej krajiny prichádzajú práve za účelom štúdia na vysokej škole.

Ďalším z faktorov, ktorý sa pod vznik a fungovanie zmiešaných partnerských zväzkov podpisuje, je samotný typ migrácie z hľadiska jej **cieľov, dĺžky pobytu** v hostiteľskej krajine, ako i charakteristika samotných aktérov migrácie. Z tohto dôvodu je pri interpretácii zmiešaných manželstiev potrebné brať do úvahy napríklad dĺžku partnerského vzťahu, vek partnerov v čase zoznámenia, typ zväzku (sobáš, konkubínat), krajinu stretnutia (hostujúca krajina, krajina pôvodu migrantov, iná krajina), spôsob a okolnosti stretnutia, situáciu a stav jednotlivca počas migrácie (dieťa, dospelý, slobodný, vo dvojici, s rodinnými príslušníkmi), pôvod partnera (z majoritnej alebo minoritnej skupiny, etnickej, náboženskej, jazykovo inej skupiny), ako aj rozdiel vo vzdelaní či pracovnom zameraní partnerov. Šancu nájsť si partnera v novej krajine logicky zvyšuje aj dĺžka pobytu. CH. Hamel B. Lhommeau, A. Pailhé a E. Santinelli (2013: 1-6, 16, 20) uvádzajú, že táto tendencia je z hľadiska štatistických dát zreteľná hlavne u žien. U mužov – migrantov sa podľa nich možnosť nájsť si partnerku v radoch majoritného spoločenstva postupne redukuje spolu s čoraz dlhším pobytom v krajine. Títo muži sa následne obracajú k ženám rovnakého pôvodu.

Miera integrácie migrantov do majoritnej spoločnosti logicky ovplyvňuje aj prítomnosť ich rodinných príslušníkov alebo naopak,

fakt, že do krajiny prišli samostatne, bez príbuzenstva. Prítomnosť rodiny a jej starších členov zvlášť podporuje pretrvávajúce pôvodných kultúrnych tradícií a vzorov, a to aj v oblasti manželských preferencií.

Možnosti stretnúť partnera z rovnakej skupiny, kultúry alebo krajiny priamo napomáha aj veľkosť samotnej skupiny migrantov. Čím je skupina početnejšia, tým viac priestoru a možností k vzájomným kontaktom svojich členov ponúka. Deje sa tak v prostredí práce, školy, etnických alebo náboženských organizácií a podobne. Naopak, členovia menej početných skupín sa so skupinou neidentifikujú natoľko silno a svoju pozornosť obracajú k potencionálnym partnerom z majoritnej spoločnosti. Vyšší počet jednotlivcov rovnakého pôvodu zvyšuje tiež možnosť a schopnosť kontrolovať zakladanie endogamných sobášov.

Posledným, avšak, ako sa ukazuje, jedným z najdôležitejších faktorov, ktoré podmieňujú vznik a charakter zmiešaných manželstiev sú **ekonomické aspekty a motivácie migrácie**. V prípade ekonomického migranta ide o premiestňovanie sa medzi geografickými priestormi s rôznou životnou úrovňou. Genderová dimenzia sa v tomto prípade odráža nielen v tlakoch mužov a žien migrovať do ekonomicky vyspelejších krajín, ale aj snahou nájsť si tam manželského partnera. Niektoré výskumy (Minervini – McAndrew 2006, podľa Niedomysl – Ham 2010: 1119-1138) poukazujú na prevahu migrujúcich žien, ktoré sa za účelom manželstva (primárne alebo sekundárne) presúvajú z ekonomicky chudobnejších do vyspelejších krajín, hoci dostatok príkladov nachádzame aj na strane mužov. Na ženy z chudobnejších krajín je zo strany jej rodiny vyvíjaný nátlak, aby vydajom získali šancu na lepší život pre seba aj svojich príbuzných. Konkrétny príklad v tomto ohľade poskytuje predovšetkým štúdium migrácie tzv. „mail-order brides“ (zásielkových neviest, neviest na objednávku). Tento typ migrácie nachádzame v mnohých krajinách, známy je napríklad u žien zo štátov juhovýchodnej Ázie, Južnej Ameriky, veľmi výrazný bol u žien z krajín bývalého Sovietskeho zväzu – Ruska, Bieloruska, Ukrajiny alebo Moldavska. Muži zo západnej Európy, ktorí si ich

objednávajú, ich vnímajú ako exotické, viac ženské, hľadajú v nich partnerky s tradičnými hodnotami pre rodinu, ktoré neboli schopní nájsť vo vlastnej lokalite. Zoznamovacie agentúry prezentujú najmä potencionálne manželky z Ázie ako submisívnejšie, poslušnejšie a starostlivé. Zistenia však poukázali aj na fakt, že týmito ženami neboli len ženy, ktoré unikali zo zlej ekonomickej situácie, ale aj ženy zo stredných vrstiev, ktoré nenachádzali vhodného partnera vo vlastnej krajine. Z tohto pohľadu sa manželstvo môže stať stratégiou, ktorá umožní jednotlivcovi sociálne zabezpečenie, výhody alebo dokonca legálny pobyt v prijímajúcej krajine. Za významnú je v tomto kontexte možné považovať najmä teóriu podobnosti ale i teóriu sobášnych stratégií P. Bourdieho.

2. 3. 2 Zmiešané manželstvo ako indikátor integračných a asimilačných procesov

Zmiešané manželstvá je možné vnímať ako **indikátor integračných a asimilačných procesov** migrantov, ocitajúcich sa v novom prostredí. Počet manželstiev uzatvorených medzi migrantmi a občanmi hostiteľského štátu je dnes spolu so schopnosťou migranta zúčastňovať sa na trhu práce, jazykovými znalosťami a tiež naturalizáciou cudzincov jedným z najpodstatnejších ukazovateľov miery začlenenia do majoritnej spoločnosti. (Muus 1997: 37-44) V tzv. tradičných imigračných krajinách, akými sú USA, Veľká Británia, Francúzsko, Nemecko a ďalšie západoeurópske štáty, je vznik týchto zväzkov spájaný až s pokročilými alebo záverečnými fázami interakcie medzi novopristaňovaným obyvateľstvom a domácou populáciou. Tento výklad zmiešaných manželstiev v sociálnych vedách má svoje počiatky v štúdiu R. E. Parka a ďalších sociológov Chicagskej školy, na ktoré neskôr nadviazal aj M. Gordon vo svojej práci „Assimilation in America life“ z roku 1964. Predstavitelia Chicagskej školy chápali asimiláciu ako proces prelínania a syntézy, v ktorej jednotlivci a skupiny nadobúdajú pamäť, pocity a postoje iných osôb a skupín.

Zdieľaním ich skúseností a histórie sa stávajú súčasťou ich kultúrneho života. S asimiláciou podľa nich úzko súvisí aj proces amalgamácie, ktorú vysvetľujú ako priebeh úplného premiešania a miznutia hraníc medzi skupinami. Z biologickej perspektívy znamená amalgamácia prelínanie rás, ku ktorému dochádza práve uzatváraním zmiešaných manželstiev. Rýchlosť alebo komplexnosť asimilácie priamo závisí od intimity sociálneho kontaktu. Výrazom hlbokých a intímnych vzťahov medzi skupinami sú práve zmiešané manželstvá. Výskumy zmiešaných manželstiev naznačujú, že čím „staršia“ je etnická skupina v určitej spoločnosti, tým je miera exogamie vyššia a naopak, „novšie“ skupiny sú uzavretejšie a typické vyššou mierou endogamie. (Park – Burgess 1921: 736-738) Záujem o problematiku zmiešaných manželstiev v USA sa spočiatku orientoval na rasovo zmiešané partnerstvá medzi bielymi a čiernymi obyvateľmi, neskôr sa preniesol na ich súvis s európskou imigráciou, čiže na manželstvá medzi Američanmi a cudzincami. V sociologickom štúdiu sa preto postupne zdôrazňovalo aj občianstvo a krajina pôvodu manželov.

Uzatvorenie manželstva medzi migrantom a domácim obyvateľom hostiteľskej krajiny je vnímané ako identifikátor ekonomickej integrácie, čiže **ukazovateľ socioekonomického a kultúrneho napredovania** migranta. (Mendes 2014: 29) Napredovaním sa myslia najmä socioekonomické benefity, ktoré takýto stav prinášajú jednotlivcovi v zmiešanom páre: migrant – občan hostiteľskej krajiny, a to v protiklade s párom, ktorý migrant vytvára s partnerom z vlastnej skupiny. Je pravdepodobné, že zmiešané manželstvo ovplyvňuje ekonomickú výkonnosť imigrantov, nakoľko domáci partneri im pomáhajú v jazykovej príprave, umožňujú prístup k určitým sieťam a celkovo pomáhajú v integrácii v hostiteľskej krajine. Zmiešané manželstvo tiež prispieva k zvýšenej produktivite a k ekonomickému rastu migranta. Migranti, ktorí sa zosobášia s domácimi, získavajú na trhu práce vyššie výnosy, pretože sa vedľa lepšie prispôbiť aj zahraničným zvyklostiam a normám. Výber manželského partnera v radoch domáceho obyvateľstva signalizuje akumuláciu odlišného ľudského kapitálu. Empirické zistenia (Nottmeyer 2009: 17-19, 2015: 1-10) naznačujú, že okamžité aj

dlhodobé ekonomické efekty zmiešaného manželstva sú viditeľnejšie ako v prípade manželstva s členom vlastnej skupiny, alebo v prípade migranta, ktorý manželstvo vôbec neuzavrel. Zovšeobecňujúc je možné povedať, že zmiešané manželstvá fungujú ako signál zvýhodneného ekonomického postavenia. Tento proces je viditeľný hlavne v prípade, ak sa migrant zosobáša s partnerkou z hostiteľskej krajiny. V opačnom prípade, čiže ak si domáci zoberie za manželku migrantku, tieto ekonomické benefity nie sú také zrejmé a jednoznačné. Muži, migranti, ktorí sú zosobášení s partnerkou z hostujúcej krajiny, majú v priemere vyššie vzdelanie, lepšie jazykové schopnosti a pracujú na lepšie platených pracovných postoch, žijú radšej mimo prisťahovaleckých enkláv, čo naznačuje, že sú schopnejší lepšie sa prispôsobiť novému sociálnemu prostrediu. Jedným z negatív takéhoto manželstva je však vyššie riziko rozvodu v dôsledku vysokej úrovne stresu, stigmatizácie a sociálneho tlaku. Ekonomickú participáciu žien – migrantiek, konkrétne žien z juhovýchodnej Ázie, ktoré sa vydali za manželov Američanov, sleduje vo svojej práci P. Sedtanaranon (2017: 34-39). Jej zistenia poukazujú na fakt, že manželka z radov domáceho obyvateľstva síce asimiláciu svojim manželkám uľahčujú, avšak najmä po kultúrnej stránke a nie ekonomickej. Príjmy do týchto rodín prinášajú predovšetkým partneri, manželky pracujú najmä v domácnosti a nie sú motivované aktívne sa zapájať na trhu práce.

Stupeň participácie migranta (partnera v zmiešanom manželstve) na hostiteľskej krajine, mieru jeho individuálnej aj **občianskej integrácie** je potrebné vnímať aj v kontexte jeho snáh o udelenie štátneho občianstva. Cudziniec získava občianstvo hostiteľského štátu tzv. naturalizáciou, ktorej predchádza splnenie viacerých podmienok. Z nich najdôležitejšou je nepretržitý legálny pobyt v danom štáte. Okrem tejto základnej podmienky vyžaduje väčšina štátov ovládanie oficiálneho jazyka na komunikatívnej úrovni, vedomosti z národnej histórie, právneho poriadku, tradícií a podobne. Pri udeľovaní občianstva je významným tiež faktor spájania rodín, ktorý vo väčšine prípadov tento proces zjednodušuje a urýchľuje. Mnohí migranti, a platí to tiež v prípadoch cudzincov v zmiešanom manželstve, sa

uchádzajú o získanie tzv. dvojitého občianstva. Táto tendencia vyjadruje ich snahu zachovať pôvodné občianstvo a identitu a zároveň želanie získať občianstvo cudzieho štátu.

Otázka štátneho občianstva problematiku „zmiešanosti“ manželstva v určitom ohľade zjednodušuje, na druhej strane do nej prináša množstvo dilem a polemík. Mnohé z nich vychádzajú z faktu, že občianstvo je síce dôležitým kritériom legálneho statusu, ale nie vždy je indikátorom aj kultúrnej rozdielnosti manželských partnerov, nakoľko je založené na politických zväzkoch, nie na zväzkoch kultúrnych, etnických alebo náboženských. Mnoho partnerov zo zmiešaných manželstiev má síce odlišné občianstvo, avšak kultúrne sú si veľmi blízki a naopak, manželia rovnakého občianstva môžu prislúchať k diametrálne odlišným sociálnym alebo kultúrnym skupinám. Okrem toho v súčasnosti má mnoho občanov daného štátu pôvod v cudzej krajine (z ktorej pochádzajú oni sami alebo ich predkovia), alebo naopak, žijú v hostujúcej krajine dlhodobo alebo trvalo, avšak občianstvo nikdy nezískali alebo sa oň ani neusilovali. Príkladom týchto rozporuplností je situácia migrantov prichádzajúcich do Francúzska v 60. a 70. rokoch 20. storočia. Podľa B. Collet (2012: 61-77) mali mnohí z účastníkov týchto pohybov vo Francúzsku len regulérny pobyt, avšak nie občianstvo. Naopak, mnohé z ich detí, ktoré boli v tejto krajine už vychovávané, dostali francúzske občianstvo. Neskôr sa tieto deti zosobášili s partnermi pochádzajúcimi z krajiny ich pôvodu. V odbornej literatúre sa na označenie týchto osôb začal používať termín „denizens“ – „obyvatelia“ (odvodené od „cityzens“ – občania), čo predikovalo ich pozíciu kdesi uprostred vzťahu: migranti – občania. Ďalšou z alternatív tohto zložitého vzťahu je situácia, keď jeden z partnerov je už občanom pre neho pôvodne hostiteľskej krajiny, druhý, ktorý pochádza z rovnakej krajiny, tento status nezískal a v novej krajine je stále migrantom. Ich manželstvá sú často považované za zmiešané, a to aj napriek tomu, že o zmiešané manželstvo z hľadiska kultúrnej odlišnosti nejde. Tento príklad úzko súvisí s fenoménom tzv. „transnacionálnej endogamie“. Ide o sklon privádzať si manželského

partnera z krajiny, z ktorej jednotlivec alebo jeho rodičia a príbuzní pochádzajú. V európskom kontexte sa takýmito preferenciami vyznačujú hlavne migranti z neeurópskych krajín a krajín s inou ako kresťanskou tradíciou. Konkrétne môžeme spomenúť partnerstvá Turkov v Nemecku a Holandsku alebo Maročanov v Belgicku a Holandsku. Tento stav sa zvykne vysvetľovať predovšetkým ako návrat k tradíciám a lipnutie na nich, ale aj ako jednoduché riešenie integrácie migrantov, ktorí „otvárajú dvere“ aj ostatným z ich krajiny. Títo partneri majú rovnakú kultúru a pôvod, avšak odlišné postavenie a status v rezidenčnej krajine. „Binárne“, „transnárodné“ alebo „internacionálne“ manželstvá, ako sa zvyknú nazývať manželstvá uzatvárané s cudzincami, nemusia byť automaticky aj bikultúrnymi. Tento fakt naznačuje výraznú asymetriu medzi kultúrnymi, sociálnymi východiskami a legálnym statusom partnerov v danej krajine. Pozície jednotlivca v týchto systémoch (občan, obyvateľ, pôvod) sú však veľmi dôležité a výrazne ovplyvňujú nielen manželské preferencie, ale aj samotný partnerský život či spôsob a intenzitu integračných procesov.

2. 3. 3 Zmiešané manželstvá a migračné procesy v Európe v 2. polovici 20. storočia

Vznik zmiešaných manželstiev na európskom kontinente výrazne ovplyvnili najmä migračné procesy a interkultúrne kontakty po 2. svetovej vojne. Podľa L. Lucaseena a Ch. Laarmana sa od 19. storočia väčšina európskych štátov považuje za etnicky homogénne alebo sa snažia čo možno najviac homogenizovať cudzie minority. Tieto tendencie vychádzajú z vlastných historických skúseností, z ktorých najpodstatnejšie bolo vysťahovalectvo z európskeho kontinentu do Ameriky. Tento migračný tlak výrazne ovplyvnil predstavy mnohých Európanov o akejsi neprirodzenosti a novodobosti imigrácie smerom do Európy. Skúsenosti Európanov s mobilitou na ich územie sa mení v polovici 20. storočia. V dôsledku zvýšenej imigrácie sa idea

stabilnej a etnicky homogénnej európskej populácie, ktorá dovtedy dominovala, postupne mení. Spočiatku sú aktérmi týchto migračných procesov samotní Európania, ktorí sa presúvali z priemyselne menej vyspelých do vyspelejších krajín. Otázka zmiešaných manželstiev a exogamie je skúmaná napríklad u migrantov talianskeho pôvodu vo Francúzsku, Nemcov v Holandsku alebo Poliakov v Belgicku. Hlavnými kritériami odlišnosti bolo v týchto prípadoch najmä náboženstvo a národné cítenie. (Lucassen – Laarman 2009: 56-57)

Od 40. rokov 20. storočia sa postupne zvýšila aj imigrácia do západnej Európy smerujúcej z juhu, Ázie, Afriky a Karibiku. K týmto pohybom dochádzalo spočiatku v dôsledku dekolonizácie a následného príchodu hosťujúcich robotníkov. Od 80. rokov 20. storočia prichádzali do Európy utečenci z Ázie. V medzivojnovom období a po 2. svetovej vojne prichádzali Európania do kontaktu tiež s Číňanmi, ktorí tvorili menšie ale viditeľné komunity predovšetkým v mestách, akými boli Liverpool, Marseilles, Rotterdam a Amsterdam. Ďalšou významnejšou skupinou migrantov boli Indovia, ktorí prichádzali najčastejšie ako mladí muži. Veľká časť z nich, najmä tých, ktorí považovali svoj návrat do krajiny za obtiažny alebo nemožný, si vzala za manželky Európany. L. Lucassen a Ch. Laarman (2009: 56-57) predpokladajú, že zmiešané manželstvá medzi týmito skupinami prebiehali od 50. do 80. rokov 20. storočia. Neskôr uzatvárali zmiešané manželstvá už potomkovia týchto migrantov.

Medzi vysielajúcimi a hostiteľskými štátmi, ktorých obyvateľstvo sa na migrácií zúčastňovalo, existovali stabilné vzťahy, založené na geografickej, kultúrnej alebo jazykovej blízkosti či politicko-historických spojitostiach. Tieto vzťahy podmieňovali aj následný vznik zmiešaných manželstiev a determinovali štátnu, etnickú alebo náboženskú príslušnosť ich aktérov.

V nasledovnom texte sa budem venovať niekoľkým konkrétnym typom migračných procesov, ktoré významným spôsobom diverzifikovali skladbu európskeho obyvateľstva v posledných desaťročiach a v rámci neho aj manželské preferencie. Venovať sa budem tiež výskumu zmiešaných manželstiev v európskych krajinách.

Významným elementom, ktorý sobášne preferencie v Európe ovplyvňoval a dodnes ovplyvňuje, je príchod hostujúcich robotníkov v 50. a 60. rokoch 20. storočia. Z hľadiska početnosti, kultúrnej a náboženskej rozdielnosti sú špecifickou skupinou najmä **Turci**. Viaceré výskumy zmiešaných manželstiev medzi tureckým obyvateľstvom a domácou populáciou, ktoré poukazujú na existenciu určitých modelov pri výbere partnera, prebehali práve v **Nemecku**. Jedným z ich zistení je fakt, že spomedzi Turkov, Juhoslovanov, Grékov, Talianov a Španielov, majú tendenciu uzatvárať manželstvá v rámci svojej národnosti najmä Turci (hlavne turecké ženy), zatiaľ čo Taliani sú spomedzi nich najviac integrovaní a ženiam sa predovšetkým s partnerkami z radov domáceho obyvateľstva. Tieto sklony podopierajú dlhodobé výskumy, realizované v rokoch 1984 až 2005, ktoré zhromaždili informácie o viac ako 20 tisíc obyvateľoch. Z ich záverov je evidentné, že podiel sobášov tureckých mužov, ktorí sa zosobášili s Nemkami, je 4,4 %, podiel talianskych mužov, ktorí si ich zvolili, je 17,5 %, podiel tureckých žien, ktoré sa vydali za Nemcov, je 0,9 %, podiel poľských žien, ktoré si zvolili mužov z domáceho obyvateľstva, je 19,9 % a napokon, podiel ruských žien, ktoré si vybrali týchto mužov, je až v 13 %. Výskumy tiež poukazujú na to, že prvá generácia mužov imigrantov profituje zo zmiešaného manželstva s partnerkou Nemkou aj v oblasti príjmov (domáci partner uľahčuje život svojmu partnerovi po ekonomickej stránke). (Nottmeyer 2010: 17-19)

Nemci s tureckým pôvodom sa s partnerom nemeckého pôvodu zosobášili len zriedkavo (v roku 2006 to bolo menej ako v 10 %) (Tribalat 2009: 2008). Vznik zmiešaných manželstiev s Turkami je ovplyvnený najmä negatívnym obrazom Nemcov o Turkoch, ale i neochotou Turkov zvoliť si za manželov Nemcov. Manželské preferencie Turkov v Nemecku do veľkej miery determinuje aj uprednostňovanie endogamnej rodiny. Tento model upevňujú aj rodinní príslušníci mladých Turkov, ktorí na nich naliehajú, aby si nachádzali partnera predovšetkým z vlastnej skupiny. Silný sociálny tlak je vyvíjaný na Turkov (a podobne aj Maročanov) narodených aj v iných štátoch Európy. Napríklad v Holandsku si takmer tri štvrtiny mladých Turkov, ktorí

sa oženili v rokoch 1990 až 1995, vybrali partnerov z Turecka (Böcker 2000: 164-165 podľa Lucassen – Laarman 2009: 61). Znamená to, že druhá generácia Turkov takisto nasledovala želania svojich rodičov. Ďalším z faktorov, ktoré zmiešané manželstvá Turkov podmieňujú, je rod. Väčší počet zmiešaných manželstiev vykazujú v tureckých komunitách predovšetkým muži, čo je podmienené aj pozíciou ženy v isláme a pravidlami výberu manželského partnera pre ženy muslimky. Tieto sklony dokumentujú aj výskumné zistenia L. Lucassena a Ch. Laarmana (2009: 61). Podľa nich sú turecké ženy v európskych krajinách vzdelané viac ako partneri z ich vlastnej krajiny. Tieto ženy majú následne problémy nájsť si zodpovedajúceho partnera v Európe a preto si hľadajú partnerov priamo vo vlastnej krajine. Naopak, muži v týchto komunitách majú nízke vzdelanie a pridŕžajú sa tradičných kultúrnych konvencií a rodových rolí.

Vo Francúzsku nadväzuje dynamika zmiešaných manželstiev s občanmi tzv. tretích krajín priamo na imigračné prúdy z týchto oblastí. Najväčšiu skupinu spomedzi partnerov francúzskych občanov tvorili imigranti mužského pohlavia z **Magrebu**, predovšetkým Tunisia a Alžírčania, ktorých počet sa od roku 2000 do roku 2003 takmer zdvojnásobil. Významnými sú aj Turci, medzi ktorými takisto dominujú muži. V prípade migrantov z Kamerunu, Pobrežia slonoviny alebo Madagaskaru prevládajú ženy ako partnerky Francúzov. Vo všeobecnosti je možné povedať, že väčšina Francúzov, ktorí si vzali za partnera cudzinca, sú pôvodom tiež cudzinci, to znamená, že aspoň jeden z ich rodičov je pôvodom cudzincom. Výskumy manželských preferencií poukazujú aj na to, že ak sú obaja rodičia partnerov v zmiešanom manželstve narodení v zahraničí, ich sobáš sa najčastejšie uskutočňuje v zahraničí. Takéto sobáše sú frekventovanejšie u žien, ktoré sa sobášia za francúzskych mužov ako naopak. Napríklad alžírské ženy, ktoré sa vydali za Francúzov, uzatvorili sobáš v Alžírsku 2-krát častejšie ako alžírski muži, ktorí vstúpili do manželstva s Francúzkou. Z tohto príkladu je zrejmé, že pre túto skupinu je krajina pôvodu rodičov oveľa dôležitejšia, ako krajina pôvodu samotných partnerov. (Tribalat 2009: 204-210)

Mnohé výskumy voľby manželského partnera boli uskutočnené práve v radoch alžírskoho obyvateľstva, ktoré do zmiešaného manželstva s Francúzmi vstupujú najčastejšie. Keby som vychádzala zo situácie Turkov v Nemecku, rozdiely v náboženstvách medzi migrantmi a domácim obyvateľstvom prijímajúcej krajiny by mali aj v tomto prípade znamenať menší počet zmiešaných manželstiev. V prípade Alžírčanov vo Francúzsku to tak však nie je. Hoci sú muslimovia a prichádzajú z podobného kultúrneho severoafrického prostredia ako napríklad Maročania, počty zmiešaných manželstiev medzi nimi a domácim obyvateľstvom sú omnoho viditeľnejšie a vyššie ako napríklad u Maročanov v Holandsku a pravdepodobne aj v Belgicku. Preferencia zmiešaných manželstiev Alžírčanov vo Francúzsku je najčastejšie vysvetľovaná koloniálnymi väzbami (lingvistický, kultúrny, ekonomický a politický vplyv). Na vysoký stupeň kultúrnej socializácie Alžírčanov vo Francúzsku poukazuje aj pomerne vysoká rozvodovosť detí Alžírčanov narodených vo Francúzsku, ktoré si zobrali partnerov z Alžírska. Druhá generácia Alžírčanov narodených vo Francúzsku je vnímaná ako viac „európska“. (Tribalat 1995: 85 podľa Lucassen – Laarman 2009: 60)

Jedným z ďalších príkladov migrácie cudzincov muslimského vierovyznania na európsky kontinent bol aj príchod **cudzincov egyptského pôvodu**. V nasledovnom texte sa pokúsim opísať základné východiská ich príchodu do Európy ale i predpoklady vzniku zmiešaných manželstiev tohto obyvateľstva s domácim obyvateľstvom hostiteľských krajín.

Migrácia Egyptanov smerom do zahraničia sa vo väčšej miere začala prejavovať po revolúcii v 50. rokoch 20. storočia. Od 70. rokov reflektoval ich odchod za hranice vlastnej krajiny predovšetkým nárast ceny ropy a následný dopyt po pracovnej sile v Saudskej Arábii, Kuvajte, Iraku, Katare, Líbye a Spojených arabských emirátoch. Z hľadiska rodu išlo takmer výlučne o mužskú mobilitu. Egyptskí pracovní emigranti pochádzali predovšetkým z rurálneho prostredia a migrovali zvyčajne pred alebo skoro po uzavretí sobáša. Tento spôsob je všeobecne rozšírenou stratégiou zabezpečenia kapitálu potrebného k vzniku alebo fungovaniu rodiny, prípadne naštartovaniu rodinného biznisu

(Binzel – Assaad 2011: 4-7). Z pohľadu migrantov išlo o krátkodobú pracovnú migráciu za účelom nadobudnutia finančných prostriedkov, ktorá sa zvyčajne realizovala v súlade s legislatívnymi opatreniami hostiteľských arabských krajín, a to len na niekoľko rokov.

Migrácia Egyptanov smerom na západ sa rozvinula hlavne od 60. rokov 20. storočia a zintenzívnila sa v posledných desaťročiach. V roku 2006 sa viac ako 80 % Egyptanov v Európe koncentrovalo v štyroch krajinách: Taliansko (210 tis), Veľká Británia (74 tisíc), Francúzsko (70 tisíc) a Grécko (50 tisíc). Mobilita Egyptanov v európskych krajinách má z hľadiska regulérnosti legálnu aj ilegálnu podobu, je dlhodobá alebo trvalá, jej dôvodom je prevažne štúdium, zlúčenie rodiny alebo práca. Zatiaľ čo do arabských krajín prichádzali takmer výlučne muži, u migrantov usadených na európskom kontinente už nachádzame aj ženy, aj keď medzi nimi stále prevládajú muži. Vzdelanie týchto migrantov je možné charakterizovať ako priemerné. (Zohry 2009: 4-5) V niektorých krajinách sú Egyptania dobre etablovaní a založili si tam vlastné profesijné organizácie, združujúce vzdelaných jednotlivcov (vedcov, farmaceutov, lekárov, žurnalistov alebo inžinierov). Príkladom toho je „The Egyptian Medical Society“ založená vo Veľkej Británii a vydávajúca vlastný odborný časopis²¹ alebo „Italy-Egypt Cultural Association“ v Taliansku.

A. Zohry (2009: 7-8) rozdeľuje Egyptanov v európskych krajinách z hľadiska ich príchodu na tzv. etablovaných a súčasných migrantov. Prvá skupina prichádzala najmä v 60. a 70. rokoch 20. storočia ako protest proti socialistickému režimu G. A. Nassera. Ďalšou vlnou bol príchod akademickej a politickej opozície, ktorá preferovala zostať v západoeurópskych krajinách, a nakoniec príchod vládou vysielaných egyptských študentov. Spomedzi novodobých migrantov prichádzajúcich v posledných dvoch desaťročiach prevládajú najmä muži, nízko kvalifikovaní a s nelegálnym pobytom. Príchod migrantov egyptskej národnosti do európskych krajín v súčasnosti považuje za akési pokračovanie alebo reprodukciu mužskej migrácie do krajín

²¹ Pozri <https://beta.companieshouse.gov.uk/company/06268147>.

Golfu, ktorej hlavnou príčinou bolo získanie finančného obnosu. Regularizáciu svojho pobytu dosajú mnohí z nich predovšetkým prostredníctvom sobáša s Európankou. Na základe zlúčenia rodiny je im udelený trvalý pobyt v niektorej z európskych krajín a následne majú možnosť prístupu k pracovnému trhu a kontraktu. Tento spôsob je spoločnou stratégiou aj k získaniu štátneho občianstva hostiteľskej krajiny. Naturalizácia sobášom je v niektorých prípadoch nazývaná aj „biela naturalizácia“, nakoľko v mnohých prípadoch ide len o papierový sobáš bez zdieľania spoločnej domácnosti a vytvárania rodín. (Zohry 2009: 8-9)

Otázke integrácie egyptských migrantov v európskych krajinách sa venuje aj práca A. Stocchiero (2005: 7-11), ktorá skúma prítomnosti Egyptanov v Taliansku. Podľa autorkiných zistení sú egyptskí migranti v tejto krajine väčšinou mladí muži pochádzajúci zo stredných sociálnych vrstiev. Viacerí z nich prišli do Talianska pôvodne s účelom návratu do krajiny pôvodu, napokon sa však rozhodli v krajine zotrvať. Sú pomerne dobre sociálne a kultúrne integrovaní, mnohí z nich majú vysokoškolské vzdelanie, žijú najmä v zmiešanom manželstve a ich pobyt je upravený na základe zlúčenia rodiny. Mnohí z nich majú dvojité občianstvo. Stupeň ich integrácie do majoritného spoločenstva je výrazne prepojený s existenciou samotného zmiešaného manželstva s talianskou manželkou. Egyptské manželky ostávajú najčastejšie v domácnosti, čiastočne sa uplatňujú v službách. Egyptania sa vyznačujú tým, že si chcú udržať svoju kultúrnu a religióznu identitu. Viaceré egyptské rodiny posielajú aj z tohto dôvodu svoje deti na štúdiá do Egypta a uprednostňujú sobáš svojich dcér s muslimom. Mnohé z týchto rodín žijú simultánne v Egypte aj Taliansku, rozvíjajú transnacionálne aktivity medzi Talianskom a Egyptom. Je u nich výrazný motív návratu do svojej rodnej krajiny. Z hľadiska spoločenských aktivít ich nemožno charakterizovať ako komunitu.

Z uvedených príkladov je zrejmé, že v súčasnosti napĺňa voľba manželského partnera a vznik manželstva a rodiny nie len biologické a sociálne účely. V prípade migrantov môže byť vznik manželstva s cudzincom stratégiou svojho pobytu v inej krajine.

Tabuľka č. 2: Priemerný počet zmiešaných manželstiev v západnej Európe v rokoch 1990 – 2000 podľa pohlavia a generácií v tisícoch. (Lucaseen – Laarman 2009: 53)

charakteristika migrantov	národnosť migrantov (ich cieľová krajina)	muži 1.generácia	muži 2.generácia	ženy 1.generácia	ženy 2.generácia	priemer
koloniálni migranti, európske náboženstvá (židia, katolíci, protestanti)	západní Indovia (Británia, UK, Holandsko)	26	60	26	46	40
hostujúci robotníci, európske náboženstvá (židia, katolíci, protestanti)	Taliani, Gréci Juhoslovania (Nemecko) Španieli a Portugalci (Francúzsko)	22	48	15	38	31
hostujúci robotníci, neeurópske náboženstvá (muslimovia, hinduisti)	Maročania a Turci (Nemecko, Holandsko, Belgicko) Alžírčania (Francúzsko)	11	16	5	8	10
koloniálni migranti, neeurópske náboženstvá (muslimovia, hinduisti)	Alžírčania a Maročania (Francúzsko) Britskí Indovia, Pakistanci a Bangladéšania (Británia) Indo-Surinamci (Holandsko)	5	11	7	10	8

Fenomén zmiešaných manželstiev v **Čechách** je tak ako aj v iných krajinách predovšetkým odrazom početnosti migrantov na jeho území, ale i odrazom celkových migračných a emigračných tokov obyvateľstva. V roku 2015 predstavoval podiel cudzincov na celkovej populácii krajiny 4,4 %, pričom ich zastúpenie na populácii hlavného mesta predstavoval až 13,5 %. Najpočetnejšími spomedzi skupín migrantov boli obyvatelia z Ukrajiny, Slovenska, Vietnamu, Ruska a Nemecka. Podiel mužov cudzincov oproti ženám je 56,4 %, priemerný vek cudzincov v ČR je 37,1 rokov. Oproti domácej populácii predstavujú mladšie vekové skupiny, čo znamená, že sú alebo v budúcnosti budú aktívni na sobášnych

trhoch.²² Otázke demografického vývoja cudzincov žijúcich na území Českej republiky spracoval vo svojej štúdii D. Chytil (2009). Od roku 1995 až do roku 2008 je sobášnosť s cudzincami pomerne ustálená a pohybuje sa okolo 4500 ročne a v posledných zo sledovaných rokov sa podiel sobášov cudzincov ustálili na hodnote 8,8 %. V rámci nich prevládali manželstvá českých mužov s cudzinkami (60 %) nad manželstvami Česiiek s mužmi – cudzincami (38 %). Domáci muži si najčastejšie brali za manželky Slovenky (31 %), Ukrajinky (31 %), Rusky (8 %), Vietnanky (7 %), Bielorusky (3 %) a Polky (3 %). České ženy si volili partnerov predovšetkým z radov Slovákov (21 %), Nemcov (14 %), Vietnancov (6 %), Ukrajincov (6 %), mužov zo Spojeného kráľovstva (5 %) a takmer rovnako aj Američanov, Rakúšanov Rusov a Talianov. Z hľadiska rodinného stavu boli cudzinci, ktorí do sobáša s českým partnerom vstupovali, prevažne slobodní, nadpolovičná väčšina rozvedených bola v sledovanom období rokov 1995 – 2008 u ruských ženíchov aj neviest, partneri z Ukrajiny sa tejto hodnote približovali. Priemerný vek cudzincov pri vstupe do manželstva bol 35 rokov u mužov a 32 rokov u žien. Z hľadiska rozvodovosti je možné sledovať, že oproti rozvodom majoritnej populácii, kde je ročne zaznamenaných približne 30 tisíc ročne, v populácii cudzincov je ročne zaznamenaných priemerne 2217 rozvodov. Česi – muži sa pritom najviac rozvádzali v prípade manželstva s Ukrajinkami a Slovenkami, ženy – Česky s manželmi zo Slovenska a Vietnamu. 50 % manželstiev s cudzincami sa pritom rozviedlo do dvoch rokov po sobáši, do troch až štyroch rokov po sobáši ďalších 10 % manželstiev. (Chytil 2009: 18-26) V rokoch 2009 až 2015 sú podľa údajov českého štatistického úradu početnejšie už sobáše Česiiek s cudzincami, ktoré prevládajú nad sobášmi mužov Čechov so ženami cudzinkami v pomere približne 60 : 40.²³

²² Spracované podľa: Cizinci v ČR – 2016. Demografické aspekty života cizinců. Český statistický úřad. Dostupné na: <https://www.czso.cz/csu/czso/1-demograficke-aspekty-zivota-cizincu-m285m40p3c>.

²³ Spracované podľa rovnakého zdroja.

Z prác, ktoré sa venujú výskumu zmiešaných manželstiev Čechov s cudzincami a konkrétne s partnermi muslimského vierovyznania, spomeniem nasledovné:

Otázku výskumu integrácie Afričanov a Afroameričanov v českej spoločnosti a v rámci toho aj zmiešané manželstvá prezentuje J. Jiroušková z orientálneho ústavu AV ČR (2002: 8). V rámci skúmanej vzorky respondentov tvorili takmer všetky skúmané manželstvá pár žena Česka – muž Afričan. U týchto párov autorka zaznamenáva pomerne vysokú rozvodovosť, opisuje jej dôvody v konkrétnych prípadoch. Viacero podnetných zistení v tejto oblasti prináša štúdia B. Drápalovej a I. Kolářovej pod názvom „Manželství s cizincem (cizinkou) muslimského vyznání“ z roku 2002. Práca je hĺbkovou sondou do života zmiešaných manželstiev v Plzni a jej hlavným predmetom je problematika domáceho násilia. Východiskom štúdie je predpoklad, že muži – muslimovia majú v novej krajine sťažený prístup k realizácii kultúrnych kódov, ktorým boli vedení v domovskej krajine. Muslimskí muži sa podľa názoru autorky nemôžu v českom prostredí plne realizovať v roli hlavy rodiny a ženy im len veľmi ťažko vedia vyhovieť v ich očakávaniach. Spolužitie partnerov v takýchto manželstvách je preto náročné a traumy vyplývajúce z kultúrnych rozdielností, hlavne v oblasti partnerských vzťahov a rodinného života môžu viesť k domácejmu násiliu. Aj keď krízové situácie v týchto rodinách nie je možné vylúčiť, ukázalo sa, že tieto predpoklady sa potvrdili len z malej časti. S problematikou násilia sa v týchto typoch rodín stretáva len veľmi málo sociálnych inštitúcií a taktiež samotné rodiny tieto inštitúcie pri riešení manželských kríz nevyhľadávajú. (Drápalová – Kolářová 2002: 243) Výskumná správa D. Topinku pod názvom „Integrační proces muslimů v České republice“ (2007) sa venuje najmä otázkam historického vývoja prítomnosti muslimov v krajine, integrácii, ale i téme kultúrnych špecifik a v rámci nich sa autor okrajovo dotýka aj otázky zmiešaných manželstiev. Podnetnou je práca L. Derianovej (2001), ktorá je pomerne hĺbkovou sondou do života a situácie Arabov v Plzni. Autorka sa venuje skupinám študentov ale i ďalším osobám arabského pôvodu. Svoju pozornosť sústreďuje tiež na partnerské vzťahy a zmiešané

manželstvá. Čiastočne sa zaoberá aj témou mužských a ženských rolí v zmiešanom vzťahu, ich konfrontáciou s tradíciami krajiny pôvodu partnera, spôsobu uzavretia sobáša alebo výchove detí.

Jedným z podstatných smerov, ktorým sa vedecký záujem o tému zmiešaných manželstiev v európskych krajinách uberá, je **zistovanie dôsledkov zmiešaných manželstiev** a to v pozitívnom aj negatívnom význame. Pozitívny dosah takýchto vzťahov je vnímaný a vyhodnocovaný s ohľadom na samotný pár ale aj na ich potomkov. K základným zisteniam v tejto oblasti patrí to, že deti zo zmiešaných manželstiev sa viac identifikujú s majoritnou skupinou a kultúrna vzdialenosť prostredí, z ktorých pochádzajú ich rodičia, sa znižuje. Ďalším poznatkom je to, že uzatvorením zmiešaného manželstva jednotlivci strácajú negatívne predsudky k iným kultúram alebo samotný fakt, že tento sobáš spája sociálne siete oboch manželov a vytvára prirodzené kultúrne premostenia. (Kalmijn 1998: 396, 406-408).

Negatívne dopady a problematickosť zmiešaných manželstiev sú najčastejšie vnímané v spojitosti so stabilitou týchto vzťahov. Vyjadruje zvýšené riziko rozvodovosti, fiktívnych sobášov alebo tzv. rodičovských únosov. Hypotézu, že exogamné manželstvá majú vyššiu mieru rozvodovosti ako endogamné, prináša napríklad výskum H. Milewskej a N. Kulu (2014) Rozvodovosti podľa nich napomáha kombinácia rozdielneho veku, vzdelania a kultúrneho a náboženského pôvodu partnerov. Vplyv náboženskej exogamie na stabilitu vzťahu bol sledovaný najmä v prostrediach protestantsko-katolíckych ale i kresťansko-muslimských párov. Krehkosť vzťahu, náchylnosť ku konfliktom a napokon rizikovosť rozvodu vysvetľujú autori najmä nasledovnými príčinami:

1. rozdielnosť v hodnotách a normách kultúr partnerov
2. nižšia podpora takéhoto partnerstva zo sociálneho prostredia
3. diskriminácia vzťahu spoločnosťou. (Milewski – Kulu 2014: 90-93, 109)

Vo Francúzsku bol fenomén rozvodovosti skúmaný na príklade manželstiev s muslimami M. M'silim a G. Neyrandom (1997: 599).

Podľa nich je exogamné partnerstvo pre muslimské ženy aspiráciou na moderný spôsob života. Pre muslimských mužov predstavuje naopak stret a konfrontáciu s modernitou. Rozvod je preto možné očakávať zriedkavejšie v prípadoch, ak manželstvo prináša žene emancipáciu (exogamné sobáše žien z Magrebu, Španielok, Afričaniek). Naopak, rozvod je častejším, keď pôvodná kultúra stavia manžela do dominantnejšej pozície, ako je tomu v kultúre manželky (exogamné sobáše mužov z Magrebu, Afričanov, Španielov, Portugalcov) alebo kultúre hostiteľskej.

Ďalším z problémov, ktorý zmiešané manželstvá prinášajú do verejnej diskusie, je vznik tzv. „grey marriages“ (šedých alebo fiktívnych manželstiev). Uzatváranie takýchto manželstiev prináša aktérom sobáša viacero benefitov. Pre tzv. garanta z radov domácich je to ekonomický zisk a pre žiadateľa – z radov cudzincov je motiváciou možnosť získať právo na zákonný pobyt v hostiteľskej krajine. Garanti do takéhoto sobáša vstupujú vedome alebo nevedome, pod nátlakom alebo v presvedčení, že pomáhajú známym, zo súcitu alebo idealistických presvedčení.

2. 3. 4 Zmiešané manželstvá s cudzincami v kontexte aktuálnych štatistických údajov

Konkrétne dáta týkajúce sa sobášnosti a teda aj sobášov s cudzincami v posledných niekoľkých rokoch poskytujú údaje štatistického úradu EÚ – Eurostatu. Údaje Eurostatu, sprístupnené za roky 2008 až 2010 vo svojich štúdiách analyzoval G. Lanzieri (2012a, 2012b). Podľa neho bolo v Európe v týchto rokoch zmiešaným manželstvom každé 12. uzavreté manželstvo. Najvýraznejšia tendencia uzatvárať takéto manželstvá je pritom evidovaná v severozápadných krajinách a nižšia vo východných krajinách, kde je migrácia menej rozvinutá. Percentuálny podiel zmiešaných manželstiev v populácii narodenej v jednotlivých európskych krajinách za roky 2008 až 2010 zobrazuje nasledovná tabuľka.

Tabuľka č. 3: Percentuálny podiel zmiešaných manželstiev u populácie narodenej v danej krajine a narodenej mimo túto krajinu v rokoch 2008-2010. (Lanzieri 2012a: 2)

krajina	zmiešané manželstvá v %	z toho mužov narodených v danej krajine v %	z toho žien narodených v danej krajine v %	z toho mužov narodených v zahraničí v %	z toho žien narodených v zahraničí v %
Belgicko	11,0	6,7	6,2	35,8	37,8
Bulharsko	0,4	0,3	0,2	76,8	85,9
Česká republika	4,0	2,0	2,1	64	64,3
Nemecko	11,2	6,8	6,8	22,4	28,6
Estónsko	15,8	9,5	11,1	36,5	30,3
Írsko	11,6	6,6	7,3	38,8	36,7
Španielsko	5,4	3,6	2,6	18,2	23,5
Francúzsko	11,8	6,6	7,3	38,8	36,7
Cyprus	12,4	10,0	4,7	28,0	44,5
Lotyšsko	20,7	12,5	13,7	50,4	48,0
Luxembursko	18,2	18,0	13,7	18,2	23,8
Maďarsko	2,2	1,3	1,0	44,1	51,8
Malta	7,6	4,4	3,6	69,6	73,9
Holandsko	9,3	5,8	4,7	37,1	42,1
Rakúsko	10,8	7,9	5,4	23,6	31,5
Rumunsko	0,1	0,0	0,1	57,5	42,8
Slovensko	1,9	1,0	0,9	87,4	88,1
Švédsko	9,3	6,2	4,5	29,7	37,7
Spojené kráľovstvo	8,8	5,7	4,4	28,1	34,0
Švajčiarsko	21,0	15,5	11,7	35,5	41,2
priemer	8,4	5,5	4,6	43,0	46,9

Analyzujúc dostupné štatistické údaje G. Lanzieri (2012a: 1-3, 2012b: 15-32, 2011) konštatuje, že najvyššie počty manželstiev s cudzincami sú evidované vo Švajčiarsku, Lotyšsku, Luxembursku, Estónsku, Írsku, Nemecku a Francúzsku. Manželstvá s krajanom sú vo všetkých krajinách pritom početnejšie ako manželstvá s cudzincom. Výnimku tvoria Cyprus, a to z dôvodu turistického ruchu, ako i Lichtenštajnsko pre malý počet obyvateľov (30-35 tis na 160 km²). Na Malte a Cypre je aj celkový počet manželstiev medzi cudzincami vyšší ako počet zmiešaných manželstiev. Približne rovnaké počty sú v tejto oblasti zaznamenané v Luxemburgu. Krajiny severnej Európy zaznamenávajú podiel zmiešaných manželstiev 11 až 16%, krajiny východnej Európy – Česko, Slovensko, Poľsko a Maďarsko eviduje za posledné roky nízky ale stabilný počet zmiešaných manželstiev – od 1,3 % do 4 %. Najnižší podiel týchto manželstiev vykazuje Rumunsko – 0,1 % a Bulharsko – 0,4 %. Na jednej strane teda stojí Malta a Cyprus, ktoré majú silnú tendenciu k exogamii (zrejme preto, lebo sú bránou do Európskej únie). Ich štatistiky takto formujú pravdepodobne aj manželstvá cudzincov, ktorí nemajú v krajine rezidenciu. Protipólom týchto krajín sú Slovensko, Rumunsko a Bulharsko, ktoré sú charakteristické silnou endogamiou. Dôvodom tohto stavu je nízky počet cudzincov na ich území. Predložené dáta tiež poukazujú na to, že ženy zo zahraničia sa v európskych štátoch vydávajú častejšie ako muži. U väčšiny európskych krajín je vyššie percento žien v zmiešanom manželstve narodených v cudzine ako percento mužov narodených v cudzine. Pre ženy narodené v domácich krajinách je to naopak menej ako u mužov narodených v domácich krajinách. Z výskumov v jednotlivých krajinách je tiež zrejmé, že potomkovia migrantov a deti zo zmiešaných manželstiev sú náchylnejšie k sobášu s domácim obyvateľstvom ako ich rodičia. G. Lanzieri predpokladá, že počet zmiešaných manželstiev v budúcnosti bude stúpať, a to s ohľadom na zvyšujúce sa počty migrantov, ako aj fakt, že imigranti sú spravidla nižšieho veku ako domáce obyvateľstvo, a preto budú vstupovať na sobášne trhy aj v budúcnosti.

Analýzu a klasifikáciu európskych štátov z hľadiska pomerov manželstiev uzatváraných medzi domácimi partnermi, domácim a cudzincom, ako aj oboma partnermi z radov cudzincov prináša dokument pod názvom „Research Note. Mixed Marriages in the EU“ (Výskumné poznámky. Zmiešané manželstvá v EÚ) (2008: 14). Na základe údajov sledovaných do roku 2006 rozdeľuje jednotlivé krajiny do nasledovných skupín:

1. Krajiny východnej Európy, ako aj Chorvátsko a Turecko – sú to krajiny s relatívne malým počtom cudzincov, zastúpenie zmiešaných sobášov a sobášov medzi dvoma cudzincami je v nich pomerne nízke.
2. Krajiny ako Francúzsko, Nemecko, Taliansko, Španielsko a Dánsko – sú krajiny so stredným až vysokým podielom cudzincov, ktorí pochádzajú hlavne z bývalých kolónií a protektorátov. Mnohí z nich získali štátne občianstvo hostiteľskej krajiny a preto sú počítaní ako domáci. Sobáše medzi dvoma domácimi partnermi, sobáše domáceho a cudzinca ale i sobáše dvoch cudzincov sú v týchto krajinách na strednej úrovni.
3. Menšie krajiny ako Holandsko, Rakúsko, Belgicko, Cyprus a Luxembursko – tieto krajiny majú veľmi vysoký podiel zmiešaných manželstiev a manželstiev medzi dvoma cudzincami.

Štatistiky Eurostatu uvádzajú konkrétne počty zmiešaných manželstiev podľa krajiny narodenia a tiež podľa občianstva oboch partnerov, nevesty aj ženícha. V tejto oblasti sú však dostupné len údaje o niektorých krajinách. Nasledovné tabuľky zobrazujú počty zmiešaných manželstiev v konkrétnych krajinách v poslednom zverejnenom roku 2015.

Tabuľka č. 4: Sobáše podľa krajiny narodenia nevesty a ženicha, rok 2015.²⁴

Občan z krajiny	Partner					
	celkovo	Vykazujúca krajina	Cudzia krajina	EU-28 krajiny s výnimkou vykazujúcej krajiny	Krajiny mimo EU-28, s výnimkou vykazujúcej krajiny	neznáme
Dánsko	28853	22034	5288	1767	3521	1531
Estónsko	6815	5900	905	98	807	10
Grécko	53672	42009	10639	5503	5136	4
Španielsko	166651	138875	25610	5040	20570	2166
Taliansko	194377	169480	24897	9504	15393	0
Litva	21987	20532	1455	203	1352	0
Luxembursko	2052	950	1101	687	414	1
Holandsko	64308	50894	13253	3780	9473	161
Portugalsko	32393	25786	6607	1942	4665	0
Rumunsko	125454	119169	3505	373	3132	2780
Slovinsko	6449	5501	948	231	717	0
Fínsko	24708	22361	2314	792	1520	33
Švédsko	52314	35734	10521	2491	8030	6059
Nórsko	23227	15627	6643	2470	4173	957
Švajčiarsko	41437	24218	17218	6176	110420	1
Srbsko	36949	32303	4592	2169	2423	54
Turecko	602982	573919	11246	8551	2695	17817

²⁴ Spracované podľa údajov Eurostatu. Dostupné na: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=demo_marcb&lang=en.

Tabuľka č. 5: Sobáše podľa občianstva nevesty a ženicha, rok 2015.²⁴

Občan z krajiny	Partner						
	celkovo	Vykazujúca krajina	Cudzia krajina	EU-28 krajiny s výnimkou vykazujúcej krajiny	Krajiny mimo EU-28, s výnimkou vykazujúcej krajiny	neznáme	Bez štátnej príslušnosti
Bulharsko	27720	27057	637	75	562	25	1
Česká republika	48191	46037	2154	1087	1067	0	0
Dánsko	28853	23024	3769	1645	2124	2027	33
Estónsko	6815	5521	714	73	641	114	466
Grécko	53672	46583	4086	4400	2686	3	
Španielsko	166651	15049	16602	4294	12308	0	0
Chorvátsko	19834	18579	1102	192	910	153	0
Taliani	194377	174409	19968	7839	12129	0	0
Lotyšsko	13617	12288	1328	66	1262	0	1
Litva	21987	21034	938	894	44	0	15
Luxembursko	2052	1029	1023	744	279	0	0
Maďarsko	46137	45625	511	246	265	0	1
Malta	3002	1874	1048	814	234	80	0
Holandsko	64308	54808	6685	3278	3408	2802	12
Poľsko	188832	187511	1321	197	1124	0	0
Portugalsko	32393	28750	3643	741	2902	0	0
Rumunsko	125454	121976	3101	421	2680	377	0
Slovinsko	6449	5724	725	156	569	0	0
Slovensko	28775	27917	858	522	336	0	0
Fínsko	24708	23408	1280	527	753	14	6
Švédsko	52314	41241	4913	1767	3146	6065	95
Nórsko	23227	16795	5463	2408	3055	957	12
Švajčiarsko	41437	26585	14829	6656	8173	22	1
Čierna Hora	3837	2961	820	122	698	56	
Macedónia	13982	13161	821	179	642	0	
Albánsko	24997	24509	485	255	230	0	3
Srbsko	36949	35356	1525	650	875	68	
Turecko	602982	584168	18721	5153	13568	93	0

Najvyššiu mieru endogamie podľa krajiny narodenia partnerov vykazuje Turecko (1,9 %), Rumunsko (2,8 %) a Litva (6,6 %). Naopak, najvyššiu mieru exogamie preukazuje Luxembursko (53,7 %) a Švajčiarsko (41,6 %). Z hľadiska štátnej príslušnosti majú najvyššiu mieru endogamie Poľsko (0,7 %), Maďarsko (1,1 %) a Bulharsko (2,3 %). Najvyššia exogamia je zaznamenaná z pohľadu tohto kritéria v Luxembursku 49,9 % a na Malte (34,9 %). Podiel manželstiev s cudzincami v Českej republike je 4,5 % a na Slovensku 3,0 %.

Ak zohľadníme pomer medzi zmiešanými manželstvami s občanmi štátov EU-28 (okrem vykazujúcej krajiny) a zmiešanými manželstvami s občanmi štátov mimo tohto politicko-hospodárskeho celku (okrem vykazujúcej krajiny), podľa dát v roku 2015 je jednotlivé krajiny možné rozdeliť do troch skupín:

1. krajiny s prevahou manželstiev s partnermi mimo EU 28 – Lotyšsko (19-krát viac), Estónsko (8,8-krát viac), Slovinsko (8-krát viac), Bulharsko (7,5-krát viac), Poľsko (5,7-krát), Čierna Hora (5,7-krát), Chorvátsko (4,7-krát)...
2. krajiny s prevahou manželstiev s partnermi z krajín EÚ 28 – Litva (20,3-krát viac), Malta (3,5-krát viac), Luxembursko (2,7-krát) a Slovensko (1,6-krát viac),
3. krajiny s približne rovnakým zastúpením partnerov z oboch skupín – Česká republika, Maďarsko, Holandsko a Albánsko.

²⁵ Spracované podľa údajov Eurostatu. Dostupné na: <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do>.

3 ZMIEŠANÉ MANŽELSTVÁ NA SLOVENSKU

3. 1 *Zmiešané manželstvá v tradičnej kultúre*

Výber manželského partnera v tradičnom vidieckom prostredí bol súčasťou ustáleného systému vzorov, noriem a hodnôt, ktorého hlavným cieľom bola stabilita a efektívnosť manželstva a tým aj integrita a celistvosť spoločenstva. Tradičné prostredie a v rámci neho lokálne spoločenstvo vystupovalo v prípade manželských preferencií ako jednotný celok, ktorý ukazoval jednotlivcovi, ako má konať a naopak, akého správania sa má vyvarovať, aké normy sa od neho očakávajú, prípadne aké sankcie mu hrozia, ak sa zaužívaným vzorom neprispôbi.

Väčšina kritérií, ktoré sa na potencionálneho manžela či manželku vzťahovali, vychádzala z princípu zhody, podobnosti a rovnocennosti partnerov. Znamenali výber partnera z rovnakých alebo podobných prostredí, kultúrnych a sociálnych skupín, ktoré boli lokálnym spoločenstvom označované ako „svoje“, „naše“. Naopak, pre manželstvá uzavreté medzi partnermi z odlišných skupín sa v ľudovej

terminológii najčastejšie používali termíny: „miešané“, „pomiešané“, „krížne“, „krížené“, „krížové“. V Nižnej Slanej vysvetľovali použitie takýchto pomenovaní nasledovne: „Aj tak bolo, že to volali krížové manželstvo, nielen za to, že boli do kríža podľa náboženstva, ale i preto, lebo život mali ako na krížovej ceste. Nežili dobre.“ (Michálek 2011: 289)

3. 1. 1 Vnímanie „inakosti“ a „cudzosti“

Atribút „cudzí“ sa v ľudovej tradícii najčastejšie spájal s príslušnosťou jednotlivca k inej lokálnej, etnickej, náboženskej, sociálnej, kultúrnej alebo jazykovej skupine. Protipóly „iný“, „cudzí“, „vzdialený“, „neznámy“ a na druhej strane „náš“, „blízky“, „známy“ obsahujú teda priestorovú, ako aj sociálnu a kultúrnu dištanciu. Prívlastok „vzdialený“ pritom reflektoval poznatky o okolitom svete, rozsah poznaného sveta (cudzie kultúry), ako aj možnosť pohybovať sa v rámci neho, prekračovať priestorové ale i symbolické hranice.

Z historického hľadiska ovplyvnilo mobilitu obyvateľstva v našom kultúrnom prostredí predovšetkým dlhodobé pretrvávajúce poddanstvo a nevoľníctva (samotná inštitúcia poddanstva zanikla až v roku 1848). Poddaní boli v tomto období vnímaní ako súčasť majetku vlastníka pôdy. Roľníci boli s pôdou pevne zviazaní a okrem zákazu sťahovania ich život a život ich potomkov výrazne ovplyvňovali aj ďalšie obmedzenia (nemohli sa napríklad slobodne ženiť, dávať deti na remeslá). Nízka miera migrácie a izolovanosť mnohých lokálnych spoločenstiev, ako aj ďalšie faktory mali za následok, že tradičné chápanie pojmov „cudzí“ a „vzdialený“ sa v porovnaní so súčasným vnímaním zemepisných vzdialeností prirodzene vzťahoval aj na lokality priestorovo pomerne blízke, napr. iná časť obce, susedná obec, iný chotár, župa. Za „iných“, „cudzie“, „cudzincov“ boli zákonite označovaní aj jednotlivci alebo skupiny osôb, pochádzajúce z týchto oblastí.

Územie Slovenska bolo a je kultúrne rôznorodé a problematiku reálneho ale i symbolického prekračovania hraníc vznikom

zmiešaných manželstiev je nutné sledovať najmä z pohľadu kontaktu s kultúrne (etnicky, nábožensky alebo jazykovo) odlišnými skupinami. Kultúrna vzdialenosť alebo inakosť (kultúrna dištancia) je v tradičnom prostredí reflektovaná predovšetkým v kontexte vzťahu majority k menšinám. Z hľadiska kultúrno-historického vývoja Slovenska je menšiny na tomto území možné považovať za pôvodné (často označované ako tradičné alebo staré menšiny či minority) ale i tzv. nové, ktoré súvisia najmä s novodobými migračnými procesmi.

Jednotlivci patriaci do odlišných kultúrnych a spoločenských skupín boli v tradičnom spoločenstve veľmi rýchlo rozoznávaní, a to na základe špecifických prejavov v oblasti materiálnej, duchovnej či sociálnej kultúry. Líšili sa jazykom, nárečovými prejavmi, spôsobom správania sa, pozdravom, sviatkováním ale aj odevom či prípravou jedál. Ich odlišnosť, ktorá bola zreteľná na prvý dojem, značne uľahčovala orientáciu jednotlivca a jeho rodiny na sobášnom trhu, uľahčovala identifikáciu želaného alebo naopak, nežiaduceho partnera. Jedným z najvýraznejších identifikátorov toho, že mládenec alebo dievča pochádzali z odlišnej skupiny, bol odev alebo jeho užšie vymedzenie – kroj. Kroj, jeho jednotlivé súčasti, pomenovanie, doplnky, dekór, materiál, farba ale i celková úprava tela a hlavy (účesy, pokrývky hlavy) predznamenávali nie len to, akého pohlavia a veku je jeho nositeľ, ale aj to, či je slobodný alebo ženatý, aký je jeho sociálny status, akého je zamestnania, vierovyznania, etnického či lokálneho pôvodu. Znaky tradičného odevu na lokálnej úrovni boli veľmi presne, detailne i komplexne rozoznávané. Podľa M. Benžu (1994: 44-45) to vyplýva najmä zo vžitej schopnosti ľudí reálne rozlišovať detaily ako dôsledok dlhodobého spolužitia a na vlastnej skúsenosti založeného vnímania i malých rozdielov, ktoré sa tak môžu stať nositeľmi nielen znakom lokálnej, ale i etnickej diferenciacie. Napríklad ľudový odev maďarského etnika je možné charakterizovať jednoduchosťou, na mnohých miestach vyplývajúcou z reformácie a s tým súvisiacim puritanizmom. Oblečenie Slovákov je naproti tomu popisované ako odev, v ktorom sa uplatňujú nápadné výšivky a farby, ozdobné šnurovanie, strapce a šperky. Reflexiu odlišnej religiozity v odeve, spôsobe úpravy vlasov ale i verbálnej komunikácii podrobnejšie popisuje Z. Beňušková. V obci Csömor

(Čemer) na severovýchod od Budapešti, ktorú na začiatku 18. storočia znovu dosídľovali aj Slováci, boli podľa nej tieto rozdiely medzi katolíčkami a evanjeličkami viditeľné ešte v 90. rokoch 20. storočia. Zatiaľ čo staré katolíčky tu chodili v širokých krojových sukniach „ako Slovenky“, evanjeličky nosili konfekčný odev. Katolícke dievčatá sa česali „na kontík“, urobený z viacerých zapletených vrkôčikov, kým evanjelické dievčatá mali vrkoč voľne spustený na chrbte a „kontík“ nosili len vydaté ženy. „Luteránky volakedy voláke vrkoče nosili do vojny.“ Rozdielna konfesijná príslušnosť jednotlivcov bola zrejmá už pri prvom kontakte a dala sa vytušiť aj zo spôsobu pozdravenia sa. Zatiaľ čo povinnosťou evanjelických detí vo viacerých lokalitách bolo pozdraviť každého staršieho: „Daj vám Pán Boh dobrý deň.“ alebo „Dobrý deň.“ Katolíci sa zdravili: „Pán boh pomáhaj“. (Beňušková 2004: 30, 40, 90-91)

Obr. č. 1: Katolíčky a evanjeličky v Csömöri (Čemer) v tradičnom sviatočnom odeve. (Beňušková 2004: 91)

V ľudovom prostredí sa posudzovanie kultúrnej, etnickej, náboženskej, sociálnej alebo lokálnej odlišnosti partnerov prelínalo a vzájomne podmieňovalo. Pôvod potencionálneho partnera z priestorovo vzdialených lokalít mohol predznamenávať jeho odlišné kultúrne, náboženské tradície, iný jazyk a naopak, iná etnická príslušnosť obyvateľa vlastnej alebo susednej obce mohla predznamenávať odlišné sociálne postavenie alebo iné náboženstvo. Hodnotenie jedného z atribútov odlišnosti (etnicita, náboženstvo, sociálne postavenie, jazyk...) zahŕňalo automaticky aj vnímanie ostatných aspektov, pričom jeden alebo viacero týchto prvkov sa mohlo javiť v rôznych regiónoch alebo situáciách ako dôležité, dominantné alebo naopak. V rámci jednotlivých lokalít ale i konkrétnych spoločenstiev je možné pozorovať prítomnosť podobných modelov správania a reprodukčných stratégií a zároveň určitú variabilnosť a špecifickosť reakcií alebo hodnotení zmiešaného manželstva. Tieto vzory sa pokúsim ozrejmiť na niekoľkých príkladoch etnologických výskumov, ktoré percepciu zmiešaného manželstva a partnerstva v ľudovej tradícii demonštrujú.

3. 1. 2 Lokálna²⁶ a sociálna endogamia

Je samozrejmé, že najväčšia koncentrácia podobných znakov a prvkov, ako aj ľudí, ktorí sú rovnakí ako my, alebo sú nám podobní, sa nachádzajú v našej tesnej blízkosti. Atribút „náš“, „rovnaký“ a „podobný“ sa v konkrétnych lokálnych spoločenstvách prirodzene spájal s priestorovým označením „blízky“, „doma“, „u nás“, „vo vnútri“. Osoby, ktoré z týchto priestorov pochádzali, boli v tradičnej terminológii označované ako „domáci“, „náš“, „našinec“ a na druhej strane osoby mimo nich ako „iný“, „cudzí“, „cudziar“, „cudzozemec“, „cudzinec“. Výber partnera z blízkeho okolia patril k najstabilnejším modelom správania pri výbere manželského partnera. V ľudovom

²⁶ Viac k problematike lokálnej endogamie v štúdií Letavajová 2015.

prostredí bolo všeobecne rozšírené, že neradi vydávali svoje dcéry mimo svoju obec a naopak, vo svojej obci neradi videli nevesty z iných obcí. Okrem nutnosti prispôbiť sa novým podmienkam znamenal sobáš s cudzím partnerom a následný odchod do iného prostredia stratu spoločenských kontaktov s rodičmi, príbuznými, susedmi a širším lokálnym spoločenstvom. Kontakty s týmito osobami tvoria dôležitú súčasť života jednotlivca v rámci jeho rodinného aj spoločenského života a prejavujú sa napríklad pracovnou výpomocou, emocionálnou podporou či účasťou na obradoch.

Ďalším z faktorov, ktoré podporovali tendenciu výberu partnera z rovnakej lokálnej skupiny, bola samotná skutočnosť, že na našom území, ktoré je historicky späté s existenciou patriarchálnych veľkorodín, prevládal aj patrilokálny typ rezidencie. Tento rezidenčný systém znamenal odchod mladej nevesty po svadbe do domu ženícha, kde žila spolu s jeho rodinou. Odchod nevesty predstavoval pre rodinu vždy stratu. Išlo predovšetkým o ekonomickú stratu v podobe pracovnej sily, stratu kontroly nad majetkom a ťažkosti s jeho delením. Mužova rodina, naopak, príchodom nevesty nadobúdala značné ekonomické výhody v podobe novej pracovnej sily, vena alebo výbavy, nad ktorými získavala kontrolu. (Michálek 2011: 291). Odchod nevesty do vzdialenej lokality signalizoval trvalejšie alebo definitívne pretrhnutie pôvodných zväzkov.

Vydaj mimo svojej obce do značnej miery ovplyvňoval aj celkové postavenie neviest v novej rodine. Verejná mienka tento stav odsudzovala a nevesty aj ich mužov znevažovala. Dokladom toho sú napríklad výroky, ktoré v tomto kontexte používali obyvatelia gemersko-malohontských alebo kysuckých obcí (Pranda 1976: 552, Michálek 2011: 295). Jedným z nich je výrok z Muránskej Dlhej Lúky: „Taký hnoj si si mohol nájsť aj tu!“ Spoločenskú degradáciu jednotlivca, ktorý sa do lokality priženil, vyjadrovalo aj jeho pomenovanie miestnymi, či ďalšie zo sankcií, napríklad posmešky, ignorácia, kritika. Vo Vlachove nazývali cudzie nevesty aj zaťov „zbehľač“, v Pači „svjituvnici“. V Ratkovej volali muža, ktorý sa oženil s dievkou z inej obce „za s pekla zbežniho“. V Brodne ženy,

ktoré sa sem privydali z iných obcí farnosti, nenazývali menom manžela, ale menom obce, v ktorej sa narodili (napr. Zádubanka, Vranka, Snežničanka), a to aj vtedy, ak išlo o ženy staré, ktoré už v danej dedine prežili veľa rokov. Ich pomenovanie ale i tón hlasu pri vyslovení ich pomenovania vyplývali zo snahy vyjadriť postoj cudzoty alebo spoločenského podceňovania. Tie isté princípy sa uplatňovali voči ženám, ktoré sa z Brodna vydali preč. Nazývali ich aj dievockým priezviskom, ku ktorému pridávali meno obce napr. Maryša Hošovská, tá Snežničanka.

V baníckej dedine Žakarovce odôvodňovali lokálnu endogamiu tvrdením, že nevesty z cudzích obcí by nedokázali pracovať na poli tak tvrdo, ako samotné Žakarovčanky. Nevesty z radov domácich dievčat si tu vyberali i preto, že sa „poznajú od malička a potom aj lepšie žijú, nebíjajú sa.“ „Len tí, ktorí nič nemajú, berú si ženy z druhých dedín.“ (Mjartan 1956: 37) V obci Závadka na Horehroní sa zvyklo povedať: „To sa tak hovorilo, že sa to nemože vidieť, kera sa vidala na druhu dedinu, to hanba bola.“ (Mjartan 1974: 253) O dievčati, ktoré sa nevydalo za domáceho, sa v obciach Slovenské Pravno, Sučany a Turany hovorilo ako o nešikovnej, nesúcej a neporiadnej. Túto tendenciu potvrdzuje aj výrok z ľudového prostredia, z ktorého je zrejmé, že vydaj alebo ženbu do susednej obce považovali miestni za menejcennú. Často boli prisudzované a ponechávané na osoby, ktoré boli v lokálnom spoločenstve sociálne, morálne vylučované a hendikepované, napríklad staré dievky a mládenci, vdovci, rozvedení, slobodná matka. V Hornádskej doline nazývali slobodnú matku, ako v mnohých ďalších lokalitách Slovenska „prespankou“ a „pri vydaji mohla nanajvýš počítať s vdovcom či starým mládencom nielen z vlastnej dediny, no i z inej obce.“ (Michálek 1989: 205)

Dodržiavanie lokálnej endogamie bolo podmienené aj inými faktormi. Veľmi dôležitou bola rovnosť v oblasti majetkových pomerov a sociálneho statusu uchádzačov. Úlohou rodičov bolo nájsť pre svoje dieťa takého partnera, ktorý by im pomohol rozšíriť a zveľadiť majetok spojením s jeho vlastným. Z tohto dôvodu bol najvýhodnejší sobáš s osobou, ktorá obývala alebo vlastnila blízke alebo susedné majetky,

role – čiže partnerom z vlastnej obce alebo dokonca susedom. Túto tendenciu potvrdzuje aj výrok: „Kravu a ženu treba u suseda hľadať, lebo keď zebereš cudze, čo to nepoznaš, takto zdá sa, že je dobré, ale za chvíľu sa to pokazí fšetko.“ (Kontríková – Šusteková 2012: 63). „Mnohokrát sa stalo, že rodičia už dávno pripravovali sobáš svojej Hany so susedným Janom, nielen preto, že rodičia blízko bývali, ale hlavne preto, že aj role sú jedna pri druhej. Až po sobáši sa medza rozorala, z dvoch malých roličiek vznikla jedna väčšia.“ (Michálek 1989: 204)

Na majetkovú a sociálnu rovnosť sa v tradičnom lokálnom prostredí prihliadalo s veľkou prísnosťou. „Keď bol veľký majetkový rozdiel, nemal to ten chudobnejší ľahké. Pri hádkach si vždy len potom majetky vykrikovali, kto koľko priniesol a tak. Nedobre potom spolu žili a pre ženu to bolo len trápenie.“ (Michálek 2011: 290) Všeobecne prevládala mienka, že roľníci sa majú ženiť len s roľníkmi, pretože patria k sebe, podobne remeselníci s dievčatami z remeselníckych rodín. Chudobnejší mládenci nemohli prejavovať priazeň dievčatám z „hrdého domu“, „z lepšieho domu“, „z gazdovského domu“. (Michálek 2011: 290) Ak však nebolo možné nájsť partnera z rovnakých sociálnych pomerov, ak napríklad zemianska rodina nebola schopná nájsť pre svoje dieťa majetkovo rovnocenného partnera v obci, hľadala ho mimo nej. Z dôvodu udržania sociálnej endogamie lokálne spoločenstvo v tomto prípade tolerovalo a uprednostnilo lokálnu exogamiu.

Zo sociálneho hľadiska bol v ľudovom prostredí vnímaný aj vydaj alebo ženba partnerov v rámci priestorových celkov: mesto – dedina, dolniaky – horniaky alebo kopanice – údolná (centrálna) obec. Tieto vzťahy boli podmienené geografickou polohou obce, vyplývali z jej hospodárskej prosperity ale i kultúrneho napredovania. Mestské obyvateľstvo bolo často posudzované ako menej pracovité, správajúce sa nadradene, ale na druhej strane aj ako kultúrne vyspelejšie a ekonomicky zámožnejšie. Odchod za manželským partnerom do mesta preto nebol chápaný jednoznačne. V niektorých prejavoch sa objavuje ako pozitívum, zvláštnosť, exotickosť, výnimočnosť a prestíž,

inokedy ako nechcený jav. Dokladom ambivalentného vnímania vydaja či ženby do mesta sú nasledovné výroky z obce Nesluša (Priečko 2007: 218):

„Boľi radí, že som sa vidala do mesta, lebo to bolo bližšie k svetu“.
„Pre mešťana, to sme boľi len takí pudlár!“

Príkladom tohto stavu je aj etnografický materiál z obce Buková, podľa ktorého bola obec z hľadiska sídelnej, ekonomickej aj spoločenskej hierarchie skôr podceňovaná a považovaná za chudobnejšiu a izolovanú. „Dolná zem bola volačo väčšie ako Buková a aj je. A Záhorie, Plaveckí Peter, to bolo na našej úrovni. Dole nás počťovali. Málokera sa vidala dole, to už muselo byť. Boleráz, Šelpice, k Trnave to už bol bohačí kraj. Tu bol vrch kameňa a koniec chleba. Tu je koniec chleba a začiatok skál.“ (Letavajová 2010: 309)

Keďže najfrekvencovanejším modelom bolo, že z domu odchádzali hlavne ženy, aj v prípade vydaja do priestorovo alebo kultúrne vzdialeného a odlišného prostredia sa očakávalo, že novým podmienkam, novej rodine aj lokálnemu spoločenstvu sa prispôsobí žena. Osobitne kontrolovaná bola najmä zmena jej správania a návykov v oblastiach, ktoré sú vnímané ako typicky ženské práce alebo povinnosti, napríklad odievanie, výchova detí, príprava jedál. Ak situáciu nezvládla, lokálne spoločenstvo ju mohlo zosmiešňovať. Ako ilustráciu použijem príklad z obce Ladice. U mládenčov z maďarských rodín v tejto obci bolo bežné, že si vyberali manželky zo slovenského prostredia, najmä z blízkych Kostolian pod Trábečom. Od partnerky, ktorá sa do maďarskej rodiny privydala, sa však očakávalo, že sa prispôsobí rodine manžela a naučí sa tiež maďarský jazyk. Po vydaji sa mala žena najskôr začať zvykom domácej rodiny a domácim prácam a to bez rušivých vplyvov, ktoré jej mohli spôsobovať časté návštevy vlastnej rodiny. Bolo teda zvykom, že rodina ju navštívila až po roku, a to len v osobe otca dievčaťa. Návšteva otca mala okrem iného redukovať jej možné ponosy na novú rodinu. Narodením prvého potomka sa kontakty medzi rodinami prirodzene zintenzívňovali. „Čo mala robiť?

Naučili sa maďarsky. Ona v kúte sedela a plakala, lebo nerozumela ani trošičku. Musela sa prispôbiť, naučiť sa. A tak u nás nie sú slovenské rodiny a maďarské. Tak, že veľmi pomiešané.“ (Bocánová – Slobodová – Nováková 2015: 125)

Inštitúciami, ktoré výrazne ovplyvňovali a kontrolovali manželské preferencie, boli najmä rodičia, príbuzenstvo, ale i celé lokálne spoločenstvo, ktoré mohlo uplatňovať sankcie širokej škály. Autorita rodičov pri výbere manželského partnera vyplývala aj z ich hospodárskej moci. Ak sa deti nechceli vóli rodičov podrobiť, mohli byť vystavené hnevu a potrestaniu. Trestom bolo ignorovanie svadby, neudelenie požehnania, odmietnutie pomoci alebo nevyplatenie vena, vydedenie alebo vyhnanie z domu. Túto tendenciu dokazuje aj výpoveď respondentky z obce Brehy: „Matka toho chlapca, čo mi dvoril, ma prišla pýtať od rodičov, pýtala sa otca čo na to povie. On povedal, že nemôže nič povedať, lebo som už žena, tak už mi nemôže rozkazovať. Ale že keď sa vydám za jeho syna, že musím odísť z domu v tom, čo mám na sebe, nič mi nedá. Tak aj bolo... Moji rodičia ani na svadbu neprišli.“ (Salner 1978: 130).

Ak to mládenca alebo dievčinu tiahlo k niekomu, kto všeobecne želaným kritériám nevyhovoval, snažila sa ich rodina usmerniť tým, že vzťahu a manželstvu „bránili“, „odtrhali ich“, „roztrhli“ alebo ich naopak, k vhodnému partnerovi „nahnali“, „pošikovali im“, „prisilili“.

Silnú lokálnu endogamiu je možné podporieť na základe viacerých etnologických výskumov, ktoré sledujú kvantitatívne aj kvalitatívne aspekty tohto fenoménu na príklade konkrétnych slovenských lokalít. Vplyvu sociálnej komunity na voľbu partnerov v prostredí moravských kopaníc sa venoval napríklad P. Popelka (1980: 94-96). Manželstvá v tomto prostredí sa najčastejšie uzatvárali v rámci dediny alebo presne vymedzeného okruhu obcí. Tendencia endogamie v regióne Starý Hrozienkov a ďalších skúmaných obciach boli podľa neho zrejme až do konca 2. svetovej vojny. V období rokov 1898 až 1917 pripadalo na cezpoľné sobáše len 8,2 %, v období rokov 1918 až 1939 sa ich počet postupne zvýšil na 14,7 %. Všeobecne platilo, že omnoho častejšie uzatvárali sobáše kopaničiari navzájom, a to

aj z usadlostí vzdialených 10 km, ako kopaničiari a ľudia z blízkych údolných obcí. Po roku 1949 sa tieto tendencie oslabujú a postupne sa zväčšuje počet sobášov, kde partner pochádza z inej obce, mesta alebo kraja. Napríklad v období rokov 1946 – 1970 už stúpol počet cezpoľných sobášov na 49,2 %. Ženy pritom uzatvárali sobáše s cudzími ženíchmi omnoho častejšie (asi trikrát častejšie) ako muži, a to vo všetkých sledovaných obdobiach.

Zmiešané manželstvá v zemplínskych obciach sledovali V. Kaľavská a M. Kaľavský (1993: 125), ktorí dospeli k záverom, že lokálne endogamné partnerstvá boli v tomto prostredí v období pred 1. svetovou vojnou uzatvárané asi v polovici prípadov, ich počet po roku 1948 sa znížil na tretinu. Tému rodinného života a v rámci neho aj spôsobom výberu manželského partnera v Nesluša popisuje práca M. Priečka (2007: 217). Jeho zistenia napovedajú, že okruh výberu ženicha alebo nevesty sa v tejto obci v 1. polovici 20. storočia vzťahoval len na vlastnú dedinu, prípadne na susedné lokality v rozpätí 10 – 15 kilometrov. Preferencia partnera pritom odrážala aj cirkevno-správnú prepojenosť obcí. K interlokálnym sobášom prispievala príslušnosť k rovnakej farnosti, notariátu ale i geografická situácia. Napríklad neslušské osady ležiace na hraniciach katastrov boli z hľadiska výberu partnera orientované len do správneho úrodného centra a tiež do odľahlých sídel susedných obcí. Jeho analýza matričných údajov poukazuje na kontinuálny vzostup exogamnej krivky od roku 1914, keď dosiahol počet sobášov mimo obce 12,5 % až do polovice 20. storočia, keď dosiahol hodnotu takmer 60 %. Nárast sobášov s cezpoľnými sa zvýšila spolu s rozširovaním okruhu lokalít, z ktorých partneri pochádzajú.

Tieto zistenia naznačujú, že k zvyšovaniu lokálne exogamných sobášov dochádza hlavne s povojnovom období. Toto obdobie je charakteristické celkovým otváraním sa spoločnosti, súvisiacim so vznikom nových spôsobov obživy, nárastom mobility obyvateľstva mimo obce, lokality, kraja alebo štátu, kde nachádzajú nové zamestnania ako i čoraz silnejším začleňovaním žien do práce, čo prinášalo aj nové možnosti zoznámenie sa.

3. 1. 3 Manželstvá etnicky a konfesionálne odlišných partnerov

Ďalším z aspektov, ktoré budem sledovať, sú zmiešané manželstvá uzatvárané medzi obyvateľstvom, patriacim k majorite a tradičnými etnickými a náboženskými menšinami na území Slovenska. Identifikácia jednotlivca s konfesionálnou skupinou sa často stotožňovala s etnickou príslušnosťou a zároveň so sociálnymi charakteristikami. Výskum zmiešaných manželstiev bol preto zaujímavý najmä v regiónoch s pestrú etnickou a náboženskou skladbou obyvateľstva, ako aj na hraniciach jednotlivých etnických a náboženských skupín, kde dochádzalo k najintenzívnejšiemu kontaktu a medziskupinovému preskupovaniu jednotlivcov.

Reflexia **nábožensky heterogénnych manželstiev** v ľudovom prostredí úzko súvisela najmä so silným vplyvom cirkvi. Religiózne špecifiká sa formovali v rámci určitých oblastí, regiónov a mikroregiónov, v ktorých mali jednotlivé cirkvi významnejšie zastúpenie. Veľkú náboženskú diverzitu Slovenska potvrdzuje aj údaj, podľa ktorého žili v rámci administratívneho členenia platného do roku 1922 v každej župe príslušníci minimálne troch rozličných konfesií. (Beňušková 1997: 41)

Náboženskú identitu formovala predovšetkým samotná cirkev, ktorá oplývala aj mechanizmami kontroly náboženského života. Tie boli realizované nielen lokálnymi autoritami (rodina, učiteľ), ale predovšetkým samotnými náboženskými inštitúciami (lokálne duchovné spoločenstvá, miestny kňaz). Katolícka cirkev, ktorá bola v našom prostredí dominantnou,²⁷ sa k zmiešaným sobášom stavala po mnoho storočí nepriaznivo a odmietavo. Hlavným zdrojom obáv zo zmiešaných

²⁷ Podľa posledného sčítania obyvateľstva v roku 2011 sa k rímskokatolíckej cirkvi prihlásilo celkovo 3347277 obyvateľov, čo tvorilo 62 % obyvateľstva. Ďalšími najpočetnejšími vierovyznaniami sú: evanjelická cirkev ausburgského vyznania (316250 osôb, 5,9 %), gréckokatolícka cirkev (206871 osôb, 3,8 %), reformovaná kresťanská cirkev (98797 osôb, 1,8 %) a pravoslávna cirkev (49133 osôb, 0,9 %). Štatistický úrad SR. Sčítanie ľudu, domov a bytov k 31. marcu 199, Sčítanie obyvateľov, domov a bytov k 25. máju 2011 a z údajov, dostupných na <http://portal.statistics.sk/files/tab-14.pdf>.

manželstiev bol strach o zachovanie viery katolíckeho partnera a výchovu detí k tejto viere. O viacerých prostriedkoch, ktoré cirkev využívala, sa dozvedáme z práce V. Šoltésa (2009), v ktorej sa opiera najmä o údaje rímsko-katolíckych a grécko-katolíckych vizitácií Zemplína, Spiša a Šariša. Jedným zo spomínaných prostriedkov bola snaha donútiť nekatolíckeho partnera prijať túto cirkev prostredníctvom tzv. reverzálny povinnosti (nekatolícky partner podpisoval reverz, sľub, v ktorom sa zaviazal, že ich deti budú vychovávané v katolíckej viere) a od 18. storočia aspoň prísľubom nekatolíckeho partnera o budúcej konverzii alebo výchove detí ku katolíckej viere. Nariadenia a povinnosti pre takto zmiešané manželstvá sa však v reálnom živote často nedodržovali, a to z viacerých dôvodov: náboženskej tolerancie a laxnosti duchovných, ale i zo snahy jednotlivcov vyhnúť sa konfliktom v partnerskom alebo rodinnom živote. Mieru dodržiavania reverzu v praxi výrazne podmieňovalo tiež sociálne postavenie manželov alebo ich osobná autorita. Týmto spôsobom vznikali v rámci regiónov, obcí ale i samotných rodín odlišné stratégie a modely manželského a rodinného spolužitia, ktorých škála sa pohybovala od obojstrannej akceptácie oboch konfesií až po zánik alebo odklon od náboženskej viery u jedného alebo oboch partnerov, od uplatňovania rozdielnej výchovy pre synov a dcéry podľa vierovyznania otca a matky, cez formálny krst až po náboženskú slobodu pre staršie deti.

Náboženská konverzia sa podľa V. Šoltésa (2009: 123-127) najviac vyskytovala v kalvínskom prostredí, na etnicky prevažne maďarskom území Slovenska a len ojedinele na teritóriu, kde mali z protestantských zborov silnejšie postavenie evanjelici a. v. Prípady apostázy²⁸ sa sa častejšie vyskytovali u gréckokatolíkov než u katolíkov latinského obradu a zväčša boli dôsledkom práve uzavretia zmiešaného manželstva. Je zrejmé, že niektoré z cirkví a teda aj členovia týchto cirkví pristupovali k zmiešaným manželstvám a všeobecne k zmene náboženstva citlivejšie a prísnejšie ako iné. Na lokálnej úrovni dokumentuje

²⁸ Apostáza – odpadlivosť, vzdanie sa alebo odvrhnutie viery.

tieto zistenia aj autorov detailný výskum v prostredí rímskokatolíckej farnosti Trhovište. V skúmanom roku 1842 bola náboženská skladba miestneho obyvateľstva nasledovná: rímskokatolíci (2030, 31 %), gréckokatolíci (1307, 20 %), evanjelici a. v. (903, 13 %), kalvíni (1901, 29 %) a židia (434, 7 %). Počty zmiešaných manželstiev v tejto farnosti v rokoch 1797 až 1846 dokumentuje ich vysokú preferenciu, ale i referenčné skupiny, medzi ktorými sa uzatvárali najčastejšie. Spomedzi zmiešaných manželstiev boli najpočetnejšími manželstvá partnerov v rámci rímskokatolíckej cirkvi (viac ako 50%), manželstvá gréckokatolíka s rímskokatolíčkou (20 % až 25 %) a naopak, najmenej početné sobáše rímskokatolíka s gréckokatolíčkou. (Šoltés 2009: 133)

Podobné zistenia vo svojej štúdii uvádzajú aj V. Kaľavská a M. Kaľavský (1993: 127-129) z oblasti južného Zemplína. Na základe ich výskumov z 90. rokov 20. storočia je zrejmé, že v tomto regióne prevažujú partneri s rovnakou konfesiou. Odlišná konfesia bola zaznamenaná približne v tretine prípadov. Židia v sledovanom období neuzavreli žiadne zmiešané manželstvá, evanjelici reformovanej cirkvi uzatvorili zmiešané manželstvo v 20 %, a to hlavne s rímskokatolíkmi. Podiel takýchto sobášov u rímskokatolíkov bol 66 %, pričom išlo prevažne o partnerstvá s gréckokatolíkmi. Gréckokatolíci uzavreli nábožensky zmiešané manželstvo v 67 % a to najviac s rímskokatolíkmi. Tieto dáta naznačujú, že evanjelici sa zmiešaným manželstvám vyhýbali, katolíci ich uzatvárali medzi oboma katolíckymi cirkvami a reformovaní uprednostňovali najmä rímskokatolíkov.

Ako už bolo naznačené, obmedzovanie nábožensky zmiešaných manželstiev je zreteľné nielen z pohľadu majoritnej cirkvi, ale aj z pohľadu minoritného spoločenstva, kde slúžilo ako prostriedok k udržaniu skupinovej identity. Ako príklad bývajú v tomto kontexte najčastejšie uvádzané predovšetkým manželské preferencie židovskej náboženskej skupiny. Podľa údajov o národnostnej štruktúre sobášiacich sa snúbencov z rokov 1939 až 1942 (Šprocha 2013: 153-154) vykazovali najsilnejšiu mieru homogamie práve ženisi a predovšetkým nevesty osôb izraelitského vierovyznania.

Do manželstva s osobou rovnakej konfesie vstúpilo v týchto rokoch až 97 % všetkých mužov a 98,8 % všetkých žien tohto náboženstva. Uzavretosť skupiny dáva autor do súvisu so sobášnou politikou ortodoxných smerov a zhoršujúcim sa postavením tohto obyvateľstva v slovenskej spoločnosti počas 2. svetovej vojny. Pomernou uzavretosťou voči prestupovaniu náboženských skupín zmiešaným manželstvom sa vyznačuje aj skupina rímskokatolíkov. Viac ako 93 % ženích a neviest tohto náboženstva uzavrelo manželstvo s partnerom v rámci svojej skupiny. Naopak, najviac otvorenou voči sobášom s partnerom iného vierovyznania boli pravoslávni a čiastočne gréckokatolíci.

Výrazná uzavretosť voči mimoskupinovým manželstvám však fungovala aj u ďalších náboženských spoločenstiev, napríklad u Habánov. Habáni (anabaptisti), ktorí na naše územie prichádzali hlavne v 16. storočí, udržiavali veľmi prísne pravidlá rodinného a spoločenského života. Výrazom ich uzavretého života, ktorý bol akousi stratégiou prežitia, bolo aj zakladanie endogamných manželstiev v rámci tzv. habánskych dvorov. Napríklad veľkolevárski habánski mládenci sa mohli oženiť len s dievkami z vlastného dvora alebo z dvorov v Moravskom Jáne a v Sobotišti, s ktorými komunita udržiavala najužšie kontakty. Na výber partnera prísne dohliadali starší, ktorí záujemcovi o sobáš obyčajne ponúkli na výber tri vhodné adeptky. Zmiešané manželstvá sa v týchto spoločenstvách spočiatku vôbec nepovoľovali a to pod trestom vylúčenia z obce. (Irša – Procházková 1987: 19)

Je zrejmé, že v lokálnych spoločenstvách bolo uprednostňované konfesiónálne endogamné manželstvo. Avšak doklady o početnosti zmiešaných manželstiev v niektorých regiónoch (napríklad na Zemplíne, Spiši, Šariši ale i Gemeri a Malohonte) naznačujú, že neboli vždy nutne vnímané ako priestupok voči pravidlám a porušenie zákazu. V regiónoch s heterogénnou náboženskou skladbou boli dokonca považované za akúsi demografickú nevyhnutnosť a celkom prirodzený spôsob manželských preferencií. Konfesiónalna endogamia v týchto prípadoch ustúpila tendencii lokálnej endogamie.

Prienik etnických hraníc je v porovnaní s priestupnosťou náboženských hraníc možné považovať za jednoduchší (Paríková 1993: 28). Dôvodom toho je zrejme fakt, že vymedzenie nábožensky odlišných skupín bol v spoločenstve zreteľnejší a jasnejší nielen odlišnosťou ich členov v náboženskom a každodennom živote (sviatkovanie, zvyky, odev) ale predovšetkým prítomnosťou výraznej kontrolnej inštitúcie – cirkvi, ktorá na prestup týchto hraníc dohliadala, stanovovala a zvýrazňovala jasne definované prekážky prestupu, ako aj sankcie. Ohraničenie skupiny, ktorá by mala byť identifikovaná len samotnou etnicitou, bolo pomerne ťažšie najmä vzhľadom na určitú „neuchopiteľnosť“ a abstraktnosť tohto atribútu. V ľudovom prostredí sa etnicita takmer automaticky spájala aj s inými identitami, ktoré boli jej súčasťou alebo ju dopĺňali a navzájom sa prelínali – identitou jazykovou, kultúrnou, lokálnou, sociálnou alebo náboženskou.

Výrazný vedecký záujem o **etnicky zmiešané manželstvá** na našom území bol venovaný predovšetkým kontaktom majoritného slovenského obyvateľstva s príslušníkmi dvoch najpočetnejších menšín²⁹ – maďarskej a rómskej.³⁰ Cenné zistenia ohľadne etnickej endogamie na Slovensku prináša štúdia L. Fónadovej a T. Katrňáka (2016) opierajúca sa o analýzu štatistických dát v posledných dvoch desaťročiach (roky 1992 až 2012). Etnická homogamia, ktorú autori považujú za indikátor etnickej tolerancie a multikulturalizmu, je na základe ich zistení pre Slovensko príznačná a je najčastejším modelom sobášneho správania sa (až 90% sobášov je etnicky endogamných). Etnické kritérium je teda významným faktorom, ktorý ovplyvňuje voľbu manželského partnera a opačne, sobášne správanie reprezentantov je podmienené existenciou bariér medzi etnickými skupinami. Vývoj relatívnej homogamie však nie je rovnaký

²⁹ Podľa posledného censu z roku 2011 tvorili príslušníci maďarskej národnosti 8,5 % (viac ako 458 tis.) z celkového počtu obyvateľov Slovenska a Rómovia 2 % (takmer 106 tis.). Štatistický úrad SR, dostupné na: www.statistics.sk.

³⁰ Zaujímavé sú v tomto ohľade demografické výskumy J. Maja (2011), B. Šprochu (2013), L. Fónadovej a T. Katrňáka (2016), etnografické štúdie Z. Beňuškovvej (1997, 2004), M. Paríkovvej (1993, 1999), A. Manna (2007), C. Polákovvej (1999), R. Lužicu (2004) či práce M. Dubayovvej (2001) a ďalších.

pre všetky skupiny. Slováci a Rómovia podliehajú tomuto pravidlu najsilnejšie. U iných národností – Čechov, Poliakov, Nemcov, Ukrajincov, Rusínov toto pravidlo nebolo identifikovateľné (5 % takýchto sobášov je homogénnych). Medzi týmito dvoma skupinami sa umiestňujú Maďari s takmer 3/5 podielom etnicky homogénnych manželstiev. Uzatváranie sobášov v rámci vlastnej etnickej skupiny je podmienené predovšetkým šancou uzavrieť takéto manželstvo. Podľa výskumov autorov sú šance na etnicky homogénne manželstvo najsilnejšie u Rómov, slabšie u Maďarov a najslabšie u Slovákov. Šance na etnickú homogamiu u obyvateľov s maďarskou národnosťou sú pritom v sledovanom historickom období stabilné, šance Rómov sa postupne zvyšujú a naopak, šance uzatvárať zmiešané manželstvá medzi Rómami a Slovákmi sa znižujú. Dôvodom tohto stavu je zvláštne postavenie, ktoré majú Rómovia v slovenskej spoločnosti, fakt, že stoja na nižšom socioekonomickom rebríčku, sú segregovaní a socioekonomicky a priestorovo marginalizovaní. (Fónadová – Katrňák 2016: 162, 172)

Tieto zistenia podporia aj analýza³¹ štatistických údajov o sobášnosti partnerov z hľadiska etnickej príslušnosti, ktorú som uskutočnila z prierezových rokov 1996, 2004 a 2013. Uvedené dáta naznačujú, že muži aj ženy slovenskej národnosti si najčastejšie berú za partnerov osoby slovenskej národnosti (v sledovaných rokoch sa ich podiel pohyboval od 85,8 % do 96 %). Partneri slovenskej národnosti sa spomedzi iných uvedených národností najčastejšie sobášia s partnermi maďarskej a českej národnosti. Takmer výnimočne sú naopak oficiálne manželstvá³² s partnermi rómskej národnosti (partneri slovenskej národnosti si partnera rómskej národnosti v troch sledovaných rokoch vzali za manželov celkovo 23-krát). Ďalšie zo zaujímavých zistení prináša analýza voľby manželského partnera z hľadiska jeho príslušnosti k skupine s rovnakou alebo odlišnou národnosťou. Tieto informácie vypovedajú o etnickej

³¹ Sobáše podľa národnosti snúbencov. Roky 1996, 2004 a 2013. Tab. č B12, Dostupné na: www.statistics.sk.

³² Údaje zahŕňajú len počty oficiálne uzavretých sobášov.

endogamnosti alebo exogamnosti jednotlivých skupín obyvateľstva podľa národnosti. Najvýraznejšia tendencia vyberať si partnerov rovnakej národnosti, a to u mužov a tiež u žien, bola zaznamenaná u občanov rómskej národnosti. Z tejto skupiny si partnera/partnerku rovnakej národnosti v jednotlivých rokoch vybralo 93,2 % až 99 % z nich. Podobnú orientáciu avšak už nie natolko výraznú som zaznamenala u mužov aj žien maďarskej národnosti, kde sa toto percentuálne rozmedzie pohybuje od 65,8 % do 76,1 % u žien a od 71,5 % do 73,5 % u mužov. Protipólom sú obyvatelia českej národnosti so silnou tendenciou výberu partnera z radov majoritného obyvateľstva. Slovenského partnera si táto skupina obyvateľov vybrala v sledovaných rokoch v rozsahu od 85,1 % do 97,5 %.

Tabuľka č. 6: Výber partnera rovnakej alebo odlišnej národnosti za roky 1996, 2004 a 2013. Údaje sú uvádzané v %. Spracované podľa údajov Štatistického úradu SR.³³

		česká národnosť		rómska národnosť		nemecká národnosť		ukrajinská národnosť		maďarská národnosť	
		muž	žena	muž	žena	muž	žena	muž	žena	muž	žena
1996	partner rovnakej národnosti			94	96,5	58,8				73,5	76,1
	partner slovenskej národnosti	95	85,1			85,3		83,1	90,1		
2004	partner rovnakej národnosti			97,6	99					72,8	75,8
	partner slovenskej národnosti	97,5	90,5			77,9	54,2	71,4	86		
2013	partner rovnakej národnosti			94,4	93,2					71,5	65,8
	partner slovenskej národnosti	95,5	90,7			89,3	73,5	70,8	79,6		

³³ Údaje uvádzam v percentách. Čítanie tabuľky je nasledovné: Napr. 94 % všetkých mužov rómskej národnosti, ktorí v roku 1996 uzavreli manželstvo, si za svoju manželku zvolili partnerku rovnakej národnosti. Tabuľka je spracovaná podľa údajov Štatistického úradu SR. Tab. B12: Sobáše podľa národnosti snúbencov. Dostupné na: www.statistics.sk.

K presným a zovšeobecňujúcim záverom v tejto oblasti sú do-
zaista potrebné ďalšie analýzy a komparácia s výskumným mate-
riálom ostatných autorov. Moje zistenia však napovedajú a texty
o percepcii zmiešaných manželstiev ich napokon taktiež potvrdzujú,
že silnú etnickú endogamnosť je možné pozorovať predovšetkým
u rómskeho etnika, v menšej miere u maďarského etnika. Tieto
tendencie je možné pripísať viacerým faktorom: silné etnické
a rodové povedomie, jazyková a kultúrna odlišnosť, ako aj kultúrna
dištancia majority voči minorite a naopak. Naopak, otvorení voči
partnerom slovenskej národnosti sú partneri českej národnosti, čo
je zrejme dôsledkom geografickej, kultúrnej a jazykovej podobnosti
a spoločného historicko-politického vývoja.

Najvýraznejšie endogamné tendencie a uzavretosť voči iným
skupinám sú zaznamenávané u rómskeho etnika. V nasledovnom
texte sa budem preto v stručnosti venovať manželským preferen-
ciám u tejto skupiny obyvateľstva. Najvýznamnejšou inštitúciou,
ktorá determinuje život rómskeho spoločenstva a každého jed-
notlivca zvlášť, je rodina a príbuzenské vzťahy. Život jednotlivcov
v rámci partnerstva je v rómskej spoločnosti silne univerzalizovaný.
Percento osôb, ktoré nežijú celoživotne vo zväzku s partnerom, sa
blíži takmer k nule a obmedzuje sa na fyzicky alebo mentálne zne-
výhodnené osoby. U Rómov je veľmi rozšírené aj tzv. nezosobáše-
né spolužitie, nakoľko oficiálnemu sobášu sa v rómskych osadách
nepripisuje veľký význam. Spolužitie muža a ženy je akceptované
ako manželstvo v prípade, že partneri spolu žijú a majú spolu deti.
Ovdovelí alebo rozvedení následne vstupujú do ďalšieho zväzku.
(Budilová – Jakoubek 2008: 44)

Výber manželského partnera je v tomto prostredí úzko spätý s ro-
dinnou a skupinovou identitou. Manželské preferencie sú podporo-
vané rozhodovacou úlohou rodičov, ale i jeho výberom od skorých
detských liet a celkovo skorým vstupom do manželstva. Zakladanie
matrimoníí v rannom veku je jedna z významných kultúrnych aj
sociálnych poistiek zabezpečujúcich autonómiu, respektíve izolo-
vanosť voči majorite. (Dubayová 2001: 96) V mnohých rómskych

spoločenstvách (napríklad osadách na východnom Slovensku) dodnes zaznamenávame početné tzv. príbuzenské sobáše, uzatvárané medzi osobami, ktoré spája jeden alebo viacero genealogických predkov, vrátane zväzkov medzi blízkymi príbuznými, napríklad prvostupňovými sesternicami a bratrancami. (Budilová – Jakoubek 2008: 50)

Jednou zo základných charakteristík rómskej rodiny je prísna skupinová (etnická, socio-profesijná) a lokálna endogamia. Tento fenomén je vyjadrením vnútroskupinovej i extraskupinovej sociálnej komunikácie. Uzatváranie manželstiev medzi svojimi rešpektovalo silný skupinový antagonizmus napríklad medzi usadenými a kočovnými, medzi profesiami (napríklad hudobníci, remeselníci) alebo medzi bohatými a chudobnými skupinami Rómov. Tendencie k lokálnej endogamii dokazujú mnohé údaje, podľa ktorých je za najlepšieho manžela alebo manželku považovaný partner z rovnakej obce alebo osady. Manželstvá v rámci iného okresu alebo kraja sú omnoho zriedkavejšie. (Lužica 2004: 33)

Kultúrno-sociálny dištanc je u Rómov silne pociťovaný aj vo vzťahu k Nerómom. (Dubayová 2001: 82). Nízku, takmer mizivú preferenciu Nerómov ako manželov na lokálnej úrovni dokumentuje aj etnografický výskum A. Manna (1990: 278-283), ktorý vo svojich výskumoch sledoval manželské preferencie v troch osadách okresu Spišská Nová Ves. Podľa jeho zistení došlo v týchto osadách v rokoch 1895 – 1925 len k piatim zmiešaným sobášom s Nerómami (2,4 % zo všetkých sobášov uzavretých Rómami), v rokoch 1926 – 1945 k štyrom takýmto sobášom (1,6 %), v období rokov 1964 – 1965 k šiestim zmiešaným sobášom (1,3 %) a napokon v rokoch 1966 – 1988 k dvadsiatim ôsmim sobášom (2,6 %). Z hľadiska rodu mierne prevažovali sobáše snúbencov Rómov a snúbenky Nerómky, a to v pomere 24 : 19. Deti zo zmiešaného zväzkov Róma s „gadžom“ (Nerómom) sú v rómskom spoločenstve považované za Rómov, keďže línia zostáva zachovaná. V lokálnom spoločenstve sa pre tieto deti často používa označenie „polovičiar“, „polovičiak“, „biely Cigán“ alebo slovné spojenie „gadžo ho urobil“ a to najmä

vtedy, ak tieto deti žijú v súlade s normami a vzormi rómskej kultúry. (Budilová – Jakoubek 2004: 58, 245) Pôvod zo zmiešaného manželstva alebo vzťahu nie je v rómskom spoločenstve predmetom hanby a znevýhodnenia, práve naopak, status jednotlivca v skupine môže zvyšovať. Vzťah s Nerómom je zo strany Rómov možné považovať za prestížny, avšak dochádza k nemu zriedka. (Plavjanková – Pechanová – Kubíková 2004: 363, Jakoubek 2004: 83)

Nízka miera sobášnej exogamie je tiež výsledkom odstupu a neustále zdôrazňovanej dištancie majoritnej spoločnosti voči Rómom. Súčasné väčšinové obyvateľstvo ich vníma ako kultúrne a sociálne odlišných. Rómovia sú v jeho očiach dlhodobo najodmietanejšou skupinou a vo vyjadreniach sa o nich dokonca zmieňuje ako o cudzincoch, a to aj napriek vedomosti, že sú slovenskí štátni občania. (Vašečka 2009: 37)

3. 1. 4 *Výber manželského partnera v kontexte migračných procesov*

Možnosti stretnúť partnera pochádzajúceho z inej lokálnej alebo kultúrne odlišnej skupiny podmieňoval príchod cudzincov na naše územie, ale i mobilita slovenského obyvateľstva, jeho pohyb v rámci jednotlivých regiónov alebo migrácia za hranice štátu.

Kontakt nášho obyvateľstva s príslušníkmi cudzích kultúr alebo krajín sa po mnohé storočia realizoval aj príchodom kupcov a obchodníkov na dnešné územie Slovenska. S kupcami sa potýkalo predovšetkým mestské obyvateľstvo. V tomto ohľade je možné sa odvolať napríklad na historické pramene, ktoré opisujú situáciu v meste Košice, ktoré patrili v 14. a 15. storočí medzi významné centrá európskeho obchodu. Do mesta v tomto období prichádzali kupci z celého sveta – českí, poľskí, norimberskí, benátski, ruskí, haličskí, kupci z Holandska alebo Flandier, ktorí sem privážali drahé kožušiny, vzácne látky, zlato, meď, koreniny, vonné masti z orientu alebo víno. Obchodovaním sa v Košiciach dalo zbohatnúť, avšak kto sa chcel stať bohatým, musel

sa stať občanom mesta. Cudzinci sa o občianstvo horlivo uchádzali. Ako obrana voči ich špekuláciám boli v roku 1453 vydané osobitné privilégia, ktoré mestu priznali právo žiadať od cudzincov ašpirujúcich na občianstvo kauciu vo výške 32 mariek striebra. Ďalšou požiadavkou, ktorá urýchlila prirodzený vznik zmiešaných manželstiev, bolo stanovenie záväzku, že do roka sa uchádzač v Košiciach ožení. V tomto prípade mohli byť obavy z kultúrnej a náboženskej odlišnosti partnerov potlačované snahami o ekonomický benefit, ktorý takéto manželstvo prinieslo. (Halaga 1982: 10)

Migráciou do iného kultúrneho, jazykového, náboženského alebo etnického prostredia sa Slováci ako migranti často ocitli v pozícii minority. Ich sobášne správanie preto ovplyvňovala najmä početnosť skupiny v novom prostredí, kultúrna dištancia (jazyková, etnická, náboženská, sociálna rozdielnosť) voči majoritnému obyvateľstvu alebo iným minoritám, ale i geografická vzdialenosť lokalít, z ktorých sa presídlili.

Bohatý etnografický materiál dokumentujúci procesy adaptácie, akulturácie a v rámci nich aj otázku prekračovania skupinových hraníc vznikom zmiešaných manželstiev nachádzame vo viacerých monografiách. Otázku presunov obyvateľstva v rámci jednotlivých regiónov Slovenska skúmala napríklad I. Kontríková – Šusteková (2012), ktorá sa vo svojej práci venovala migrantom z Kysúc do Radošinskej doliny v 2. polovici 20. storočia. Prvá vlna týchto relokantov sa do nového prostredia presunula v dôsledku nepriaznivej sociálnej situácie v pôvodných lokalitách najmä po 2. svetovej vojne. Keďže migranti prichádzali v menšom počte, boli odkázaní na to, aby sa prispôbovali odlišnému prírodnému, spoločenskému aj kultúrnemu prostrediu a pomerne rýchlo nadväzovali kontakt s domácim obyvateľstvom. Mladí, slobodní ľudia boli týmito okolnosťami nútení uzatvárať manželské zväzky v skupine vrstovníkov z radov domáceho obyvateľstva. Až masový príchod obyvateľov v 2. polovici 20. storočia spôsobil, že migranti sa kontaktovali najmä v rámci svojej vlastnej skupiny. Ako dôsledok početnosti tejto presídleneckej skupiny sa prejavila aj silná sociálna endogamia, vytváranie akejsi príbuzenskej

a susedskej skupiny, ktoré malo dosah aj na udržiavanie povedomia pôvodu a pocitu inakosti skupiny. Výsledkom týchto faktorov bolo aj uprednostňovanie endogamného výberu partnera v rámci vlastnej etnickej a konfesionalnej skupiny. Niektorí z migrantov z tohto dôvodu cestovali na Kysuce a zámerne si manželky hľadali práve tam. K stieraniu rozdielov, postupným procesom akulturácie a tiež k uztváraniu zmiešaných medziskupinových a medzikonfesionalných manželstiev s domácim obyvateľstvom dochádzalo až neskôr. „Teraz zme tu už, čo ja viem, v každej tretej izbe (dome, poznámka autorky) horňiak. Už sa to pobralo jedno s druhim. Horňiaci pobrali dolňiac-ky, čo ja viem i tak.“ (Kontríková – Šusteková 2012: 62)

Uprednostňovanie etnickej, konfesionalnej aj lokálnej endogamie bolo príznačné aj pre vysťahovalcov na Dolnú zem. Slováci pri výbere partnera uprednostňovali Slovákov v rámci svojej obce, zo susedných obcí a v prípade ďalších generácií a sekundárnej migrácie z prostredia dolnozemskej obcí, z ktorých sa prisťahovali ich rodičia a príbuzní. To je aj príklad obce Boľovce z oblasti Sriem v Srbsku.³⁴ K utužovaniu kontaktov medzi Slovákami v období po presídlení dochádzalo prirodzene vzájomnými návštevami príbuzných, známych a bývalých susedov žijúcich v jednotlivých dolnozemskej oblastiach. Mládenci s kamarátmi odchádzali do rodných dedín jedného alebo oboch svojich rodičov na tanečné zábavy, čím utužovali väzby s príbuzenstvom a zároveň si tam nachádzali manželských partnerov. Prispievali tak k zachovávaniu a rozširovaniu vzťahov s dedinami a viacnásobnému kultúrnemu prevrstvovaniu. Pokračovanie sobášov medzi dedinami, ktoré boli výsledkom opätovných sobášov detí do prostredia, z ktorého pochádzali jeden z ich rodičov, bolo všeobecne rozšírené a neraz po niekoľko generácií predlžovalo vzťahy vzniknuté kolonizáciou. Etnografický výskum v tejto lokalite odhalil aj niekoľko prípadov

³⁴ Túto obec je možné charakterizovať ako multietnickú obec s prevažne srbským obyvateľstvom, popri ktorých v nej žije takmer 30% Slovákov, tiež Chorváti, Čiernohorci, Macedónci, Slovinci, Rómovia, Maďari, Nemci, Rusi a Juhoslovania. Obec bola dosídľovaná Slovákami, ktorí sem prišli v 18. a 19. storočí z rôznych lokalít – z viacerých oblastí Vojvodiny, z celej Dolnej zeme, aj priamo z územia Slovenska. (Čukan 2011: 7, 15)

sobášov, ktoré boli dôsledkom cielených aktivít dohadzovačov. Optimálnym partnerom bol teda Slovak, aj keď pochádzajúci zo vzdialenejšej slovenskej obce. (Čukan 2011: 20, 23, 25)

Je však prirodzené, že menšie spoločenstvá v početnejšom inom etnickom obkľúčení podliehali asimilačným procesom rýchlejšie, tiež to, že etnická lokálna endogamia postupne ustupuje etnickej. Rovnako tomu bolo aj v srbskej obci Silbaš, kde boli slovenskí prisťahovalci pre nízku početnosť odkázaní na to, aby si partnerov nachádzali v ostatných slovenských evanjelických komunitách Vojvodiny. „...Otec nedovolil Srba alebo Bosnanca. Hovorieval: Málo nás je, musíme držať.“ (Lenovský 2013: 276-277)

Príležitosťou ku kontaktu s partnerom alebo partnerkou zo vzdialených lokalít mohla byť aj dlhodobá socio-profesijná migrácia do zahraničia. Do tohto okruhu spadali napríklad potulní remeselníci – drotári, olejkári, sklenári alebo šafranníci. Najšikovnejší z nich ponúkali svoj tovar a služby v Poľsku, Rusku, na Balkáne, Maďarsku, Rumunsku, Juhoslávii, Rakúsku, Nemecku, Švajčiarsku, Francúzsku ale i v Malej Ázii či USA. Z hľadiska vekovo-rodovej stratifikácie išlo predovšetkým o dospelých mužov, ktorých doma čakali manželky. Mladší muži alebo chlapci absolvovali vandrovky zvyčajne do veku, keď boli povolani do vojenskej služby (napríklad drotárski učni „džarkovia“ od 11 roku života). Väčšina z potulných remeselníkov sa snažila nájsť si partnera z radov domáceho obyvateľstva, priviesť si manželku z cudzej krajiny sa vzhľadom na zaužívané pravidlá väčšinou báli. Početnejšie boli skôr prípady, keď sa vandrovníci oženili v cudzine a do svojej vlasti sa už nevrátili. Prípadne žili „dvojakým životom“ a ich nevera alebo dokonca tajný sobáš so ženou v cudzine vyšli najavo neskôr alebo až po ich smrti. Na jeden z takýchto zriedkavých prípadov nás vo svojej populárno-faktografickej knihe „Láska na Slovensku“ odkazuje V. Ferko (1988: 384), ktorý sa okrem iného venoval aj problematike potulného remeselníctva. Podľa neho boli slovenskí drotári v cudzine veľmi atraktívni a mohli si vyberať partnerky hlavne na Ukrajinu, Rusku alebo Gruzínsku. Jeden z nich si priviedol do rodiska ženu až spoza Chabarovska – dcéru Mongolky a donského kozáka, ktorá sa potom už do svojej vlasti nevrátila.

Obr. č. 2 a 3: Drotár z Veľkého Rovného a jeho nevesta z rusko-čínskeho pomedzia spoza Chabarovska. (Ferko 1988: 385)

Silná lokálna endogamia je príznačná aj v prípade tzv. sociálneho vystaľovalectva do zahraničia, ktoré bolo výrazné najmä od konca 19. storočia do medzivojnového obdobia. V tomto čase Slováci smerovali do ekonomicky rozvinutých západoeurópskych krajín – Francúzska, Nemecka, Belgicka alebo Rakúska a do zámoria – USA, Kanady, Argentíny a ďalších krajín. Vo väčšine prípadov sa vystaľovalci snažili obmedziť okruh výberu partnerov takisto na krajanov, či dokonca obyvateľov vlastného regiónu, ktorí sa takisto vystaľovali do zahraničia. Vzťah s nimi nadviazali pri ich návštevách domoviny alebo po definitívnom návrate domov. Faktorom, ktorý túto tendenciu ovplyvňoval, bol silný motív návratu do rodnej krajiny. Ak si vystaľovalci zvolili za partnera muža alebo ženu z hostiteľskej krajiny alebo z radov emigrantov z iných krajín, najčastejšie sa do svojej domoviny už nevrátili. Situácie, keď sa vystaľovalci zosobášili a do rodiska si priviedli partnera cudzinca, sú veľmi raritné. Sobášne preferencie slovenských vystaľovalcov je možné sledovať na základe viacerých zdrojov, najmä matričných záznamov jednotlivých prístahovaleckých krajín. Jednými z nich

sú sobášne záznamy kostola sv. Michaela v Lansforde v Pensylvánii, kde vytvorili slovenskí vystahovalci v prvých desaťročiach 20. storočia veľkú komunitu. Ich endogamné tendencie dokazujú údaje, podľa ktorých v rokoch 1903 až 1933 uzavreli Slováci z celkového počtu 686 sobášov manželstvo s osobou narodenou inde ako na Slovensku v 144 prípadoch (21 %). Slovenské ženy pritom uzatvorili takýto sobáš dvakrát častejšie ako muži (ženy 99-krát a muži 45-krát). Podľa mien je však možné sa domnievať, že v mnohých prípadoch išlo o uzavretie sobáša s osobou, ktorá sa v USA síce narodila, ale už slovenským rodičom. Vo väčšine týchto prípadov bol rodiskom partnera Lansford, výnimocne aj iné oblasti Pensylvánie. Išlo teda o sobáše druhej generácie Slovákov. (St. Michael R. C. Church – Lansford, PA, Recorded Slovak Marriages. Indexed by year of marriage, 1903-1933).

3. 1. 5 Odraz zmiešaných manželstiev vo folklórnych a obyčajových tradíciách

Z perspektívy materiálnej, duchovnej aj sociálnej kultúry dokazuje tendenciu k lokálnej, kultúrnej a sociálnej endogamii celý rad prvkov. Zaujímavé sú v tomto ohľade predovšetkým folklórne texty. Preferenciu partnera podobného samému sebe, pochádzajúceho z blízkeho okolia alebo z rovnakej skupiny dokumentujú napríklad ľudové výroky, uchované vo forme **paremiologických útvarov**:

„Žeň sa zblízka, kradni zďaleka.“

„Lítal po celom háji, uťal na samom kraji.“

„Nerovný záprah zle ide, nerovný záprah zle ťahá.“

„Ber sebe roveň!“

„Nerovní – nezhodní.“

„Nechod do cudzieho maku!“

„Kravu a ženu najlepšie po známosti brať.“

„Neber si ženu z ďaleka.“

„Nehodno je hnoj z jednej dediny do druhej prevážať!“

„Nechoď do cudzieho maku!“
„Vrana k vrane sadá.“
„Svojho sa drž!“ (Záturecký 2005)
„Ľan s ľanom, konope s konopiami, a rovní s rovními.“
(Mjartan 1974: 253)

Tradičné manželské stratégie ozrejmuju aj texty ľudových piesní.³⁵ Motívom viacerých z nich je preferencia partnera z rovnakej skupiny, rovnakej etnicity alebo náboženstva. Príkladom sú aj nasledovné piesne:

„Žáden neví, jak je mne,
keď ma Slovák obejmje.
Ako by som cukor jedla,
mušť pila a v perí sedla,
tak je mne, tak je mne,
keď ma Slovák obejmje.

Žáden neví, jak je mne,
keď ma (Nemec, Maďar) obejmje.
Ako by som kysel jedla,
ocet pila, v trní sedla,
tak je mne, tak je mne,
keď ma (Nemec, Maďar) obejmje.“ (J. Kollár 1834-1835)

³⁵ Použité texty ľudových piesní, balád a archívnych záznamov zo zbierok J. Kollára, P. Dobšínskeho, Ľ. Holubyho a K. Medveckého sú sprístupnené v digitalizovanej forme. Zlatý fond denníka SME. Dostupné na:
http://zlatyfond.sme.sk/dielo/1088/Kollar_Narodnie-spievanky-2-Balady-roman-ce-rozpravky/1#ixzz4ahOAvBcf http://zlatyfond.sme.sk/dielo/1554/Medvecky_Sto-slovenskych-ludovych-balad-Historicke/1
http://zlatyfond.sme.sk/dielo/1093/Kollar_Narodnie-spievanky-2-Narod-rec-vlast-cu-dzinci/2#ixzz4ahljCv0
http://zlatyfond.sme.sk/dielo/158/Dobsinsky_Prostonarodnie-obycaje-zvyky-a-povery/4
http://zlatyfond.sme.sk/dielo/856/Holuby_Ukazka-zartovneho-prekarania-slovenske-ho/bibliografia
http://zlatyfond.sme.sk/dielo/909/Holuby_Stopy-tureckeho-hospodarenia-v-Trencianskej-v-sestnastom-a-sedemnostom-storoci/1#axzz4lVBjM9pP

„A veru nechod' k nám, ty nemeckuo vrece, lebo moja mati v dome
Švábov nechce.“ (J. Kollár 1834-1835)

Výber partnera z blízkeho okolia, či priamo zo susedstva je témou nasledovnej piesne.

„Nieto na tom svete takého sokola,
jaký vyletúva z susedove dvora;
nieto na tom svete takej sokolice,
jaká susedove obýva svetlice.“ (Dobšinský 1880)

Reflexiou vydaja dievčiny do mesta je v ľudovom prostredí známa pieseň „Sedemdesiat sukien malá“:

„Sedemdesiat sukien mala
a predsa sa nevydala.
A ja nemám, iba iba jednu,
pýtajú ma až za Viedňu.“

Naopak, nespokojnosť s partnerom, patriacim k etnicky alebo nábožensky odlišnej skupine opisuje pieseň „Ženu mám, ženu mám“, ktorú vo svojej zbierke Národné spievanky 2 zaznamenal J. Kollár.

„Ženu mám, ženu mám nie po mojej vuoli,
keď len pozrem na ňu, srdce ma zabolí.
Ženu mám, ženu mám, nevraví slovensky,
nechce v horách bývať, má kroj dolnozemský.
Ženu mám, ženu mám zpoza Debrecína,
pýta si každý deň slaniny a vína.
Ženu mám, ženu mám, ale je Maďarka,
teremtetuje mi sťa niaka husárka.
Keď puojdu ta dolu čipkári, drotári,
poviem im, aby ju odkiaľ prišla vzali.“ (Kollár 1834-1835).

Viacere texty ľudových piesní sa venujú aj otázke partnerského nesúladu a odhovárania od zmiešaného sobáša. Ich hlavným motívom je bránenie vzťahu zo strany rodičov, ľútosť, plač, nariekanie mladých ľudí, ktorí našli v takomto partnerovi zaľúbenie. Tento fakt dokumentuje nasledovná pieseň z moravských kopanic a ďalšie.

„Kebys byla katolíčka,
boskal bych ti obě líčka,
ale že si luteránka, šej, haj,
nedovolá moja mamka.
Moja mamka nedovolá,
abys moja žena byla,
aby luteránska víra, šej, haj,
katolíčku porazila.“ (Popelka 1980: 94)

Lutujem, lutujem...

„Lutujem, lutujem jedného šuhajka,
že je on katolík a ja luteránka.
Čože ti, dievčatko, tá tvoja mať bráni?
Že si ty katolík a my luteráni.
Daromná, daromná naša verná láska,
veď nás rozlučuje viera luteránska.
Veru nám je, šuhaj, daromná hodina,
tebe bráni otec, mne všetka rodina.
Keď ste mali brániť, bolo brániť dávno,
už nezabráňte, veru vám je darmo.
Nebráňa, nebráňa, ani už nebudú,
už sa nám, šuhajko, pobrať dovoľujú.“

Pači še mi...

„Pači še mi, pači, luteranska víra,
bo ja luterana dva ročky ľubila.
Ej, braňa mi, braňa ľubic luterana,
vera ja ho budzem do svojho skonaňa.“

Nebrance, nebrance, bo nezabranice,
bo ho budzem ľubic, hoc še pošalice.

Plače diovča...

„Plače diovča, plače, plače nevoľníčka,
že je on luterán, ona katolíčka.

Šuhajko luterán, za teba vuolu mám,
ale ma moja mať za teba nechce dať.

Keď príde katolík, sadnem si za stolík,
keď príde luterán, zaraz mu rúčku dám.“ (Kollár 1834-1835)

Pomerne bohatý je aj repertoár ľudových piesní, v ktorých je možné identifikovať vzťah majoritného obyvateľstva k rómskemu etniku. Problematike prekračovanie týchto medziskupinových hraníc vznikom zmiešaného manželstva rozpracovala E. Krekovičová (1996: 1996: 165). Podľa nej je rómska žena v ľudových piesňach najčastejšie zobrazovaná ako krásna, vie čarovať a veštiť z ruky. Na strane druhej je hodnotená nižšie ako dievčatá z majoritného spoločenstva, neumýva sa, je chudobná, prípadne sa živí prostitúciou. Folklórne texty často zdôrazňujú kultúrnu a sociálnu nekompatibilitnosť, hlbokú priepasť a stigmatizáciu Rómov. Viaceré sú tiež motívy, ktoré nás odkazujú na romantizujúce a tragické príbehy o nešťastnej láske, zvedení a opustení rómskeho dievčaťa nerómskym chlapcom.

Praktiky, ktoré majú ovplyvniť výber budúceho partnera sa prirodzene objavujú aj v oblasti ľúbostnej a erotickej mágie. Väčšina týchto praktík sa vzťahovala k zabezpečeniu, ovplyvneniu alebo prilákaniu partnera, ktorý pochádzal z rovnakej dediny, susedných obcí alebo blízkeho regiónu. Pôvod želaného partnera („súdenca“, „osúdenca“) je v **magických formuliach** zrejmá prostredníctvom odkazov na veľmi blízke priestory, napríklad: dolný alebo horný koniec obce, susedstvo, jednu alebo druhú stranu lávky (alebo mosta) pred domom. (Nádaská 2014: 165)

Vo folklórnych textoch však nachádzame aj motívy vzdialenejších lokalít, z ktorých vytúžený mládenec pochádza. Objavujeme ich

hlavne v piesňach o nenaplnenej láske a privolávaní milého, s ktorým sa dievčiny stretli na robotách, na pútiach, trhoch, jarmokoch alebo iných spoločenských príležitostiach. Iným variantom sú odkazy na pôvod potencionálneho partnera zo vzdialenejšej lokality alebo krajiny, ktorého pripúšťajú najmä mládenci a dievčatá trpiaci nedostatkom záujemcov. V práci J. Holubyho (1931) „Populárne spisy“ nájdeme napríklad nasledovné zariekanie:

„Kaluža, kaluža, daj mi muža!
Vyše mosta, niže mosta,
aby nemal nikde miesta,
len u nás!
Vyše lávky, niže lávky,
aby nemal nikde stávky,
len u nás!
Neomdlievam, len prilievam,
mládenčov, vdovcov, kupcov aj hudcov,
aj tých maličkých chlapcov
za sebou volám.
Za mým telom, za mými šatami,
za mými patami, za tým našim domom.“

V rámci **rodinných a spoločenských obyčají** sa preferencia partnera z rovnakej skupiny objavuje priamo alebo nepriamo vo viacerých tradíciách. Spomenúť možno predstavu, že dievka ako potencionálna manželka patrí predovšetkým mládencom z rovnakej dediny, prípadne mládencom z vymedzeného okruhu susedných dedín. Hlavne v lokalitách, v ktorých si mládež vytvorila mládenecké spolky, boli cezpoľné vzťahy veľmi prísne kontrolované. Vstup do mládeneckého spolku znamenal pre mladého muža aj právo chodenia za dievčinou z obce a prípadne prespávanie u nej. Za „cudzích“ boli vnímaní mládenci zo všetkých ostatných obcí, prípadne mládež sama rozhodla, ktoré obce je možné považovať za „spriatelené“ a z hľadiska výberu partnera za prijateľné. Tendencia nachádzať si partnera

v rámci vlastnej dediny či dokonca jej časti (susedia, dolný alebo horný koniec, centrálna časť, kopanice) je zrejmá z viacerých lokalít Slovenska. P. Salner (1978: 5) hovorí o tzv. endogamii koncov. Obec Riečnica, o ktorej píše, bola rozdelená na dve časti – horný a dolný koniec. Vzťahy medzi obyvateľmi týchto častí boli z hľadiska výberu partnera chápané ako nepriateľské, čo sa prejavovalo napríklad bitkami mládencov pri stavaní májov. Ďalší príklad poskytuje materiál z Hodonínska. Obce Těšice a Mikulčice sa tu nachádzajú tak tesne blízko seba, že „cezpolní“ ani nevedeli, že sú to dve obce. „A predsa, keď kedysi ženích z Mikulčíc bral nevestu z Těšíc, Těšané sa z toho pohoršovali: „Co prý ta cuzina u nás chce?“ (Navrátilová 2012: 60)

Mládenci chodili na „vohľadi“ hlavne vo svojej obci. Na zábavách („muzikách“, „čurbesoch“), ktoré patrili k najvýznamnejším spoločenským príležitostiam zoznamovania sa mládeže, si svoj nárok na domáce dievčatá uplatňovali zastrašovaním cezpolných mládencov slovnými potýčkami alebo bitkou. Ak napríklad na Šumave niekto vydával dcéru do cudzej obce, vnímalo sa to ako „za zradu na domove“. Žiadny mladík z okolia by sa neodvážil chodiť za cudzím dievčaťom a najmenej pri muzike. „Bitka, pri ktorej tečie krv a nezriedka sa aj život utratí, je im len za malý žart.“ (Navrátilová 2012: 62) Trestom pre takéhoto mládenca boli okrem bitky aj rôzne žarty, ktoré mu mali zabrániť v chodení za dievčaťom a pred všetkými ho zosmiešniť. V niektorých obciach na Morave bránila „mužská chasa“ príchodu cezpolného trestom, ktorému sa hovorilo „kukanie“. Previnilca donútili domáci vyšplhať sa na strom a kukať tak dlho, ako sa im páčilo. „Keď malo dievča viacej domácich nápadníkov a milovník sa nechcel nechať zlomiť, alebo nemohol zaplatiť výkupné, musel kukať do ochraptenia a nakoniec svoje milostné kroky obrátiť inde.“ (Navrátilová 2012: 63)

Ďalšou z praktík dokumentujúcich právo miestnych mládencov na dievčinu z dediny a snahu zabrániť jej vydaju mimo obec je zastavovanie svadobného sprievodu. Tomuto zvyku sa hovorilo a hovorí

„mýto“, „brána“, „brona“, „zatahováni“, „zalikováni“ alebo „prieváz“.³⁶ Obyčaj sa v rôznych obmenách realizuje vo viacerých lokalitách dodnes, a to v prípadoch, ak ženích pochádza oďinakiaľ (z inej ulice, časti alebo konca obce, inej obce, lokality). Svadobný sprievod zastavujú najčastejšie maskovaní mládenci z obce, z ktorej nevesta pochádza. Mládenci si týmto spôsobom uplatňujú nárok na mladú dievčinu, ktorú musí ženích od nich vykúpiť. Vykúpenie realizuje ženích pohostením skupiny (pálenskou, zákuskami) a jej vyplatením v peniazoch. Dôležitým momentom je tiež zdolanie prekážky, ktorú ženíchovi (svadobnému sprievodu) postaví skupina domácich do cesty – prekračovanie rebríka, prestrihnutie stužky, prepílenie brvna, odstránenie reťaze, uhádnutie hádanky. V hornonitrianskej obci Kaniauka (Letavajová 2006: 158) sa tento zvyk koná na jednej z jej ulíc, a to vždy, ak ženích pochádza nepochádza z tejto ulice (aj v prípade, že pochádza zo samotnej obce). Je znakom toho, že dievčinu si v dedine vážia, preto je jeho organizáciu podnecujú aj samotní rodičia nevesty. „Mýtnici“ sa tu preobliekajú za Cigánov a sprievod zastavujú najčastejšie pred kostolom alebo starou kaplnkou. Za nevestu žiadajú výkupné nasledovnými veršami:

Moji milí vzácní páni,
tu je mŕstok murovaní.
Pustíme vás bištu bohu,
Ak nám dáte do zálohu.
Túto švárnu mladuchu,
Šlajer, veňiec, fertuchu.
Ag nám ju vi ňedáte,
tag nám za ňu zaplaťe.

Cesta je uvoľnená až po dlhom vyjednávaní so ženíchom alebo starším, prepílení dreveného brvna tupou pílou a zaplatení výkupného, za ktoré domáci ďakujú nasledovne:

³⁶ Historickým súvislostiam ale i súčasným podobám zvyku vyberania mýta sa venuje štúdia pod názvom “Vyberanie mýta” ako príklad uplatňovania erotických motívov vo svadobných zvykoch (Letavajová 2017).

Pán boh zapať za tie dari,
Nech sa vám len dobre darí.
Na statečku rozmnožení,
na dítkach požehnáni. (žena narodená v r. 1933)

V Popudinských Močidlanoch zastavovali svadobní sprievod mládenci na čele so „stárkom“. Pri tejto príležitosti sa hovorilo, že „išli obdržať. Svadební prívod išel po dedine. Došli chlapci a zastavili ho v púl dedíne. Prepásali pantlu pres cestu a že: Marán, zebrať nám rúžičku z dediny. Tak mosel zaplaťť. A večer došli fšéci ešte na muziku a tam potom mosel dať ešte odlidomáš, jako víkupné za tú nevjestu.“ (Letavajová 2010: 216)

V mnohých z vinšov, s ktorými sa pri tejto príležitosti obracajú mládenci k ženíchovi alebo sprievodu, je dievčina – nevesta prirovnávaná ku kvetu alebo ruži ako symbolu krásy a dievotva. Mládenci sú v prejavoch nazývaní „záhradníkmi“ alebo pomocníkmi na čele so záhradníkom, ktorí sa o dievku starali, polievali ju a okopávali. Ženích je naopak označovaný za „zlodeja“, ktorý chce ružu bez pričinenia sa o jej krásu a rozkvet odtrhnúť, ukradnúť. Príkladom toho sú prejavy mládenčov z Budmeríc, ktorými žiadajú od ženícha kompenzáciu za nevestu:

„Páni hosti, páni starí svatova,
slobodno premluvit.
My ako zahrannýci a pomocnýci
mali zme krásnu ružu v našej záhrade,
ktoru zme polívali, v noci milovali,
ale prišol istý mládenec,
ktorý ružu odtrhol a zaplacit za nú zabudol.
Preto nás posílá náš pán zahradník,
aby nam tento mládenec za ružu zaplail
a nášho zahranníka potešil doralmi dvoma, troma alebo pár sto
korunama.“ (Leščák 1996: 44-45)

Obr. č. 4 a 5: Vyberanie mýta v Kanianke. Koniec 80. rokov 20. storočia. (album autora)

Príkladom významnej historickej skúsenosti obyvateľov nášho územia s cudzincami, ktorej dôsledkom bolo aj uzatváranie zmiešaných manželstiev, je **kontakt s Turkami**. Blízkosť európskeho a stredoeurópskeho priestoru s tureckým etnikom v 16. a 17. storočí znamenal pre domáce obyvateľstvo stret s geograficky, etnicky, jazykovo a predovšetkým nábožensky odlišným obyvateľstvom. Keďže islámske rodinné právo umožňuje, aby sa muslim oženil s kresťankou alebo židovkou, v Osmanskej ríši bolo bežné, aby sa tureckí muži ženili s európskymi ženami. Niektoré z týchto žien, hlavne ak išlo o manželky vysoko postavaných mužov, ovplyvňovali nielen život a rozhodnutia svojich manželov, ale i životný štýl (napríklad módu) vo svojom okolí. Príkladom takejto ženy je Hürrem Sultan, nazývaná aj Roksolana (narodená pravdepodobne v roku 1502), ktorá pochádzala z dnešnej západnej Ukrajiny. Roksolanu uniesli krymskí Tatári do zajatia, odkiaľ sa neskôr dostala do sultánovho hárému. Roksolana sa postupne stala favoritkou a následne legálnou a hlavnou manželkou osmanského sultána Süleymana I. (Klimczak 2015)

Obr. č. 6: Roksolana Suleyman (Klimczak 2015)

Povahu vzťahov jednoduchého obyvateľstva k Turkom je možné vydedukovať z viacerých zdrojov – historických prameňov, úradných zápisov ale i rozsiahlych zmienok vo folklórnych prejavoch. Ľudová tradícia reflektuje tureckú prítomnosť na našom území predovšetkým cez odkazy na rabovanie, plienenie, lúpeže, únosy, zabíjanie, ženské háremy alebo islámske symboly. Ako príklad uvádzame niekoľko krátky úryvkov zo slovenských ľudových balád zozbieraných J. Horákom (1959: 181-198):

„Rabovali Turci až do Bielej hory, zvolenskej richtárky dve deti zajali.“

„Tí janičiari tureckí radi vidia naše dievky.“

„Moja hlava nebolí, ani život bílý, tebja som zapredau Turkovi
pohanovi.“

Obyvateľstvo vnímalo Turkov ako cudzí element, pričom za najvýraznejší prvok ich inakosti považovalo konfesiu – islámsku vieru, ktorú vzhľadom na kresťanskú náboženskú tradíciu hodnotilo ako pohanstvo. V súvislosti s partnerskými a manželskými vzťahmi medzi Turkami a tunajšími ženami či dievčatami nachádzame vo folklóre viaceré prvky evokujúce najmä averziu a odpor, strach z odvlečenia, násilné zmocnenie sa, nútené sobáše, zmeny vlastného náboženského presvedčenia a nutnosť odchodu do vzdialenej tureckej krajiny.

Viaceré balady s tureckou tematikou zaznamenal vo svojej zbierke K. Medvecký (1923) ale i J. Kollár (1834-1835). Balada o krásnej Kataríne pod názvom „Ten turecký mýtnik“³⁷ a balada „Sobol pán, Sobol pán...“ nás odkazujú na príbehy mladých žien, ktoré ich otcovia sľúbili tureckým mužom za manželky za to, že ich prepustia z tureckého väzenia. Mladé ženy sa síce otcovej vôli podriadili, avšak nakoniec svoj život končia utopením v rieke, ktoré uprednostnili pred tureckým ženíchom, sľubovaným životom v hárme, prepychom a dostatkom.

³⁷ V zbierke K. Medveckého ju nachádzame pod názvom „Ten prešporský mýtnik“.

„Ten prešporský mýtný povázaný sedí 'tej tureckej zemy.
 A keď prišol domov, sadol na stoličku, položev hlavičku.
 Cérka sa ho pýta: Co vám je tatíčko?
 Či vás hlávka bolí? Či vám život bili?
 Hlávka ma nebolí, život mi nebili,
 lež som ťa zapredal Turkom, pohanovi....“
 „...Keď to hovorila, Katarínka mŕtva
 hlavičku podzvihla, toto povedala:
 Lepší je ten Dunaj, nad hárem turecký;
 lepšia smrť kresťanská, než život pohanský.“ (Medvecký 1923)

„...Který je to, který, můj pantáto milý?
 Je-li v tom červene čili v tom zelene?
 Či v tom zlate, stříbre, v černém aksamíte?“
 „Není v tom červene, ani v tom zelene,
 než v tom zlate, stříbre, v černém aksamíte.“
 Keď pred dům prišli, hned sa zastavili:
 „Stroj sa, mladá paní, ty mosíš jít s nami!“
 „Počkejte, postojte, moji drazí páni,
 až sa já odprosím od méj panímámy.“
 Po druhé volali: „Stroj sa, mladá paní,
 ty mosíš jít s nami.“
 „Počkejte, postojte, moji drazí páni,
 až já zadekujem za vychovávaní.
 Dekujem, dekujem, můj pantáto milý,
 za dobré chování, za zlé vydávání.“
 Po tretí volali: „Stroj sa, mladá paní,
 ty mosíš jít s nami.“
 Keď na koč sedala, žalostne plakala:
 „Takému vydaju sem sa nenazdala.“
 Keď k Dunaju prišli, smutne zavolala:
 „Počkejte, postojte, moji drazí páni,
 až sa já napiju vodičky v Dunaji.“
 Jednou rukou pila, druhou sa topila:

Zeďte ma, rybičky!
Aby mi nebyly Turkyne družičky.“ (Kollár 1834-1835)

Popri negatívnych konotáciách spojených s Turkami a manželstvom s nimi však vo folklórnych prejavoch objavujeme aj niekoľko ojedinelých zmienok, v ktorých je možné nájsť náznaky akceptácie, neutrálneho alebo dokonca pozitívneho hodnotenia zmiešaných vzťahov. Sú nimi aj rozprávania o legendárnom Turkovi, ktorý je v tradícii známy ako Turčín – Bytčan. Podľa záznamov J. L. Holubyho zhromaždených pod názvom „Stopy tureckého hospodárenia v Trenčianskej v šesnástom a sedemnástom storočí“ (1932) sa tento Turek údajne zriekol svojej viery a prestúpil na kresťanstvo po tom, ako si zobral za ženu dievča z Bytče. Ukončenie tohto vzťahu dokumentuje úradný záznam na bytčianskej kongregácii z 13. septembra 1607. Dokument sa o Turčínovi vyjadruje v spojitosti so žiadosťou o nové manželstvo: „istej žene, ktorá sa bola v Bytči za pokrsteného Turka vydala, tento ju však potom odbehol. Výrok znie: Páni bratia súhlasia s novým manželstvom a vyhlasujú opustenú stránku za svobodnú; môže sa teda svobodne vydať pobožne a v Pánu. Čo sa týka Turka odpadlíka, plienníka a palača bytčianskeho, ten sa vyhlasuje za neverného, pre ktorého opustená stránka nemôže a nesmie byť služebnosti podrobená, zvlášte však, keď nieto žiadnej nádeje, že by sa ten odbehlík turecký, pre zločin v Bytči spáchaný, na tieto strany kedy vrátil.“ (Holuby 1932)

Pozitívnejší obraz poskytujú zmienky o Turkovi nazývanom Arnaut, ktorý sa zalúbil do dievčaťa z Očovej. Arnaut nielen že z lásky prestúpil na kresťanskú vieru, ale i vstúpil do služieb zvolenského župana, bol vzorným manželom, občanom a kresťanom. Spomienky na jeho činy a úmrtie v roku 1599 zaznamenáva aj nápis na náhrobnom kameni na severnej strane kostola v Očovej. (Sliacky 2010, Filová 2012: 11) Odhliadnuc od historickej pravdivosti udalostí, v ľudovom prostredí sa tieto rozprávania uchovali ako pozitívny príklad, pričom zdôrazňované je predovšetkým prijatie kresťanskej viery Turkom, jeho prechod do rodiny a spoločnosti kresťanskej manželky.

Ďalšie zaujímavé historické doklady o zmiešaných turecko-slovenských manželstvách poskytujú kongregačné zápisy, ktoré nachádzame už v spomínanej práci J. L. Holubyho (1932). Väčšina z nich rieši žiadosti mužov do tureckého zajatia odvlečených a nezvestných žien o nové manželstvo. Jeden z takýchto prípadov zaznamenáva generálna kongregácia z 27. januára 1672 v košeckej fare. Spis opisuje márne snahy Štefana Palka z Beluše nájsť svoju manželku alebo nájsť dôkazy o jej živote po tom, ako upadla do tureckého zajatia. Až napokon jeden z Belušanov, ktorý sa zo zajatia vrátil, predložil svedectvo, že sa s jeho ženou v tureckom zajatí, konkrétne v meste Bulla stretol. Ona odkazuje, že sa viac k mužovi nevráti, nech ju už nečaká, pretože je prvou ženou istého Turka, ktorý má okrem nej ešte ďalších 14 žien. Vo svojej výpovedi tiež potvrdil, že žena má s dotyčným Turkom dieťa.

3. 2 *Legislatívne podmienky vzniku a fungovania manželstiev s cudzincami na Slovensku*

Vznik a fungovanie zmiešaných manželstiev je do veľkej miery ovplyvnené legislatívnymi podmienkami štátu alebo štátov, z ktorých manželia pochádzajú alebo v ktorých sa rozhodli usadiť. Právne pomery (napríklad možnosti a obmedzenia pri uzatváraní alebo uznávaní sobáša s cudzincom, možnosti vstupu a pobytu cudzinca a iné) sú pre mnohých aktérov takéhoto sobáša smerodajnými nielen v rozhodovaní o tom, kde sobáš uzavruť, ale i v ktorej krajine a akým spôsobom budú manželský a rodinný život viesť. Legislatíva ale i zvykové právo, ktoré je takisto významným činiteľom, môžu byť v tejto oblasti nielen diametrálne odlišné, ale dokonca protichodné a nezlučiteľné. Konkrétnym príkladom právneho nesúladu môže byť napríklad (ne)rešpektovanie spolužitia druh – družka, (ne)možnosť uzavretia sobáša s viacerými osobami (bigamia, polygamia) alebo

osobami opačného pohlavia, rôzne podmienky uzavretia civilného alebo cirkevného sobáša (napríklad vzhľadom na vek snúbencov), (ne)uznanie sobáša uzavretého oficiálne (ne)registrovanou cirkvou alebo cirkevným spoločenstvom a iné. Legislatívne rámce definujúce vznik a fungovanie manželstva a rodiny nemajú dopad len na samotných manželov, ale aj na ich potomkov a príbuzných, sú podstatnými vo vedení rodinného života ako takého (determinujú rodinnú výchovu, spôsob komunikácie, prítomnosť príbuzných, zamestnanie). Táto situácia núti partnerov rešpektovať podmienky daného štátu, prípadne sa vybrať krajinu, kde sú pre nich lepšie legislatívne podmienky.³⁸

Etnické, náboženské alebo jazykové aspekty odlišnosti partnera, prípadne jeho pôvod z odlišného lokálneho prostredia, nie sú súčasťou legislatívnych úprav. Tejto téme sa však venujú štátne inštitúcie (štatistický úrad, matričné úrady), ktoré ich zaznamenávajú v rámci zbierania štatistických údajov o obyvateľstve Slovenska. Z údajov štatistického úradu k sobášnosti slovenského obyvateľstva je možné vyselektovať dáta o manželských partneroch podľa národnosti, krajiny, v ktorej sa narodili, a ich štátnej príslušnosti. V zákonných úpravách sa však vyskytuje len pojem: „manželstvo s cudzincom“. Znamená to, že problematiku „zmiešanosti“ manželstiev zákon vymedzuje striktnie z hľadiska geografického a politického usporiadania, čiže príslušnosti k jednotlivým štátom, čiastočne aj príslušnosti k nadštátnym politicko-hospodárskym celkom, akým je Európska únia alebo všeobecným odvolaním na pôvod cudzinca z krajín mimo Európskej únie.

Manželstvo s cudzincom môže byť uzavreté na území Slovenska, ako aj mimo neho. Partner, ktorý sa uzatvorením sobáša s cudzincom rozhodne zmeniť krajinu pobytu, mení nielen svoju priestorovú pozíciu ale i sociokultúrne zaradenie v spoločnosti (zmena krajiny, typ pobytu, občianstvo, dvojité občianstvo, práva a povinnosti, označenie). Z týchto dôvodov je nevyhnutné vymedziť samotný pojem „cudziniec“;

³⁸ Na druhej strane môže dávať príležitosť k zneužívaniu právnych systémov, ako aj inštitúcie manželstva ako takého (získanie legálneho pobytu, občianstva prostredníctvom manželstva).

venovať sa otázke vstupu a pobytu cudzincov na našom území, charakterizovať legislatívne podmienky vzniku, fungovania a zániku manželstva s cudzincom. Nesmieme tiež opomenúť problematiku zlučovania rodiny, ale i tému zneužívania legislatívnych pravidiel či vznik tzv. účelových manželstiev.

3. 2. 1 Cudziniec

Podľa § 2 Zákona o pobyte cudzincov 404/2011 Z. z. je za cudzinca považovaný každý, kto nie je štátnym občanom SR. Z hľadiska pôvodu cudzincov legislatíva klasifikuje cudzincov do dvoch základných kategórií, vychádzajúc z členstva SR v Európskej únii:

1. občania krajín EÚ a EHP (Európskeho hospodárskeho priestoru) a Švajčiarska
2. občania mimo EÚ – štátni príslušníci tzv. tretích krajín

Podmienky vstupu a pobytu občanov z prvej z uvedených kategórií (v legislatíve sa o nich často hovorí aj ako o „občanoch Únie“), sú vzhľadom na aproximáciu právnych predpisov členských štátov únie zjednodušené a podobné. Osobitná pozornosť je venovaná druhej skupine osôb, čiže občanom tzv. tretích krajín, kam sú zaradené aj osoby bez štátnej príslušnosti. Legislatíva osobitne definuje a vyčleňuje prístup k špecifickému typu cudzincov – k utečencom. Podľa Zákona o azyle č. 480/2002 Z. z. je žiadateľom o azyl každý cudziniec, ktorý na útvare policajného zboru vyhlási, že žiada o udelenie azylu, alebo o poskytnutie doplnkovej ochrany na území SR. Azylantom je cudziniec, ktorému Ministerstvo vnútra SR udelilo azyl. Odídencom je cudziniec, ktorému Ministerstvo vnútra SR na základe rozhodnutia vlády SR poskytlo dočasné útočisko.

Vznik a fungovanie manželstiev s cudzincami je podmienené možnosťami ich vzájomného kontaktu ale i následným spolužitím. Považujem preto za podstatné venovať sa aj legislatívnemu

vymedzení pojmov: „pobyt“, „rodinný príslušník“ a „zlúčenie rodiny“. Zákon o pobyte cudzincov č. 404/2011 Z. z. stanovuje pre spomínané dve kategórie cudzincov na našom území a ich rodinných príslušníkov osobitné podmienky vstupu a pobytu cudzincov a to nasledovne:

Občania Únie majú právo vstúpiť na územie SR predložením dokladu alebo iným hodnoverným spôsobom, ktorým riadne preukážu svoju totožnosť a štátnu príslušnosť k členskému štátu. Ak je ich pobyt dlhodobý, majú povinnosť nahlásiť sa na príslušnom oddelení cudzineckej polície. Ak je ich pobyt dlhší ako 119 dní, žiadajú o registráciu pobytu na Slovensku, k čomu je potrebný doklad o účele pobytu, prípadne doklad o dostatočných finančných zdrojoch a doklad o zdravotnom poistení. Povolenie na zamestnanie potrebné nie je. V prípade záujmu je týmto osobám vystavený Pobytový preukaz občana EÚ. Rodinný príslušník občana Únie môže podľa § 7 vstúpiť na územie SR, ak je sprevádzaný občanom Únie alebo ak za občanom Únie cestuje na účel pripojenia sa k nemu; to neplatí, ak rodinný príslušník občana Únie má priznané právo na pobyt ako rodinný príslušník občana Únie v niektorom členskom štáte. Rodinný príslušník občana Únie právo na vstup preukazuje predložením dokladu, ktorým preukáže svoju totožnosť a rodinný vzťah k občanovi Únie.

Za rodinného príslušníka občana Únie je považovaný štátny príslušník tretej krajiny, ktorý je jeho manžel alebo manželka, jeho dieťa mladšie ako 21 rokov, jeho nezaopatrené dieťa, takéto deti jeho manžela, jeho závislý priamy príbuzný v zostupnej alebo vzostupnej línii a takáto osoba jeho manžela, akýkoľvek iný rodinný príslušník, ktorý je nezaopatrenou osobou v krajine, z ktorej prichádza, je členom jeho domácnosti, je z vážnych dôvodov odkázaný na jeho starostlivosť, jeho partner, s ktorým má občan Únie trvalý, riadne osvedčený vzťah. Pozvanie príslušníka tretej krajiny upravuje § 19. Pozývajúca osoba sa v tomto prípade zaväzuje, že uhradí všetky náklady spojené s pobytom a vycestovaním pozývaného.

Cudzinci pochádzajúci z tretích krajín majú možnosť žiadať o tri **typy pobytov**:

1. Prechodný pobyt sa udeľuje občanom tretích krajín za účelom: podnikania, zamestnania, štúdia, osobitnej činnosti, výskumu a vývoja, zlúčenia rodiny, plnenia služobných povinností civilnými zložkami ozbrojených síl, ktorý má priznané postavenie osoby s dlhodobým pobytom v inom členskom štáte, pobyt na základe modrej karty Európskej únie alebo má priznané postavenie Slováka žijúceho v zahraničí.

Pre nás je v tomto ohľade dôležitý najmä prechodný pobyt za účelom zlúčenia rodiny. Policajný útvar ho udeľuje štátnemu príslušníkovi tretej krajiny, ktorý je:

- a) rodinným príslušníkom štátneho príslušníka tretej krajiny s prechodným pobytom alebo s trvalým pobytom,
- b) príbuzným v priamom vzostupnom rade azylanta mladšieho ako 18 rokov,
- c) závislou osobou podľa medzinárodnej zmluvy.

Za rodinného príslušníka štátneho príslušníka tretej krajiny sa pritom považuje:

- a) manžel,
- b) slobodné dieťa mladšie ako 18 rokov štátneho príslušníka tretej krajiny a jeho manžela,
- c) jeho slobodné dieťa mladšie ako 18 rokov,
- d) slobodné dieťa jeho manžela mladšie ako 18 rokov,
- e) jeho nezaopatrované slobodné dieťa staršie ako 18 rokov alebo nezaopatrované slobodné dieťa staršie ako 18 rokov jeho manžela, ktoré sa o seba nedokáže postarať z dôvodu dlhodobého nepriaznivého zdravotného stavu,
- f) jeho rodič alebo rodič jeho manžela, ktorý je odkázaný na jeho starostlivosť, a v krajine, odkiaľ prichádza, nepožíva náležitú rodinnú podporu.

2. Trvalý pobyt oprávňuje štátneho príslušníka tretej krajiny zdržiavať sa, vycestovať a opätovne vstupovať na územie Slovenskej republiky v čase, na ktorý mu bol policajným útvarom udelený. Udeľuje sa na 5 rokov, na neobmedzený čas, ak má najmenej 4 roky udelený trvalý pobyt v SR, a vo forme dlhodobého pobytu. Ak nie sú dôvody podľa zákona na zamietnutie žiadosti, policajný útvar udeľuje trvalý pobyt na 5 rokov štátnemu príslušníkovi tretej krajiny:

- a) ktorý je manželom štátneho občana Slovenskej republiky s trvalým pobytom na území SR alebo závislým príbuzným v priamom rade štátneho občana SR s trvalým pobytom na území SR,
- b) ktorý je slobodným dieťaťom mladším ako 18 rokov zvereným do osobnej starostlivosti štátneho príslušníka tretej krajiny, ktorý je manželom štátneho občana SR s trvalým pobytom na území SR,
- c) ktorý je slobodným dieťaťom mladším ako 18 rokov štátneho príslušníka tretej krajiny s trvalým pobytom na 5 rokov alebo dieťaťom mladším ako 18 rokov zvereným do osobnej starostlivosti štátneho príslušníka tretej krajiny s trvalým pobytom na 5 rokov,
- d) ktorý je nezaopatreným dieťaťom starším ako 18 rokov, ktoré sa o seba nedokáže postarať z dôvodu dlhodobého nepriaznivého zdravotného stavu, štátneho príslušníka tretej krajiny s trvalým pobytom, alebo
- e) ak je to v záujme Slovenskej republiky.

3. Tolerovaný pobyt udelí policajný útvar štátnemu príslušníkovi tretej krajiny, ak nie je dôvod na zamietnutie žiadosti podľa § 59 ods. 12 písm. b),

- a) ak je prekážka jeho administratívneho vyhostenia,
- b) ktorému bolo poskytnuté dočasné útočisko,
- c) ak jeho vycestovanie nie je možné a jeho zaistenie nie je účelné.

3. 2. 2 *Manželstvo a partnerstvo*

Právne predpisy SR definujú partnerské spolužitie muža a ženy len ako manželstvo. Spolužitie druha a družky, čiže muža a ženy, ktorí nie sú zosobašení, ale sa spoločne starajú o domácnosť, o uspokojovanie svojich potrieb, prípadne aj o výchovu detí, nie je oficiálne registrované a slovenská legislatíva ho definuje len ojedinele, tieto osoby väčšinou pomenúva pojmom „iné blízke osoby“. Výnimkou je práve Zákon č. 404/2011 Z. z. o pobyte cudzincov. Podľa § 2 tohto zákona je rodinným príslušníkom občana EÚ štátny príslušník tretej krajiny, ktorý je jeho partner, s ktorým má občan EÚ trvalý, riadne osvedčený vzťah (druh/družka). (Drozd – Ulrichová 2012).

Manželstvo je podľa Zákona o rodine č. 36/2005 Z. z. zväzkom muža a ženy, ktorý vzniká na základe ich dobrovoľného a slobodného rozhodnutia uzavrieť manželstvo po splnení podmienok ustanovených týmto zákonom. Manžel a manželka sú si rovní v právach a povinnostiach. Manželstvo sa uzaviera súhlasným vyhlásením snúbencov pred orgánom obce alebo mestskej časti, ktorá vedie matriku, alebo pred orgánom registrovanej cirkvi alebo náboženskej spoločnosti³⁹. Vyhlásenie je potrebné urobiť verejne, slávnostným spôsobom a za prítomnosti dvoch svedkov. Manželstvo sa podľa slovenskej legislatívy uzatvára vyhlásením snúbencov, že vstupujú do manželského zväzku a to pred matričným úradom, v obvode ktorého má trvalý pobyt jeden zo snúbencov, alebo pred duchovným cirkvi registrovanej na Slovensku. Snúbenci pri uzavieraní

³⁹ Na Slovensku je 18 registrovaných cirkvi a cirkevných spoločenstiev: Apoštolská cirkev, Bahájske spoločenstvo v SR, Bratská jednota baptistov, Cirkev adventistov siedmeho dňa, Cirkev bratská, Cirkev československá husitská, Cirkev Ježiša krísta Svätých neskorších dní, Evanjelická cirkev augsburského vyznania, Evanjelická cirkev metodická, Gréckokatolícka cirkev, Kresťanské zbory, Náboženská spoločnosť Jehovovi svedkovia, Novoapoštolská cirkev, Pravoslávna cirkev, Reformovaná kresťanská cirkev, Rímskokatolícka cirkev, Starokatolícka cirkev, Ústredný zväz židovských náboženských obcí. Spracované podľa údajov Ministerstva kultúry SR. Dostupné na: <http://www.mkshr.sk/posobnost-ministerstva/cirkvi-a-nabozenske-spolocnosti-/registrovane-cirkvi-a-nabozenske-spolocnosti-f9.html>.

manželstva súhlasne vyhlásia, či budú mať spoločné priezvisko, ponechajú si svoje doterajšie priezviská alebo priezvisko jedného z nich bude ich spoločným priezviskom a jeden z nich si zároveň ako druhé priezvisko v poradí ponechá svoje doterajšie priezvisko. K uzavretiu manželstva je potrebné najneskôr 14 dní pred uzavretím manželstva predložiť potrebné doklady a to v súlade s § 27 Zákona o matrikách 420/2006 Z. z.

K okolnostiam, ktoré uzavretie manželstva vylučujú, patria podľa citovaného zákona nasledovné:

1. Manželstvo nemožno uzavrieť so ženatým mužom alebo s vydatou ženou.
2. Manželstvo nemožno uzavrieť medzi predkami a potomkami a medzi súrodencami; to isté platí o príbuzenstve založenom osvojením.
3. Manželstvo nemôže uzavrieť maloletý. Súd môže v súlade s účelom manželstva výnimočne povoliť uzavretie manželstva maloletému staršiemu ako 16 rokov.
4. Manželstvo nemôže uzavrieť osoba pozbavená spôsobilosti na právne úkony.
5. Manželstvo je neplatné, ak vyhlásenie o uzavretí manželstva nebolo urobené slobodne, vážne, určito a zrozumiteľne.

3. 2. 3 Manželstvo s cudzincom

Ak sa občan SR rozhodne uzavrieť manželstvo s cudzím štátnym príslušníkom, je potrebné rešpektovať pri jeho vzniku alebo uznaní Zákon o rodine č. 36/2005 Z. z., Zákon o matrikách č. 420/2006 Z. z., Zákon o pobyte cudzincov č. 404/2011 Z. z. a napokon Zákon o azyľe č. 480/2002 Z. z.

Pred **uzavretím manželstva s cudzincom v SR** je cudzinec povinný predložiť matričnému úradu najmenej 14 dní pred uzavretím manželstva nasledovné doklady:

1. rodný list
2. doklad o spôsobilosti na uzavretie manželstva,
3. doklad o štátnom občianstve,
4. doklad o pobyte,
5. potvrdenie o osobnom stave,
6. úmrtný list zomretého manžela, prípadne aj sobášny list zaniknutého manželstva, ak ide o ovdoveného cudzinca,
7. právoplatný rozsudok o rozvode manželstva, ak ide o rozvedeného cudzinca,
8. doklad, ktorým možno preukázať totožnosť.

Všetky doklady, ktoré sa k sobášu predkladajú, musia byť úradne overené (apostilované alebo superlegalizované) a preložené súdnym prekladateľom do slovenčiny, musia obsahovať okrúhlu pečiatku súdneho prekladateľa, ak sú doklady vydané v zahraničí, nesmú byť staršie ako 6 mesiacov. Ak nie je možné z objektívnych dôvodov v danom čase zadovážiť potrebné doklady, napr. z dôvodu vypuknutia vojny, matričný úrad môže povoliť ich nahradenie čestným prehlásením snúbenca. Sobášny obrad s cudzincom je na Slovensku vedený v slovenskom jazyku a ak jeden alebo obaja snúbenci neovládajú slovenský jazyk, na obrade je potrebná prítomnosť úradného tlmočníka, ktorých zoznam poskytuje Ministerstvo spravodlivosti SR. Štátny občan SR môže v cudzine uzavrieť manželstvo podľa tohto zákona pred orgánom SR na to určeným. Slovenská legislatíva dovoľuje uzavretie manželstva aj prostredníctvom zástupcu, a to na základe osobitných predpisov. (Zákon č. 420/2006 Z. z. o matrikách § 28 a 29)

Ak došlo k uzavretiu **manželstva s cudzincom mimo územia SR** (napríklad na zastupiteľskom úrade SR v cudzom štáte, na miestnom úrade), kde bol vydaný aj matričný doklad – sobášny list, je potrebný jeho zápis do osobitnej matriky SR. Osobitná matrika vykoná zápis a vydá sobášny list do troch mesiacov odo dňa podania žiadosti. Týmto zápisom sa získava slovenský sobášny list, ktorým sa preukazuje osobný stav a je podkladom pre získanie povolenia na pobyt.

Zápis o uzavretí manželstva obsahuje nasledovné údaje: dátum a miesto uzavretia manželstva (mesto, okres, štát), údaje o ženíchovi a neveste – meno, priezvisko a rodné meno, dátum a miesto narodenia, stav pred uzavretím manželstva, trvalý pobyt a terajšie štátne občianstvo; meno, priezvisko, rodné meno a dátum narodenia rodičov a meno, priezvisko, rodné číslo alebo dátum narodenia dvoch svedkov. Dôležitou súčasťou zápisu je dohoda na priezvisku snúbencov, tiež dohoda o priezvisku ich budúcich detí, pričom sa vždy uvádzajú mužské aj ženské tvary priezvisk detí.⁴⁰

Pracovisko osobitnej matriky neprijíma žiadosti priamo. O zápis sobáša musí požiadať snúbenec – cudzinec prostredníctvom:

1. zastupiteľského úradu SR v zahraničí,
2. matričného úradu, v ktorom územnom obvode má slovenský snúbenec trvalý pobyt,
3. matričného úradu, v ktorého územnom obvode mal posledný trvalý pobyt, alebo v ktoromkoľvek matričnom úrade, ak nemal nikdy na území SR trvalý pobyt.
4. Žiadosť o zápis o uzavretí manželstva v osobitnej matrike pozostáva z týchto náležitostí:
 1. formulár „zápis o uzavretí manželstva“,
 2. úradný preklad sobášneho listu do slovenčiny (obsahuje apostille alebo superlegalizáciu),
 3. doklad o štátnom občianstve SR aspoň jedného z manželov,
 4. rozsudok o rozvode z predchádzajúceho manželstva,
 5. písomné splnomocnenie, ak žiadosť podáva niekto iný ako manžel/manželka,
 6. správny poplatok ak sa žiadosť podáva na zastupiteľskom úrade, ak na matričnom úrade,
 7. podanie je bezplatné.

⁴⁰ Zápis o uzavretí manželstva. Dostupné na: <http://www.minv.sk/?osobitna-matrika>.

Následne sa manžel – cudzinec alebo manželka – cudzinka na základe zlúčenia rodiny môže uchádzať o udelenie prechodného pobytu na území SR. Žiadosť o povolenie je potrebné predložiť v zahraničí na zastupiteľskom úrade SR v krajine, v ktorej je občanom, alebo krajine, kde býva. Ak jednotlivec uzavretím takéhoto manželstva získal iné priezvisko, je potrebné, aby pred podaním žiadosti o povolenie na prechodný pobyt požiadal príslušné úrady vo svojej krajine o vydanie nového cestovného pasu s novým priezviskom. K žiadosti o prechodný pobyt na základe zlúčenia rodiny je nutné predložiť:

1. platný cestovný pas,
2. tlačivo žiadosti,
3. dve farebné fotografie,
4. overená kópia sobášneho listu,
5. výpis z registra trestov SR,
6. výpis registra trestov krajiny, odkiaľ pochádza a krajín, v ktorých mal pobyt v priebehu troch rokov pred podaním žiadosti,
7. doklad o finančných prostriedkoch,
8. doklad o ubytovaní na Slovensku,
9. správny poplatok.

Všetky dokumenty musia byť úradne overené (apostille alebo superlegalizácia), ak sú v cudzom jazyku, musia byť úradne preložené do slovenčiny a nesmú byť staršie ako 90 dní. Úrady vydajú rozhodnutie do 90 dní od dátumu podania žiadosti. Ak bolo povolenie na prechodný pobyt udelené, je potrebné, aby dotyčná osoba pricestovala na Slovensko do 18 dní po udelení, inak platnosť pobytu skončí. Do troch pracovných dní po príchode na Slovensko je potrebné oznámiť príslušnému úradu cudzineckej polície začiatok pobytu a prevziať si povolenie na prechodný pobyt. Do 30 dní po príchode na Slovensko je potrebné predložiť cudzineckej polícii doklad o zdravotnom poistení na Slovensku a doklad od lekára, že netrpí

chorobou, ktorá ohrozuje verejné zdravie. Ak tieto doklady nie sú včas predložené, povolenie na trvalý pobyt môže byť zrušené.⁴¹

Manželstvo zaniká rozvodom, smrťou alebo vyhlásením jedného z manželov za mŕtveho. V prípade rozvodu súd môže manželstvo na návrh niektorého z manželov rozviesť, ak sú vzťahy medzi manželmi tak vážne narušené a trvalo rozvrátené, že manželstvo nemôže plniť svoj účel a od manželov nemožno očakávať obnovenie manželského spoluzitia. (Zákon o rodine č. 36/2005, § 22-27) V prípade rozvodu manželstva s cudzincom sa uplatňuje Zákon č. 97/1963 Z. z. o medzinárodnom práve súkromnom a procesnom. Podľa neho sa zrušenie manželstva rozvodom spravuje právnym poriadkom štátu, občanmi ktorého sú manželia v čase začatia konania. Ak sú príslušníkmi rôznych štátov, spravuje sa zrušenie manželstva rozvodom právnym poriadkom slovenským. Ak je niekto v rozhodujúcom čase slovenským štátnym občanom a ak ho za svojho príslušníka považuje aj iný štát, je rozhodujúce štátne občianstvo slovenské. Je tiež dôležité, na území ktorého štátu majú v čase rozvodu, rozluky alebo anulovania manželstva manželia obvyklý pobyt.

V tomto kontexte sa často objavuje aj problematika **fiktívnych sobášov**. Zatiaľ čo v mediálnej praxi sa na označenie týchto prípadov používa pojem „sobášny podvod“, „sobáš na oko“, „fingovaný sobáš“ alebo „špekulatívne manželstvo“, slovenská legislatíva ich ukotvuje pod termínom „účelové manželstvo“. Aj keď slovenská legislatíva nespomína túto problematiku explicitne, venuje sa jej v rámci riešenia nelegálnej migrácie a v kontexte porušovania pobytového režimu. Podľa § 2 ods. 1 písm. o) Zákona o pobyte cudzincov sa za účelové manželstvo považuje manželstvo uzavreté s cieľom získať pobyt. Podľa tohto zákona policajný útvar pri rozhodovaní o udeľenie prechodného alebo trvalého pobytu prihliada na to, či štátny príslušník uzavrel účelové manželstvo. Ak k takémuto zisteniu dôjde,

⁴¹ Spracované podľa materiálov Ministerstva vnútra SR dostupných na: http://www.minv.sk/swift_data/source/policia/hranicna_a_cudzinecka_policia/ocp/faq/faq-prechodny-pobyt-zlucenie-rodiny.pdf; Uzatváranie manželstva na Slovensku. Migračné informačné centrum, IOM, 2009. Dostupné na: www.iom.sk.

je to dôvodom na zrušenie pobytu, prípadne vyhostenie aktérov sobáša. Cudziniec týmto spôsobom najčastejšie získava legálny pobyt na Slovensku a tak aj neobmedzený vstup do celého schengenského priestoru, pre Slováka je ziskom najmä finančná odmena. Účelové manželstvo je trestným zákonom definované ako prevádzačstvo, za ktoré hrozí trest odňatia slobody, finančná pokuta a pre cudzinca vyhostenie. Dokazovanie účelových manželstiev, uzatvorených s cudzincom za peniaze, majetkovú alebo nemajetkovú výhodu, je veľmi náročné. Cudzinecká polícia môže za týmto účelom vykonávať kontroly po celých 5 rokov, teda obdobia, na ktoré bol vydaný trvalý pobyt. Vychádzajúc z dostupných štatistických údajov či z praktických skúseností policajných orgánov, sa zatiaľ v SR nevníma táto problematika ako akútna, a preto sa jej nevenuje ani zvýšená pozornosť v politických dokumentoch, médiách alebo činnosti mimovládnych organizácií. (Drozd – Ulrichová 2012: 12-14)

3. 2. 4 *Naturalizácia*

Ďalšou z pozícií, ktoré môže cudziniec, ktorý uzavrel manželstvo s občanom SR nadobudnúť, je získanie štátneho občianstva SR tzv. naturalizáciou. Manželstvo s občanom SR naturalizáciu cudzincov do určitej miery zjednodušuje. V tomto prípade je však potrebné, aby uchádzač o občianstvo preukázal nielen osobnú bezúhonnosť a mieru začlenenia sa do majoritnej spoločnosti, ale i to, že jeho úmysly sú vzhľadom na manželstvo a rodinný život nespochybniteľné. Cudziniec môže získať občianstvo SR splnením nasledovných podmienok:

1. Nepretržitý trvalý pobyt aspoň 8 rokov bezprostredne predchádzajúcich podaniu žiadosti o udelenie občianstva. Zákon priznáva viaceré výnimky z dĺžky požadovaného pobytu žiadateľovi, ktorý má na území Slovenskej republiky povolený pobyt, ale nemá na Slovensku nepretržitý trvalý pobyt v trvaní 8 rokov. Výnimky sa priznávajú pre jednotlivca, ktorý:

- a) uzavrel manželstvo so štátnym občanom SR, toto manželstvo trvá a žije v tomto manželstve v spoločnej domácnosti na území Slovenskej republiky najmenej 5 rokov bezprostredne predchádzajúcich podaniu žiadosti o udelenie štátneho občianstva,
 - b) má na území SR nepretržitý trvalý pobyt začínajúci najmenej 3 roky pred dosiahnutím 18 rokov,
 - c) je azyľantom aspoň 4 roky bezprostredne predchádzajúce podaniu žiadosti,
 - d) sa narodil na území SR a má tu trvalý pobyt najmenej 3 roky bezprostredne predchádzajúce podaniu žiadosti o udelenie štátneho občianstva Slovenskej republiky;
 - e) je bez štátnej príslušnosti a má na území Slovenskej republiky nepretržitý pobyt najmenej 3 roky bezprostredne predchádzajúce podaniu žiadosti o udelenie štátneho občianstva Slovenskej republiky,
 - f) jeden z jeho rodičov bol v čase jeho narodenia slovenským štátnym občanom a druhý cudzincom a má na území Slovenskej republiky nepretržitý pobyt najmenej 2 roky bezprostredne predchádzajúce podaniu žiadosti o udelenie štátneho občianstva Slovenskej republiky,
 - g) je osobou, ktorej bolo priznané postavenie Slováka žijúceho v zahraničí a má nepretržitý pobyt na území Slovenskej republiky najmenej 3 roky bezprostredne predchádzajúce podaniu žiadosti o udelenie štátneho občianstva.
2. Preukázať bezúhonnosť výpisom z Registra trestov Generálnej prokuratúry SR a krajiny pôvodu.
 3. Preukázať znalosť slovenského jazyka.
 4. Preukázať všeobecné znalosti o Slovenskej republike. Splnenie podmienok uvedených v bode 2 a 3 sa preukazujú vyplnením Dotazníka žiadateľa a písomným a ústnym komisionálnym preskúšaním (otázky o jeho osobe a blízkyh osobách, história, geografia, spoločensko-politický vývoj, čítanie a písomná reprodukcia náhodne vybrateho článku z tlače).
 5. Predložiť všetky potrebné doklady podľa zákona o štátnom občianstve.

Ministerstvo rozhodne o žiadosti o udelenie štátneho občianstva SR najneskôr do 24 mesiacov od doručenia žiadosti o udelenie štátneho občianstva SR ministerstvu. K rozhodnutiu sa v prípade cudzinca – manžela občana SR vyžaduje aj stanovisko ďalších štátnych orgánov (napr. policajný zbor), ktoré pravdivosť cudzincom uvedených údajov niekoľkonásobne preverujú (osobne, v rodine, práci...). Na udelenie štátneho občianstva SR neexistuje právny nárok, a to ani po splnení zákonom stanovených podmienok, to znamená, že Ministerstvo vnútra SR môže žiadosť zamietnuť.

3.3 *Manželstvá Slovákov s cudzincami v štatistických dátach*

V modernej spoločnosti sa sobášny trh, čiže priestor ale i čas, ktorý je voľbe manželského partnera vyhradený, čoraz viac rozširuje a presúva aj mimo územia vlastnej krajiny. Globalizácia a v rámci nich aj migračné procesy (odchod do zahraničia, príchod cudzincov) neustále zvyšujú možnosti a pravdepodobnosť stretnutia partnera, pochádzajúceho z odlišného geografického, kultúrneho alebo sociálneho prostredia. Okrem toho, mobilita obyvateľstva mení aj samotné vnímanie „inakosti“, chápanie vzdialenosti, priestorovej a kultúrno-sociálnej blízkosti či naopak, dištancie jednotlivcov alebo skupín. Prirodzenou súčasťou týchto procesov je aj Slovensko, ktoré už dávno nie je len prostredím produkujúcim vlny migrantov do ekonomicky vyspelejších štátov, ale i krajinou, ktorú si cudzinci vedome volia ako cieľovú, či už na krátkodobý, dlhodobý pobyt alebo na trvalo.

Vznik zmiešaných manželstiev v kontexte, akom ich vníma slovenská legislatíva, čiže manželstiev s osobami s inou štátnou príslušnosťou, je preto potrebné skúmať zohľadňujúc všetky tieto aspekty – emigráciu Slovákov do zahraničia, imigráciu cudzincov smerom na Slovensko, ale i reálne existujúce zmiešané manželstvá Slovákov s cudzincami na našom území. Ich popis nám umožní utvoriť si predstavu o aktuálnom

stave tejto problematiky ale i možnom vývoji a pravdepodobnosti vzniku takýchto partnerstiev, či predpokladať možné správanie obyvateľstva v manželských preferenciách v budúcnosti.

V nasledovnej časti sa pokúsim v stručnosti charakterizovať účastníkov novodobých emigračných aj imigračných tokov, ktorých vnímam ako reálnych aj potencionálnych aktérov zmiešaných manželstiev Slovákov s cudzincami. Týmto spôsobom zároveň priblížim dva typy sobášnych trhov, na ktorých je pravdepodobné, že k stretu a vytvoreniu týchto partnerstiev dochádza:

1. aktivita na sobášnych trhoch mimo územia Slovenska
2. aktivita na sobášnych trhoch na území Slovenska

3. 3. 1 Slováci na sobášnych trhoch mimo územia Slovenska

Informácie o sobášoch Slovákov s občanmi iných štátov v zahraničí zaznamenávajú a ich evidenciu vedú národné a lokálne inštitúcie konkrétnych jednotlivých štátov.⁴² Účasť a aktivitu Slovákov na sobášnych trhoch mimo územia Slovenska do určitej miery naznačuje aj charakteristika samotných emigrantov a emigračných prúdov z našej krajiny.

Slováci patria v rámci Európy k tradičným vysťahovaleckým národom. Najvýznamnejšie vysťahovalecké vlny, ktoré začali v 2. polovici 17. storočia (vysťahovalectvo na Dolnú zem), v 80. rokoch 19. storočia a 20. rokoch 20. storočia (vysťahovalectvo do krajín západnej Európy a do zámoria); krátko po 2. svetovej vojne, v 60. a 80. rokoch 20. storočia (politicko-hospodárska emigrácia) ale i súčasné migračné prúdy spôsobili exodus, ktorého výsledkom je existencia viacerých slovenských enkláv a diaspór v zahraničí. K týmto osobám je potrebné pripočítať občanov SR, ktorí v zahraničí žijú, pracujú alebo

⁴² V prípade, že títo manželia sa rozhodnú mať pobyt aj na Slovensku, realizujú ho najčastejšie zápisom sobáša do Osobitnej matriky MV SR.

študujú v súčasnosti. Dôležitým míľnikom v novodobej histórii, ktorý podnietil odchod Slovákov do zahraničia ale i príchod cudzincov na naše územie, bol vstup SR do Európskej Únie v roku 2004.

Objem **zahraničného sťahovania** v roku 2008 sa oproti predvstupovému roku 2003 zvýšil takmer päťnásobne a Slovensko sa stalo jednou z najdynamickejších krajín v únii. (Káčerová 2014: 35) B. Divinský (2009: 25) odhaduje, že v rokoch 2004 až 2008 sa zo Slovenskej republiky vysťahovalo – zmenilo svoj domicil aspoň 15000 osôb ročne. Podľa údajov štatistického úradu⁴³ sa v roku 2004 a 2005 do zahraničia vysťahovalo celkovo 3459 osôb, pričom 63,4 % z nich tvorili ženy a 58 % z vysťahovaných tvorili osoby vo vekovej kategórii 15 – 44 rokov. Z hľadiska vzdelania boli najpočetnejšími osoby so stredoškolským vzdelaním s maturitou (42,3 %), stredoškolským bez maturity (18,8 %), vysokoškolským (15,6 %) a základným vzdelaním (9,3 %). Najpočetnejšiu skupinu spomedzi nich tvorili podľa rodinného stavu ženatí alebo vydaté (51,8 %), nasledovali slobodní a slobodné (40,4 %) a rozvedení a rozvedené (5,7 %). V rámci skupiny žien tvorili vydaté 57,9 % a slobodné 34,5 %. U mužov bol podiel ženatých 41,3 % a slobodných 50,5 %. Tieto charakteristiky vysťahovalcov naznačujú dostatok možností na potencionálne vytvorenie zväzku alebo sobáša s cudzincom. Spomedzi dôvodov na vysťahovanie do zahraničia osoby najčastejšie označovali kategóriu „iné“ (44,7 %), ďalej nasledovanie rodinného príslušníka (23,9 %) a sobáš (20,2 %). Zmenu pracoviska alebo priblíženie sa pracovisku uviedlo 8,1 %. Je pravdepodobné, že najčastejšou skutočnou pohnútkou vysťahovania obyvateľstva do zahraničia je možnosť získať prácu, ktorá sa zrejme skrýva aj v neidentifikovateľnej kategórii „iné“. B. Divinský a D. Popjaková (2007: 70-76) odhadovali počet osôb pracujúcich v zahraničí v období od vstupu Slovenska do EÚ do roku 2006 na cca 229 tisíc. Podľa údajov z roku 2016 sa do zahraničia vysťahovalo celkovo 3801 osôb, z nich 2266 žien a 1535 mužov. Údaje o ich vekovom zložení ale i vzdelaní dokumentuje nasledovná tabuľka.

⁴³ Spracované podľa: Obyvateľstvo a migrácia. Pramenné dielo – Migrácie, roky 2004 až 2016. Štatistický úrad MV SR, Dostupné na: www.statistics.sk.

Tabuľka č. 7: Vystahovaní podľa vekových kategórií a vzdelania. Rok 2016.⁴⁴

	spolu	vek				vzdelanie			
		0-14	15-44	45-65	65 a viac	základné	stredné bez maturity	stredné s maturitou	vysokoškolské
spolu	3801	690	2492	529	90	211	391	1720	789

Z pohľadu účasti slovenských vystaľovalcov na sobášnych trhoch, ktoré sa vytvárajú mimo slovenského územia, je dôležité sledovať aj rodinný stav ich aktérov. Je možné predpokladať, že na nich budú aktívni predovšetkým jednotlivci z radov slobodných, ale pravdepodobne aj z radov rozvedených alebo ovdovelých. Údaje štatistického úradu naznačujú, že tendencia odchodu slobodných ľudí do zahraničia je z historického hľadiska skôr záležitosťou posledných rokov. Pomer slobodných a ženatých alebo vydatých vystaľovalcov znázorňuje nasledovná tabuľka:

Tabuľka č. 8: Vystaľovaní do zahraničia podľa rodinného stavu. Údaje v tabuľke sú v %.⁴⁵

	1996	2004	2008	2013	2014	2015	2016
slobodní/é	25,2	39,8	48,6	52,3	52,8	55,2	53,3
ženatí/vydaté	65,2	52,8	42,5	38,9	38,5	36,3	37,3
rozvedení/é	6,8	5,3	7,3	7,4	7,8	6,7	8,2
ovdovelí/é	2,7	6,9	1,7	1,4	0,9	0,9	1,2
spolu počet	222	1586	1873	2770	3644	3870	3801

Celkový podiel žien, ktoré sa z krajiny vystaľovávajú v súčasnosti, konkrétne v rokoch 2013 až 2016 je 60,1 %. Dominantná veková skupina 15 až 44 ročných sa v tomto období posilňuje na 66,5 %, po nej nasledujú 45 až 64 roční s podielom 12,6 %. Mení sa podiel slobodných, ktorý sa zvýšil na 53,5 %, podiel vydatých alebo ženatých vystaľovalcov sa znížil na 37,6 %, podiel rozvedených sa pohybuje v rozpätí od 6,7 % do 8,2 %. Spomedzi dôvodov dominuje opäť kategória

⁴⁴ Spracované podľa rovnakého zdroja.⁴⁵ Spracované podľa rovnakého zdroja.

„iné“, ktorá sa zvýšila na 50,2 %, druhou najpočetnejšou je nasledovanie rodinných príslušníkov (27,3 %), práca (14,3 %) a napokon sobáš (4,5 %) (spracované podľa údajov Štatistického úradu SR).⁴⁶ Výber cieľovej krajiny alebo kontinentu vysťahovania v rokoch 1996, 2004, 2010 a 2013 zobrazuje nasledovná tabuľka.

Tabuľka č. 9: Vystáňovaní do zahraničia podľa cieľovej krajiny, kontinentu.⁴⁷

	spolu	Amerika	Afrika	Európa	Ázia	Austrália a Oceánia	Česko	Nemecko	Rakúsko	Spojené kráľovstvo
1996	222	10	3	192	3	10	89	31	17	1
2004	1586	149	7	1398	10	22	662	229	175	70
2010	1889	114	2	1701	56	16	629	304	245	118
2013	2770	158	5	2501	67	39	937	218	591	260
2016	3801	161	3	3445	154	38	1233	327	877	285

Je evidentné, že slovenskí vysťahovalci odchádzajú predovšetkým do európskych krajín. Druhým najvýznamnejším cieľovým kontinentom slovenských vysťahovalcov je Amerika, ktorá sa v sledovaných rokoch podieľala v 4,5 % až 9,4 %. Vystáňovanie na africký kontinent je stále zanedbateľné, vo vybraných rokoch sa ho zúčastnilo spolu len 20 osôb. Najpočetnejšou krajinou vysťahovalcov je Česká republika, ktorá tvorí v sledovaných rokoch cieľovú destináciu pre 32,4 % až 41 % vysťahovaných. Otvorenie pracovného trhu v Spojenom kráľovstve spôsobilo, že táto krajina sa stala jednoznačnou „dvojkou“ po tradičnej destinácii – Českej republike. Ďalšou dôležitou cieľovou krajinou bolo Írsko, Nemecko a Rakúsko. Početne významnými sú aj krajiny Rumunsko, Švajčiarsko, Maďarsko, USA, Kanada a Taliansko. Počty vysťahovalcov do nich však každoročne kolíšu.

Podrobnejšie údaje o cieľovej krajine, ale i pohlaví a veku vysťahovalcov zo Slovenska k 31. 12. 2012 prináša štúdia M. Katerinkovej (2012: 7 – 8). Z trvalého pobytu na území SR sa podľa nej k tomuto

⁴⁶ Spracované podľa rovnakého zdroja.

⁴⁷ Spracované podľa rovnakého zdroja.

dátumu vystaľovalo celkovo 2003 osôb. Najviac osôb sa vystaľovalo do krajín EÚ (84,4%). Z hľadiska konkrétnych krajín mierilo najviac vystaľovalcov do Česka. Medzi vystaľovalcami do tejto krajiny prevládali ženy, polovicu z nich tvorila skupina vo veku 20 – 34 rokov, tretinu osoby vo veku 35 – 64 rokov. Do Rakúska, Nemecka, Spojeného kráľovstva a Talianska sa vystaľovávali hlavne ženy, ktoré tu nachádzame 2-krát častejšie ako mužov. Najzastúpenejšími vekovými kategóriami boli v Rakúsku a Nemecku 20 – 34 roční a 35 – 64 roční, v ostatných spomínaných štátoch už aj kategória do 19 rokov, čo vypovedá o rodinnej migrácii. Do Írska sa vystaľoval približne rovnaký počet mužov aj žien a najsilnejšou vekovou kategóriou boli deti do 19 rokov.

Výber cieľovej krajiny vystaľovalectva je do veľkej miery ovplyvnený objektívnymi faktormi, akými sú politicko-ekonomické vzťahy medzi krajinami, uvoľňovanie pracovného trhu, možnosť pohybu a podmienky na získanie legálneho pobytu pre cudzinca. Rovnako významné sú aj individuálne a subjektívne faktory – jazykové dispozície migranta, vnímanie kultúrnej blízkosti alebo dištancie tejto krajiny, existencia sociálnych sietí a iné. Zo sledovaných údajov je zrejmé, že slovenskí vystaľovalci odchádzajú predovšetkým do geograficky a kultúrne blízkych prostredí (Česko, susedné krajiny, stredoeurópsky a európsky priestor). Výber cieľovej krajiny pre vystaľovalcov z hľadiska týchto kritérií do určitej miery predikuje aj kultúrnu, jazykovú alebo náboženskú blízkosť potencionálneho partnera pochádzajúceho z radov domáceho obyvateľstva hostiteľskej krajiny. Nemecko, Rakúsko ale i Spojené kráľovstvo sú okrem toho tradičnými imigrantskými krajinami a poskytujú možnosť nadviazania vzťahu alebo uzavretia manželstva aj s partnermi z radov ďalších migrantských skupín európskeho aj neeurópskeho pôvodu.

Významným typom súčasných migračných prúdov Slovákov smerom do zahraničia (aj keď vo väčšine prípadov krátkodobých, sporadických alebo individuálnych), ktorý však bezprostredne súvisí so vznikom zmiešaných manželstiev s cudzincami, je **turizmus**. Rozvoj turistického ruchu a preferencia turistických cieľov z pohľadu slovenských obyvateľov prináša ďalšie možnosti a príležitosti stretnúť

budúceho partnera alebo partnerku v zahraničí. Na základe štatistických údajov Slovenskej asociácie cestovných kancelárií a cestovných agentúr je zrejmé, že v posledných rokoch sú najvyhľadávanejšími cestovnými destináciami slovenských turistov najmä Chorvátsko, Turecko, Grécko, Bulharsko a Taliansko. Do prvej desiatky sa však radia aj severoafrické štáty Egypt a Tunisko⁴⁸. Popularita Egypta bola silná najmä v roku 2010, keď sa stal 2. najnavštevovanejšou krajinou. V rokoch 2005 až 2009 sa umiestňovala na 3. alebo 4. mieste. Tunisko sa z hľadiska počtosti návštevníkov zo Slovenska najčastejšie nachádza na 6. až 10. mieste. Priemerný ročný počet turistov, ktorí v období rokov 2009 až 2015 navštívili Chorvátsko, Turecko, Egypt a Tunisko, ako aj priemernú dĺžku pobytu na jednu osobu znázorňuje nasledovná tabuľka. Najvyšší počet turistov zaznamenalo Chorvátsko v roku 2009 s počtom 127500 turistov, Turecko v roku 2015 s počtom 101341, Egypt zaznamenal vrchol v roku 2010 s počtom 74453 a napokon Tunisko v roku 2009 s počtom 33720 turistov.

Tabuľka č. 10: Priemerný ročný počet turistov a priemerná dĺžka pobytu v období rokov 2009 až 2015.⁴⁹

	Chorvátsko	Turecko	Egypt	Tunisko
Priemerný ročný počet turistov	113695	76902	41221	24310
Priemerná dĺžka pobytu na jednu osobu (v dňoch)	8,7	9,7	9,7	9,9

Tieto destinácie sú atraktívne z hľadiska pasívnej ale i aktívnej dovolenky, a to pre rodiny i jednotlivcov. Z pohľadu nami sledovanej témy je dôležitý tiež rozvoj fenoménu cestovania tzv. single (jednotlivcov) alebo cestovania samotných žien (priateľiek, kolegyň, príbuzných...), ktoré sa po vzore zo západných krajín udomácnili aj v našom kultúrnom prostredí.

⁴⁸ Alžírsko sa nachádza mimo krajín prvej desiatky a počty turistov nie sú v rámci oficiálnych štatistík zverejnené.

⁴⁹ Spracované podľa: Slovenská asociácia cestovných kancelárií a cestovných agentúr. Dostupné na: <http://www.sacka.eu/sk/SACKA/Statistika/>.

3. 3. 2 *Cudzinci na sobášnych trhoch na území Slovenska*

Ďalším z aspektov, ktorý formuje sobášny trh, podmieňuje vznik zmiešaných manželstiev, vypovedá o existujúcich zmiešaných manželstvách cudzincov so slovenskými štátnymi občanmi v súčasnosti alebo predpovedá ich vznik v budúcnosti, je samotná prítomnosť cudzincov na Slovensku. Významnou je v tomto ohľade predovšetkým charakteristika cudzincov z hľadiska faktorov, ktoré môžu výrazne podmieňovať a modelovať reprodukčné správanie a partnerské preferencie – počet, vek, pohlavie, rodinný stav, typ pobytu a štátna príslušnosť.

Podiel cudzincov v našej krajine je pomerne nízky. V roku 2017 sa Slovensko s 1,8 % podielom cudzincov na celkovej populácii⁵⁰ radilo medzi krajiny s ich najnižším počtom. Slovensko patrilo vždy skôr k emigrantským krajinám, charakteristických sociálnym vysta-hovalectvom. Prítomnosť cudzincov u nás dlhodobo formovala najmä uzavretosť pred cudzincami a migráciou v období socializmu. Kontakty domáceho obyvateľstva s cudzincami sa realizovali predovšetkým vďaka politickým, hospodárskym a kultúrnym vzťahom republiky so „spriatelnenými“ krajinami. Na základe medzivládnych dohôd prichádzali z týchto krajín predovšetkým študenti, uční alebo pracovní migranti. Príkladom takejto migrácie je príchod Vietnamcov od 50. rokov 20. storočia, príchod kubánskeho obyvateľstva od 60. rokov 20. storočia alebo príchod Číňanov. Viacerí z nich na Slovensku zotrvali na trvalo a uzatvorili manželstvá so slovenskými občanmi.

⁵⁰ Spracované podľa: Stav obyvateľstva v SR k 30. 6. 2017 (5 437 752). Štatistický úrad MV SR, Dostupné na: <https://www.susr.sk/wps/portal?urile=wcm:path:/obsah-sk/informativne-spravy/vsetky/56aa1f34-b77f-4c06-ab97-f9dac72a2082>.

Tabuľka č. 11: Vývoj počtu cudzincov a ich podielu na celkovej populácii v SR od roku 1994-2017.⁵¹

rook	1994	2001	2004	2007	2010	2013	2016	2017
počet	16946	28801	22104	41214	62584	71649	93247	97934
percentuálny podiel na celkovom počte obyvateľstva	0,3	0,5	0,4	0,8	1,1	1,3	1,7	1,8

K výrazným zmenám v tejto oblasti došlo po revolúcii v roku 1989 ale predovšetkým po vstupe SR do EÚ. Vyústením týchto politických procesov boli aj zmeny legislatívnych podmienok pre vstup a pobyt cudzincov na našom území. Významné bolo predovšetkým zavedenie práva voľného pohybu, čiže práva podnikat', pracovať a poskytovať služby pre občanov členských štátov EÚ. Tieto zmeny, ako aj zvýšenie ekonomického rozvoja, zvýšilo atraktivitu Slovenska a tým aj celkový počet cudzincov na našom území. Oproti roku 2004 sa počet cudzincov do júna roku 2017 viac ako štvornásobil, pričom viac ako polovicu z nich tvoria občania štátov EÚ.

Tabuľka č. 12: Platné pobyty na území SR k 31. 12. 2016.⁵²

občania EÚ	štátni príslušníci tretích krajín			
spolu	spolu	prechodný pobyt	trvalý pobyt	tolerovaný pobyt
52015	41232	26590	14347	295

⁵¹ Spracovan podľa: Štatistický prehľad legálnej a nelegálnej migrácie v SR. Ročenky Úradu hraničnej a cudzineckej polície. Dostupné na: <https://www.minv.sk/?rok-2014-1>.

⁵² Spracované podľa rovnakého zdroja.

Najzastúpenejšími krajinami pôvodu cudzincov na Slovensku sú Česko, Maďarsko, Rumunsko a Poľsko. Zo západoeurópskych krajín sú najpočetnejší cudzinci z Nemecka, Rakúska, Talianska, Francúzska, Írska a Spojeného kráľovstva. Najväčšie skupiny cudzincov z tzv. tretích krajín pochádzajú z regionálne a historicky blízkych krajín – Ukrajiny⁵³ a Ruska.

Tabuľka č. 13: Počet platných pobytov pre cudzincov podľa druhu pobytu k 31.12.2016.

TOP 10.⁵⁴

prechodný pobyt		trvalý pobyt		tolerovaný pobyt	
štátna príslušnosť	počet	štátna príslušnosť	počet	štátna príslušnosť	počet
Ukrajina	9398	Česko	10317	Ukrajina	44
Srbsko	6655	Maďarsko	7813	Somálsko	42
Rusko	2176	Rumunsko	6907	Vietnam	32
Kórejská republika	1158	Poľsko	5562	Sýria	19
Irán	963	Nemecko	4380	Moldavsko	19
Čína	918	Ukrajina	3582	Srbsko	18
Vietnam	884	Taliansko	2757	Pakistan	10
Macedónsko	422	Rakúsko	2334	Rusko	8
USA	392	Spojené kráľovstvo	1970	Afganistan	8
Turecko	342	Rusko	1851	India	5
ostatné štátne príslušnosti	3282	ostatné štátne príslušnosti	25950	ostatné štátne príslušnosti	90
spolu	26590	spolu	66362	spolu	295

⁵³ Cudzinci z Ukrajiny sa z hľadiska počtu povolených pobytov v SR radia na 2. miesto zo všetkých krajín a na 1. miesto spomedzi tzv. tretích krajín.

⁵⁴ Spracované podľa: Ročenka Úradu hraničnej a cudzineckej polície. Dostupné na: <https://www.minv.sk/?rok-2014-1>.

Z hľadiska pohlavia prevládajú medzi cudzincami muži. Ich pomer voči ženám – cudzinkám je za posledné roky približne 60 : 40. Podľa údajov M. Blažeka, S. Andrášovej a N. Paulenovej (2011: 34-35) je pomer mužov pod 50 % najmä u migrantov pochádzajúcich z Ruska (44,6 %), Bieloruska (41,7 %) a Thajska (5,6 %) a naopak, viac ako 80 % zastúpenie mužov nachádzame u migrantov z Egypta (94,1 %), Afganistanu (90,3 %) a Bosny a Hercegovina (80,6 %). Tieto údaje podopierajú aj štatistické dáta prisťahovaných zo zahraničia, podľa ktorých je priemerné zastúpenie mužov v jednotlivých rokoch 57,9 %.⁵⁵

Štruktúra obyvateľstva podľa veku patrí medzi najdôležitejšie ukazovatele a predstavuje zároveň základ budúceho demografického vývoja. Z hľadiska veku patria osoby iného ako slovenského občianstva⁵⁶ na Slovensku predovšetkým do skupiny ľudí v mladom a strednom produktívnom veku. Podľa sčítania obyvateľstva v roku 2011 bolo vekové zastúpenie obyvateľov s inou ako slovenskou štátnou príslušnosťou na Slovensku nasledovné: do 15 rokov – 10,5 %, od 15 do 44 rokov – 46 %, 45 až 64 rokov – 29,7 % a nad 65 rokov – 13,8 %. Vekové kategórie od 20 do 49 rokov zodpovedajú veku eventuálneho vstupu do manželstva, prípadne uzatváraniu ďalšieho manželstva. Z hľadiska štátnej príslušnosti majú najväčší podiel cudzincov v tomto veku štáty: Egypt (95,5 %), India (93 %), Tunisko (88,2 %), Turecko (85,5 %) a Rumunsko (83 %). (spracované podľa údajov štatistického úradu)⁵⁷ Informácie zo sčítania obyvateľstva v roku 2011 nám poskytujú aj údaje o rodinnom stave cudzincov na Slovensku.

⁵⁵ Spracované podľa: Obyvateľstvo a migrácia. Pramenné dielo – Migrácie, roky 2013 – 2016, tabuľka: H24, Štatistický úrad MV SR. Dostupné na: www.statistics.sk.

⁵⁶ Údaje zo sčítania obyvateľstva odkazujú len k obyvateľstvu, u ktorého bola evidovaná iná štátna príslušnosť ako príslušnosť vykazujúceho štátu. Do počtov nie sú zahrnuté osoby, evidované v kategóriách: „nezistené“ a „bez štátnej príslušnosti“.

⁵⁷ Spracované podľa: Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2011. Datacube, tabuľka č. HC24, Štatistický úrad MV SR. Dostupné na: <http://datacube.statistics.sk/SODB/TM1WebLogin.aspx>.

Tabuľka č. 14: Rodinný stav osôb inej ako slovenskej štátnej príslušnosti v roku 2011.⁵⁸

Spolu			Nikdy neuzavreli manželstvo ani registrované partnerstvo		Ženatí/ vydaté		Rozvedení/ rozvedené		Ovdovělí/ ovdovělé		nezistené	
28398	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy
	15397	13001	4498	3312	7390	6083	1693	1204	461	1673	1355	729

Podľa týchto údajov tvoria približne polovicu osôb iného ako slovenského štátneho občianstva ženatí muži a vydaté ženy. V manželskom páre žije 9428 osôb (z toho 5015 mužov a 4413 žien) a život v koncenzuálnom zväzku uviedlo 1613 z týchto osôb (z toho 976 mužov a 637 žien). Slobodní muži sa na celkovom počte osôb s inou ako slovenskou štátnou príslušnosťou podieľajú 29,2 % a slobodné ženy v rovnakej kategórii 25,5 %. Z hľadiska zmiešaných manželstiev je zaujímavé sledovať aj možný vývoj tohto ukazovateľa. Z tohto dôvodu je pre nás relevantný aj údaj o veku slobodných osôb, nakoľko tieto osoby si budú svojich partnerov hľadať v budúcnosti. Z celkového počtu 4498 mužov, ktorí doteraz sobáš neuzavreli, sa takmer polovica (2069, 46 %) nachádza vo veku od 20 do 39 rokov, viac ako tretinu tvoria deti do 15 rokov (1507, 33,5 %) a vo veku 15 – 19 rokov sa nachádza 8,1 %. Pokiaľ ide o ženy z rovnakej kategórie, 39,1 % (1269) z nich sa nachádza vo veku od 20 do 39 rokov, 11% vo veku od 15 do 19 rokov a takmer polovica (1389, 41,9 %) vo veku do 15 rokov. Znamená to, že pomernú časť slobodných mužov aj žien tvoria deti alebo teenageri, ktorých sobášne stratégie a participácia na sobášnych trhoch sa prejaví až o niekoľko rokov.

Na základe pohlavia, veku a rodinného stavu je možné diferencovať aj jednotlivé skupiny cudzincov podľa ich štátnej príslušnosti či príslušnosti k širším geograficko-politickým celkom. Tieto

⁵⁸ Spracované podľa rovnakého zdroja. Tabuľka HC6.

charakteristiky, ktoré som sledovala vychádzajúc z údajov posledného cenzu v roku 2011, nám napovedajú bližšie aj o sociálnej, kultúrnej, jazykovej, prípadne náboženskej dištancii prípadných manželských partnerov – cudzincov.

Z afrických krajín sa k nám od roku 1996 prisťahovalo každý rok približne 30 – 70 osôb. Podľa sčítania obyvateľstva v roku 2011 sa u nás nachádzalo 365 obyvateľov tejto proveniencie. V rámci tejto skupiny evidujeme početnú prevahu mužov nad ženami (309 mužov a 56 žien). Viac ako 2/3 z nich sú osoby ženaté a vydaté a najčastejšie sa pohybujú vo vekovej kategórii 30 – 39 rokov. Najzastúpenejšími africkými krajinami sú: Tunisko, Egypt, Juhoafrická republika, Alžírsko, Nigéria, ako prevažne muslimské štáty.

Z ázijských štátov u nás v rovnakom období zaznamenávame 2013 osôb, z toho 1231 mužov a 782 žien. Z nich slobodných mužov je 424 a slobodných žien 280, ženatých mužov je 614 a vydatých žien 413. Najpočetnejšou vekovou skupinou týchto osôb je 30 – 49 rokov, kam patrí 599 mužov a 335 žien. Približne o polovicu menej mužov aj žien patrí do kategórie 15 – 29 rokov. Najpočetnejšou ázijskou krajinou pôvodu cudzincov je Vietnam s počtom 404 mužov a 330 žien, približne rovnakým zastúpením slobodných a ženatých/vydatých. Z hľadiska veku sú u nich najsilnejšími kategórie 15 – 29 ročných a 30 – 49 ročných. U občanov Číny so 152 mužmi a 133 ženami mierne prevažujú ženatí/vydaté nad slobodnými. Približne rovnaké zastúpenie majú aj občania Južnej Kórei s rovnakým zastúpením slobodných a ženatých/vydatých.

Z krajín EÚ (okrem SR) sa u nás nachádza 21014 osôb, z toho 11497 mužov a 9517 žien. Spomedzi nich je približne 2-krát viac ženatých a vydatých ako slobodných. Najpočetnejšou vekovou kategóriou sú 30 – 49 roční (7466), 50 – 64 roční (5106) a 15 – 29 roční (3160). Z Českej republiky sa u nás nachádza celkovo 7199 osôb s približne rovnakým zastúpením mužov aj žien. Pomer ženatých/vydatých ku slobodným je 3553 ku 1889, z hľadiska veku sú najpočetnejšie zastúpené kategórie 30 – 49 rokov a 50 – 64 rokov. Ďalšou početnou skupinou sú Poliaci s počtom 2438, z toho 926 mužov a 1512 žien. Ženatých

mužov je v tejto skupine 2-krát viac ako slobodných mužov a vydatých žien takmer 6-krát viac ako slobodných. Rumunsko je zastúpené 1376 osobami, z toho 879 mužmi a 497 ženami. Najpočetnejšiu skupinu tvoria slobodní muži (304), najčastejšie vo veku 15 – 29 rokov. Obyvateľov s nemeckým občianstvom je na Slovensku 1222, z toho 762 mužov a 460 žien. Najpočetnejšou skupinou sú ženatí muži (373), ktorých je 2-krát viac ako slobodných mužov.

Jedným z ďalších čiastkových ukazovateľov rodinného života cudzincov je aj spôsob a účel pobytu na Slovensku. Zmiešané manželstvá Slovieniek s partnermi – cudzincami, ktoré sa stali objektom môjho empirického výskumu, boli najčastejšie uzavreté v cudzine. Najčastejším dôvodom, na základe ktorého následne žiadali policajný úrad o udelenie pobytu pre manžela – cudzinca, bol sobáš s občanom SR a zlúčenie rodiny. Z údajov štatistického úradu⁵⁹ je zrejmé, že zlúčovanie rodiny a príchod za rodinnými príslušníkmi je vo všeobecnosti aj najčastejšie uvádzaným dôvodom prisťahovalectva. V rokoch 2013 až 2016 uvádzalo tento dôvod viac ako 45,4 % prisťahovaných, sobáš ako dôvod uviedlo 2,1 % prisťahovaných. Z rodového hľadiska je v skúmaných rokoch situácia takmer vyrovnaná. V rámci tejto skupiny sa okrem zlúčenia s ďalšími rodinnými príslušníkmi) nachádzajú všetci cudzinci, ktorí sa so slovenským štátnym občanom zosobášili (na Slovensku alebo v zahraničí) a rozhodli sa žiť v našej krajine.

Druhy a účel pobytu u cudzincov z konkrétnych krajín poskytujú aj databázy cudzineckej polície. Keďže v súčasnosti sú občania EÚ na území SR len registrovaní k pobytu a nie sú evidovaní podľa konkrétneho účelu pobytu, polícia disponuje len údajmi o občanoch tretích krajín. Nasledovná tabuľka za roky 2001, 2005, 2009, 2011 a 2013 dokumentuje prvenstvo Ukrajiny, Ruskej federácie, Číny a Vietnamu.

⁵⁹ Spracované podľa: Obyvateľstvo a migrácia. Pramenné dielo – Migrácie, roky 2013 – 2016, tabuľka: H4, Štatistický úrad MV SR. Dostupné na: www.statistics.sk.

Tabuľka č. 15: Trvalé pobyty za účelom zlúčenia rodiny. Vyžiadané informácie od Úradu hraničnej a cudzineckej polície MV SR.

	2005	2009	2011	2013
Ukrajina	55	108	92	52
Ruská federácia	31	26	34	35
Srbská republika		17	25	30
Spojené štáty americké	15	32	26	28
Macedónska republika	23	13	15	17
Tuniská republika	4	10	10	16
Turecká republika	6	10	16	16
Vietnamská socialistická republika	55	29	22	16
Čínska ľudová republika	46	17	21	15
Egyptská arabská republika	12	19	18	14
Sýrska arabská republika	4	3	7	12
Albánska republika	6	18	6	11
Thajské kráľovstvo		3	4	11
Indická republika	6	5	7	10
Filipínska republika		0	6	9
Nigérijská federatívna republika	6	12	19	9
Libanonská republika	4	5	5	8
Austrálsky zväz	2	9	7	6
Chorvátska republika	10	11	15	6
Kórejská republika		3	2	6
Bosna a Hercegovina	3	3	4	5
Pakistanská islamská republika	5	3	8	5
Spojené štáty mexické		4	7	5
Brazílska federatívna republika		8	8	4
Iránska islamská republika	3	2	1	4
Japonsko		5	5	4
Jordánske hášimovské kráľovstvo		6	4	4
Juhoafrická republika			4	4
Kanada	2		5	4
Kolumbijská republika	2	4		4
Kubánska republika		3	6	4
Dominikánska republika			2	3
spolu	450	469	497	431

Podrobnejšie údaje nielen o počte vydaných povolení na pobyt na základe zlúčenia rodiny s občanom SR, ale aj o jeho zlúčení s konkrétnym členom rodiny – manželom/manželkou alebo dieťaťom poskytuje tabuľka, ktorá sleduje danú situáciu v roku 2008. Údaje v tabuľke sa viažu k všetkým udeleným pobytom za účelom zlúčenia rodiny.

Tabuľka č. 16: Počet povolených pobytov na Slovensku za účelom zlúčenia rodiny podľa štátnej príslušnosti, kategórie rodinného príslušníka a druhu zlúčenia.⁶⁰ Rok 2008. (Drozd – Ulrichová 2012: 35)

krajina pôvodu	počet vydaných povolení na pobyt	zlučujúci sa s občanom EÚ				zlučujúci sa s príslušníkom tretej krajiny			
		S	M	D	I	S	M	D	I
Spolu	1224	605	526	79	0	619	259	360	0
Kórea	206	10	7	3	0	196	84	112	0
Ukrajina	167	102	79	23	0	65	41	24	0
USA	107	43	38	5	0	64	19	45	0
Vietnam	89	43	30	13	0	46	26	20	0
Čína	88	35	30	5	0	53	10	43	0
Rusko	83	36	30	6	0	47	16	31	0
Srbsko	51	36	35	1	0	15	9	6	0
Macedónsko	36	26	23	3	0	10	7	3	0
Líbya	34	0	0	0	0	34	10	24	0
Turecko	26	21	20	1	0	5	2	3	0

Z tabuľky je zrejماً prevaha zlúčenia rodiny na základe príchodu za manželským partnerom oproti príchodu detí za rodičmi (v pomere 6,7 : 1). V prípade kórejských rodín ide takmer výlučne o zlúčenie s partnerom pochádzajúcim z tretej krajiny. Tento fakt je prirodzeným dôsledkom rozvoja automobilového priemyslu a príchodu kórejského stredného a vysokého manažmentu, keď za kórejskými mužmi prichádzali ich kórejské manželky. Prvenstvo ukrajinských rodín kopíruje

⁶⁰ Vysvetlivky: S – spolu, M – manžel/ka, D – dieťa, I – iný. Poznámka: V kategórii zlučujúci sa s občanom EÚ tvorí 84% občanov SR.

celkovo vysoké počty ukrajinských migrantov na území Slovenska. Turci prichádzajú na základe zmiešaného manželstva s občanom EÚ, najpravdepodobnejšie s občanmi SR, Líbyjčania naopak, len za príslušníkmi tretej krajiny, pravdepodobne za svojimi krajanmi. V prípade ostatných krajín je takmer vyrovnaný pomer zlúčenia s manželom/kou alebo dieťaťom a to medzi občanmi krajín EÚ aj príslušníkov tretích krajín.

Od roku 2008 do roku 2015 získalo slovenské občianstvo⁶¹ naturalizáciou celkovo 1712 cudzincov, pričom pomer žien a mužov je približne rovnaký (834 a 878). Za toto obdobie bolo slovenské občianstvo najčastejšie pridelené občanom Ukrajiny (486), Českej republiky (288), Srbska (236), Rumunska (95) a Ruska (76).

Teoretické aspekty štúdia zmiešaných manželstiev naznačujú, že manželstvo cudzinca s občanom domácej krajiny vyjadruje aj určitý stupeň integrácie a asimilácie do hostiteľskej krajiny. Získanie občianstva hostiteľského štátu vyjadruje v tomto ohľade nielen mieru občianskej participácie ale i individuálnej a skupinovej identity cudzinca. Pre podrobnú analýzu týchto javov by bolo potrebné získať údaje aj o veku cudzincov, ktorí slovenské štátne občianstvo získali, údaje o dĺžke ich pobytu, po ktorom štátne občianstvo žiadali (manželia občanov SR môžu o občianstvo žiadať po 5 rokoch trvalého pobytu a trvaní manželstva) a samozrejme údaje o ich rodinnom stave. Z dostupných dát štatistického úradu je však možné vyselektovať len údaje o pohlaví, prípadne vekových kategóriách osôb, ktorým bolo podľa jednotlivých krajín pôvodu občianstvo udelené. Údaje o počte udelených štátnych občianstiev podľa krajiny pôvodu (uvedených v tabuľke) v spojení s ďalšími zisteniami o jednotlivých skupinách cudzincov na Slovensku (podľa veku, pohlavia, stavu a dôvodu príchodu) však poskytujú možnosť presnejších klasifikácií a charakteristiky týchto osôb. Je z nich napríklad zrejma dominancia mužov pochádzajúcich z afrických krajín, ktorí štátne občianstvo

⁶¹ Spracované podľa: Udelenie štátneho občianstva SR podľa predchádzajúceho štátneho občianstva, veku a pohlavia. Štatistický úrad MV SR. Dostupné na: http://www.statistics.sk/pls/elisw/objekt.send?uic=3445&m_sso=2&m_so=7&ic=409

získavajú a to predovšetkým vo vekových skupinách 19 až 49 rokov (Egypt, Tunisko). Žiadatelia o občianstvo z Rumunska sú rovnako zastúpení podľa pohlavia a sú najčastejšie vo veku 20 – 39 rokov. V počte udelených občianstiev žiadateľom z Bieloruska je výrazná prevaha žien vo veku 20 – 44 rokov. V spomenutých prípadoch je občianstvo udeľované osobám v mladom alebo strednom veku, keď vstupujú do manželstva. V prípade občianstiev udelených cudzincom z Maďarska je zrejma prevaha detí vo veku 0 – 19 rokov. V konkrétnějších zisteniach sa však v tejto oblasti musíme spoliehať skôr na výsledky prípadových štúdií.

Tabuľka č. 17: Udelené občianstvo podľa krajiny pôvodu.⁶²

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Európa	388	228	192	225	208	153	139	205
EÚ	142	90	80	88	79	49	55	104
Česká republika	90	48	45	45	36	24	37	70
Nemecko	2	5	3	3	2	1	1	11
Maďarsko	13	17	12	9	8	5	1	4
Rakúsko	1	0	0	2	0	1	0	5
Poľsko	7	3	5	4	4	4	2	4
Rumunsko	19	14	10	18	25	9	7	5
Chorvátsko	4	4	2	7	0	7	1	0
Macedónsko	3	1	0	0	0	1	5	3
Turecko	1	0	1	1	3	1	1	3
Bielorusko	9	1	0	4	4	3	5	1
Rusko	26	11	8	8	3	20	5	5
Srbsko	19	43	57	53	55	9	3	8
Ukrajina	181	77	44	61	60	63	62	73
Afrika	9	2	4	8	9	8	10	7
Egypt	0	0	1	2	1	1	4	1
Tunisko	0	0	0	2	2	2	1	0
Alžírsko	1	0	0	1	1	0	0	0

⁶² Spracované podľa rovnakého zdroja.

Amerika	18	5	10	11	12	8	8	44
USA	8	5	7	6	6	2	5	31
Kanada	0	0	0	3	0	0	0	1
Ázia	59	24	30	27	22	38	76	50
Arménsko	4	3	1	1	1	2	4	1
Čína	6	0	2	7	3	5	2	1
Irán	1	6	0	4	1	5	1	0
Izrael	1	0	5	3	0	2	2	1
Sýria	0	2	0	0	0	0	2	5
Irak	0	0	1	0	0	0	7	2
Vietnam	37	11	15	5	11	5	49	20
spolu	478	262	239	272	255	207	234	309

V rámci empirického výskumu sa zameriavam najmä na manželstvá Slovákov s obyvateľmi muslimského vierovyznania. Z hľadiska ich štátnej príslušnosti obmedzujem túto skupinu na partnerov pochádzajúcich z Egypta, Tuniska a Alžírska. Tieto zistenia je potrebné sledovať v rámci širšieho kontextu. V nasledovnom texte sa budem preto venovať stručne otázke prítomnosti muslimského obyvateľstva na našom území ale i migrantom pochádzajúcim z troch spomenutých krajín.

Podľa štatistických údajov z roku 1991 sa k islámu prihlásilo 180 osôb, v roku 2001 už 1663 osôb a v poslednom sčítaní obyvateľstva celkovo 1934 osôb.⁶³ (Šprocha – Tišliar 2014:143) Reálnu situáciu odhadujú vo svojich vyjadreniach zástupcovia muslimských organizácií. Podľa nich žije na Slovensku 4 až 5 tisíc muslimov (na základe rozhovoru s Muhammadom Safwan Hasnom⁶⁴, Štefančík – Lenč 2012: 104-121). Z hľadiska krajiny pôvodu patria medzi muslimov na Slovensku najmä osoby pochádzajúce z arabských krajín, najmä Sýrie, Iraku, Palestíny, krajín bývalého Sovietskeho zväzu – Uzbekistan, Tadžikistan, Kirgizsko alebo z Čečenska. Početnejšie

⁶³ Počet muslimov na Slovensku je porovnateľný s inými náboženstvami, ako je napríklad budhizmus, ktorého prívrženci dosiahli v roku 2011 počet 2530 a hinduizmus, s počtom veriacich 255. (Šprocha – Tišliar 2014:143)

⁶⁴ Predseda Islamskej nadácie na Slovensku.

sú aj skupiny muslimov z Balkánu, hlavne Albánci a Macedónci, z Pakistanu, Afganistanu, Palestíny alebo Bangladéša. Medzi muslimami jednoznačne prevládajú muži. Zastúpenie žien je nevýrazné, nachádzame ich predovšetkým v radoch utečencov. Migráciu muslimov na Slovensko možno označiť za individuálnu, skupiny rodinných príslušníkov sa objavujú skôr už u spomínaných utečencov alebo ako sekundárna migrácia za príbuznými, ktorí sa u nás už usadili. Podľa dôvodu aj časového zaradenia príchodu môžeme muslimov rozdeliť na niekoľko skupín. Jednou z najpočetnejších sú študenti. Do roku 1989 k nám za účelom štúdia prichádzali hlavne mladí ľudia na základe dohôd medzi Československom a socializmu naklonených krajín, akými boli Sýria, Líbya, Jemen alebo Afganistan. (Letavajová 2009: 64-117) V 90. rokoch 20. storočia a na prelome tisícročí silnie prílev utečencov najmä z Afganistanu alebo Bosny. Začiatok 21. storočia je charakteristický príchodom nových skupín z konfliktných častí Afriky, predovšetkým Sudánu ale aj Nigérie a Alžírsku. Vznikom Slovenskej republiky sa na jej území otvárajú aj zastupiteľské úrady muslimských krajín, rozvíjajú sa ekonomické kontakty s týmito krajinami. Viacerí muslimovia sa sústreďujú najmä vo väčších a univerzitných mestách (Bratislava, Martin, Košice, Piešťany a iné.) (Štefančík – Lenč 2012: 150-153)

Ďalšou z okolností je fakt, že islám nie je na Slovensku oficiálne uznaným náboženstvom a v tejto krajine sa nenachádza oficiálna mešita. Pre účely piatkových modlitieb ale i ďalších náboženských aktivít slúži niekoľko modlitební, ktoré sa nachádzajú v mestách s najväčšou koncentráciou muslimov. Ide predovšetkým o Bratislavu, Košice, Martin, Nitru a ďalšie. Na náboženskom princípe vznikla aj organizácia, ktorá združuje jednotlivcov muslimského vierovyznania – Islamská nadácia na Slovensku. Nadácia prevádzkuje kultúrne centrum Cordoba v Bratislave a jeho súčasťou sú aj priestory slúžiace ako modlitebňa.

Informácie o migrantoch egyptského, tuniského alebo alžírskeho pôvodu je možné získať z oficiálnych zdrojov štatistického úradu a ďalších inštitúcií. Podľa údajov cudzineckej a hraničnej polície bolo k 31. 12. 2016 na Slovensku evidovaných s platnými pobytmi 278

štátnych občanov Egypta, 142 občanov Tuniska a 74 občanov Alžírsko. Konkrétne typy ich pobytov znázorňuje nasledovná tabuľka.

Tabuľka č. 18: Typy pobytov štátnych príslušníkov Egypta, Tuniska a Alžírsko k 31. 12. 2016.⁶⁵

	spolu	prechodný pobyt	trvalý pobyt	tolerovaný pobyt
Egypt	278	88	186	4
Tunisko	142	5	136	1
Alžírsko	74	16	58	-

Pomerne komplexnejšie údaje prináša sčítanie obyvateľstva v roku 2011, ktoré o týchto skupinách obyvateľstva vypovedá nasledovné. Na Slovensku sa podľa nich nachádzalo 104 osôb, ktoré sa narodili v Egypte (z toho 99 mužov a 5 žien) a 62 osôb s egyptským štátnym občianstvom (z toho 61 mužov a 1 žena). Počet osôb, narodených v Alžírsku sa vyšplhal na 60 (z nich 47 mužov a 13 žien) a počet osôb s alžírskym štátnym občianstvom bol v tomto roku 20 (z toho 19 mužov a 1 žena). Úrady počítali tiež s 82 osobami, ktoré sa narodili v Tunisku (z toho 74 mužov a 8 žien) a 59 osobami s týmto štátnym občianstvom (z toho 56 mužov a 3 ženy). Najpočetnejšiu vekovú skupinu tvoria osoby 30 až 49-ročné (Egypt 58,6 %, Alžírsko 58,3 % a Tunisko 59,8 %) a osoby vo veku medzi 20 a 29 rokmi (Egypt 23 %, Alžírsko 13,3 % a Tunisko 30,5 %). Charakteristiku týchto osôb z hľadiska vzdelania, zamestnania, rodinného stavu a postavenia v domácnosti uvádzajú nasledovné tabuľky.

⁶⁵ Spracované podľa: Štatistický prehľad legálnej a nelegálnej migrácie v SR, rok 2016. Ročenky Úradu hraničnej a cudzineckej polície. Dostupné na: <https://www.minv.sk/?rok-2016-1>.

Tabuľka č. 19: Počet osôb narodených v Egypte, Alžírsku a Tunisku podľa vzdelania a zamestnania. Rok 2011⁶⁶

	spolu	vzdelanie					zamestnanie		
		ZŠ	SŠ s maturitou	vyššie	VŠ	PhD.	zamestnaní	nezamestnaní	študenti
Egypt muži/ženy	99/5	4/0	18/1	8/0	47/1	2/1	61/1	15/1	3/0
Alžírsko muži/ženy	47/13	1/0	10/4	3/1	21/7	4/0	34/6	3/1	1/1
Tunisko muži/ženy	74/8	6/0	21/2	5/0	17/3	2/0	50/4	12/0	2/1

Z tabuľky je zrejmé, že v rámci osôb narodených v týchto troch krajinách majú vysokú prevahu muži nad ženami (najvýraznejšie u Egyptanov). Prevládajú osoby s najvyšším dosiahnutým vzdelaním vysokoškolským (Egypt 46 %, Alžírsko 47 % a Tunisko 25 %) alebo stredoškolským s maturitou (Egypt 18 %, Alžírsko 23 % a Tunisko 28 %) a osoby zamestnané⁶⁷ (Egypt 60 %, Alžírsko 67 % a Tunisko 66 %).

Tabuľka č. 20: Počet osôb narodených v Egypte, Alžírsku a Tunisku podľa rodinného stavu a postavenia v rodine. Rok 2011.⁶⁸

	spolu	rodinný stav			postavenie v domácnosti		
		ženatí/ vydaté	nikdy neuzavreli manželský zväzok	rozvedení/ rozvedené	v manželskom páre	netvorí základ rodiny	žijúce samé
Egypt muži/ženy	99/5	76/2	17/2	5/1	38/1	44/3	5/1
Alžírsko muži/ženy	47/13	37/7	8/5	2/0	21/6	17/0	4/0
Tunisko muži/ženy	74/8	62/2	7/4	4/0	37/0	27/4	4/0

⁶⁶ Spracované podľa: Sčítanie byvateľstva 2011, Datacube, Tabuľka HC1 a HC2. Štatistický úrad MV SR. Dostupné na: <http://datacube.statistics.sk/SODB/TM1WebLogin.aspx>.

⁶⁷ Do úvahy sa berú osoby všetkých vekových kategórií.

⁶⁸ Spracované podľa: Sčítanie obyvateľstva 2011, Datacube, Tabuľka HC1 a HC2. Štatistický úrad MV SR. Dostupné na: <http://datacube.statistics.sk/SODB/TM1WebLogin.aspx>.

Z hľadiska rodinného stavu je možné povedať, že 2/3 týchto osôb je vydatých alebo ženatých (Egypt 75 %, Alžírsko 73,3 % a Tunisko 78,1 %). Druhou najsilnejšou kategóriou sú osoby, ktoré nikdy neuzavreli manželstvo (Egypt 18,3 %, Alžírsko 15,9 % a Tunisko 18,3 %). V manželskom páre žilo 37 % osôb narodených v Egypte, 45 % osôb narodených v Alžírsku a 45,1 % osôb narodených v Tunisku. Rovnako silná je aj kategória osôb, ktoré netvorí základ rodiny (Egypt 45,2 %, Alžírsko 28,3 % a Tunisko 37,8 %). Informácie o príchode obyvateľstva z týchto krajín v posledných rokoch znázorňuje aj prírastok obyvateľstva v našej krajine podľa štátu sťahovania.

Tabuľka č. 21: Prírastok zahraničným sťahovaním podľa štátu sťahovania. Pristáhaní z Egypta, Tuniska a Alžírska v rokoch 2008 až 2016.⁶⁹

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Egypt muži/ženy	15/1	13/2	10/1	10/0	9/2	7/1	6/1	14/2	7/2
Tunisko muži/ženy	10/1	5/0	14/0	4/0	6/1	10/2	6/0	7/1	6/1
Alžírsko muži/ženy	3/0	5/1	2/1	3/1	5/0	2/1	1/0	4/0	2/0

3. 3. 3 *Manželstvá Slovákov s cudzincami na Slovensku*

Aktuálne údaje ohľadne zmiešaných manželstiev Slovákov s cudzincami je možné rovnako ako v prípade iných krajín získať prostredníctvom štatistického úradu Európskej únie – Eurostatu. Jeho databázy v tomto ohľade sprístupňujú údaje o sobášoch štátnych občanov vybraných krajín s partnermi iného štátneho občianstva. Podľa dostupných informácií uzavreli v rokoch 2012 až 2015 slovenskí štátni občania ročne priemerne 25968 sobášov, podiel sobášov s cudzincami na celkovom počte sobášov sa pohyboval v rozhraní 2,8 % až 3,0 %. Približne 60 % sobášov

⁶⁹ Spracované podľa: Obyvateľstvo a migrácia. Pramenné dielo – Migrácie, roky 2013 – 2016, tabuľka: H12, Štatistický úrad MV SR, Dostupné na: www.statistics.sk.

s cudzincami uzavreli Slováci a Slovenky s partnermi z krajín EÚ-27 (EÚ-28) s výnimkou Slovenska.⁷⁰

Tabuľka č. 22: Sobáše občanov SR s nevestami a ženíchmi podľa ich štátneho občianstva.⁷¹

rok	celkový počet sobášov	počet sobášov partnerov slov. občianstva	počet sobášov s cudzincami (percentuálny podiel z celkového počtu sobášov)	počet sobášov s partnermi z krajín EÚ-27(EU-28) okrem Slovenska (percentuálny podiel zo sobášov s cudzincami)	počet sobášov s partnermi mimo krajín EÚ-27(EU-28)
2012	26006	25283	723 (2,8)	450 (62,2)	273
2013	25491	24717	774 (3,0)	453 (58,5)	321
2014	26737	25955	782 (2,9)	469 (60,0)	313
2015	28775	27917	858 (3,0)	522 (60,8)	336

Databázy Eurostatu evidujú tiež manželstvá ženíchov a neviest z európskych krajín podľa krajiny narodenia ich partnerov a to za roky 2012 až 2015.⁷² Slovensko však v týchto registroch nefiguruje.

Údaje o manželstvách s cudzími štátnymi príslušníkmi eviduje osobitná matrika MV SR v Bratislave. Táto inštitúcia však nevytvára žiadne dostupné registre sobášiacich podľa presných kategórií (napríklad krajiny pôvodu ženícha alebo nevesty). Do roku 2016 prijala osobitná matrika ročne približne 3600 žiadostí o zaregistrovanie sobáša s cudzincom (priemerne 300 žiadostí mesačne). Matrika doposiaľ zaregistrovala približne 55800 žiadostí, pričom do roku 1978 to bolo približne 4200 žiadostí a od roku 1978 približne 51600 žiadostí. (Osobitná matrika MV SR, podľa vyžiadaných informácií v roku 2016).

Podrobnejšie údaje o zmiešaných manželstvách tak získavame najmä na základe informácií Štatistického úradu SR. Jeho výstupné

⁷⁰ Spracované podľa: <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do>.

⁷¹ Spracované podľa rovnakého zdroja.

⁷² Dostupné na: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=demo_mar-cb&lang=en.

dáta k sobášom podľa štátneho občianstva sobášiacich sú prístupné od roku 2008. Do roku 2013 zaraďoval štatistický úrad sobášiacich podľa krajiny pôvodu do kategórií, ktorými sú jednotlivé krajiny ale i geograficko-politické celky (napr. EÚ 15, Afrika, Ázia). Počet sobášov s partnermi z ďalších krajín uvádza tiež súhrnne v rubrike „iné a neudané“. Najmä v prípade krajín mimo EÚ tak údaje o konkrétnych krajinách pôvodu sobášiacich nie je možné vyselektovať. Za roky 2014 a 2015 je už možné získať ucelené informácie o všetkých sobášoch s partnermi podľa príslušnosti k jednotlivým štátom. Nasledovné tabuľky dokumentujú sobášnosť s cudzincami od roku 2008 do roku 2016.

Tabuľka č. 23: Sobáše ženíchov slovenského štátneho občianstva s nevestou podľa jej štátneho občianstva.⁷³

NEVESTA	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Česko	241	294	268	319	296	263	265	295	360
Nemecko	7	7	13	12	10	8	16	20	23
Maďarsko	16	23	18	24	28	41	44	5	57
Rakúsko	6	3	4	10	3	5	5	7	5
Poľsko	73	64	88	85	61	79	69	61	65
Rumunsko	8	8	13	26	8	12	17	21	9
Spojené kráľovstvo	6	5	9	10	11	7	9	13	14
Srbsko							15	31	17
Rusko	21	31	39	40	43	38	42	50	53
Ukrajina	90	114	72	104	72	71	78	81	74
Bielorusko							5	7	14
USA	21	27	20	17	18	16	14	11	13
Brazília							6	8	11
Čína							12	11	11
Filipíny							14	10	11

⁷³ Spracované podľa: Obyvateľstvo a migrácia. Pramenné dielo – Sobáše, roky 2008 – 2015, tabuľka: B23, Štatistický úrad MV SR, Dostupné na: www.statistics.sk. Pri údajoch za roky 2014 a 2016 uvádzam len krajiny, v ktorých dosiahol počet sobášov v niektorom z rokov viac ako 10.

Japonsko							3	7	11
Thajsko							8	5	12
Vietnam							12	5	7
Európa	25012	22973	21751	22350	23033	22348	23602	25452	26680
Európa bez SK	515	596	573	716	597	605	625	718	771
EÚ 15	30	24	41	47	44	39			
Ázia	61	69	65	73	68	99	82	65	38
Afrika	10	12	12	17	10	10	8	17	12
Amerika	51	66	42	47	37	46	46	39	38
Iné	137	160	141	188	142	201			
Slovensko	24497	22377	21751	21634	22436	21754	22977	24734	25909
cudzinky	641	748	695	856	731	757	764	845	917
Celkový počet sobášov mužov s SK občianstvom	25138	23125	22446	22490	23149	22510	23741	25579	26826
Percentuálny podiel sobášov z cudzinkami zo všetkých sobášov uzavretých mužmi s cudzincami	2,6	3,0	2,7	3,8	3,1	3,4	3,2	3,3	3,4
Celkový počet sobášov	28293	26356	25415	25621	26006	25491	26737	28775	29897

Tabuľka č. 24: Sobáše neviest slovenského štátneho občianstva so ženícom podľa jeho štátneho občianstva.⁷⁴

ŽENÍCH	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Česko	930	947	853	895	828	915	882	863	890
Francúzsko	73	68	61	78	71	59	78	87	66
Taliansko	135	138	148	129	116	147	158	175	140
Nemecko	253	272	245	258	225	247	224	234	224
Bulharsko	12	8	13	11	7	15	12	11	11
Maďarsko	139	136	113	123	117	147	158	209	188
Rakúsko	282	261	200	214	168	174	167	194	143

⁷⁴ Spracované podľa: Obyvateľstvo a migrácia. Pramenné dielo – Sobáše, roky 2008 – 2015, tabuľka: B23, Štatistický úrad MV SR. Dostupné na: www.statistics.sk.

Poľsko	68	72	91	67	71	83	92	70	64
Rumunsko	25	17	20	20	23	26	31	35	43
Spojené kráľovstvo	243	234	251	261	269	283	270	312	317
Švajčiarsko	75	76	70	79	70	73	67	56	59
Belgicko							21	15	17
Španielsko							37	45	43
Grécko							17	30	32
Chorvátsko							14	16	18
Írsko							23	33	20
Macedónsko							16	26	18
Albánsko							8	15	17
Bosna a Hercegovina							9	16	10
Holandsko							22	29	20
Portugalsko							11	22	15
Srbsko							84	53	70
Slovinsko							16	6	9
Rusko	8	7	11	11	10	10	13	12	7
Ukrajina	27	28	24	23	19	14	19	30	21
USA	150	167	139	145	143	114	83	103	116
Kanada	16	19	12	17	19	17	23	13	25
Turecko							33	45	42
Alžírsko							14	17	16
Egypt							20	31	38
Maroko							10	7	10
Nigéria							23	31	29
Tunisko							25	25	25
Južná Afrika							15	9	10
Brazília							13	14	13
India							30	32	28
Pakistan							24	37	45
Európa	27067	24969	24853	24131	24717	24270	25502	27422	28460
Európa bez SK	2570	2592	2407	2497	2281	2517	2525	2688	2551
EÚ 15	1117	1116	1056	1096	983	1047			

Ázia	174	205	180	204	184	103	137	140	144
Afrika	171	171	154	158	133	143	136	143	146
Amerika	214	226	195	213	222	69	145	183	178
Austrália	26	33	32	48	27	32	28	23	16
Iné	719	777	702	789	691	640			
Slovensko	24497	22377	21751	21634	22436	21754	22977	24734	25909
cudzinci	3 155	3 227	2 961	3 120	2 847	2 964	2 278	3 183	3043
Celkový počet sobášov žien s SK občianstvom	27652	25604	24712	24745	25283	24491	25955	27719	28952
Percentuálny podiel sobášov s cudzincami zo všetkých sobášov uzavretých ženami s SK občianstvom	11,4	12,6	12,0	12,6	11,3	12,0	11,5	10,8	10,5
Celkový počet sobášov	28293	26356	25415	25621	26006	25491	26737	28775	29897

Podiel mužov a žien, ktoré vstupujú do manželstva s cudzincami za posledných 9 rokov, je v porovnaní s ostatnými európskymi krajinami nízky a pomerne stabilný. Je však zrejmé, že slovenskí muži uzatvárajú manželstvo s cudzinkami zriedkavejšie ako slovenské ženy s cudzincami. Čo sa týka mužov, za obdobie rokov 2008 až 2016 uzatvorili manželstvá s cudzinkami celkovo 6971-krát, v jednotlivých rokoch sa tento podiel pohyboval v rozmedzí od 2,6 % do 3,8 % zo všetkých manželstiev, ktoré slovenskí muži uzatvorili. Podiel žien, ktoré uzavreli manželstvo s cudzincom za jednotlivé roky, je 10,5 % až 12,6 %. Za celé obdobie uzavreli slovenské ženy manželstvo s cudzincom 27778-krát. Ženy uzavreli manželstvo s cudzincom približne 4-krát častejšie ako muži s cudzinkami.

Slovenskí muži uzatvorili v rokoch 2008 až 2016 manželstvo predovšetkým s Európankami (nepočítame občianky SR). Tieto sobáše tvoria asi 83 % všetkých manželstiev s cudzinkami. Približne 38 % zo všetkých sobášov s cudzinkami bolo uzatvorených so ženami českého občianstva, za obdobie skúmaných 9 rokov to bolo 2603 manželstiev. Nasledujú sobáše s manželkami z ostatných európskych krajín,

z ktorých dlhodobo vedú Ukrajinky (756 sobášov, 9,7 % zo všetkých sobášov s cudzinkami), nasledujú Poľky (645), Maďarky (256) a mimo tohto priestoru Rusky (357). Zo štátov EÚ 15 si slovenskí muži berú ženy len v menšom počte. Za roky 2008 až 2013 to bolo 225 prípadov, čo je približne 3,7 % zo sobášov mužov s cudzinkami. S občiankami amerických štátov uzavreli slovenskí muži v celom sledovanom tomto období celkovo 422 sobášov, z ázijských štátov 620 sobášov a z afrických štátov 108 sobášov. Z údajov je zrejmé, že podiel Afričaniek na celkovom počte sobášov s cudzinkami je 1,6 %, podiel Američaniek 5,7 % a žien z ázijských štátov 7,7 %. Muži slovenského občianstva sa v manželských preferenciách orientujú predovšetkým na partnerky z geograficky aj kultúrne blízkych krajín (Česko, Ukrajina, Poľsko, Maďarsko). Okrem toho majú tendenciu vyberať si partnerky z Ruska.

Ženy slovenského občianstva sa pri voľbe manžela v skúmanom období sústredili taktiež hlavne na Európanov (82,5 % manželstiev s cudzincami). Viac ako 27,3 % sobášov žien so všetkými cudzincami uzatvárajú práve s Čechmi (7140). Pomerne silné zastúpenie medzi ženáchmi slovenských žien majú krajiny EÚ 15, ktorí tvoria v rokoch 2008 – 2013 viac ako 25,9 % (6415) zo všetkých manželstiev žien s cudzincami. Zo západoeurópskych krajín sú v celom sledovanom období najvýraznejšie skupiny ženíchov zo Spojeného kráľovstva (2440), Nemecka (2182), Rakúska (1803), Talianska (1286), po ktorých nasledujú muži z Maďarska (1330), Poľska (678) a Švajčiarska (625). Počet mužov z Ukrajiny, krajiny, ktorá bola v prípade manželských preferencií slovenských žien na prvom mieste, je nízky (196, čo tvorí len 0,7 % zo sobášov žien s cudzincami). Pomerne vyrovnaný je aj pomer sobášov slovenských žien s mužmi cudzincami z Ameriky (5,9 % zo všetkých sobášov žien s cudzincami), Ázie (5,1 %) a Afriky (4,9 %). Počet manželstiev, ktoré uzavreli slovenské ženy s mužmi pochádzajúcimi z afrického kontinentu je 12,6-krát väčší ako u slovenských mužov so ženami z afrického kontinentu. Tento stav je potrebné korelovať aj s religiozitou, v prípade afrického kontinentu s islámskym náboženstvom a jeho odlišnými pravidlami pre výber partnera pre muslimského muža a muslimskú ženu. Mužov z amerického kontinentu si slovenské ženy vzali

za manželov 4-krát častejšie a mužov z Ázie 2,4-krát častejšie ako slovenskí muži. U slovenských žien je zrejmá tendencia nachádzať partnerov predovšetkým z ekonomicky vyspelých krajín Európy a predovšetkým západnej Európy (Spojené kráľovstvo, Nemecko, Rakúsko, Taliansko a Švajčiarsko) a následne zo susedných krajín (Maďarsko, Poľsko). Pri žiadnom zo štátov pritom nevykazuje sobášnosť slovenských mužov alebo slovenských žien výrazne klesajúcu alebo stúpajúcu tendenciu.

Tieto zistenia naznačujú platnosť teoretických predpokladov týkajúcich sa manželských preferencií. Slovenské ženy si volia manželského partnera pochádzajúceho predovšetkým z ekonomicky vyspelejšej krajiny, u ktorého je predpoklad lepšieho sociálneho zabezpečenia. Okrem toho v korelácii s údajmi o vysťahovalectve zo Slovenska je zrejmé, že slovenské ženy opúšťajú našu krajinu z dôvodu sobáša omnoho častejšie ako slovenskí muži. Sú teda viac ochotné presťahovať sa a prispôbiť kultúre svojho manžela. Čísla napovedajú tiež o tom, že slovenské ženy sú náchylnejšie vziať si partnera z geograficky, kultúrne aj nábožensky vzdialenejšieho prostredia (africké štáty).⁷⁵ Sobášne stratégie slovenských mužov potvrdzujú teórie voľby partneriek na základe ich podobnosti a blízkosti (geografickej, kultúrnej, jazykovej) ale i možnom uprednostňovaní žien z menej ekonomicky vyspelých oblastí (Ukrajina, Rusko). Sobášne stratégie slovenských mužov aj žien a ich pohyb v rámci sobášnych trhov naznačujú význam ekonomických aspektov pri hľadaní manželských partnerov podľa modelu: žena sa snaží nachádzať partnera ekonomicky lepšie situovaného a zabezpečeného a naopak.

Zmiešané manželstvo s cudzincami podľa náboženstva nie je možné vyselektovať, nakoľko tieto údaje nie sú súčasťou dostupných štatistických dát. O náboženskej rôznorodosti manželských partnerov sa môžeme domnievať na základe náboženskej situácie krajiny pôvodu partnera – cudzinca. Keďže Slováci si spomedzi cudzincov berú za manželov predovšetkým občanov EÚ alebo európskych krajín,

⁷⁵ Tendenciu slovenských žien brať si za partnerov afrických manželov je však potrebné posudzovať v kontexte pravidiel sobáša muslimov a muslimiek s partnermi iného vierovyznania (muslim si môže zobrať za manželku muslimku, kresťanku aj židovku; muslimka si môže zobrať len muslima – rodeného alebo konvertovaného).

predpokladáme, že religiozita ich partnerov bude taktiež vychádzať z kresťanskej európskej tradície (s viacerými odnožami kresťanstva), prípadne budú bez náboženského vierovyznania. Je zrejmé, že Slováci žijú v zmiešanom manželstve aj s partnermi iného, pre Európu netradičného náboženstva, z ktorých výraznejšie postavenie má aj islám, predovšetkým v prípade manželov slovenských žien.⁷⁶

Ako už bolo spomínané, fenomén zmiešaných manželstiev je často spájaný s vyššou rozvodovosťou. Pre niektorých cudzincov môže byť rozvod jednou z etáp ich života, s ktorou sa potýkajú pred migráciou, ale i po nej. Rozvod môže byť tiež impulzom k samotnej migrácii. Rozvod môže byť dokonca plánovanou súčasťou života cudzinca migranta, v tomto prípade však ide skôr o zneužívanie systému a jednotlivca. V prípade, že hlavným dôvodom migrácie jednotlivca bol jeho sobáš s partnerom inej štátnej príslušnosti a odchod do jeho krajiny, je možné rozvod vnímať aj ako jeden z ukazovateľov integračných snáh cudzinca participovať na hostiteľskej kultúre, indikátor schopnosti alebo neschopnosti zvládať kultúrne rozdiely. Práve rôzne sociokultúrne špecifiká prameniace z kultúrnej alebo sociálnej odlišnosti sú podľa O. Nešporovej a V. Kuchařovej (2009) najčastejšími príčinami rozvodov takýchto manželstiev.

Údaje o rozvodoch Slovákov s cudzincami sprístupňuje štatistický úrad od roku 2008.⁷⁷ Pre ilustráciu stavu rozvodovosti vyberáme len prierezový rok 2013. V tomto roku bolo úradmi zaznamenaných celkovo 10946 rozvodov, z toho 10652 rozvodov manželstiev muža aj ženy slovenského občianstva, 53 rozvodov manželstiev muža slovenskej štátnej príslušnosti s cudzinkou a 235 rozvodov žien slovenskej štátnej príslušnosti s cudzincami.

⁷⁶ Najpočetnejšie náboženstvá v krajinách, z ktorých najčastejšie pochádzajú manželskí partneri (cudzinci) slovenských štátnych občanov: Česko (nezaradení – 62,7 %, rímskokatolíci), Nemecko (rímskokatolíci, evanjelici, nezaradení, muslimovia – 5,8 %), Rakúsko (rímskokatolíci, nezaradení, muslimovia – 5,4 %), Poľsko (rímskokatolíci, nezaradení), Maďarsko (rímskokatolíci, nezaradení, grékokatolíci, kalvíni, luteráni), Ukrajina (pravoslávni), Rusko (pravoslávni, nezaradení, muslimovia – 10 %), Veľká Británia (anglikáni, nezaradení, muslimovia, budhisti a iné). Spracované podľa: <http://www.newslab.cz/religions/>.

⁷⁷ Spracované podľa: Obyvateľstvo a migrácia. Pramenné dielo – Rozvody. Roky 2008 – 2015, tab. č. C21, Štatistický úrad MV SR. Dostupné na: www.statistics.sk.

Tabuľka č. 25: Počet sobášov / rozvodov ženíchov slovenského štátneho občianstva s nevestami iného štátneho občianstva za rok 2013.⁷⁸

NEVESTA	2013	NEVESTA	2013
Európa bez SK	42/605	Švajčiarsko	0/0
EÚ 15	4/39	Rusko	5/38
EÚ 28	10679/22204	Ukrajina	10/71
Česko	14/263		10/714
Francúzsko	0/600	USA	1/16
Taliansko	0/2	Kanada	0/3
Nemecko	3/8	Ázia	8/99
Bulharsko	0/3	Afrika	0/10
Maďarsko	3/41	Amerika	3/46
Rakúsko	0/5	Austrália	0/7
Poľsko	5/79	cudzinec	53/774
Rumunsko	1/12	Slovensko	10652/21753
Spojené kráľovstvo	0/7	rozvody celkom	10946/25491

Tabuľka č. 26: Počet sobášov / rozvodov neviest slovenského štátneho občianstva so ženíchom iného štátneho občianstva za rok 2013.⁷⁹

ŽENÍCH	2013	ŽENÍCH	2013
Európa bez SK	161/2517	Švajčiarsko	0/73
EÚ 15	55/1047	Rusko	2/10
EÚ 28	10778/24024	Ukrajina	10/14
Česko	38/915	USA	5/114
Francúzsko	6/59	Kanada	4/17
Taliansko	7/147	Ázia	34/103
Nemecko	9/247	Afrika	23/143
Bulharsko	5/15	Amerika	17/69
Maďarsko	8/147	Austrália	0/32
Rakúsko	6/174	cudzinec	235/2964
Poľsko	9/83	Slovensko	1 0652/21753
Rumunsko	6/26	rozvody celkom	1 0946/25491
Spojené kráľovstvo	9/283		

⁷⁸ Spracované podľa rovnakého zdroja.

⁷⁹ Spracované podľa rovnakého zdroja.

Údaje o rozvodovosti nie je možné posúdiť relevantne a vyvozovať z nich objektívne závery, nakoľko tabuľka sleduje len vymedzené krátke časové obdobie jedného roka, zaznamenáva nízke a štatisticky málo významné počty sobášov aj rozvodov, sleduje len malý počet premenných, nezohľadňujúc všetky pôsobiace faktory. Dovoľme si však orientačne naznačiť tendencie, ktoré bude zaujímavé sledovať neskôr a porovnať ich s údajmi za iné časové obdobia alebo skupiny obyvateľstva.⁸⁰ Z údajov je zrejmé, že najvyššiu mieru rozvodovosti nachádzame v partnerstvách muža aj ženy slovenského štátneho občianstva, kde sa rozvádza takmer každé druhé manželstvo a pomer rozvodov a sobášov je 10652/21753), ale i v prípadoch partnera slovenského občianstva s cudzinkou z krajín EU 28 a s cudzincom z krajín EU. Tieto údaje sú o niečo vyššie ako údaj o celkovej rozvodovosti na Slovensku. Rozvody Slovákov a Sloveniek s cudzincami sú naproti tomu málo početné. V prípade manželstiev Slovákov s cudzinkami je pomer rozvodov a sobášov 53/774, čo znamená, že sa rozvádza približne každé 15. manželstvo, v prípade Sloveniek s cudzincami je to 235/2964, čo znamená rozvod približne každého 13. manželstva. Vyššiu rozvodovosť v rámci tejto skupiny zaznamenávame v manželstvách Sloveniek s Ukrajinca s podielom rozvodov a sobášov 10/14. U Slovákov, ktorí si berú za manželky Ukrajinky, je pomer rozvodov a sobášov 10/71.

S manželstvami s cudzincami je niekedy spájaná aj nelegálna migrácia a prevádzacstvo z dôvodu účelového manželstva. Tieto prípady sú dôkazom zneužitia inštitúcie zlučenia rodiny za účelom získania legálneho pobytu sa na našom území. Na našom území je ročne odhalených len niekoľko takýchto prípadov. Napríklad v roku 2011 bolo odhalených a rozpracovaných šesť prípadov, obvinenia boli vznesené v štyroch prípadoch a celkový počet obvinených osôb, ktoré boli stíhané

⁸⁰ V prípade hĺbkového výskumu a početnejších dát by bolo zaujímavé sledovať tieto dáta napríklad v súvislosti s teóriou o väčšej prispôbovosti žien voči partnerom pochádzajúcich z odlišných kultúrnych prostredí. Naše čiastkové zistenia túto teóriu zatiaľ nepotvrdzujú. Je možné predpokladať, že táto tolerancia žien sa prejavuje skôr v sklone vybrať si cudzinca za partnera, nie už v trvácnosti tohto vzťahu.

podľa § 356 Trestného zákona dosiahol sedem (šiesti občania SR, jeden občan Rakúska). V tomto roku bol vo viacerých médiách opísaný aj prípad účelového manželstva slovenského občana pôvodom z Arménska, ktorý iného Slováka nahovoril na sobášny podvod s Arménkou za 850 eur. Tá následne požiadala o povolenie na prechodný pobyt za účelom zlúčenia rodiny. V rovnakom roku odhalili aj prípad sobášneho podvodu slovenskej občianky s Macedónčanom za 2000 eur. (Drozd – Ulrichová 2012: 26, 38) Za roky 2011 až 2016 bolo podaných celkovo 60 podnetov a obvinených 84 osôb. Podrobnejšie údaje poskytuje nasledovná tabuľka.

Tabuľka č. 27: Nelegálna migrácia formou prevádzacstva z dôvodu účelového manželstva.⁸¹

rok	počet podnetov	počet podozrivých osôb	počet obvinených osôb	hodnota v eurách
2011	6		7	
2012	11		24	
2013	11	14	12	15794,90
2014	12	18	11	18691,63
2015	10	11	8	9434,89
2016	16	25	22	50817,39

⁸¹ Spracované podľa: Štatistický prehľad legálnej a nelegálnej migrácie v SR. Dostupné na: <https://www.minv.sk/?rocenky>.

4 *EMPIRICKÝ VÝSKUM*

4. 1 *Reflexia zmiešaných manželstiev verejnosťou*⁸²

Ako už bolo povedané, vnímanie zmiešaných manželstiev verejnosťou som skúmala prostredníctvom dotazníkového výskumu v radoch obyvateľstva hornonitrianskeho mesta Prievidza. V nasledovnej časti prinášam jeho najdôležitejšie zistenia.

4. 1. 1 *Preferencia partnera z podobnej alebo blízkej skupiny*

Na úvod som zisťovala, s akými asociáciami sa u respondentov spája samotný predmet môjho výskumu a hlavný pojem „zmiešané

⁸² Text podkapitoly je doplnením a prepracovaním textu, ktorý bol prvýkrát publikovaný v: Letavajová, S.: Zmiešané manželstvo ako sociálna kategória. In: Quaere 2017. Reviewed proceedings of the Interdisciplinary Conference for PhD. students and assistants, Hradec Králové, 30.5.-2.6.2017. Hradec Králové: Magnanimitas, 2017, s. 522-531. Letavajová, S. – Hučková, J. – Čukanová, L.: Group identity and its importance in creating mixed marriages. In: Ad Alta: Journal of interdisciplinary research. Vol. 7, no. 2, 2017, p. 112-117.

manželstvo“. Respondenti sa k tejto téme vyjadrovali voľne a väčšina z nich ho opisovala viacerými spôsobmi a dokumentovala mnohými príkladmi. Najfrekvencovanejšie bolo vysvetlenie manželstva ako spojenie ľudí odlišných na rasovom princípe. Zo 182 respondentov, ktorí otázku zodpovedali, uviedlo túto biologicky podmienenú kategóriu 68 osôb. Ďalšou najčastejšou asociáciou bola etnická (národnostná) (63 respondentov) a náboženská odlišnosť (49 respondentov), rozdielnosť partnerov z hľadiska štátnej príslušnosti (partnerstvo s cudzincom) (37 respondentov) a napokon, odlišnosť definovaná respondentmi ako kultúrna (32 respondentov). Štatisticky nevýznamné, avšak obsahovo zaujímavé, boli spojenia tohto manželstva s homosexuálnymi pármí, alebo naopak, so vzťahom medzi jednotlivcami odlišného pohlavia, či rozdielnosťou z hľadiska socioekonomických charakteristík jednotlivcov. Niekoľko respondentov (4 prípady) definovali zmiešané manželstvo priamo ako *problém*, či ako *všetko, čo sa vymyká tradičnému slovenskému manželstvu*. Súvislosť výpovedí vo vzťahu k veku, pohlaviu alebo vzdelaniu sa v tomto prípade nepreukázala.

Príslušnosť k určitým skupinám ľudí, ktorí zdieľajú rovnaké charakteristiky, vedomie spolupatričnosti a zároveň rozdielnosti od iných skupín, je zrejmá z viacerých výpovedí respondentov, ktoré som v rámci výskumu získala. Typickým príkladom sú formulácie typu: *sme kresťania; sme odlišní*, alebo výpovede obsahujúce privlastňovacie zámená *náš, naše*, napríklad: *sme kresťania; naša rasa; len naše náboženstvo; blízki našej kultúre*.

Viac ako polovica respondentov (56 % zo 220 osôb, ktorí odpovedali na otázku) sa vyjadrila, že ľudia by si mali nachádzať partnera podobného sebe a skupine, ku ktorej patria. Tento názor vyjadrila polovica opýtaných mužov aj žien, častejšie sa k nemu prikláňajú respondenti nad 50 rokov a opýtaní so stredoškolským vzdelaním s maturitou. Nesúhlas s týmto tvrdením vyjadrilo 34% opýtaných. Lokálnu endogamiu, čiže výber partnera z blízkeho okolia, ktorý bol typický pre tradičné spoločenstvá, som skúmala v nasledovnej otázke. Tu som zaznamenala opačný trend, nakoľko súhlas s tvrdením, že

Ľudia by si mali nachádzať partnera hlavne vo svojom blízkom okolí, vyjadrilo 30 % respondentov a nesúhlas až 56 % odpovedí. K tomuto názoru sa častejšie prikláňali ženy a vysokoškolsky vzdelaní ľudia. Je teda zrejmé, že nachádzanie partnera v rámci skupiny je pre respondentov stále podstatné, avšak neviaže sa výlučne k priestorovej blízkosti. Ďalší blok otázok mal za úlohu zistiť, ako hodnotia respondenti manželstvá s partnerom pochádzajúcim zo skupiny, ktorej odlišnosť je definovaná národnosťou, náboženstvom, jazykom, rasou, štátnou príslušnosťou alebo pôvodom z iného kontinentu. Svoje postoje k takémuto manželstvu alebo partnerstvu mali opýtaní možnosť vyjadriť najskôr všeobecne, a to prostredníctvom čísel od 1 do 10. Číslo 1 v rámci predloženej bipolárnej škály označovalo veľmi pozitívne vnímanie a číslo 10 naopak veľmi negatívne vnímanie. Vo všeobecnosti je možné povedať, že najpozitívnejšie boli v tomto ohľade vnímané manželstvá s príslušníkmi inej jazykovej skupiny (čísla 1 alebo 2 označilo 30 % odpovedajúcich, čísla 9 alebo 10 označilo 12 % odpovedajúcich), ďalej občania iných štátov (čísla 1 alebo 2 označilo 25 % odpovedajúcich, čísla 9 alebo 10 označilo 10 % odpovedajúcich) a inej národnosti (čísla 1 alebo 2 označilo 24 % odpovedajúcich, čísla 9 alebo 10 označilo 10 % odpovedajúcich). Veľmi negatívne boli hodnotené predovšetkým manželstvá v rámci iných náboženstiev (čísla 1 alebo 2 označilo 12 %, číslo 9 alebo 10 označilo 30 %) a iných kontinentov (čísla 1 alebo 2 označilo 10 % a číslo 9 alebo 10 označilo 29 %). Vzťah k rasovo zmiešaným manželstvám vníma približne rovnaký počet opýtaných veľmi pozitívne a rovnako aj veľmi negatívne, či neutrálne (označenie čísla 5 na škále).

V rámci všeobecných otázok som tiež zisťovala, či respondenti vnímajú niektoré konkrétne typy zmiešaných manželstiev za špecifické a či majú voči niektorému z nich špeciálny postoj. K tejto otvorenej otázke som získala 144 výpovedí. Z nich 40 sa vyjadrilo, že žiaden typ zmiešaných manželstiev nevníma ako špecifický, 21 respondentov deklarovalo, že zmiešané manželstvá vo všeobecnosti vnímajú negatívne a rovnaký počet respondentov v nich poukázalo na špecifickosť manželstva s muslimom alebo Arabom alebo

príslušníkom inej rasy. V ostatných odpovediach zaznamenávam značnú variabilitu. Ako príklad uvádzam nasledovné výroky respondentov: *Zväzok človeka mimo „civilizovaného sveta“ s partnerom z civilizovaného sveta, keďže vo väčšine prípadov ide o formalitu za účelom získania občianstva v civilizovanej krajine.; Skôr negatívny, myslím si že jednotlivé rasy by sa nemali miešať.; K zmiešaným manželstvám mám pozitívny postoj – pokiaľ sa to bytostne nedotýka mojej rodiny.; Na základe viacerých medializovaných prípadov by som sa trochu obávala manželstva s moslimom.; S Černochmi lebo ich dvorenie vypadá tak, že ovalia ženu po hlave a zatiahnu ju do jaskyne.; Špecifikum? Skôr pomiatnutá myseľ. Osoba, ktorá si medzi svojimi nenájde partnera, má poruchu osobnosti.; Kresťan a moslim, nie, lebo kresťan väčšinou musí konvertovať.; Keď je manželstvo funkčné, partneri sa akceptujú, spolupracujú a budujú svoju budúcnosť, milujú svoje deti vtedy je jedno, či sú zmiešané.; Keď si dvaja rozumejú, nie je čo riešiť.; Pokiaľ to nie je moje manželstvo, nech si každý robí tak ako uzná za vhodné. Ja to moc neuznávam.; Vyhranený postoj? Áno, je tento druh špecifický.; Všetci sú to ľudia a neodsudzujem kvôli náboženstvu, rase alebo národnosti.*

4. 1. 2 Preferencia partnera podľa štátnej príslušnosti a kontinentu

Ďalší blok otázok mal za úlohu zistiť, ako hodnotia respondenti manželstvá s partnerom pochádzajúcim zo skupiny odlišnej v národnosti, náboženstve, jazyku, rase, štátnej príslušnosti a kontinente. V rámci tohto okruhu som skúmala, z ktorých konkrétnych skupín sú alebo zvlášť z ktorých nie sú respondenti ochotní prijať a akceptovať partnerov a prečo.

Partnera výlučne z európskeho kontinentu alebo krajín EÚ by akceptovalo 108 z celkového počtu 163 odpovedajúcich na túto otázku (v rovnakom zastúpení všetky kategórie respondentov podľa veku, pohlavia a vzdelania). Partnera bez ohľadu na to, z akého kontinentu pochádza, by prijalo 13 respondentov. Za najneprijateľnejšieho je

považovaný partner pôvodom z afrického kontinentu (73 % odpovedajúcich) s približne rovnakým zastúpením respondentov v jednotlivých rodových, vekových aj vzdelanostných kategóriách. Ázijský kontinent uviedlo ako neprijateľný 59 % respondentov, 23 % Austráliu a 21 % Ameriku.

Z hľadiska štátnej príslušnosti považujú opýtaní za akceptovateľných najmä občanov Slovenskej a Českej republiky. V ich výpovediach sú tieto dve kategórie zastúpené približne rovnako, a to u žien aj mužov všetkých vekových aj vzdelanostných kategórií. Ďalším okruhom akceptovateľných partnerov sú osoby, ktorých pôvod respondenti súhrnne označovali ako *európske krajiny* alebo *blízke krajiny*. Ďalšími najfrekvencovanejšími výpoveďami boli tie, kde respondenti vymenovali nasledovné štáty: Nemecko, Poľsko, Anglicko a Rakúsko. Vo svojich zdôvodneniach sa pritom opierali najmä o priestorovú a kultúrnu blízkosť týchto štátov (*Lebo je to blízko, aby som bola v spojení s rodinou.; Mentalita podobná nám.; Čech, pretože sú zo všetkých „cudzincov“ najbližší.; Zo štátov Európy, pretože zdieľame približne podobnú kultúru a hodnoty.*) V súvislosti s partnermi podľa štátnej príslušnosti, ktorých respondenti nie sú ochotní akceptovať alebo prijať, sa vo výpovediach objavilo niekoľko kategórií. Muži aj ženy sa v tejto otázke najčastejšie vyjadrovali súhrnne o islámskych štátoch, isláme, arabských štátoch a Araboch (zo 142 respondentov, ktorí odpovedali na túto otázku, ich spomenulo 61 z nich). Ženy okrem toho považovali za neakceptovateľných partnerov pochádzajúcich z nasledovných krajín: Irak, Irán, Sýria, Tunis a India a tiež z partnerov označovaných ako *z Afriky*. Muži sa častejšie zmieňovali o partnerkách z Afriky a Maďarska. Ich odmietanie vysvetľujú tým, že by nedokázali opustiť svoje tradície a kultúru a zvyky týchto štátov sú im cudzie. Negatívne vyjadrenia k muslimským alebo arabským krajinám odôvodňujú cudzím vierovyznaním a tiež deklarovaným zlým vzťahom islámu k ženám (*Sú to utečenci a chcú nás iba zabiť a znásilňovať.; Svoje manželky berú ako majetok a pokiaľ nespraví čo chce, jednoducho ju týra.; By mi nanúcala ich kultúru.*)

4. 1. 3 Preferencia partnera podľa etnicity, religiozity, jazyka a rasy

Etnický (národnostný) aspekt pri výbere manželského partnera zohľadňovali nasledovné otázky. Takmer každý tretí respondent, rovnako muž ako aj žena, najčastejšie preferovali partnera slovenskej národnosti. Partnera slovenskej národnosti uprednostňovali najmä respondenti so stredoškolským alebo základným vzdelaním. Spomedzi vysokoškolsky vzdelaných sa týmto spôsobom vyjadrilo len šesť osôb. Ďalšou akceptovanou etnickou skupinou sú Česi a partneri, ktorých respondenti označili súhrnne ako *Európania*, *Európa* či *EÚ*. Za prijateľných z hľadiska etnickej skupinovej identity označovali respondenti tiež partnerov slovanského pôvodu. Respondenti sa častejšie zmiňovali tiež o Angličanoch, Američanoch alebo Nemcoch. Tendencia nachádzať si partnera rovnakej etnicity alebo partnera kultúrne blízkeho je vyjadrená v nasledovných výrokocho respondentov: *Slovák, neviem si predstaviť, že by som vychovávala deti inak, ako som bola vychovávaná ja.;* *Slovenskej a českej – jazykovo bližšie, kultúrne aj nábožensky.;* *Slovanskej národnosti, myslím, že máme rovnakú kultúru.* Naopak, najvyššiu mieru sociálnej dištancie zaznamenávam v spojitosti s rómskou etnickou skupinou. Partnera z tejto skupiny by odmietlo viac ako 30% respondentov. Voči Rómke ako partnerke sa ohradzovali muži v približne rovnakom zastúpení podľa veku aj vzdelania. Ženy, ktoré odmietli takéhoto partnera, patrili ku všetkým vzdelanostným kategóriám, častejšie však k vekovým skupinám do 30 a do 50 rokov. Odmietanie rómskych partnerov zdôrazňujú napríklad nasledovné výpovede respondentov: *Všetko okrem rómskej. Róm – príživníctvo, neprispôsobivosť, kočovný život, určite nie, neznášam.;* *Rómka – fyzicky ma nepriťahujú, lebo sú takí, akí sú.;* *Problémovo sociálna skupina, iné zmýšľanie, nespoľahlivosť, klamstvo.;* *Inej kultúry – lebo to nevedie k ničomu dobrému.* Ďalšími najčastejšie odmietanými osobami v rámci etnickej kategórie sú partneri, označovaní ako: *moslimovia*, *Arabi* a *Afrika*, ku ktorým sa vyjadrovali respondenti všetkých skupín, výraznejšie z radov stredoškolskej

mládeže. Okrem nich sú vo výpovediach frekventovanejšie odkazy na Iráncov, Afgancov, Turkov, Číňanov a Černochovo.

Jedným z najvýraznejších prvkov, ktorý determinuje manželské preferencie, je religiozita partnera. Pokiaľ ide o náboženskú odlišnosť partnera, viac ako 58 % odpovedajúcich žien aj mužov by akceptovala len partnera kresťanskej viery, ktorých vo svojich odpovediach označovali najčastejšie ako *kresťanov*, *katolíkov*, *evanjelikov* a *pravoslávnych*. Z nich 10 % mužov a 18 % žien by volilo výlučne katolíkov. Manžela akéhokoľvek náboženstva by prijalo len 12 respondentov. Takmer polovica respondentov kresťanského vierovyznania by uprednostnila partnera *rovnakej viery*. Partnera kresťanskej viery preferuje aj väčšina respondentov (70 %), ktorí uviedli, že sú bez náboženského vyznania. Závislosť medzi zvyšujúcim sa vekom respondentov a ich preferenciou kresťanského partnera, ktorú som predpokladala, sa nepotvrdila. Kresťanského partnera by preferovala približne polovica respondentov v rámci všetkých troch vekových skupín. Mierne vyššie zastúpenie má v tomto ohľade skupina študentov dvoch skúmaných prievidzských stredných škôl. Z 27 študentov týchto škôl (20 z nich deklarovalo, že sú kresťanského náboženstva) 15 uviedlo, že by akceptovali kresťana alebo konkrétne partnera niektorého z kresťanských náboženstiev. Partnera akéhokoľvek vierovyznania by prijalo päť študentov. V rámci týchto výpovedí zaznamenávam aj výroky (síce ojedinelé, v kontexte s inými výpovedami veľmi podstatné), ktoré jednoznačne označili náboženskú príslušnosť partnerov, s ktorými by manželstvo neboli ochotní uzavrieť. (*Všetky, okrem moslimov, baptistov a jehovistov.*) Pozitívny postoj k partnerovi rovnakého náboženstva vyjadrovali respondenti nasledovne: *Kresťanku, pretože ja som kresťan.*; *Katolíka, podľa mňa by náboženstvo malo byť zhodné.*; *Kresťan, katolíka.*; *Myslím si, že máme najlepšie náboženstvo a to jediné by malo byť vo svete, sme neškodní.*; *Kresťan, lebo by sme vyznávali rovnaké hodnoty, čo je pre funkčné manželstvo dôležité.*; *Som katolíčka a do inej viery by som nevstúpila.* Pri otázke „Partnera ktorého náboženstva by ste neprijali?“ sa približne 2/3 odpovedajúcich vyjadrilo, že by odmietlo partnera, patriaceho do skupiny s inou

ako kresťanskou vierou alebo vierou, označovanou ako *naša, svoja, rovnaká*. Polovica z nich (77 výpovedí) okrem toho špecifikovala svoju odpoveď na príslušníkov muslimského náboženstva. Druhou najčastejšie spomínanou náboženskou skupinou, ktorú by respondenti neprijali, boli židia (5 výpovedí). Odmietanie partnera islámskeho náboženstva respondenti reflektujú napríklad v nasledovných výrokoch: *Islam, kvôli praktikám.; Doslova moc výbušný.; Nerozumím ich viere, nezlučiteľné s kresťanstvom.; Nevážia si ženy.; Nerovnoprávnosť.; Riziko je priveľké.*

Pomerne vysokú mieru tolerantnosti prejavili respondenti k jazykovej inakosti potencionálneho partnera. 30 % respondentov by preferovalo partnera s českým jazykom. Približne 15 % odpovedajúcich je ochotných akceptovať partnera hovoriaceho nemeckým alebo anglickým jazykom. Necelých 8 % respondentov sa priklonilo aj k rusky alebo poľsky hovoriacim partnerom. Partnera z akejkoľvek jazykovej skupiny by akceptovalo 10 % respondentov. Na opačnej strane stoja respondenti, ktorí by prijali výlučne partnera hovoriaceho slovensky (16% odpovedí). Tento názor je možné sledovať najmä u opýtaných so základným alebo stredoškolským vzdelaním, takmer vôbec u vysokoškolsky vzdelaných. Zaujímavé zistenia prinášajú odpovede na otvorenú otázku: „Partnera s akým rodným jazykom by ste neprijali?“ Tu je opäť možné vnímať, že respondenti spájajú otázku jazykovej odlišnosti s etnickým alebo náboženským pôvodom partnera. Odmietavým spôsobom sa vyjadrovali predovšetkým k partnerovi s arabským a maďarským jazykom. Arabčinu by netolerovali častejšie opýtaní zo staršej generácie, so základným alebo stredoškolským vzdelaním. Ďalšie vyjadrenia boli smerované k partnerom s rómskym a čínskym jazykom, menej často tureckým jazykom alebo jazykom *islamských štátov*. Približne 10 % respondentov sa vyjadrilo proti všetkým partnerom, *s ktorými by sa nedorozumeli*. Asi 5 % respondentov by bolo naopak, tolerantných k všetkým jazykovým skupinám. Zistenia poukazujú tiež na fakt, že respondenti do 30 rokov sú ochotnejší prijať partnera bez ohľadu na to, do akej jazykovej skupiny patrí, vo väčšej miere by tiež prijali anglicky hovoriaceho partnera. Respondenti nad 50 rokov, ktorí odpovedali

na túto otázku, sa prikláňajú (59 %) k partnerom hovoriacim po slovensky alebo po česky. Vysokoškolsky vzdelaní uprednostňujú slovenčinu a češtinu len minimálne (14 %) a k jazykovej rôznorodosti partnera sú otvorení. Vo všeobecnosti možno tvrdiť, že respondenti nevnímajú jazykovú odlišnosť partnera ako veľmi výraznú prekážku manželstva. Preferujú najmä partnera, ktorého jazyk ovládajú alebo je blízky slovenskému jazyku, prípadne jazyk, ktorý by sa chceli naučiť. Viacerí respondenti sa odvolávajú na možnosť jazykového obohatenia alebo zdokonalenia. Jazykovú rôznorodosť partnerov chápu ako benefit pre seba aj potomkov zo zmiešaného manželstva. *Anglický a nemecký jazyk – je to pre mňa prospešné, napríklad pre deti, ktoré sa od malička môžu učiť dva jazyky.; Jazyk nie je dôležitý, dá sa naučiť, ak sa majú radi a inak si rozumejú.; Český jazyk – podobný Slovákom, ovládam jazyk, blízky jazyk a minimálny rozdiel.; V každom inom cudzom jazyku, ktorý neovládáte perfektne sa vyskytujú potom problémy, v presnom pomenovaní problémov alebo hlbšom vyjadrení pocitov a myšlienok.; Islam kvôli ich tradíciám.; Nemecký, rómsky, rusínsky – nechcem aby sa naše menšiny vyparili.*

4. 1. 4 Osobné skúsenosti so zmiešaným manželstvom

Predpokladám, že hodnotenie a akceptácia, či naopak, odmietanie zmiešaného manželstva, je do veľkej miery závislé od osobných zážitkov a vlastných skúseností. Priamu osobnú skúsenosť s partnerstvom alebo manželstvom v zmiešanom vzťahu v rámci môjho výskumu potvrdilo len 23 osôb, z toho 14 žien a 9 mužov. Podľa výpovedí respondentov išlo o vzťahy s partnermi rôznych etnických, jazykových, náboženských alebo rasových skupín, pričom časť z nich zanikla alebo doteraz trvá. Stupeň prijatia týchto partnerov zo strany svojich rodičov mali respondenti možnosť vyjadriť prostredníctvom bipolárnej škály. Keďže ide o pomerne malú vzorku respondentov, jediným čiastočne výpovedným prvkom v rámci odpovedí na túto otázku je fakt, že bezvýhradné prijatie alebo akceptáciu zo strany rodičov

(čísla 1 alebo 2 na stupnici) označilo jedenásť respondentov a úplné odmietnutie (čísla 9 a 10) označil len jeden respondent. Výpovede respondentov s osobnou skúsenosťou so zmiešaným vzťahom sa v rámci jednotlivých okruhov dotazníka nijakým spôsobom nelíšia od respondentov, ktorí osobnú skúsenosť neuviedli. Ako je však z formulácií odpovedí zrejmé, respondenti majú viacero skúseností so zmiešanými vzťahmi u svojich detí.

Ďalším z okruhov, ktorý ma v rámci výskumu zaujímal, sú respondentmi deklarované výhody a nevýhody zmiešaného manželstva. V tomto bode zaznamenávam veľkú variabilitu odpovedí, avšak z hľadiska ich významu je možné tvrdiť, že najfrekvencovanejšími kategóriami, ktoré opisujú pozitíva tohto typu manželstva, sú nasledovné:

1. obohatenie – kultúrou, zvykmi, tradíciami, znalosťami (uviedlo 43 respondentov z celkových 177, ktorí odpovedali na otázku)
2. možnosť naučiť sa alebo zdokonaľiť v druhom jazyku, dvojjazyčnosť pri výchove detí (23 respondentov)
3. možnosť zdokonaľiť alebo otestovať svoje psychické vlastnosti – otvorenosť, tolerantnosť, rozhľad, respondenti ich formulujú aj ako „*open mind*“ (19 respondentov)

Tvrdenie, že zmiešané manželstvo nemá žiadnu výhodu, nachádzam v 22 odpovediach. Ďalšími častejšie deklarovanými výhodami sú cestovanie a fakt, že partneri sa nenudia. Rovnaké alebo podobné kategórie nachádzam aj vo výpovediach opisujúcich nevýhody zmiešaného manželstva. 162 respondentov, ktorí odpovedali na otázku, sa pri deskripcii negatív najčastejšie zhodujú v nasledovných bodoch:

1. rozdiely v kultúre všeobecne (31 odpovedí)
2. rozdiely v náboženstve (15 odpovedí)
3. jazyková bariéra (11 odpovedí)
4. nedorozumenia, konflikty (10 odpovedí)
5. nutnosť prispôbiť sa inej kultúre (10 odpovedí)

Respondenti sa častejšie vyjadrovali aj o probléme vzdialenosti a odlúčenia partnerov, rasových rozdieloch, inej mentalite, nepriaznivom postoji okolia a výhradám rodiny partnera, odlišnej výchove detí a komplikáciách na úradoch, problémoch pri sobášoch, rozvoch a tiež o únosoch detí.

4. 1. 5 Odporúčania vo vzťahu k manželským preferenciám svojich potomkov

Poslednou skúmanou témou bol postoj k partnerovi z odlišnej alebo rovnakej skupiny, tentokrát však voči partnerovi svojich detí. Zaujímalo ma, z akých skupín by respondenti u svojich potomkov preferovali partnera alebo naopak, z akých by ho neprijali. Podstatné pre mňa bolo tiež to, či respondenti vnímajú rodové rozdiely a rozlišujú medzi vhodným partnerom u syna a zvlášť u dcéry. Z hľadiska sledovanej témy je zaujímavé sledovať aj samotné formulácie výrokov respondentov, v ktorých je viditeľné nielen jasné pomenovanie akceptovateľných a neakceptovateľných partnerov u svojich detí, ale i občasné znaky aktivity/pasivity či konkrétneho konania v prípade, že si ich deti reálne vybrali alebo by si mohli vybrať partnera z odlišnej skupiny. Najčastejšími boli v tomto zmysle odpovede respondentov, ktoré:

1. Len vymenovávali skupiny alebo partnerov, ktoré by pre svoje deti považovali za prijateľných alebo neprijateľných.
2. Deklarovali, že výber a hodnotenie partnera detí im neprislúcha, ponechávajú ho na samotných potomkov a musia ho len akceptovať, aj v prípade, že by s ním nesúhlasili. *Moje prijatie by nehralo úlohu. Akceptujem všetky synove rozhodnutia.*
3. Striktné vyjadrovali nesúhlas s určitými skupinami alebo presne (až imperatívne) vymedzovali okruh, do ktorého by mal potencionálny partner ich detí patriť. *Róma by som neprijala.; Nebol by mi po chuti nijaký Aziat, moslim.; Musí to byť kresťan.;*

S tým by som nikdy nesúhlasil.; *Musí byť biely – ten prejde, iný nie.*

Zriedkavejšie boli odpovede, ktoré:

1. Naznačovali konania, ktorým by respondenti svoje dieťaťa pri výbere partnera usmernili. *Snažila sa ju presvedčiť, nech zváži.; Vyhovárala by som mu to.*
2. Naznačovali sankčné postupy voči dieťaťu, ktoré by sa nerozhodlo v súlade s predstavami rodičov. *Neprijal, vyhodil by som z domu a vydedil.*

Približne 1/3 respondentov by pre svoju dcéru prijala partnera slovenského občianstva. Takmer rovnaký počet výpovedí sa viaže aj na občanov Českej republiky. Výlučne Slovák alebo Čech by ako partnera pre svoju dcéru akceptovalo 20 % odpovedajúcich respondentov. Ďalšími krajinami pôvodu, ktoré respondenti hodnotili pozitívne, bolo najmä Anglicko (18 % respondentov), Nemecko, Rakúsko, Francúzsko, Poľsko a krajiny, ktoré respondenti súhrnne označovali ako *krajiny EÚ* (7 % respondentov). V prípade štátnej príslušnosti, ktorú by respondenti u svojej dcéry neboli ochotní akceptovať, sa najčastejšie vyjadrovali o Rómoch (20 % odpovedí), Turkoch (17 %), muslimoch, Afričanoch, Alžírčanoch a občanoch arabských štátov (15 %). Medzi neželanými krajinami pôvodu partnerov pre dcéry sa objavovali tiež zmienky o Číne, Vietname, Egypte alebo súhrnne ázijských štátoch.

Rovnako ako u dcéry, aj v prípade syna by opýtaní najradšej videli partnerku slovenského (1/3 odpovedí) a českého štátneho občianstva (1/3 odpovedí). Výlučne partnerky z týchto dvoch štátov by akceptovalo takmer 20 % respondentov. Ďalšími najčastejšie spomínanými krajinami pôvodu potencionálnej partnerky pre svojho syna sú: Rakúsko (15 %), Nemecko, Poľsko, Anglicko, Francúzsko, Taliansko, Švajčiarsko a Rusko (9 %). Partnerku z akejkoľvek krajiny by u svojho syna akceptovalo 15 respondentov. Naopak, najväčšie výhrady mali respondenti voči partnerkám rómskeho pôvodu.

Až 18 % odpovedí označovalo Rómkmu za neprijateľnú. Okrem toho sa negatívne vyjadrovali najmä voči partnerkám z Turecka, Alžírsku, Maďarska, Číny, Vietnamu, *afrických, moslimských a arabských štátov*.

Pri svojich vlastných dcérach by takmer polovica odpovedajúcich najradšej videla výlučne kresťanov. Menšia časť respondentov (12 osôb) by akceptovala všetky náboženstvá, ostatní sa zmieňovali najmä o náboženstvách *blízkyh kresťanstvu*, prípadne náboženstvách, akými sú budhizmus, židovské náboženstvo, hinduizmus, prípadne by uprednostnili partnera bez vierovyznania. Za neprijateľného partnera svojej dcéry označili respondenti predovšetkým osoby, ktorých náboženstvom je islám. K tomuto náboženstvu sa vyjadrilo 64 % respondentov zo 154 osôb, ktoré na otázku odpovedali. Približne 20 respondentov označilo ako ďalšie neprijateľné náboženstvá: hinduizmus, budhizmus a židovstvo. Partnera podobných charakteristík by respondenti akceptovali alebo odmietali aj vo vzťahu k vlastnému synovi. Približne polovica by z nich si za partnerku svojho syna želala kresťanku a 57 % respondentov sa vyjadrila proti partnerke muslimského vierovyznania. V prípade syna sa častejšie objavovali tiež odpovede, v ktorých by respondenti neakceptovali manželku hinduistku, budhistku alebo židovku. Partnerku každej viery by akceptovalo deväť respondentov.

Z hľadiska národnosti označili respondenti za prijateľných partnerov pre svoje dcéry predovšetkým Slovákov. K slovenskej národnosti sa vyjadrilo viac ako polovica respondentov. Druhou najčastejšie uvádzanou národnosťou partnerov je nemecká národnosť (26 odpovedí), po ktorej nasledujú partneri českej (17 odpovedí) a poľskej (6 odpovedí) národnosti. Najmenej akceptovaným by bol partner rómskej národnosti, ktorých uviedla 1/3 respondentov z celkového počtu odpovedí 116. Opýtaní najčastejšie označovali tiež muslimov a Arabov, ktorých respondenti vo svojich odpovediach uviedli 36-krát. Slovenku ako najprijateľnejšiu partnerku pre svojho syna by si želal približne každý tretí respondent. Ďalšou želanou národnosťou bola česká národnosť, ku ktorej sa vyjadrila 1/6 respondentov. Po nich nasleduje nemecká, ruská a poľská národnosť. Naopak, za neprijateľné partnerky pre

svojich synov považujú respondenti najmä Rómky (25 % odpovedí), muslimky a Arabky.

Zo 153 respondentov, ktorí sa k tejto otázke vyjadrili, by až 80 % tolerovalo u svojej dcéry len partnera bielej rasy. Akceptáciu partnera černošskej alebo aziatskej rasy potvrdilo 29 respondentov. Ďalšia otázka, položená v opačnom garde, mala za úlohu zistiť, partnera ktorej rasy by u svojej dcéry respondenti neprijali. Odmietavý postoj k ženíchom černošskej rasy vyjadrilo 46 % odpovedajúcich a k ženíchom ázijskej rasy sa v tomto zmysle vyjadrilo 38 % respondentov. Výhrady voči príslušníkom oboch týchto rás boli spomenuté celkovo 11-krát. V prípade svojho syna by partnerku akejkoľvek rasy prijal 19 % respondentov. Naopak, len belošku by tolerovalo 69 % respondentov. Väčšiu zaujatosť pritom respondenti prejavili vo vzťahu k černošskej partnerke ako partnerke aziatskeho pôvodu. Výlučne černošky by netolerovalo 39 % respondentov.

Vnímanie rozdielu medzi manželstvom uzatváraným v rámci vlastnej skupiny a manželstvom s partnerom z odlišnej skupiny bezprostredne súvisí so skupinovou spolupatričnosťou a identitou. Je merítkom priepustnosti hraníc skupiny a schopnosti komunikovať alebo sa uzatvárať pred inými skupinami. Endo-exogamné pravidlá fungujú ako skupinové normy, ktorými spoločenstvo vyjadruje svoj vzťah ku konkrétnym skupinám a ktorých pretrvávanie zabezpečuje prostredníctvom sociálneho tlaku na jednotlivca. Existenciu podobných postojov alebo vzorov správania súvisiacimi s manželskými preferenciami naznačujú aj zistenia z empirického výskumu. Je z nich zrejmé, že respondenti uprednostňujú partnerov z rovnakých, podobných alebo blízkych skupín. Vo svojich odpovediach sa pritom najčastejšie identifikujú a vymedzujú ako *Slováci, kresťania, slovenskej národnosti, belosi, hovoriaci slovensky, Európania a Slovania*. Vlastné skupiny, ako aj ich hodnoty označujú respondenti v niektorých výpovediach ako *lepšie* alebo *normálne*. *Sme najlepši.; Myslím si, že máme najlepšie náboženstvo a to jediné by malo byť vo svete.; Sa vymyká tradičnému slovenskému manželstvu.* Voľbu partnerov v rámci týchto okruhov vnímajú následne ako

optimálnu a odporúčanú. Za akceptovateľných a prijateľných sú považovaní partneri z blízkyh a podobných skupín. „Blízkosť“ je v ich výrokoch chápaná ako priestorová kategória – susedné a blízke štáty (Česko, európske krajiny) ale i kultúrna zhoda alebo podobnosť (česká, kresťanská európska kultúra, slovanská). Analogicky, so skupinami „vzdialenými“ nie sú respondenti ochotní prekračovať hranice zmiešaným manželstvom. Vymenovávajú partnerov patriacich najmä do nábožensky, etnicky a rasovo odlišných skupín. Pomerne striktne sa vymedzujú voči muslimom, Rómom, Arabom, černochoom a Afričanom. Jazykovú odlišnosť partnera chápu respondenti ako najmenej problematickú. Jazykovú inakosť partnera vnímajú ako určité obohatenie pre seba s svojich potomkov. Z výpovedí respondentov je zrejmá silná stereotypizácia a kategorizácia samých seba, ako aj druhých osôb do skupín. Zaznamenávame v nich tendenciu etnizovať problematiku zmiešaných manželstiev, čiže klásť dôraz na etnický pôvod potencionálneho partnera, ale i jeho náboženskú príslušnosť. Obsahová analýza výpovedí poukazuje na to, že v myslení opýtaných sa jednotlivé kategórie odlišnosti (etnicita, religiozita, štátna alebo jazyková príslušnosť, rasa) vzájomne prelínajú a tiež to, že respondenti si v rámci nich vytvárajú vlastné podkategórie želaných a neželaných manželských partnerov. Príkladom toho je kategória *moslim* a od toho odvodené ďalšie podkategórie *moslimský*, *moslimské štáty*, *moslimské jazyky*, *moslimské náboženstvo*, ktoré rezonujú v otázkach všetkých typov. Pomerne výraznou binárnou opozíciou, ktorá je pri voľbe partnera vnímaná v zmysle „my – oni“, sa stáva protiklad:

„my“	„oni“
Slováci/kresťania/Európa/biely	muslimovia/Afrika/čierny/Rómovia

Jednoznačná podmienenosť výpovedí sociálnymi charakteristikami respondentov (pohlavie, vek, vzdelanie) sa nepotvrdila. Určité špecifiká sa preukázali len v čiastkových zisteniach. Napríklad v zistení, že vysokoškolsky vzdelaní respondenti sú ústretovejší voči partnerovi iného jazyka, partnerovi z priestorovo vzdialenejšej krajiny; najstaršia

generácia sa orientuje najmä na partnera hovoriaceho slovensky a česky, etnicky a nábožensky podobného partnera, najmladšia veková skupina je prístupná jazykovej rôznorodosti partnera, vo väčšej miere sa orientuje na kresťanského partnera; partnera kresťanského náboženstva uprednostňujú kresťania aj ľudia bez vierovyznania. Na základe výpovedí je tiež možné konštatovať, že priame a osobné skúsenosti respondentov so zmiešanými vzťahmi alebo manželstvami sú zriedkavé. Vo svojich hodnoteniach zmiešaných manželstiev sa o vlastné skúsenosti opierajú len v minimálnej miere, viac sa spoliehajú na sprostredkované a mediálne obrazy fenoménu zmiešaných manželstiev. Rola rodičovskej autority sa pri voľbe partnera v súčasnosti oslabuje. Vo vzťahu k deťom respondenti formulujú a presne určujú akceptovateľných alebo neprijateľných partnerov. Najčastejšie nimi kopírujú postoje ako v prípade vlastného partnera. Deje sa tak odporúčaním, len ojedinele aktívnym usmernením alebo príkazom.

4. 2 Príklad slovensko-alžírskych, slovensko-egyptských a slovensko-tuniských manželstiev

V nasledujúcej kapitole sa pokúsim podať obraz o slovensko-egyptských, slovensko-tuniských a slovensko-alžírskych manželstvách, konkrétne o rodinnom a partnerskom živote respondentov, ktorí žijú alebo žili v takomto manželstve a stali sa súčasťou môjho výskumu. Zameriam sa predovšetkým na okolnosti zoznámenia partnerov, spôsob uzavretia manželstva, na otázky adaptácie a akulturácie partnerov v novej krajine, na problematiku identity v zmiešanom manželstve až po koncept domova a plány do budúcnosti či otázku reflexie zmiešaných manželstiev blízkyimi respondentov. Som si tiež vedomá, že rodinné a partnerské prostredie je nanajvýš súkromné a intímne, a preto ešte raz ďakujem respondentom za to, že boli ochotní sa o ňom rozprávať. Vďaka tomu je možné tieto sociokultúrne javy sledovať z emickej

perspektívy, čiže pohľadom zvnútra, prostredníctvom autentických vyjadrení samotných aktérov zmiešaných manželstiev.

4. 2. 1 Okolnosti zoznámenia a spôsob uzavretia manželstva

Výber manželského partnera je determinovaný časom, priestorom, príležitosťami a **okolnosťami jeho stretnutia**. Veľmi dôležitou sa javí predovšetkým pravdepodobnosť stretnutia potencionálneho partnera – cudzinca, ako aj možnosť následného vzájomného kontaktu. Z výpovedí respondentov vyplýva, že najčastejšími spôsobmi a prostrediami, kde došlo k prvému stretnutiu s týmto partnerom, patria nasledovné:

1. zoznámenie počas dovolenkového pobytu ženy v krajine pôvodu manžela (13 prípadov)
2. zoznámenie na internete (4 prípady)
3. zoznámenie počas študijného alebo pracovného pobytu oboch partnerov mimo svojich krajín (4 prípady)
4. zoznámenie na Slovensku (1 prípad)

Toto zistenie poukazuje na fakt, že jedným z výrazných fenoménov, ktorý možnosť stretnutia partnera – cudzinca podmieňuje, je rozvoj cestovného ruchu. Ako ženy – respondentky uvádzajú, so svojimi partnermi sa zoznámili najmä počas dovolenkových pobytov. Ich budúci partneri v turistických centrách pracovali, prípadne boli sami v tejto oblasti na dovolenke. *Chodila som do Tuniska, stále do toho istého hotela. Zoznámila som sa s personálom a chodila som tam na dovolenku.; Robil cooking show vonku alebo v jedálni. Tak sme sa zoznámili.* Partnerka po zoznámení obvyčajne vycestovala na dovolenku a zároveň za priateľom ešte niekoľkokrát a pár po určitom čase v tejto krajine uzavrel aj manželstvo.

Zoznámenie s partnerom prostredníctvom virtuálnych médií (čety a zoznamovacie servery na internete) iniciovala podľa výpovedí

žien najmä ich snaha zdokonaľiť sa v anglickom jazyku ale i záujem o arabský jazyk a kultúru. *Keď som chcela ísť do Anglicka, cvičila som si cez skype angličtinu s rôznymi ľuďmi a on bol medzi nimi. Tak sme sa zoznámili. Stretli sme sa vo Viedni.; Zoznámili sme sa cez internet. Ja som bol v Alžírsku a ona potom prišla za mnou. Potom sme sa stretli. Písali sme si takto dva roky.* Vstup na sobášne trhy v iných tretích krajinách umožnil respondentom predovšetkým ich dlhodobý pracovný alebo študijný pobyt v zahraničí. V prípade mojich respondentov išlo o zoznámenie sa s partnerom v Číne, Veľkej Británii, USA a na Kanárskych ostrovoch. *Stretli sme sa v Číne v Pekingu. Ja som tam študovala čínštinu a pri tom som robila part time v Microsofte a on tam už robil. Bol môj tútor. Asi po roku sme sa dali dokopy ako sme dennodenne vedľa seba sedeli.* Zoznámenie sa s partnerom priamo na Slovensku som zaznamenala len v jednom prípade. Tento fakt zrejme napovedá o väčších možnostiach a pravdepodobnosti stretnutia partnera – cudzinca na zahraničných sobášnych trhoch ako na našom území, kde je počet cudzincov stále pomerne nízky. Vzhľadom na malú vzorku respondentov však nie je možné tieto zistenia generalizovať.

Výber konkrétnej danej osoby za partnera a neskôr manžela alebo manželku zdôvodňovali respondenti racionálnymi ale i iracionálnymi pohnútkami. Vo svojich výpovediach sa odvolávali na emocionálne väzby, zamilovanosť, vlastné estetické kritériá ale najmä kladné povahové črty partnera. *Mne sa páčil hneď od začiatku, vždy sa mi páčili snedé typy.; Mne sa on na začiatku vôbec nepáčil, ale asi nastala nejaká reakcia, ja to dodnes nechápem.; Skôr tým, aký je, on bol vždy dobrák a gentleman.; Nebol hneď zaľúbený, ale že som dobrák, že vidím v ľuďoch len dobré a som pozitívna.; Vždy som si hľadala charaktery, nebola to láska na prvý pohľad.; To je vec srdca, nie sú kritériá na lásku, zamilujete sa.* Vo svojich komentároch opýtaní často porovnávajú svojich partnerov a ich vlastnosti s povahovými črtami ostatných mužov alebo žien vo svojej krajine. *Mala som pocit, že má také staromódne hodnoty oproti našim chlapom. Dnes majú chlapi problém prevziať zodpovednosť, mať deti. Žijú len v partnerských vzťahoch, neberú si tie*

ženy a pri prvej príležitosti vyplávajú zo vzťahu. Mne sa páčilo, že on v tom mal jasno, vybral som si ťa a berieme sa.; Hovorí, že on nič nevyhral na Slovensku, len manželku. On by vraj nemohol mať Alžírčanku. Tie sú vychytralé a náročné a materialistické. Kde by zobral takúto nenáročnú a kludnú ženu? Aj napriek priestorovej, etnickej alebo náboženskej odlišnosti skupín, do ktorých partneri patria, je z ich výpovedí zjavné, že svojho partnera si vyberali aj na základe podobnosti a zhody. Podobnosťou mám na mysli zdieľanie rovnakých názorov na rodinu, úlohy muža a ženy a výchovu detí. Niektoré z opýtaných sa vyjadrujú ako o návrate k pôvodným tradíciám. Jedna z respondentiek si manžela z muslimskej krajiny hľadala prostredníctvom internetových zoznamovacích čtov vedome a cielene. Konvertovala na islám a snažila si nájsť partnera s rovnakým náboženstvom. Jej podmienkou bolo, aby ostali žiť na Slovensku alebo v Európe.

V kontexte opisu podmienok, ktoré determinujú možnosť respondentov stretnúť potencionálneho partnera, si dovoľm načrtnúť aj niekoľko postrehov, ku ktorým som dospela pri pozorovaní a neformálnych rozhovoroch, ktoré som viedla s mužmi pracujúcimi v egyptských turistických zariadeniach, ale i ženami, ktoré v týchto rezortoch dovolenkovali. Okrem partnerstiev založených na strane európskej partnerky a egyptského partnera z výsostne citových dôvodov som zaznamenala aj viacero opačných prípadov. Niektorí z domácich mužov chápali partnerstvo a neskôr uzavretie manželstva s Európankami ako možnosť ekonomicky sa obohatiť, krátkodobo vycestovať alebo trvalo emigrovať do zahraničia. Niektorí sa o tejto skutočnosti otvorene vyjadrovali, u iných bola táto tendencia zjavná z ich správania. Z ich rozprávání je dokonca zrejmá aj bližšia kategorizácia želaných partneriek, pričom oceňovaná je najmä ich sociálna situácia a pôvod z určitej krajiny. Niektorí tamojší muži by si želali predovšetkým partnerky zo západnej Európy (Nemecka, Holandska, Rakúska, Francúzska, Veľkej Británie alebo škandinávskych krajín) a až potom partnerky zo strednej alebo východnej Európy (Česky, Polky, Slovenky, Rusky alebo Ukrajinky). Viacerí z nich sa osobitne vyjadrovali najmä k Ruskám a Ukrajinkám, o ktorých uvažovali ako

o dobrých a vhodných manželkách, nakoľko ich vnímali ako najviac rodinne založené. Na druhej strane aj niektoré ženy, najmä staršie ženy zo západoeurópskych štátov, využívajú svoj pobyt v letoviskách a nadviazanie vzťahu s domácim mužom ako únik pred samotou alebo rodinnými a partnerskými problémami. Viacerí z respondentov, s ktorými som viedla hĺbkové rozhovory na Slovensku, pociťovali túto situáciu ako nelichotivú a snažili sa od nej dištancovať. Život v turistických letoviskách, nadväzovanie kontaktov týmto spôsobom a všeobecne správanie mužov aj žien, ktorí sa v turizme pohybovali, chápali ako špecifické a vymykajúce sa bežným pravidlám prostredia, v ktorom vyrastali. *Žijú tam starší Erópanky s Egyptanmi. Na začiatku to bolo ako obchod. Ok, ja ti dám lásku, čo ti chýba a ja ti dám zase peniaze. Bola to záležitosť chudobných mužov. Niečo za niečo. Vieme, že v Hurghade sa to deje, ale nemáme to radi. Nenávidíme tých mužov. Aj podľa Koránu, ok, ak si zoberieš ženu pre peniaze, ale neopustiš ju a nezlomíš jej srdce. Napríklad jedna staršia Nemka bola v Hurghade, stala sa šialenou. Egyptský muž ju pripravil o všetky peniaze, všetko jej zobral a teraz žije na ulici v Hurghade. A ďalšia Finka mala egyptského priateľa. Povedali sme jej, že on je taký a taký a oberie ju o peniaze. Povedali sme jej, nech ho otestuje, nech mu povie, že nemá peniaze. Ale odmietla. Asi chcela taký život.*

Respondenti, ktorí sa zoznámili počas dovolenkového pobytu partnerky v krajine pôvodu partnera, uzavreli v tejto krajine aj svoje manželstvá. Tieto manželstvá uzavreli civilným spôsobom, a to na príslušnom ministerstve alebo na miestnych úradoch. Obrady boli vykonané po predložení predpísaných dokumentov. Zo strany slovenskej partnerky k nim patrilo najmä apostilované a superlegalizované čestné prehlásenie o rodinnom stave, potvrdenie o trvalom pobyte, o spôsobilosti uzavrieť manželstvo v cudzine, rodný list a doklad o občianstve. Keďže v sledovaných prípadoch ide o **uzavretie manželstva** s partnerom muslimského vierovyznania, od partnerky slovenského pôvodu sa vyžadovalo aj čestné vyhlásenie o kresťanskom vierovyznaní alebo doklad potvrdzujúci jej konverziu na islámske náboženstvo. Tento doklad doplnili niektoré z respondentiek

potvrdením o krste, ktorý im na vlastnú žiadosť vydala fara, na ktorej boli pokrstené. Doklad o konverzii vydala respondentkám mešita, v ktorej ku konverzii došlo. V prípade Egypta sa vo výpovediach žien objavujú napríklad odkazy na veľkú káhirskú mešitu al-Azhar. U slovensko-tuniských a slovensko-alžírskych partnerstiev bolo nutné, aby snúbenci pred sobášom absolvovali špeciálnu zdravotnú prehliadku. Jej cieľom bolo podľa výpovedí respondentov nielen vzájomné spoznanie zdravotného stavu partnerov, ale predovšetkým vylúčenie chorôb, ktoré by v budúcnosti bránili potomstvu. *U nich sa robí prehliadka kvôli kompatibilite krvi, aby mohli počať. V Tunisku na to dávajú omnoho väčší dôraz. Ako náhle je nekompatibilita, žena je negatív a on má pozitívnu skupinu krvi. Keď lekár povie: „Nie.“, tak sa nemôžu zobrať.; V Alžírsku musia ísť obaja k doktorovi alebo doniesť z jej krajiny papier a preložiť ho.*

V porovnaní s legislatívnou praxou na Slovensku sú súčasťou sobášnych dokumentov vydávaných v týchto krajinách aj ďalšie osobné údaje. Patrí k nim napríklad fotografia oboch snúbencov, odtlačky prsta ale i záznam o vierovyznaní. Povinným je tiež údaj o výške vena (arab. „mahr“), ktoré slúži ako finančná zábezpeka určená neveste od ženícha. Ako uviedli respondenti, jeho výška mala v ich osobných prípadoch len symbolickú hodnotu (napr. 100 egyptských libier).

U ôsmich slovensko-egyptských párov predchádzalo oficiálnemu civilnému sobášu uzavretie sobáša, nazývaného „urfi“. Táto krajina tradične neuznáva spolužitie muža a ženy bez manželského zväzku. *Randenie pred svadbou nie. Málokedy, až keď bude sobáš. Musí byť sobáš.* Tamojší muži, ktorí sa na verejnosti zdržiavajú v sprievode ženy cudzinky, môžu byť aj v súčasnosti kontrolovaní miestnou políciou alebo inou autoritou (napríklad správou turistických zariadení) a požiadaní o o predloženie tohto alebo iného sobášneho dokladu. S touto situáciou sa stretlo niekoľko respondentov. Manželstvo „urfi“ sa môže skončiť jednoduchým zničením dokumentu. Tento dokument je však možné aj oficiálne zaregistrovať a zlegalizovať egyptskými úradmi. Doklad o urfi sobáši (v angl. verzii „marriage contract“) vydáva právnik a uzatvára sa v prítomnosti dvoch svedkov.

Listina obsahuje údaje o snúbencoch, svedkoch, výške vena, tiež údaj o tom, že deti pochádzajúce z tohto manželstva sú legálne a otec je povinný platiť všetky náklady, ktoré sú s nimi spojené.

V piatich prípadoch uzavreli respondenti okrem civilného sobáša aj náboženský muslimský sobáš. Ten mal obvyčajne podobu jednoduchého obradu, ktorý sa odohrával za prítomnosti aspoň dvoch mužských svedkov. U štyroch párov bol obrad vykonaný v krajine pôvodu manžela alebo v mešite v inej krajine, v jednom prípade bol uzavretý v modlitebni na Slovensku. Islám nie je na Slovensku oficiálne registrovaným náboženstvom. Z tohto dôvodu islámsky sobáš neuznávajú ani slovenské štátne inštitúcie. Islámske náboženské sobáše sú rozpoznávané a uznávané len v rámci muslimskej komunity, kde sú partneri považovaní za „manželov pred bohom“. *Je nutné, aby to robil človek, ktorý má na to oprávnenie. Ale na Slovensku nie je islam uznaný, tak ak je dosť svedkov, môže to urobiť ktokoľvek čisto teoreticky. Musia to potom prehlásiť. Je to kratučký obrad, sľub manželský pred svedkami, žiadna ceremónia. Niektorí išli do Viedne, ak chceli mať oficiálnejší doklad o tom.* Na základe informácií z mojich starších výskumov (Letavajová 2007: 25-43), súčasťou ktorých boli aj rozhovory s predsedom a ďalšími členmi Islamskej nadácie na Slovensku, bolo zaznamenaných len niekoľko prípadov, keď bolo v priestoroch modlitebne uzavreté muslimské manželstvo. Vzhľadom na to, že islám na Slovensku nie je registrovaným náboženstvom, predstavitelia islámskej náboženskej obce upúšťajú od tejto formy sobášov a odporúčajú snúbencov na islámske centrá a mešity v susedných štátoch⁸³.

Svadobné zvyky, ktoré sprevádzajú a potvrdzujú zmenu statusu jednotlivca zo slobodného na ženatého či vydatú, patria vo všetkých kultúrach k najvýznamnejším rodinným a spoločenským udalostiam. Rovnako to bolo aj v prípade svadby mojich respondentov. Priebeh

⁸³ Ďalším z dôvodov bolo aj niekoľko prípadov, keď muslimskí študenti uzavreli takéto manželstvo so Slovenkou, ktorú presvedčili o právoplatnosti obradu pred úradmi. Po ukončení vysokej školy však našu krajinu aj "manželku" opustili a partnerky neinformované o tejto možnosti sa chodili domáhať svojich práv k muslimským zástupcom.

a formu ich svadiieb priamo podmieňovali miestne zvyklosti, ale predovšetkým ekonomická situácia snúbencov a ich rodín. Dôležitú úlohu zohráva tiež prítomnosť príbuzenstva na svadbe, ktorá je v tomto prípade obmedzovaná veľkou diaľkou a finančnými možnosťami rodiny. Svadby respondentov, ktoré sa konali v krajine ženícha ale i nevesty, mali rôznu podobu, od jednoduchého pohostenia najbližšej rodiny tortou až po okázalú oslavu s množstvom hostí. Priebeh svadobných osláv v krajine ženícha (v tomto prípade Tunisko) dokumentujú nasledovné dve výpovede: *Potom sme išli k tete. Tam sme mali objednanú tortu, šampanské. Takú malú oslavu. Potom sme sa vrátili do hotela. Naši nám na druhý deň zaplatili hotel, lebo sme mali už sobášny list a mohli sme bývať už spolu.* Veľká pozornosť je v rámci svadobných zvykov venovaná predovšetkým neveste. Tá sa v svadobný deň podrobuje pod vedením starších žien detailným kozmetickým úpravám a skrášľovaniu v salóne. Ďalšou zo svadobných obyčají, ktoré respondentky vo svojich výpovediach často spomínajú, je maľovanie rúk a nôh henou. *Najskôr bola moja ženská hena párti, ktorú poriadala švagriná s otcom. Mohla byť účastná aj najbližšia mužská rodina – môj muž, bratia. Obliekli ma do modrého habitu, pomalovali henou, tancovali a spieval. Koláčiky mi nosili. To bola dvojďňová žúrka. Potom bola pánska hena párti. Takisto som tam mohla byť a aj svokra. Tiež dva dni. Hena – všade aj na dlane, ruky z každej strany. Tradične čiernu henu ale i červenú. Červená ornamentová. Zo spodnej strany nôh celá červená a z vrchnej strany ornamenty. Mužská hena je tiež, pre šťastie. Pre ženy preto, aby boli označované, že sú už vydaté. Hena zide, ale väčšina žien vydatých si henu obnovuje. Na spodku dlane sa henou dá do tvaru V, čo znamená, že už je vydatá, že nikto z ostatných mužov by si nemal už trúfnuť. Potom bol sobáš. O desiatej hodine ma doniesli do nejakého kozmetického salónu, kde vás umyli, bol to hamam. Urobili masku na tvár, rúčky, nôžky, urobili vlásy. Dali mi strašný mejkap, taký výrazný. Vyzerala som veľmi krasoidne, krásne ale bolo toho moc, hlavne to čierne na očiach bolo moc. Do šiat ma navliekli. Nevie, odkiaľ mi doniesli šaty. Boli veľmi veľké. V živote ma nikto tolko neobchytával. Napchali mi tam vatu, aby som mala*

správny objem. Navoňali ma. Trvalo to milión hodín. O všetko sa starala švagriná. Princeznovské šaty. Poobede prišiel do salónu manžel pre mňa s autom a nejakí fídlíkanti. Išli sme do domu babičky, kde na nás čakala celá rodina a notár. Mali sme obrovské kreslá, také princeznovské, vyčačkané. Potom sobáš, potom imam sa modlil a všetci sa modlili. Úplne tradične sa ma pýtal notár, či súhlasím. Bol tam moment, keď sa ma pýtali, či mi je známy finančný objem. Môj manžel dal 50 dinárov. Svadobná zmluva to bola u notára. Tam sme sa dohodli, že všetky majetky aj pred svadbou, nezlučujeme, že každý má svoje majetky. Tam je väčšinou tak, že majú oddelené majetky a po nejakých rokoch ich zlúčia.

Keďže partneri v zmiešaných manželstvách pochádzajú z rôznych štátov, je prirodzené, že si vzhľadom na väzby s krajinou pôvodu a svoje pracovné, finančné a rodinné možnosti vytvárajú po sobáši vlastné **rezidenčné stratégie**. Za krajinu svojho pobytu si volia štát jedného z partnerov, iní odchádzajú alebo plánujú odísť a založiť si rodinu v inej tretej krajine. Ďalšou z možností je dvojrezidenčný systém, ktorý znamená, že rodina žije striedavo v dvoch krajinách (trávia v nich vždy určitú časť roka). Môjho výskumu sa zúčastnili respondenti, ktorí si za svoju rezidenciu zvolili Slovensko, prípadne na Slovensku žili aspoň nejaký čas po uzavretí sobáša. Respondenti, ktorí sa zoznámili mimo domovských krajín oboch partnerov, sa pri voľbe rezidenčnej krajiny najčastejšie rozhodovali práve medzi týmito dvoma krajinami. *Zoznámili sme sa v Londýne. Býval som tam a ona pracovala. Potom sme sa rozhodli pre Slovensko. Povedali sme si, nech aspoň jeden z nás je s rodinou.; Rozhodli sme sa žiť na Slovensku, aby aspoň jeden z nás žil v blízkosti rodiny. A manželovi je to jedno, lebo aj tak veľa cestuje.* Slovensko si opýtaní vyberali za svoju krajinu pobytu najmä pre vyššiu životnú úroveň, lepšie finančné možnosti, bezpečnosť krajiny alebo väčšie možnosti vzdelania detí. *Tam je život taký, ak nežijete priamo v Hurghade, tak je to ťažšie. Všetko je spoplatnené. Ak nemáte naozaj veľmi dobrú prácu, všetko je drahé, že sa dokážete užiť.* Rozhodnutie viacerých respondentov ovplyvnil tiež názor alebo presvedčenie, že manželka by si v krajine manžela

zvykala ťažšie ako manžel na Slovensku. *Je to jednoduché. Ona by sa neintegrovala v Alžírsku. Nevie jazyk, bývam v malom meste, iné tradície a zvyky. Tak som to videl. Išli sme na Slovensko. Tam by to pre ňu bolo na začiatku ťažké. Tu je to jednoduché.* V dvoch prípadoch žili páry krátky čas po sobáší na Slovensku, avšak postupne sa usídlili v susednom Rakúsku. Dôvodom tejto stratégie bolo pracovné zázemie partnerky v tejto krajine a lepšie možnosti uplatnenia partnera – cudzinca na trhu práce. Podľa výpovedí respondentov bol pri ich rozhodovaní dôležitý tiež fakt, že v týchto krajinách je vyšší počet cudzincov, obyvateľstvo je zvyknuté na kultúrnu „inakosť“ a na rozdiel od slovenského prostredia, nie je tak negatívne vyhranené voči cudzincom a zmiešaným manželstvám.

Niektoré páry, ktoré sa zoznámili v Alžírsku, Tunisku alebo Egypte, prípadne prostredníctvom internetu, sa snažili, aby ich partner ešte pred sobášom navštívil a spoznal krajinu partnerky a jej príbuzenstvo. Pokúsili sa o to prostredníctvom pozývacieho listu. Vo všetkých prípadoch bola ich žiadosť cudzineckou políciou zamietnutá. Pre väčšinu mužov v sledovaných partnerstvách (konkrétne 13 prípadov) bolo tak vycestovanie na Slovensko na základe sobáša so slovenskou občiankou prvou zahraničnou **migračnou skúsenosťou** vôbec. *On odišiel z domu od 17 rokov. Bol s cudzincami, ale nie do zahraničia, toto bolo prvýkrát.; Spoznali sme sa v Egypte a sem som prišiel ako manžel Slovenky. Ona sa rozhodla, že lepšie bude pre nás. Normálne by som neprišiel, mal som sa tam dobre, mal som robotu, čokoľvek som potreboval, som mal.* To samozrejme neplatilo u párov (5 prípadov), ktoré sa zoznámili v tretej krajine alebo na Slovensku, kde pred sobášom pobývali dlhší alebo kratší čas. *Bol som v celej Európe ako reprezentant. Bol som v celom svete, vo Fínsku, Poľsku.* Vo všetkých prípadoch však muži – partneri vycestovali do zahraničia a teda aj na Slovensko už ako dospelé osoby, nech už došlo k sobášu kdekoľvek. Ich dospievanie, socializácia a vzdelávanie prebehli v krajine ich pôvodu.

Súčasťou integračných procesov a jedným z prvkov administratívneho prijatia partnera po príchode na Slovensko je žiadosť

o prechodný pobyt. O tento typ pobytu žiadali páry za účelom zlúčenia rodiny. Súčasťou pomerne náročnej a časovo vypätej procedúry⁸⁴ bolo uznanie zahraničného sobášneho listu osobitnou matrikou ministerstva vnútra, absolvovanie zdravotnej prehliadky (ktorej cieľom bolo okrem iného zistenie cudzokrajných chorôb), predloženie dokladu o finančných prostriedkoch a potvrdenia o zdravotnom poistení. *Na mestskom úrade som dala ten sobášny list. Potom na osobitnú matriku. Tam na to mali 90 dní, čo je najhoršie, lebo tento papier potrebujete a nemôžete nič iné vybavovať. Plynú vám lehoty a niektoré doklady vypršia. Tak niektoré sme museli odznova.* Viacerí respondenti sa zhodli v tom, že jednou z najproblematickejších prvotných skúseností pre manžela bolo absolvovanie zdravotnej prehliadky. Táto vstupná kontrola obsahovala úkony (výtery), na ktoré neboli muži zo svojej krajiny zvyknutí a považovali ich za nevhodné, najmä, ak im ich vykonávala žena – lekárka. *Do troch dní prehliadku na cudzokrajné choroby. To bolo pre neho traumatizujúce. Robili mu odbery, ktoré boli pre neho neprijateľné. Že keby bol vedel, že by si to rozmyslel.*

4. 2. 2 Partnerský a rodinný život

Je evidentné, že respondenti vnímajú kultúry, z ktorých obaja partneri pochádzajú, za rozdielne. Takéto vnímanie je možné pozorovať aj v ich rozprávaniach o partnerskom a rodinnom živote. V ich naráčiach sa najčastejšie objavujú zmienky o nasledovných troch prvkoch:

1. význam rodiny a príbuzenstva pre jednotlivca
2. postavenie muža a ženy, rozdelenie úloh v rodine z hľadiska rodu
3. uplatňovanie princípov seniorátu – význam rodičov, starých rodičov a všeobecne starších členov rodiny

⁸⁴ Cudzinecká polícia rozhodne o udelení prechodného pobytu na základe predložených dokladov do troch mesiacov.

Respondenti, muži ako aj ženy, sa zhodujú v tom, že v kultúre manžela sú **rodina a príbuzenské vzťahy** základnými prvkami života každého jednotlivca. Rodina podľa nich cíti zodpovednosť za každého člena, jeho správanie a dobré meno a naopak, jednotlivec je povinný sa o rodinu a jej členov starať. Všetky životné situácie zdieľa jednotlivec so svojou rodinou a necháva si od nej radiť. *Sú rozdiely. Rodina je u nás na prvom mieste. Oni majú dvere otvorené ktorúkoľvek hodinu. Prespia, kedy chcú. Sú otvorenejší. Všetci si všetko všímajú, žiadna anonymita, ani na verejnosti.* Rodinné vzťahy na Slovensku a všeobecne v Európe podľa opýtaných oslabujú, strácajú na vážnosti, rodiny sa individualizujú. *Arabské rodiny sa stále stretávajú. Na Slovensku málo, len cez telefón.; Tam sme zvyknutí, že si stále volajú a navštevujú sa. Tu na Slovensku som videl, že sestra nevidí sestru aj dva roky. My každý deň musíme zavolať mame, aj keď s ňou žiješ.; Stále si sadajú spolu k stolu. My sme také zvyky nemali, taká rodinná pohoda. Riešia sa problémy. Niekomu chýbajú peniaze, tak dajú a pomáhajú.*

V tradičnej kultúre Egypta, Tunisu aj Alžírsku sú podľa opýtaných jasne vymedzené **hranice medzi rodmi**. Je dané, čo sa očakáva od mužov a žien, aká je ich úloha v rámci rodiny, partnerstva aj širšieho spoločenstva. Zatiaľ čo mužovou hlavnou úlohou a povinnosťou je rodinu finančne aj materiálne zabezpečiť a zastupovať ju navonok, matka sa stará o deti, manžela a domácnosť. *Mama je pani kuchyne. Ona stále varí. Svokor je len taký, že sedí a necháva si doniesť.; Trošku rozdiel. Muž tam sa stará o rodinu, donesie peniaze. Manželka musí sa starať o deti, oblečenie, jedlo. Moja mama nikdy nepracovala, nikdy.; Dôležité je pre nich, aby vedela variť a starať sa o domácnosť a deti. Väčšina hľadá takúto ženu. Dajú na názor svojich rodičov, na otca, to je normálne.* V európskej kultúre sa rozdiel medzi mužskými a ženskými rolami, ale i všeobecne atribútmi muža a ženy podľa respondentov stierajú. Postavenie mužov a žien sa zrovnoprávňuje a ich úlohy sa stávajú zameniteľnými. *Tu na Slovensku príde muž a žehlí, umyje okná. V Tunise mama a sestry to robili.; Tu je to trochu, že tu majú ženy rady slobodu.* Jedna z manželiek v skúmaných

pároch sa vyjadřila nasledovne: *Muž je hlava rodiny a má sa starať o rodinu finančne. Manželka pracovať nemusí, môže sa realizovať, ale nemusí, stará sa o domácnosť. Má to svoju logiku. Muž živí rodinu, žena nemá žiadne finančné výdavky a stará sa o rodinu a domácnosť. Nie je prirodzené, že tu pracujú obidvaja. Netuším v tom prípade, kto sa stará o deti. To súvisí s dnešnou spoločnosťou, kam sa uberá. Nikto sa nevenuje deťom. Ženy nie sú na materskej, lebo finančná situácia donúti ženu pracovať.*

Vznik kultúrnej zmiešaného manželstva a založenie rodiny prináša v každodennom živote množstvo situácií, v ktorých dochádza k stretu a konfrontácií prvkov a noriem, ku ktorým boli obaja partneri vychovávaní. Výskumné zistenia naznačujú, že respondenti si v rámci svojho partnerského aj rodinného života na Slovensku vytvorili osobité a rôznorodé stratégie fungovania. Vzory správania, ktoré poznali zo svojho pôvodného domáceho prostredia, realizujú a uplatňujú rôznym spôsobom a mierou. Vo verbálnych prejavoch ale i viacerých skutočných situáciách, ktoré som mala možnosť pozorovať, som v tejto oblasti zaznamenala širokú škálu reakcií u oboch partnerov. Tieto reakcie sa pohybovali od úzkostlivého lipnutia na normách svojej domovskej kultúry, cez kompromis a uplatňovanie prvkov oboch kultúr alebo vytváranie vlastných nových modelov správania sa, až po bezvýhradné preberanie a osvojenie si vzorov kultúry svojho partnera. Dokladom tejto rôznorodosti sú nasledovné výpovede: *Ja som rodila, kojila. On sa tu naučil variť kávu, variť raňajky, doma sa zapájal. Naučil sa vysávať, čo nevedel. Venčil psa. Hovoril: „Preboha, toto všetko muži robia?“ Nebol zvyknutý z domu.; To sa tiež postupne menilo aj sa mení. Lebo ja som bola na začiatku dosť dominantná a nechcela som pustiť to žezlo. To bolo pre mňa veľmi ťažké. Ale potom som sa aj s deťmi uvedomila, že muži sú živitelia rodiny, že on má aj trochu pravdu. Vždy som žila sama a mala taký vnútorný stres, že sa musím o všetko postarať sama aj finančne. Musela som sa naučiť, že som to trochu zo seba zhodila a povedala som si: „Dobre, on je chlap, sú od malička naučení, že sa musia postarať o rodinu. Takže on zaplatí všetky účty.“; U nich maminka robí takmer všetko a tatínko občas. Bohužiaľ, sú tak vychovávaní, že sú obskakovaní. Ani mój nič neurobí sám niečo od seba, len keď mu poviem.; Mój muž*

nespadá do kategórie egyptského Egyptana. Tu nemá problém ožehliť, upratať, umyť riady, navariť. Tam to robil tiež. Ale ostatní Egyptania? Dôjsť domov, najesť sa a relax.; Mne trochu vadí, že chalani (synovia respondenta) tu robia aj ženské práce, že manželka ich to učí. Moc do toho nezasahujem, len by som bol rád, keby to bolo trochu inakšie. To je mentalita.; Pre muža bol problém, že robím v profesii, kde je veľa mužov. Také psychologické hrátky sa hrali a robil to aj môj manžel. Veľký nátlak a keby sám neodišiel, asi by som ho vyhodila.

Jedným zo zaujímavých momentov, keď museli respondenti rozdelenie úloh v rodine na ženské a mužské priamo riešiť, prípadne ich nanovo definovať, bola materská dovolenka a starostlivosť o malé deti. Takmer vo všetkých prípadoch bola táto záležitosť ponechaná tradične na matke. Dva páry však vyriešili situáciu, keď sa im krátko po príchode manžela na Slovensko narodilo dieťa tak, že manžel ostal s dieťaťom na materskej dovolenke a o príjmy sa naďalej starala manželka. Je potrebné podotknúť, že išlo o páry, v ktorých si manžel svoje uplatnenie na trhu práce ešte len hľadal, keďže na Slovensku bol len krátko. Takéto riešenie sa stalo vhodným finančným východiskom, nakoľko manželka svoju prácu a možnosť zarábať nestratila. *Bol na materskej s ňou (dcérou) a spolu rozprávali, hopkali. On všetko rozprával v zdrobnelinách. Doteraz rozpráva v zdrobnelinách. Po troch rokoch išiel robiť. Fakt, že manžel ostane na materskej dovolenke, je v krajine pôvodu manžela nezvyklé. Táto pozícia muža je takmer spoločensky neprijateľný. Táto pozícia muža v rodine bola pre jeho príbuzných novou a pre niektorých aj neprijateľnou a musela byť pred nimi zdôvodňovaná a obhajovaná. Bol aj na materskej s malou, lebo ja som robila nadčasy. Nemal s tým problém. Aj keď som bola v nemocnici, jeho sestra bola úplne zhrozená, že on je sám doma s tými deťmi; Aj keď sme boli v Egypte, on prebaloval malej plienku a všetci muži boli úplne užasnutí, čo robí.*

Prerozdelenie úloh medzi partnermi do veľkej miery ovplyvňuje aj to, že muž – partner sa príchodom na Slovensko ocitá v pozícii migranta, cudzinca. Okolité prostredie je pre neho nové a nie je v ňom dostatočne zorientovaný. Kontakt s okolím, ale najmä s úradmi, má preto prirodzene na starosti najmä manželka, ktorá k tomu využíva

svoju znalosť prostredia, svoje jazykové a kultúrne kompetencie a sociálne siete. *Tým, že sme na Slovensku a ja som Slovenka, tak za to zodpovedám ja. On chudiatko nevie, kam ísť, a kde čo vybaviť. Toto všetko mám na starosti ja.* Tieto rozdiely sa strácajú spolu s postupnou integráciou manžela do hostiteľskej krajiny.

V tradičnej kultúre manžela je obyčajne veľmi významné **postavenie muža, ale i matky, rodičov, starých rodičov** a celkovo starších členov rodiny, ktorým sa preukazuje úcta a rešpekt. *Úcta k starším. U nás, čím je žena staršia, tým je vzácnejšia, má rešpekt. Väčšinou matka je doma ako šéf. Otec je otec, ale matka je viac.; Tam je rešpekt. To je veľká rozdiel. Oni tam rešpektujú každého. Napríklad syn si nemôže od mamy na cigarety alebo otca pýtať. Má rešpekt, ani fajčiť nemôže pred ním. Nie, ako tu, mu otec aj zapáli.; Môj muž bol ženatý starý chlap a nikdy si nedovolil zapáliť pred svojim otcom.* Naopak, európska alebo slovenská rodina sa podľa názorov respondentov veľmi skoro osamostatňuje, väzby medzi príbuzenstvom zanikajú, jednotlivci preberajú na seba všetky rozhodnutia, zodpovedajú sami za seba a nenechajú si radiť od starších. Reflexia týchto rozdielností a pretrvávajúce vzorov kultúry partnera aj po presťahovaní sa do novej krajiny je viditeľná napríklad v nasledovných výpovediach slovenských partneriek: *Je na mňa nahnevanej, ako môžem nadávať na svojich rodičov.; Môjmu manželovi zavolajú (príbuzní), keď prišiel potencionálny ženích pre sestru. Volali mu, čo si o tom myslí. Alebo, keď bola naša malá chorá, tak volal, ako by to oni riešili.*

Príbuzenské vzťahy s rodinou partnera sú aj po presťahovaní na Slovensko udržiavané prostredníctvom priamych, fyzických, ale i sprostredkovaných kontaktov. Možnosť osobne komunikovať, stretávať sa a tráviť spolu čas je však v týchto prípadoch značne obmedzená. Dôvodom je priestorová vzdialenosť, finančné podmienky, pracovné a rodinné vyťaženie. Keďže vo väčšine prípadov ide o rodiny, ktoré sa len formujú, rodiny s malými deťmi, návšteva manželovej rodiny je často redukovaná na jeden až dva dovolenkové pobyty ročne (s dĺžkou trvania dva týždne až mesiac). Komunikácia s príbuzenstvom sa presúva do neosobného mediálneho prostredia (telefonovanie, skype, četa...). Jednou z možností upevňovania rodinných vzťahov je aj

finančná pomoc a podpora. Viacerí z respondentov posielajú financie alebo materiálnu pomoc rodinám partnera do jeho domovskej krajiny. V ojedinelých prípadoch a situáciách podporuje novovzniknutú zmiešanú rodinu na Slovensku príbuzenstvo manžela. Táto pomoc je posielaná sporadicky alebo pravidelne, vždy závisí od finančných možností rodín.

4. 2. 3 Deti a ich výchova

Z hľadiska rodinnej situácie a prítomností detí je rodiny respondentov možné charakterizovať nasledovne: 14 z 22 skúmaných párov vychováva spoločné deti. Z týchto partnerstiev sa najčastejšie narodilo jedno alebo dve deti, v jednom prípade išlo o rodinu s tromi deťmi, v druhom prípade so štyrmi deťmi. Každé z týchto detí sa narodilo na Slovensku. Ostatné partnerstvá boli bezdetné, alebo sa starali o deti, ktoré pochádzali z predchádzajúceho manželstva partnerky. Tehotenstvo partnerky alebo **pôrod** a lepšia popôrodná starostlivosť na Slovensku boli často impulzom k tomu, aby sa pár presídlil na Slovensko, a to na trvalo alebo aspoň čas potrebný k pôrodu a starostlivosti o batola. *Tu sme sa rozhodli byť. Lebo som otehotnela a manžel chcel, aby som tu rodila, tu som mala rodinu. V Pekingu je hrozný smog a kvôli bábatku. Rozmýšľali sme, že porodím v Číne, ale v nemocnici je to náročné a nepáčilo sa mi to.; Rodila som vždy na Slovensku. On odchádzal pracovať na Kanárske ostrovy. Vždy som tu pár mesiacov ostala, aby som dieťa vyprplala a potom som odišla za ním. Tu si mama užila vnuka a potom sme žili vždy tam.*

V krajinách, z ktorých manželia pochádzajú, je narodenie prvého dieťaťa, a predovšetkým narodenie syna, považované za veľkú udalosť. Jeho príchod do rodiny je sprevádzaný oslavami, na ktorých sa podľa možností rodiny zúčastňuje celé príbuzenstvo. Keďže deti respondentov sa narodili na Slovensku, tieto oslavy často absentovali, prípadne ich nahradilo posielanie prianí a darov dieťaťu. V niektorých prípadoch sa konala menšia rodinná oslava pri najbližšej návšteve rodiny partnera

v jeho krajine. *Oni tam varia tú kávu, spraví sa doma pohostenie, chodia gratulovať. Spravia kurence a zanesú niečo aj do mešity.; Keď sa narodil malý, majú také zvyky. Ja som dostala akurát sms od nich, dali by mi peniaze a milión vecí pre neho, ale nebola žiadna oslava a nič nebolo tradičné, ako malo byť. Tradične malo byť veľké privítanie do života. Do pôrodnice chodia návštevy, doma všetko vyčanáčané. Ostatné ženy pomáhajú, varia, upratujú, ona sa stará len o bábätko.*

Znakom prijatia chlapca do muslimskej rodiny a náboženskej obce je vykonanie **obriezky**. Obriezka sa podľa miestnych zvyklostí vykonáva niekoľko dní po narodení dieťaťa alebo v období jeho prvých mesiacov či rokov. Respondenti, s ktorými som viedla rozhovory, svojmu dieťaťu obriezku už dali urobiť, plánujú ju v krátkom čase vykonať, alebo v prípade, že sú bezdetní, si ju želajú. Jej vykonanie je pre mužov – muslimských partnerov veľmi dôležité, nakoľko ju vnímajú ako jeden z významných znakov náboženskej identity. Respondenti sa v tejto veci obracali najmä na lekárov v domovskej krajine manžela, prípadne za týmto účelom vycestovali do susednej Viedne. *My sme nemali oslavy v Egypte, lebo sa narodil tu. Keď mal päť mesiacov, tak sme mu v Egypte dali robiť obriezku. Nebola som pri tom. Bola som s tým vysporiadaná ale potom, keď som to videla, aký je maličký, prišlo mi to strašne ľúto. Doteraz som v pohode s tým, že to má.* Na Slovensku sa obriezka u detí vykonáva predovšetkým na základe zdravotných indikácií.⁸⁵

V prípade samotnej výchovy detí sa respondenti zmieňujú najmä o nasledovných odlišnostiach alebo protikladoch, ktoré pozorujú v kultúre manželky a kultúre manžela:

prísnejší režim detí	↔	voľná výchova
podobná výchova chlapcov aj dievčat	↔	rozdiel vo výchove podľa pohlavia detí

⁸⁵ Obriezku u detí z náboženských dôvodov v súčasnosti už vykonávajú niektoré súkromné zdravotnícke zariadenia, ktoré sa venujú urológickým chirurgickým zákrokom. Obriezka sa vykonáva najčastejšie v celkovej anestéze a na jej financovanie čiastočne prispieva aj zdravotná poisťovňa.

Prísnejší režim detí v kultúre partnerky je vnímaný predovšetkým vo vzťahu k časovému harmonogramu a presnému a pravidelnému rozdeleniu času na oddych, povinnosti a zábavu u malých alebo školopovinných detí. *Keď mal päť mesiacov, snažila som sa mu od začiatku vytvoriť režim. Keď spí, aby spal v zatiahnutej miestnosti, aby rozlišoval tmu. Nech spí pravidelne. Nie, aby bol dlho hore. V Egypte je to tak, že tu žijú úplne inak, otočene. Ich život je v noci. Zatiaľ čo ja som vtedy spala s ním.; Z jeho rodiny som videla, že už väčšinou väčšie deti sa hrali na ulici ako samorasty.*

Viacerí z opýtaných vyjadrila svojej želanie, aby sa im ako prvý narodil chlapec. Podobne tomu bolo aj v tradičnej slovenskej kultúre, kde bolo narodenie chlapca vysoko cenené. Toto želanie odôvodňovali respondenti v duchu nasledovnej výpovede: *Určite chlapec. Aj Slováci sú radšej, keď sa im narodí chlapec. Je nositeľom mena. Ale potom sú šťastní, keď majú dcéru. Ale každý chce prvého chlapca.* Z ich rozprávání je zjavné, že preferencia chlapca súvisí tiež odlišnými rolami, ktoré sú v tradičnej kultúre manžela prisudzované mužom a ženám, a teda aj s **odlišnou výchovou chlapcov a dievčat**. Výchovu chlapca vnímajú obaja partneri ako jednoduchšiu a voľnejšiu. Výchovu dievčat (a špeciálne ich výchovu v nemuslimskom prostredí) chápu naopak ako náročnejšiu, a to najmä vzhľadom k roliam, ktoré sa od dievčat očakávajú v období dospievania a dospelosti. *Je tam rozdiel obrovský. Nakoľko sme mali chlapca, bolo to veľmi liberálne. Keby sme mali dievča, bol by to väčší problém. Robil by rozdiely pri dievčati, nebolo by to až také voľné ako chlapec.; Sme sa rozprávali, že keď bude chlapec, je to jedno. Ale keď bude dievča, o to viac sa bude o ňu báť v Európe. Ale to asi každý otec, to nesúvisí s náboženstvom.* Podľa výpovedí respondentov by mal byť chlapec vychovávaný tak, aby bol samostatný, silný a v budúcnosti sa vedel postarať o svoju rodinu. *Nechcel, aby bola z jeho syna bábovka, ako sú niektorí slovenskí muži. Verím tomu, malý by vedel skorej bicyklovať, skorej plávať a aj jazykovo je niekde úplne inde. Bol by viacej poslušnejší.* V útlom veku nie sú rozdiely vo výchove chlapcov a dievčat príliš výrazné, viditeľnejšími sa stávajú v období dospievania. *Dievča do 12 rokov si môže robiť čo chce a odteraz už musí sekať dobrotu. Dcéra mala 11, keď povedala: „Baba, na štyri!“*

tak otec skočil na štvornožky. Keď večer o 22. hodine zavelila, že jej chýba výkres do školy, on naštartoval auto a išiel v noci do tesca.; Výchovu dcéry necháva na mňa, chce byť prísny, ale moc mu to nejde.; Určite to nebude ľahké, v budúcnosti, keďže máme dievča. On si predstavuje, že bude profesorka a z domu odíde, až keď sa vydá. On si aj o mne predstavoval, keď som sa osamostatnila, že ma rodičia vyhodili asi. Respondenti a rovnako aj respondentky sa v súvislosti s výchovou dievčat zmieňujú o potrebe ich prísnejšej výchovy a zároveň o ich ochrane pred okolím. O to výraznejšie vnímajú ochranu dcéry v slovenskom (európskom) prostredí alebo spoločnosti, ktorú chápú ako príliš otvorenú a benevolentnú, najmä pokiaľ ide o vzťahy medzi mužmi a ženami. Muž povedal, že nechce zakazovať, len sa bojí, aby nebola úplne európska, čo ja mu tiež schvaľujem. Chcem, aby bola trochu na ten islamský svet vychovaná. Nie, že v dvanástich rokoch bude po diskotékach chodiť. V rozprávaniach opisujúcich výchovu dcér sa najčastejšie objavovali nasledovné odkazy:

1. Zabezpečenie súkromia dievčat. V prípade viacerých detí v rodine sa respondenti snažia zariadiť oddelené spávanie dievčat a chlapcov alebo im zriadiť samostatné izby. *Keď majú v Egypte tri dievčatá a jedného chlapca, neexistuje, aby dali chlapca k dievčatám. Aby mali dievčatá svoje súkromie. Ja som vyrastala s bratom v jednej izbe.*

2. Výchova dievčat k ženským domácim prácam.

3. Nosenie oblečenia, ktoré nie je vyzývavé a odhaľujúce. *S manželom sa zhodneme. Ani ja som nechodila nikdy vyzývavo oblečená alebo namalovaná. Nie som puritánka ale nie som zástanca, aby dcéra išla v moc krátkej sukni, že jej všetko bude vidieť.; Je na ňu mimoriadne citlivý. Keď ju uvidel prvýkrát v legínach, pýtal sa, kde ma vrch? Bola normálne na môj vkus oblečená. Keď videl, že prišli spolužiacky, zistil, že je to normálne oblečenie.; Ona sa naňho usmiala a nechty s ňou lakoval aj sám.; Dcéra nebude nosiť burku alebo niečo také. Ale napríklad sukňu pod kolená.; Dievčatá sú prísnejšie vedené, aby od mala nebehali v minisukniach, aby bola intimita zachovaná. Hovorili sme jej, že sa nemá vyzliekať pred inými. V oblečení je trochu striktnejší, ale to sa dá pri deťoch variovať, aby boli všetci spokojní. Keď bude rásť, bude to asi*

horšie. On možno by si predstavoval, aby sa zahaľovali, ale neviem, či je to aktuálne. Ja to nechám na dievčatá to rozhodnutie. Život v Európe nie je ľahký, ľudia by po vás pozerali.; Z hľadiska náboženstva sa môže rozhodnúť, keď bude chcieť. Môže sa zahaľovať, keď nebude chcieť, nebude sa. Zatiaľ ťaháme vo výchove za jeden povraz.

4. Zdržanlivosť a počestnosť v správaní sa voči chlapcom a neskôr mužom. Nevie prežiť, že naša suseda 13-ročná sa bozkáva v obchode so spolužiakom a šmátrajú po sebe.; Moja malá vie, že frajeri žiadni. Diskotéky, muž jej povedal, že doma si môže tancovať koľko chce. Prípad, že by jej tam niečo niekto nasypal, ale hlavne by ju nafotil a zverejnil to, to by bola hanba. Na to je háklivý.

Všetky prvky výchovy dievčat ale i chlapcov by mali smerovať k ich slušnému správaniu a počestnosti. V prípade dcér súvisia základné princípy výchovy aj s výberom potencionálneho manželského partnera. Podľa náboženských pravidiel si môže žena muslimského vierovyznania vziať za manžela len muža muslimskej viery. Problematiku výberu partnera pre svoje dcéry v ne-muslimskom slovenskom alebo európskom prostredí mnohí respondenti neriešia, nakoľko ich deti sú ešte malé. Aj v tejto téme však zaznamenávame určitú variabilitu verbálne deklarovaných názorov a postojov. Niektorí z partnerov nástoja na tom, aby sa ich dcéra v budúcnosti vydala len za manžela muslimského vierovyznania. *Keby som mal dievča – dcéru a bol by som živý, určite by som nesúhlasil, aby si zobrala nemoslima za muža. Len keby konvertoval, to sa týka princípov.; On má predstavu, že deti musia mať moslima. Ale uvidíme, ako to bude, lebo to je ťažké.* Iní to ponechávajú na rozhodnutie dcéry, nakoľko sú si vedomí, že dcéra vyrastá a bude pravdepodobne aj ďalej žiť v nemuslimskej krajine. *Dcéra by si mala nájsť moslima, pokiaľ je dobrá výchova. Keď sú dospelí, vedia, že majú právo robiť, čo chcú. My sa len spoliehame na tú výchovu a necháme to na nich. Nemôžete nikoho nútiť, ostáva to len na výchove a presvedčení.; Pre dcéru chcem vysokoškolské vzdelanie. Čo sa týka náboženstva, muslimského muža je na Slovensku ťažké nájsť. Nie sú tu moslimovia. Ešte nie som rozhodnutý; Keď je dievča, sú tam určité veci, ale to budeme riešiť časom.*

4. 2. 4 Adaptácia, uplatnenie na trhu práce

Partneri slovenských manželiek sa po príchode na Slovensko ocitli v pozícii cudzincov, a to z formálneho, právneho ale aj sociokultúrneho a psychologického hľadiska. Hneď od začiatku boli konfrontovaní s novým prostredím, novými vzormi a normami správania. V počiatočnej fáze ich fyzickej ale i kultúrnej **adaptácie** registrovali najmä zvláštnosti, vnímali rozdiely alebo naopak spoločné znaky medzi prijímajúcou a ich pôvodnou kultúrou. Ich prvé reakcie na nové prostredie záviseli od viacerých faktorov, predovšetkým od ich predchádzajúcich priamych skúseností s európskou kultúrou. V opisoch ich prvých dojmov z nového prostredia sa objavujú predovšetkým poznámky o odlišných klimatických podmienkach, otvorených vzťahoch medzi mužmi a ženami a rozdielnych kultúrnych návykoch domáceho obyvateľstva. Tieto odlišnosti vnímali respondenti v pozitívnom aj negatívnom zmysle. *Prišiel v marci. V noci ma zobudil, že lietajú moskyty. Išla som pozrieť do okna a to husto snežilo. Prvýkrát videl husto padať sneh. Bolo mu zima, dáva si stále pančuchy. Keď musel odpratávať sneh pred domu, pochopil, že je to ťažké, myslel si, že je to len nejaké páperie. Potom nechápal, že niekto vystúpi z autobusu domov a ide do krčmy.; Nepáčilo sa mu tu nič. Ani príroda.; Páčilo sa mu tu od začiatku. Ja som ho brzdila. Páčili sa mu banálne veci. Fotil si stromy. Páčila sa mu premávka na ulici, prechod pre chodcov. Že to akceptujú, že tu je poriadok. Že v Káhire je chaotické všetko. Z prírody bol nadšený, Tatry, jazero. Ako už bolo povedané, pre viacerých z týchto partnerov bolo vycestovanie za manželkou na Slovensko vôbec prvou zahraničnou migračnou skúsenosťou. Muži, ktorí pred sobášom so slovenskou partnerkou pracovali mimo svojej domovskej krajiny alebo priamo na Slovensku, nepociťovali svoju adaptáciu na nové prostredie ako osobitú alebo problematickú. *Manžel má prácu, že cestuje po celom svete. On kultúrny šok so mnou neprežíval.**

Jedným z dôležitých prvkov, ktoré ovplyvňujú celkové fungovanie a pretrvanie kultúrne zmiešaného partnerstva a rodín a ktoré zároveň indikujú spôsob integrácie a akulturácie jednotlivca v inokultúrnom

prostredí, je **uplatnenie partnerov na trhu práce**.⁸⁶ Z hľadiska vzdelania majú respondenti, ktorí boli objektom môjho výskumu, zastúpenie vo všetkých troch kategóriách: základné, stredoškolské aj vysokoškolské vzdelanie.⁸⁷ Toto vzdelanie získali v krajinách svojho pôvodu. Pred sobášom a usadením sa páru na Slovensku boli všetci respondenti zamestnaní. Slovenské partnerky pracovali na rôznych postoch. Väčšina mužov bola zamestnaná v oblasti turizmu a služieb, ostatní v oblasti športu, informačných technológií, obchodu alebo inžinierstva.

Takmer všetci muži (s výnimkou troch, ktorí už pracovali na Slovensku, v Rakúsku alebo nadnárodnej spoločnosti) si po príchode na Slovensko museli hľadať nové zamestnanie. Príchod partnera na Slovensko u nich prebiehal v relatívne krátkom časovom horizonte po uzavretí sobáša. Niektoré z manželstiev čakali krátko po príchode na Slovensko aj prírastok do rodiny alebo už mali malé dieťa. Z tohto hľadiska išlo o mladé rodiny, ktoré si svoj rodinný život len začali budovať. Od manžela sa preto očakávalo, že bude aspoň čiastočne prispievať do rodinného rozpočtu, prípadne pomáhať v domácnosti. Muži sa vyjadrovali, že podľa tradícií ich krajiny je povinnosťou muža nájsť si prácu, zabezpečiť rodinu a starať sa o rodinné príjmy. Ich očakávania boli ostro konfrontované s počiatočnými neúspechmi a neschopnosťou nájsť si hneď po príchode prácu. Tento rozpor bol u viacerých z nich jedným z dôvodov k frustrácii, nespokojnosti a napokon aj konfliktov v partnerskom a rodinnom živote. *Nevedel som slovenčinu, nemal som prácu, bol som sklamaný. Nemal som žiadnych priateľov kvôli jazyku, mal som bloky. Tak som sa začal učiť slovenčinu. Začal som robiť s jedlom a potravinami, nikdy v mojom živote som to nerobil, nikdy v živote som nebol v kuchyni predtým.* K častým bariéram, ktoré znemožňovali uplatnenie mužov – partnerov na trhu práce, patrili najmä: slabá orientácia v novom prostredí, neznalosť

⁸⁶ Téma uplatnenia cudzincov na trhu práce a komunikačných procesov bola spracovaná a publikovaná v práci Letavajová 2018: 39-55.

⁸⁷ Z pohľadu slovenského školského systému však nie je možné vo všetkých prípadoch hovoriť o úplnom alebo ukončenom stredoškolskom alebo vysokoškolskom vzdelaní.

slovenského jazyka, neznalosť pravidiel práce, ktorú mali vykonávať. U niektorých to boli aj neprimerane vysoké očakávania, nároky a idealizácia pracovných podmienok v hosťujúcej krajine. Objektívnu prekážkou, s ktorou sa niektorí respondenti stretli, bola tiež latentná alebo otvorená diskriminácia zamestnávateľov z dôvodu ich pôvodu a vierovyznania. *Prvá ponuka bola Ikea, ale oni mi povedali, že je to práca pre Slovákov, nie cudzincov. Ale to je dávno, už je to lepšie.; To trvalo dlhšie. Dával si životopisy cez profesiu. On necítil diskrimináciu. Ja myslím, že bola, lebo sa mu dlho neozývali. Inak som si to nevedela vysvetliť. Všetko mal dobré v životopise, mal skúsenosti, pozíciu projektového manažéra. Myslela som, že to nebude taký problém. Keby som ja posielala životopis, rýchlejšie by som našla robotu, aj keď som nemala takú pozíciu. Ale našťastie je dosť takých firiem, ktoré zamestnávajú cudzincov. Má teraz príjemný kolektív, bez predsudkov.*

Pri hľadaní práce pomáhali manželom predovšetkým partnerky a ich príbuzní, ktorí im v tomto zmysle poskytovali svoj kultúrny, sociálny a spoločenský kapitál a kompetencie (znalosti prostredia, osobné kontakty, jazykové znalosti, schopnosť využívať internet). Neskôr si muži nachádzali prácu aj prostredníctvom sietí s krajanmi, s ktorými sa na Slovensku alebo v susedných krajinách zoznámili. Niektorí z nich napríklad prevádzkovali predajne *kebabov* či orientálnych potravín alebo pracovali v nich. Pozitívny vývoj, čiže uplatnenie cudzinca na trhu práce v hosťujúcej krajine, indikuje samozrejme aj dĺžka pobytu v hostiteľskej krajine. V súčasnosti sú všetci muži zamestnaní. Viacerí spočiatku pracovali na nižších pracovných pozíciách ako v rodnej krajine (najmä vo výrobe), neskôr získali miesta s adekvátnejším pracovným zaradením, porovnateľným alebo lepším, ako mali pred príchodom na Slovensko. Využívajú znalosť cudzích jazykov, pracujú v turizme, doprave, obchode a službách, športe, informačných technológiách. Ich manželky pracujú alebo sú na materskej dovolenke, s výnimkou jednej respondentky, ktorá je v domácnosti zo zdravotných dôvodov.

4. 2. 5 Komunikačné stratégie

Komunikačné modely je možné sledovať v rodinných prostrediach, v kontakte respondentov s príbuznými, krajanmi, inými cudzincami alebo majoritou. Výber komunikačných stratégií respondentov a ich rodín podmieňujú viaceré činitele. Podstatná je najmä znalosť jazykov pred samotným zoznámením sa s budúcim manželom, vzdelanie jednotlivcov, komunikačný jazyk v práci, možnosti páru vycestovať a tráviť dlhší čas v krajine pôvodu partnera, dĺžka pobytu na Slovensku či prítomnosť detí v rodine a ich vek. V rámci **partnerskej komunikácie** som u respondentov zaznamenala prítomnosť viacerých komunikačných modelov, ktoré vo svojej práci popisuje E. Novianti (2013: 33-40):

1. Jednosmerné nastavenie (jeden z partnerov prijal jazyk druhého partnera). V prípade respondentov, ktorí sa výskumu zúčastnili, ide o osvojenie si slovenčiny, ktorá je zároveň jazykom rezidenčnej krajiny. Tento jazyk sa u nich stal postupne dominantným a v niektorých prípadoch jediným jazykom komunikácie. Výlučné používanie slovenčiny medzi partnermi v súčasnosti som zaznamenala v šiestich prípadoch. *Pri zoznámení anglicky, hovorím tiež francúzsky, nemecky a taliansky. Žena hovorí anglicky. Teraz už dávno hovoríme po slovensky. Nechodil som na kurzy, len doma. Doteraz mi ale robí problém skloňovanie, veľa som sa mýlil. Najsmiešnejšie bolo, stretol som pani Brychtovú a som hovoril manželke, že som stretol Becherovku.; Od začiatku sme povedali, že žiadna angličtina. Asi po štyroch mesiacoch len slovenčina. Svokra mi tiež pomohla, kúpila knihy pre začiatočníkov, televízor som sledoval, každé slovo som sa pýtal manželky, čo znamená.*

2. Používanie iného jazyka, ktorý ani pre jedného z partnerov nie je materinským. V prípade respondentov to znamená predovšetkým používanie svetového jazyka. Všetci muži v skúmaných partnerstvách ovládajú na pomerne dobrej úrovni jeden alebo viacero svetových jazykov (angličtina, francúzština, španielčina, nemčina). Tieto znalosti získali vďaka svojmu vzdelaniu alebo práci v oblasti turizmu, obchodu alebo informačných technológií. Komunikačné schopnosti

a znalosti svetových jazykov partneriek boli v období ich zoznámenia sa na rôznej úrovni (od úplnej neznalosti, cez základy až po pokročilé ovládanie jedného alebo niekoľkých svetových jazykov). Tento tretí jazyk (najčastejšie angličtina) sa pri zoznámení a v počiatočnom období ich partnerského života stal dorozumievacím jazykom páru. *Na začiatku anglicky. Ja hovorím výborne a on je asi mierne pokročilý. Ale mal na jazyky neskutočný talent. Išiel rýchlosťou a potom už hovoril na tej úrovni ako ja.; My sme sa nevedeli dohovoriť. Ja som nevedela slovo po francúzsky. Môj muž ma oslovil, stále niečo rozprával, ale ja som mu nerozumela. Sme sa rozprávali tak, že sme si kreslili na papieriky. Potom som sa vrátila a prihlásila na francúzštinu. Z dvadsiatich dvoch partnerstiev, ktoré sa výskumu zúčastnili, osem párov pri angličtine zotrvalo doteraz (aj po niekoľkých rokoch pobytu na Slovensku), a to predovšetkým v prípadoch, ak angličtinu ovládajú obaja partneri na veľmi dobrej úrovni a tento jazyk je aj pracovným jazykom partnera. Spolu komunikujeme po anglicky. Manžel sa učil slovenčinu. Má skúšku, ktorá bola potrebná k žiadosti o občianstvo, ale nepoužívame slovenčinu. Po anglicky nám to ide rýchlejšie. Používanie oboch jazykov – slovenčiny aj angličtiny – je v súčasnosti prítomné u šiestich párov.*

3. Miešanie, čiže používanie jazyka, ktorý vznikol spojením viacerých jazykov. Najčastejšie vzniká miešaním materských jazykov oboch partnerov, prípadne ďalších jazykov, ktoré partneri poznajú. Tento model je viditeľný v komunikácii troch párov. V praxi ide o používanie oboch jazykov naraz, ale i používanie nových slov, slovných hračiek, výrazov alebo významov, ktoré vznikli spojením viacerých jazykov. Tomuto jazyku alebo slovným spojeniam často rozumejú len samotní aktéri komunikácie. *Najskôr po anglicky a stále neviem sa preorientovať na slovenčinu. Pólku vety niekedy povieme po anglicky a dve slová k tomu po slovensky.; Mixujeme jazyk. Máme svoje slová. Napríklad angličtina alebo arabčina nemá zdobneliny. My máme zdobneliny. Povieme arabské slovo so slovenskou zdobnelinou. Je to vtipné.; Doteraz máme spolu také slovíčka, ktoré všetci spolu používame. Napríklad nepoužívame ovládač, ale francúzske „komon“ alebo strašne dlho bol „portábl“ ako mobil.*

Pomerne jednoznačnejšie komunikačné stratégie používajú respondenti **vo vzťahu k vlastným deťom**:

1. Stratégia bilingvizmu, ktorú E. Novianti (2013: 33-40) nazýva alternatívnym nastavením. Tento model sa v prípade respondentov a ich komunikácie s deťmi ukázal ako najfrekvencovanejší. Znamená, že každý partner trvá na používaní svojho jazyka a k svojmu jazyku vedie aj dieťa, ktoré ovláda materinský jazyk oboch rodičov. V deviatich prípadoch rozprávajú otcovia s deťmi arabsky, a to aj vtedy, ak s manželkou hovoria po anglicky alebo po slovensky. Opäť musím poznamenať, že vo viacerých takýchto rodinách sú deti veľmi nízkeho veku (batolátá, predškolský vek) a komunikačným schopnostiam sa len učia. Komunikácia otca s deťmi preto môže mať povahu prihovárania sa. *Vedíme trojjazyčnú domácnosť. Ja s deťmi po slovensky, s ním po anglicky a on s deťmi po arabsky. Deti všetko rozumejú aj rozprávajú. My dvaja len po anglicky, ale on rozumie po slovensky; S malým hovorím slovensky, manžel arabsky, a keď sme spolu, tak anglicky, tak sme si to rozdelili. Z pozorovaní komunikačných situácií medzi deťmi a ich rodičmi v týchto rodinách je zjavné, že väčšina detí v týchto rodinách jazyku svojho otca rozumejú veľmi dobre, avšak odpovedajú mu po slovensky, prípadne pri komunikácii s ním využívajú len základnú slovnú zásobu. Veľmi podstatným pre rozvíjanie komunikačných schopností detí v jazyku otca je kontakt s jeho príbuzenstvom (najmä so starými rodičmi, ktorí učia svoje vnúčatá arabskému jazyku) a samozrejme dlhodobé pobyty detí v krajine svojho otca (trávenie prázdnin u starých rodičov alebo dlhodobejšie dovolenkové pobyty v tejto krajine). Naša malá komunikuje s babom arabsky. My nemáme ocina, len babu. S tuniskou rodinou arabsky a so mnou po slovensky. Jedna z rodín žila v krajine manžela niekoľko rokov a ich deti tam navštevovali aj školu. S deťmi ja slovensky, on po arabsky. Vedia arabsky plynulo. Starší vedia aj písať. Chodili tam do školy a svokra ich učila písať. Najčastejším modelom komunikácie v rámci rodín respondentov je teda nastavenie:*

manžel	↔	manželka	(angličtina)
matka	↔	deti	(slovenčina)
otec	→	deti	(arabčina)
deti	→	otec	(slovenčina, arabčina)

2. V jednom prípade rozpráva manžel s manželkou aj deťmi len po slovensky, v ďalšom prípade po nemecky a v štyroch prípadoch rozpráva manžel s deťmi po slovensky a len občas po arabsky. Otcovia v týchto rodinách na používaní arabského jazyka netrvajú a používajú ho len zriedkavo. Podľa ich vyjadrení začnú arabčinu vo vzťahu k potomkom používať, keď deti vyrastú, alebo ponechávajú na deťoch, aby sa tomuto jazyku naučili oni samé. Ich manželky si želajú, aby otec s deťmi komunikoval v arabskom jazyku a snažia sa manžela k tomu podnecovať. *Tlačila som ho, aby hovoril po arabsky. Je to škoda.*

3. Najmenej častou zaznamenanou komunikačnou voľbou je tzv. stratégia kompromisu (stredú). Táto prax znamená, že partneri používajú v komunikácii svoj materský jazyk, avšak existujú situácie, kde sa partneri a následne aj ich deti dohodnú na používaní jedného jazyka. Slovenské partnerky po arabsky väčšinou nekomunikujú, poznajú len niekoľko arabských slov, fráz alebo základy tohto jazyka. Túto stratégiu som preto zaznamenala len u jedného páru, v ktorom partnerka aj deti ovládajú arabský jazyk. V domácom prostredí na Slovensku hovoria títo manželia s deťmi svojim materským jazykom, avšak pri návštevách manželovej rodiny alebo krajiny komunikujú obaja medzi sebou a aj s deťmi po arabsky.

Zistenia z výskumu poukazujú na to, že komunikačné modely v skúmaných rodinách nie sú uniformné, sú podmienené časom a situáciou. Súvisia predovšetkým s postupnou akulturáciou muža – partnera v hostiteľskej krajine, intenzitou kontaktov s príbuzenstvom partnera ale i tým, akým jazykom manžel komunikuje v práci. Čo sa týka detí, aj napriek tomu, že potomkovia v rodinách respondentov sú poväčšine malé a ich jazykové kompetencie sa len rozvíjajú, predpokladám, že v budúcnosti bude ich výchova bilingválna a následne aj

komunikačné schopnosti. Avšak prevládajúcim jazykom ich komunikácie sa stane slovenčina, a to najmä v prípadoch, ak ich rezidenčnou krajinou bude naďalej Slovensko. Túto tendenciu podporujú viaceré výskumy jazykových dominancií v zmiešaných rodinách, ktoré tvrdia, že akýkoľvek je jazyk rodičov, jazykom detí sa stáva jazyk ulice alebo jazyk médií (Varro 2003: 118).

Jednou zo zaujímavých a v prípade môjho výskumu takisto podstatných oblastí komunikácie je **neverbálna komunikácia**. Pod neverbálnou komunikáciou, ktorá je často nazývaná aj „rečou tela“, rozumieme obyčajne gestikuláciu, mimiku, tón alebo dynamiku hlasu, udržiavanie si vzdialenosti, držanie tela, pohľad, dotyky rúk a iné neverbálne signály. V rozprávaniach respondentov (rovnako mužov ako aj žien) nachádzam v spojitosti s týmto typom komunikácie viacero poznámok. Zatiaľ čo komunikáciu v slovenskom prostredí vnímajú opýtaní vo všeobecnosti ako pokojnú a menej emočnú, komunikáciu manžela a všeobecne komunikáciu v krajine pôvodu partnera opisujú ako výraznú, hlasnú a hlučnú. Prejavuje sa vyšším tónom hlasu, rýchlou rečou, výraznejšou mimikou, gestikuláciou rúk a všeobecne prejavovaním citov. Tieto charakteristiky dávajú respondentovi do súvisu s mentalitou obyvateľstva týchto krajín. *V Egypte skôr taliansky. Veľa gestikulujú, kričia. My sme pokojnejší. Oni sú živivejší. Ale nemala som s tým problém, len som bola trochu unavená. Keď mal malý pol roka, išli sme ho ukázať rodine. Chcela som, aby boli tichšie. Ale potom sme sa zasmiali a povedali si, že je aj on Egypťan a musí niečo vydržať.; Ich komunikácia je, že oni vedia čítať ľudí, čítať oči, postoj, pohyby. Vedia vás čítať omnoho rýchlejšie. Vedia si urobiť celok. Muži aj ženy sú neskutočne rafinované.; Gestikulujú moc, sú takí živší a otvorenejší. Neboja sa ukázať. Keď sú nahnevaní, zakričia, nedusia to v sebe. Všetko musí byť rukami, očami. Veľa sa hýbu, keď rozprávajú. Keď rozprávajú, šermujú rukami. Aj naša malá to robí.; Ja som z rusnákkej rodiny, ten môj pôvod je trochu iný. Keby ste si sadli na jednu slávnostnú večeru s Rusnákmi, by ste sa cítili ako v Taliansku. Neskutočná gestikulácia rukami. Prakticky vrieskajú, robia neskutočný hluč. Každý rozpráva s každým, čím hlasnejšie, tým lepšie. A arabská*

kultúra je veľmi podobná tej rusnáckej. Nemám s tým problém, nie je to pre mňa nič nové.; Sú strašne hluční. Aj keď telefonuje, mu to vyčítam. Sú ako Taliani. To mi trochu vadí. Gestikuluje strašne, hlavne, keď sú spolu kamaráti. Sú prchkí, horúce hlavy. Ideálne je nechať ho v klude, na nič sa nepýtať, on vychladne.

Ďalšie z prejavov neverbálnej komunikácie sú pozdravy a osobný kontakt. Podávanie rúk, objatie, pobožkanie alebo iné telesné kontakty, ktoré sú v slovenskej kultúre chápané ako bežné znaky pozdravu alebo komunikácie, vnímali niektorí muži – respondenti ako veľmi osobné a nezdvorilé. Podľa tradícií ich krajiny by si mali ľudia držať určitý odstup najmä voči cudzím osobám alebo osobám opačného pohlavia. *Vadilo mu, že sa ľudia na verejnosti bozkávajú. Neakceptoval, ak som niekomu podala ruku.; Tradície, náboženstvo. Napríklad ženy sa chcú bozkávať a to môže byť problém, je to problém tradície.*

4. 2. 6 Meno a priezvisko

Ako som sa už v predchádzajúcom texte zmienila, jedným z dôležitých identifikačných prvkov každého jednotlivca je jeho meno. Meno – krstné meno, priezvisko ale i prezývka určitej osoby, ich nadobudnutie, ponechanie alebo zmena sú prejavom osobnej a skupinovej identity jednotlivca. Demonštrujú jeho príslušnosť k rodine, rodu, etnickej, náboženskej, lokálnej či socio-profesijnej skupine. Rovnako aj v zmiešanom manželstve napovedá používanie mena, jeho získanie alebo výber o viacerých skutočnostiach. Odkazuje nás na kultúrne tradície, rodinné vzťahy, legislatívne podmienky ale i individuálne estetické alebo psychologické preferencie partnerov a ich detí. V prípade zmiešaných manželstiev slovenských občaniek s partnermi pochádzajúcimi z Tuniska, Alžírskaja alebo Egypta je možné tento fenomén sledovať vo viacerých rovinách. Potvrdzovanie, upevňovanie alebo zmena identity je pozorovateľná napríklad pri udelení krstného mena a priezviska pri narodení dieťaťa, výbere priezviska partnerky

po sobáší, výbere krstného mena po náboženskej konverzii partnerky alebo pri používaní mena a priezviska jednotlivca v bežnom styku či zápise mena a priezviska do oficiálnych dokladov.

V súvislosti s používaním a oficiálnym zaznamenávaním **krstných mien a priezvisk mužov – partnerov** je potrebné sa zmieniť o rozdielnych konvenciách v ich rodnej krajine a na Slovensku. Podľa zákona č. 300/1993 Z. z. o mene a priezvisku musí mať na Slovensku každá osoba svoje meno (najviac tri mená) a priezvisko. Arabský systém mien má odlišné pravidlá, navyše rozdielne podľa jednotlivých krajín, kultúrnych, náboženských alebo lokálnych kontextov. Vo všeobecnosti je možné povedať, že označenie osoby v arabskom svete môže pozostávať z viacerých častí. Môže sa skladať z dvoch ale i piatich a viacerých označení. Pri narodení je dieťaťu pridelené krstné meno (arab. „ism“). Keďže osobný pôvod je veľmi dôležitý, za týmto menom často nasleduje meno jeho otca, starého otca, prípadne mená ďalších mužských predkov v poradí. Za priezvisko (arab. „laqab“) sa obyčajne označuje meno, ktoré nasleduje po mene starého otca, prípadne posledné z radu mien. Súčasťou arabských mien môže byť tiež použitie spojení označujúcich príbuzenský vzťah. Ide napríklad o spojenia: „ibn“ (syn), „bent“/“bint“ (dcéra), či „abu“ (otec) a jeho ženský ekvivalent „umm“/“oum“ (matka). V označení osoby môžu byť tieto tvary použité napríklad ako „Abu Kulthum“, čo znamená otec Kulthuma alebo „Fahad ibn Abdul Azim“, čo v doslovnom preklade znamená Fahad, syn Abdula Aziza. V niektorých krajinách alebo regiónoch je súčasťou priezviska spojenie „al“ alebo „el“, ktoré vyjadruje rodovú, kmeňovú alebo regionálnu či socio-profesijnú príslušnosť. Príkladom je meno al-Harbi alebo al-Makhzumi. (Notzon – Nesom 2005: 20-21)

V oficiálnych dokladoch vydaných v krajine pôvodu majú muži – respondenti zapísané všetky svoje mená (2 až 6 mien) alebo len niektoré z nich. V bežnej komunikácii a predstavovaní svojej osoby v rodnej krajine používajú podľa potreby takisto len niektoré z týchto mien, všetky mená, prípadne ich dopĺňajú o mená ďalších predkov. Viacerí respondenti nevedeli sami presne určiť, ktoré z radu

mien je možné považovať za meno a ktoré za priezvisko. Keďže slovenská legislatívna prax počíta pri identifikácii osôb s presným a jednoznačným označením mena a priezviska, táto nesúrodosť systémov im pri evidencii na slovenských úradoch alebo preklade arabských dokumentov do slovenčiny spôsobuje značné problémy. Pri registrácii na cudzineckej polícii alebo pri vystavovaní ďalších potrebných dokumentov (doklad o pobyte, zdravotnom poistení, rodný list, pas, sobášny list, výpis z registra trestov...) sú ich mená v mnohých prípadoch umelo označované za mená a priezviská. Okrem toho na viacerých dokumentoch je ich meno a priezvisko evidované viacerými spôsobmi. Úrady si často nevedia s takto odlišným systémom mien poradiť a určenie, ktoré z radu mien jednotlivca bude označené za krstné meno a priezvisko, je ponechané na ľubovôli samotného úradníka, prípadne vôli konkrétneho jednotlivca, ktorého sa zápis týka. U niektorých z respondentov bolo za krstné meno označené jeho prvé meno a všetky ostatné vyhlásené za priezvisko, u iných sa naopak, krstnými menami stali prvé tri mená a priezviskom posledné z radu mien respondenta, prípadne sú jeho mená rozdelené na polovicu, pričom prvé tri z nich sú označené ako meno a ostatné ako priezvisko. Zápis všetkých mien nie je z praktického hľadiska často ani možný, nakoľko všetky mená osoby sa do príslušných koloniiek nezmestia. *Muži majú mená po svojich predkoch. Ale na pase má len jedno meno a priezvisko. Na sobášnych listoch a rodnom liste má všetky mená. Rodný list nekorešponduje s údajmi na ďalších dokladoch.; Mali sme problém, lebo do pobytovej karty sa jeho mená nezmestili. Tak sme všade dávali len dve mená a potom len písmenká (iniciály ostatných mien). Čiže v pobytovej karte mal inak, než v pase. Teraz sme sa sťahovali a povedali nám, že to musí byť presne, ktoré je priezvisko a krstné meno, keď sa niekto pýta napríklad v banke.; Vždy bol s tým problém. Je to náročné, lebo nám sa do systémov nezmestia tie mená. Na kartičke trvalého pobytu mu len iniciály dali, tak som to ja vymyslela. V pase má všetky mená (6 mien, poznámka autora). Inde sme to riešili tak, že meno bolo prvé meno a všetky ostatné len priezvisko. Alebo sme to rozdelili na tri a tri. Prvé tri boli meno a druhé tri boli*

priezvisko. Ďalšou z komplikácií je fakt, že v rade mien dotyčného sa môže nachádzať viacero rovnakých mien. V arabských krajinách je to bežné, ak sa predkovia jednotlivca nazývali rovnakým menom. Táto situácia môže v komunikácii so slovenskými úradmi evokovať, že meno aj priezvisko dotyčného sú identické. Riešením tejto situácie je často skracovanie mena, uvádzanie len niektorých z mien, prípadne používanie iniciál mien aj v oficiálnych dokladoch.

S identifikáciou manžela podľa mena a zápisom jeho mena na oficiálnych dokladoch úzko súvisí aj **výber priezviska manželky po sobáší**. V krajinách, z ktorých muži pochádzajú, je zvykom, aby si manželka po sobáší ponechala svoje meno a nemenila ho po manželovi. U respondentov, ktorí sa výskum zúčastnili, je však najbežnejším modelom práve prijatie manželovho priezviska. Priezvisko manžela si osvojilo 13 žien z 22 skúmaných partnerstiev. Ako dôvod k tomuto rozhodnutiu respondentky uviedli uprednostňovanie vlastnej tradície. Racionálnym zdôvodnením tejto zmeny bola tiež snaha o jednotné priezvisko pre všetkých členov rodiny z dôvodu jednoduchšej identifikácie rodiny na verejnosti. *Pôvodne som chcela vlastné priezvisko. Lebo aj podľa náboženstva, ja som moslimka, by sa nemalo meniť. Ale s tým, že sme si vybrali žiť tu, boli by komplikácie a s tým, že je dieťa. Každý by mal iné meno.* Iné respondentky argumentovali estetickým cítením. Priezvisko manžela sa im jednoducho páčilo, pripadalo im exotické a odlišné. Keďže zmena priezviska nie je v krajine manžela bežná, pár sa občas stretával s počudovaním na strane manželových ale i manželkiných príbuzných. *Ja som bola raritná v celej dedine, lebo som bola manželka pána xy. Tam to bolo, že sa hanbím za otcove meno.; Aj svokrovi prišlo smiešne, že ako teraz budete? To ako brat so sestrou. Aj rodičia mi hovorili, že keď oni to nerobia, aby som si nechala svoje. Ale mne to tak neprišlo. Skôr prirodzené, že keď sa žena vydá, tak som to cítila, chcela som si zobrať jeho priezvisko.*

Kombináciu svojho aj partnerovho priezviska si vybralo päť partneriek. Ženy, ktoré si zvolili používanie len alebo aj manželovho priezviska, ho používajú v pôvodnej forme, bez prechyľovania (s koncovkou *-ová*). Ak priezvisko manžela obsahovalo v slovenských

dokumentoch viacero mien, manželky si z týchto mien zvolili jedno (zvyčajne posledné), prípadne si museli ako priezvisko ponechať všetky jeho priezviská. *Problém s priezviskom. On má v pase veľa mien a muselo sa to rozdeliť na meno a priezvisko. Tak prvé dve sme dali ako meno a druhé tri mená ako priezvisko. Aj my musíme teraz používať všetky tri jeho priezviská. Je to komplikované, chceli sme len jedno meno.* Ak mali partnerky možnosť vybrať si, vybrali si priezviská, ktoré „neznali príliš arabsky“. *Nakoľko som si nechala moje meno po mužovi, buď to veľmi odráža alebo veľmi priťahuje. To je doteraz. Aj malý má meno po ocinovi. Aj on je iný. Ale nie je to tak definovateľné, odkiaľ to meno je.* V štyroch prípadoch si manželky ponechali svoje predchádzajúce priezvisko. *Ja mám dievčenské priezvisko. Som jedináčik. Bola som nastavená, že si nechám a podľa egyptských zvyklostí to tak je, že manželky si nemenia priezviská.*

Pri výbere **mien pre svojich potomkov** uplatňovali respondenti tri typy stratégií:

1. Výber mena, ktoré je vnímané ako neutrálne. Ide o mená, ktoré sú kultúrne neidentifikovateľné, evokujú neviditeľnosť a splyvanie, nie rozdiely a viditeľnosť.
2. Potvrdenie inakosti. Je dosiahnuté udelením tzv. silného mena, ktoré zdôrazňuje rozdielnosť a zároveň identifikáciu rodičov s krajinou pôvodu otca, jeho kultúrou a náboženstvom.
3. Udelenie mena, ktoré je podobné alebo rovnaké v oboch kultúrach. Tento výber takisto značí neviditeľnosť ale zároveň aj synkretizmus a akceptáciu oboch kultúr.

V prípade respondentov je najfrekvencovanejším uplatňovanie prvého a tretieho typu stratégie. V rámci rozhovorov som pritom zaznamenávala reálne mená, ktoré dali rodičia svojim deťom, a v prípade bezdetných respondentov mená, ktoré by si respondenti pre svoje deti želali. K najčastejšie uvádzaným menám, ktoré opýtaní vybrali alebo chceli vybrať pre deti, patrili chlapčenské mená Adam a Jakub a dievčenské mená Sára, Sabrina alebo Hana. Dôvodom ich výberu bol fakt, že tieto mená boli bežne používané a známe v oboch kultúrach. *Mená ako Adam a Jakub – má to svoju logiku. Ak budú žiť na Slovensku, vždy*

bude tiež polovičný Egyptan a Slovák. Aby aspoň v mene to mal.; Chceli sme také meno, čo by bolo použiteľné aj tu, lebo sme vedeli, že pôjdeme sem bývať. Že keď pôjde do školy, aby sa mu deti nesmiali. Obaja sme to tak vybrali. A pre dcéru sme chceli Sáru, Sofiu, Tamaru, Hanu, to sú egyptské, aby bola aj tam aj tu. Keby bol chlapec, bol by Adam.; Väčšinou chcú tí muži Adama, aj môj manžel chcel Adama. Ďalšie mená vyberali respondenti predovšetkým podľa estetických kritérií alebo významu, ktoré dané meno v konkrétnom jazyku má. Pre deti vyberali mená významných osôb, mená, ktoré sa ľahko vyslovujú, prípadne mená začínajúce rovnakými iniciálami ako mená rodičov a starých rodičov. Viackrát sa zmienili tiež o výbere jedného z deväťdesiatich deviatich mien (atribútov) Allaha. *Má sväté meno z tých deväťdesiatich deviatich mien. A môj muž chcel, aby bolo na „A“, lebo v rodine starý otec, otec aj môj muž majú mená na „A“. Teraz sú „štvoráčkoví“; Aby ho vedeli aj moji rodičia vysloviť. A tiež to, aby bolo hneď vidieť, či je to chlapec alebo dievča, lebo napríklad aj tu je strašne veľa mien, že neviete. Aj jordánska kráľovná je tak a syn sa volá klasicky Adam. Páčilo sa mi aj Jakub.; Ja som to vybrala, on vybral prvé, druhé sme vybrali preto, že sme žili už na Slovensku a tretie svokra vybrala, lebo u nich je to tradícia. Výberu tzv. silných mien sa respondenti vyhýbali, hlavne v prípade, ak budúcnosť svojich detí spájali so Slovenskom a európskou kultúrou. Udelením neutrálnych a menej kultúrne identifikovateľných mien ich chránia pred možným znevýhodňovaním.⁸⁸ Keby som mal syna, volal by sa Marek. Dievča napríklad Majka alebo Monika. Myslím na svojho syna, viem že bude žiť v Európe. Nechcem mu zle, ale aby nemal problém.; Chcela som také modernejšie, aby zapasovalo aj do Európy. Pre deti som vyberala ja. Spravila som si zoznam, ktorý by sa hodil, lebo pre mňa bolo dôležité, aby sa napríklad nevolal Mustafa, Mohamed, že to hneď bije do očí. Nešpekulovala som, bola som rada, že mi to odsúhlasil, mohol dať nejakého Mustafu alebo Ahmeda. Jednou z príčin týchto*

⁸⁸ K téme udeľovania mien pre deti som uskutočnila v minulosti viacero neformálnych rozhovorov s ďalšími pármí, v ktorých partneri majú na Slovensku už dlhodobjší pobyt. V týchto prípadoch vyberali rodičia pre svoje deti tzv. silné mená bežnejšie.

stratégií je zrejme aj fakt, že respondenti pomerne citlivo vnímajú súčasnú uzavretosť Slovenska pred inakosťou ale i pred cudzincami a muslimami zvlášť.

Deti respondentov sa narodili na Slovensku a v prípade ich pomenovania je využívaný slovenský alebo európsky systém, pozostávajúceho z krstného mena a priezviska. V prípade, že deťom sú vystavené alebo im rodičia v budúcnosti plánujú vystaviť aj doklady (rodný list, pas) v krajine pôvodu manžela, ich pomenovanie bude kopírovať systém krajiny manžela. *Oni majú priezviská. Môj manžel je Ali ibn Jusuf, ako syn Jusufa. Moja dcéra je bint Ali ako dcéra Aliho. V arabskom má takto, ale v slovenskom rodnom liste len meno a priezvisko.* (konkrétne mená sú zmenené); *Malý má len meno a priezvisko, nemá ostatné mená v pase. Lebo sa narodil tu, nedávala som zapísať všetky. Ale ak si chce vystaviť rodný list v Egypte, tak tam si môže dať hocikolko mien.*

Jedným zo sprievodných prvkov **náboženskej konverzie** môže byť takisto zmena mena jednotlivca. Viacerí „noví muslimovia“ prijímajú spolu s novou vierou aj nové pomenovanie, ktoré odráža ich vzťah k islámu, arabskému jazyku a kultúre. Prijatie arabského mena môže byť jedným zo symbolom ich duchovného znovuzrodenia a zároveň prijatia novej (náboženskej) identity. V prípade tohto výskumu a pri respondentoch, ktorí boli jeho objektom, hovoríme predovšetkým o konverzii žien na islám. Žiadna zo žien, ktoré na islám konvertovali (10 žien), však nepociťovala zmenu mena za potrebnú a aj po konverzii si ponechali svoje doterajšie krstné mená.⁸⁹ *To je zvyklosť, ktorá nemá žiadnu oporu v islame. Je to kultúrna záležitosť, je to psychologická záležitosť. Nie je to povinné. Len ak má niekto chuť. Nie sme v nejakej kresťanskej sekte, kde je to povinné. Ja osobne som žiadne meno neprijala a nemenila, nemala som tú potrebu.*

⁸⁹ So zmenou mena u žien ale i mužov, ktorí konvertovali na islám, som sa stretla v predchádzajúcich výskumoch (Letavajová 2006: 91-118). Nové mená si respondenti vybrali sami a používali ich len v kruhu muslimskej komunity a priateľov z radov muslimov. Nepoužívali ich v kontakte so slovenskými príbuznými alebo vo verejnom styku. Za svoje nové mená si najčastejšie vyberali arabské ekvivalenty ich slovenských civilných mien, alebo tradičné a starobylé arabské mená.

4. 2. 7 Koncept domova, etnická a občianska identita

Muži – respondenti, s ktorými som uskutočnila rozhovor, žijú na Slovensku už niekoľko rokov a ich pobyt v tejto krajine nadobúda postupne trvalejší charakter. **Obraz domova** sa vo výpovediach viacerých z nich spája už s oboma krajinami – krajinou pôvodu ale aj Slovenskom, ktoré sa pre nich stalo rezidenčnou krajinou. Slovensko označujú vo svojich rozprávaniach ako *ďalší, druhý* alebo *nový domov*. Ako sa sami zmieňujú, hlavným dôvodom tohto subjektívneho pocitu je vytvorenie pevných sociálnych, najmä príbuzenských (manželka, deti) ale i pracovných väzieb v tejto krajine. Na Slovensku trávajú respondenti väčšinu svojho času, žijú tu bežný rodinný, pracovný a spoločenský život. Na druhej strane, krajina pôvodu manžela sa pre viacerých zmenila na krajinu, v ktorej obvykle trávajú svoje dovolenky (každoročne alebo len sporadicky). Dôvodom tohto stavu je najmä veľká vzdialenosť a obmedzené finančné, pracovné alebo rodinné možnosti, ktoré by dovoľovali navštevovať ju častejšie.

Vo výpovediach respondentov sú prítomné viaceré koncepty domova: pocit dvoch domovov, pocit jedného domova, pocit, že svoj domov ešte nemajú, budujú si ho alebo sa preň ešte len rozhodnú. *Kde je doma? Nedá sa to zodpovedať. Manžel hovorí, že srdce má v Egypte, tam má rodinu. Ale ženu a dieťa má na Slovensku, tak tu je doma. Keď je dlho v Egypte, ťahá ho to na Slovensko. Do Egypta chodí sporadicky, niekedy raz za dva roky.; Necítim sa nikde doma. Ešte nemám svoj domov, na to stále čakáme. Keby sme ostali v Číne, tak Čína, ale ani tu nie, lebo sme u rodičov. Ani v u nich, lebo tam chodíme len navštevovať. Na to ešte len čakáme, chceme si domov nájsť.; Teraz je v takom rozpoložení, že situácia u nich je zlá. Trochu sa dištancuje, hovorí, že žije tu a už ho to nezaujíma. Už sa asi lepšie cíti tu, už nechce ísť tam.; Všade sa cítim doma. Normálne, v kuchyni keď je plný stôl, všade sa cítim doma, kde je jedlo, to je normálne.*

S reflexiou domova sú u respondentov veľmi úzko prepojené aj plány do budúcnosti. Väčšina z nich svoju budúcnosť spája so Slovenskom, kde plánujú zotrvať aj najbližšie roky alebo sa tu usadiť natrvalo. V naráciách

respondentov je však rozpoznateľných aj niekoľko odkazov k trvalému alebo dlhodobejšiemu návratu do krajiny pôvodu manžela. Do tejto krajiny si želajú odísť keď zostarnú, chcú tam tráviť dôchodkový vek, alebo si tam v budúcnosti aspoň vytvoriť ďalšiu rezidenciu a tráviť v nej pravidelne určitú časť roka. *Máme životné poisťky. Keď nám ich vyplatia, kúpime si tam bytík a budeme tam žiť, ale kto vie, čo bude?; Keď budem na dôchodku, pôjdem možno do Tuniska. Otvorím si tam reštauráciu, to je môj sen a budem robiť slovenské jedlá.* Dvaja z respondentov vyslovili želanie byť vo svojej rodnej krajine pochovaní. *On sa cíti byť doma tu aj tam. Muž tvrdí, že sa chce dať pochovať doma. Má také číslo na ambasádu a oni ich prevezú. On má traumy z toho, že by sme ho dali spopolniť. Že príde mám a ich pochová tak, ako treba. Ale už skonštatoval, že mu je to jedno.* Opustiť Slovensko plánujú štyri zo skúmaných párov. Partneri v týchto manželstvách pracujú mimo Slovenska alebo v medzinárodnej organizácii na Slovensku. Dôvodom ich plánovaného odchodu sú lepšie pracovné možnosti, ale i možnosť získať kvalitnejšie vzdelanie a medzinárodné prostredie pre deti. Významnú úlohu pri ich rozhodovaní zohráva tiež fakt, že Slovensko vnímajú ako uzavreté a nepriateľské voči inakosti, migrantom a aj zmiešaným manželstvám. *Ešte neviem, zatiaľ sa tu dá žiť aj pre zmiešané manželstvo. S rodinou však plánujeme odísť. Politici sú tu zlí, je to hnus, ako sa vyjadrujú v médiách. Slovensko sa môže hanbiť, rasistické reči v parlamente.* Zaujímavá je výpoveď jednej z respondentiek, ktorá sa zoznámila aj žila so svojim manželom v inej tretej krajine. *Trvalo chceme odísť do Kanady. Manžel tam má rodinu. Chceli by sme pre malého medzinárodnejšie prostredie. Hovoríme aj po anglicky. Chceme zapadnúť a Kanada je veľmi multikultúrna.*

Identita partnerov a detí v zmiešanom manželstve je okrem iného formovaná aj **deklaráciou svojej národnosti a občianstva**. Čo sa týka národnosti respondentov, opýtaní muži označujú samých seba za *Alžírčanov*, *Tunisanov* alebo *Egyptanov*. Menej často sa pomenúvajú označením *Arab*. Formálne svoju národnosť deklarujú najmä v kontakte so slovenskými inštitúciami a pri vydávaní osobných dokladov. Zaznamenávanie národnosti je dôležité napríklad pri evidencii zdravotných záznamov alebo zdravotného poistenia, pri registrácii

v školskom systéme a v mnohých ďalších. V bežnej komunikácii je ich pocit prináležitosti k etniku zjavný najmä v naráciach o svojej kultúre, histórii alebo vlasti, na ktoré sú hrdí. Prostredie, kultúru a pôvod, z ktorého pochádza muž, označujú opýtaní najčastejšie ako *egyptské, alžírské, tuniské, islamské, arabské* alebo *tradičné*. Kultúru partnerky pomenovávajú *slovenskou, európskou, západnou*, niektorí jej prisudzujú prívlastok *moderná*. Časť respondentov sa snaží medzi týmito dvoma kultúrami nachádzať spojitosti a podobnosti, väčšina ich však vníma ako rozdielne alebo dokonca opozičné. Takéto myslenie je prítomné aj vo vyjadrenia typu: *oni sú takí, my sme iní*. Je zrejmé aj v rozprávaniach, v ktorých opýtaní vyčleňujú samého seba, prípadne svojho partnera alebo jeho príbuzných, a hovoria o nich ako osobách, ktoré *nepatria k väčšine, nie sú ako všetci, sú iní ako ostatní*. Zjavná kategorizácia a klasifikácia jednotlivcov do týchto dvoch skupín e tiež viditeľná vo formuláciách, v ktorých respondenti pri opisoch používajú plurál, a zmieňujú sa napríklad o *ich* alebo *našej* kultúre, náboženstve, mentalite, vlastnostiach, vkuse, zvykoch.

Niektorí z opýtaných mužov aj žien jasne vyčleňujú a zvýrazňujú egyptskú kultúru, ktorú v porovnaní s tuniskou a alžírskou kultúrou chápu ako *tradičnejšiu*. Tunisko a Alžírsko je podľa nich ovplyvnené európskou kultúrou a pôvodné rodinné väzby v nich v súčasnosti oslabujú. Ďalšími faktormi, ktoré zmeny tradičných noriem vo všetkých troch krajinách spôsobujú, sú vzdelanie obyvateľstva, rozdiel medzi mestským a vidieckym životom, možnosť cestovať a predovšetkým samotný rozvoj turizmu a kontakt s európskym obyvateľstvom.

Pocit etnickej identity v prostredí inoetnického majoritného spoločenstva umocňujú najmä kontakty s jednotlivcami rovnakej etnicity. Ide najmä o kontakt s príbuzenstvom, priateľmi a známymi v krajine pôvodu ale i kontakt s krajanmi, ktorých stretávajú v hostiteľskej krajine.

Ako som sa už zmienila na inom mieste, priamy kontakt s príbuzenstvom manžela je v dôsledku veľkej vzdialenosti často redukovaný na dovolenkové pobyty, prípadne na sprostredkovanú telefonic-kú alebo virtuálnu komunikáciu (skype, videohovory, maily, chat). Možnosť nadviazať a udržiavať na Slovensku kontakty s krajanmi

majú najmä respondenti žijúci vo väčších mestách. Mestá s väčšou kultúrnou diverzitou prirodzene zvyšujú šance stretnúť cudzincov ale i migrantov pochádzajúcich z rovnakých kultúrnych prostredí. Ďalšími z predpokladov udržiavania kontaktov s krajanmi sú časové možnosti, zloženie pracovného kolektívu a samozrejme, individuálne preferencie a skúsenosti. Menšie neformálne priateľské skupiny alebo komunity krajanov či osôb s rovnakým vierovyznaním vznikajú najmä v Bratislave alebo iných väčších mestách. Súvisia predovšetkým s voľnočasovými záujmami, náboženským životom, piatkovými návštevami modlitebne alebo ďalšími aktivitami respondentov. *Stretávame sa, chodievam aj do modlitebne, keď sa dá, s moslimami.; Mám kamarátov z každého rožka troška. Aj Slovákov, aj komunita. Stretávame sa, neriešim, či je moslim, hlavne, že nerobí mi zle. Ale kamarát mi stačí jeden chlap.; Sú partia z Egypta a stretávajú sa. Chodia von.; Keď sú sviatky, tak sa suchnú ako partia. Majú takého pána, čo im dá barana a oni si ho zabijú a rozdelia.* Dôležitým prvkom pri nadväzovaní priateľstiev s osobami rovnakého pôvodu alebo obyvateľmi z radov majority sú samotné komunikačné schopnosti jednotlivca. *Pre mňa je to jedno, slovenskí aj alžírski ľudia ale kvôli jazyku, lepšie rozumiem Alžírčanom.; Keby vedel po slovensky, nemal by problém nájsť si priateľov. Ale je izolovaný jazykom. V takom prípade si logicky bude hľadať medzi svojimi, s kým vie pokecať, on rozpráva len arabsky a anglicky.*

Z pozorovaní a rozhovorov je však evidentné, že kontakt s krajanmi alebo ľuďmi podobnej kultúry nie je pre všetkých respondentov rovnako dôležitý. Vzťahy s krajanmi boli pre viacerých dôležité najmä v počiatočnom období, kedy im pomáhali v orientácii a adaptácii na nové prostredie. Iní sa po skúsenostiach s krajanmi naopak koncentrujú najmä na svoj život v úzkom kruhu rodiny, slovenských príbuzných alebo priateľov. *Načo mať Tunisana len preto, že je Tunisian? Býva inde v Tunise a ja ho nemusím poznať, aký je.; Môj otec povedal: „Jeden kamarát je viac, ako tisíc. Nerob tisíc kamarátov.“ Mám viac kamarátov, ale tu mám len jedného Tunisana. Iní neboli dobrí. Rozprávali všetko všetkým, už nechcem. Spraví problém. To je hanba*

pre nás všetkých. Ja sa snažím byť dobrý. Pozdravím ľudí, aby videli, že som dobrý. A príde jeden arabský človek a pokazí všetko. Najlepšie zavrieť dvere a mať pokoj.; Ani nehladáť a nezaujíma ma to, ani sme sa nestretli s Alžírčanom tu.

Čo sa týka naturalizačných procesov, štátne občianstvo Slovenskej republiky získali dvaja z respondentov, ostatní majú občianstvo krajiny svojho pôvodu. Podmienku trvania manželstva a predpísanú minimálnu dĺžku trvalého pobytu na území Slovenska už splnili viacerí. Časť z nich však nepovažuje získanie slovenského občianstva za potrebné. Vo svojich zdôvodneniach sa opierajú predovšetkým o možnosť voľného pohybu po Európe, ktorú im zabezpečuje už samotný trvalý pobyt. Častým dôvodom, prečo o slovenské občianstvo nemajú záujem, je aj komplikovaný postup a náročné podmienky naturalizácie. V jednom prípade sa pár chce uchádzať o občianstvo inej európskej krajiny, ostatní sa pokúsia o občianstvo v budúcnosti, prípadne sa oň už neúspešne pokúsili. *Má neobmedzený trvalý pobyt. Občianstvo nechce. To sa musia robiť slovenské skúšky na ministerstvo zahraničných vecí. Zatiaľ nemá záujem.; Manžel má egyptské občianstvo. Dal si žiadosť o slovenské občianstvo aj pre zlúčenie rodiny a oni napíšu, že nie je prínosom pre Slovenskú republiku a túto spoločnosť. Pre mňa aj našu rodinu prínosom je. Som sklamaná, manžel je preverený všetkými, aj políciou. Je to traumatická záležitosť.; Môže asi po piatich rokoch, keď je manžel. Len suma je horibilná, asi 800 eur.*

Pokiaľ ide o deti, rodičia obvykle zdôrazňujú, že sú dvojakého pôvodu, sú Slováci a zároveň napríklad Alžírčania. Na oficiálnych slovenských dokladoch majú deti zapísanú slovenskú štátnu príslušnosť a aj slovenskú národnosť. Len niekoľko z detí má vyhotovených aj rodný list alebo cestovný doklad krajiny svojho otca, čiže majú občianstvo oboch krajín.

4. 2. 8 Religiozita

Všetci muži, ktorí sa výskumu zúčastnili, sú muslimského viero-
vyznania a k svojmu náboženstvu sa otvorene hlásia. Individuálne
a rodinné náboženské tradície a ich praktizovanie v rodinnom kruhu
respondentov sú do veľkej miery závislé aj od slovenskej partnerky,
jej náboženstva ale i spôsobu a miery praktizovania náboženského
života. Spomedzi 22 žien v sledovaných pároch je 12 partneriek kres-
tanského viero-
vyznania a 10 z nich konvertovalo na islám.

Spôsob a miera praktizovania náboženského života mužov v tých-
to manželstvách pred ich príchodom na Slovensko ale aj po príchode
je rôzna a zaznamenávam v ňom široký diapazón správania sa.
Podmieňuje ho výchova a prostredie, v ktorom jednotlivci vyras-
tali, možnosti praktizovania viery v slovenských podmienkach, ale
i osobná vôľa jednotlivcov. Viacerí muži, ktorí vo svojej krajine viedli
náboženský život, pokračujú v jeho praktizovaní aj v novom prostre-
dí. U iných dochádza k zmenám, ktoré je možné charakterizovať ako
zjednodušovanie, oslabovanie alebo redukcia náboženských prejavov.
Determinujúcim môže byť tiež fakt, že ide najmä o mužov v mladom
alebo strednom veku, ktorí žijú v novej krajine bez svojich príbuz-
ných. Príbuzní ale najmä starší ľudia môžu v tejto situácii pôsobiť ako
ochrancovia a udržiavatelia pôvodných náboženských tradícií. Starší
členovia rodiny môžu v inokultúrnom prostredí fungovať tiež ako
určitá inštitúcia, ktorá na dodržiavanie pôvodných noriem a tradícií
u mladších dozerá.

Významným prvkom, ktorý prispieva k upevňovaniu náboženskej
identity, je možnosť prežívať a realizovať náboženský život spoločne
s ďalšími osobami rovnakej viery. Ako som sa v predchádzajúcom
texte zmienila, v porovnaní s ostatnými európskymi krajinami je po-
čet muslimov na našom území nízky. K otázke náboženského života
sa respondenti (predovšetkým opýtaní muži), vyjadrovali pomerne
stručne, túto tému považovali za osobnú. *Niektoré otázky nemám rád,
či chodím do modlitebne napríklad.* Viacerí pri rozprávaní o nábožen-
stve zaujímali postoj, ktorým všeobecne hodnotili dianie vo svete,

mediálne správy o isláme a muslimoch, dištancovali sa od prejavov násilia. *Moslimovia ti neublížia nikdy. Čo ja poznám. Ani mravcovi neublíži. Neviem, prečo to niektorí robia. Robia zle moslimom, sabotáž. Nikto z mojej rodiny nemal problém s políciou. Máme boha a rešpektujeme vieru, lebo sa bojíme, čo by povedal boh, bál by som sa zajtrajška. Oni nerešpektujú vieru.*

Jedným zo základných prejavov muslimskej viery a každodennou povinnosťou muslima je **modlitba** (arab. „salát“). Päťnásobné denné modlenie realizujú podľa výpovedí ôsmi z respondentov. Ostatní sa vyjadrili len jednoducho, že sa modlia, modlia sa občas, v piatok, pri niektorých príležitostiach alebo sa nemodlia vôbec. *Muž sa modlí 5-krát denne. Do mešity chodíme málo, lebo modlitba je v piatok poobede. Len cez ramadán sa snažíme chodiť tam aj na ráňajky. Aj v práci sa modlí. Smer k mešite sme našli na internete.; On sa nemodlí, nemal ani tendencie sa modliť. Keď mu zomrel otec, vtedy sa modlil, ale to sa zavrie sám.; Nebol praktikujúci moslim. Modlil sa, len keď jeho otec mal úraz. On si doniesol knižku, Korán, čo mu maminka zabalila, len, aby jej urobil radosť., Modlím sa každý deň.; Chceme sa vrátiť k modleniu.* Spomedzi konvertovaných žien dodržiava každodenné modlenie približne polovica. Ostatné partnerky sa modlia len občas alebo vôbec.

Možnosťou kolektívneho zdieľania viery, ale i príležitosťou k spoločenským aktivitám či priateľským diskusiam sú najmä piatkové stretnutia muslimov v modlitebni. Spoločných modlení v modlitebniach na Slovensku sa obvykle zúčastňujú muslimovia rôznych národností. Niektoré z nich pravidelne alebo sporadicky navštevujú aj samotní respondenti. Poprípade pre tento účel vycestujú do susedného Rakúska, najmä do Viedne. Iní sa modlia len v súkromí svojich domovov. Dodržiavanie presných časov k denným modlitbám ale i dodržiavanie obmedzení počas pôstneho mesiaca ramadán je v prostredí nemuslimskej krajiny do určitej miery sťažené. Hlavnou prekážkou sú podľa vyjadrení respondentov pracovné podmienky na Slovensku, ktoré im nedovoľujú modliť sa v presne stanovenom čase. V práci sa modlia piati z mužov.

Ďalším z pilierov islámu je dodržiavanie **pôstu počas mesiaca ramadán** (arab. „sawm“). Pôst sa vzťahuje na dospelých duševne a telesne zdravých muslimov. Výnimkou z tohto pravidla sú napríklad starí, chorí, ťažko pracujúci, deti, tehotné a kojace ženy, ale i cestujúci muslimovia. (Kropáček 2003: 108) Aj v tejto oblasti, rovnako ako pri modlení, zaznamenávam veľkú variabilitu správania. Niektorí z respondentov dodržiavali túto normu pred manželstvom veľmi dôsledne, iní len sporadicky, čiastočne alebo vôbec. Väčšina z nich sa takisto správala aj po príchode na Slovensko. Z výpovedí niektorých z nich je však pozorovateľný postupný odklon alebo redukovanie tejto tradície. *Tým, že je tu sám, je to tlak vonkajší od spoločnosti. Nemodlí sa, len keď mu babka zomrela, nechodí do mešity. Prvý raz, keď prišiel, ramadán držal, potom nedokončil.* Miera dodržiavania pôstu u partneriek je takisto rôzna. *Ja (respondentka kresťanského vierovyznania) som si povedala, že budem solidárna cez ramadan, že sa obmedzím, že si nedám čokoládu.; Moja manželka je konvertovaná. Konvertovala pred tým, ako sme sa zobrali. Na začiatok som jej pomohol, čítala knihy. Keď som prišiel, dodržiavala so mnou ramadán ako solidarita, ale modliť sa nemodlila. Neriešim to, na začiatok som jej vysvetlil a potom je jej vec.* Zaujímavý je jeden z prípadov, keď modlenie a pôst počas ramadánu dodržiava len manželka, ktorá konvertovala na islám pred zoznámením sa so svojim manželom a ten ich naopak nepraktizuje. *On nechodí do modlitebne a doma sa moc nemodlí. Skôr ja som ho k tomu kopala. Sama som sa naučila, našla som si knižky a naďabila na Korán. Sama som konvertovala počas vysokej. Ja sa modlím doma, nechodím nikam. Modlím sa 5-krát denne. Mám aplikáciu v telefóne, to mi ukáže, kedy sa modliť. Muž by sa aj chcel modliť, ale niečo ho stále brzdí. Aj začal so mnou ale už sa nesnažím.*

Niekoľko respondentov sa vyjadrilo aj k ďalšej z povinností muslimov – k **almužne** (arab. „zakát“) Za almužnu pritom označujú poskytnutie akejkoľvek pomoci známym aj cudzím osobám, ale i zaplatenie finančného poplatku náboženskej obci. *Zakát dávame. To muž ide vždy zaplatiť do mešity. Almužnu dávame aj keď sme boli v Alžírsku.*

Poslednou povinnosťou muslima je vykonanie posvätnej púte do Mekky (arab. „hadždž“) Väčšina z informátorov sú mladí ľudia a v súčasnosti riešia predovšetkým finančné zabezpečenie svojej rodiny. Vzhľadom k svojej aktuálnej ekonomickej situácii hovoria o svojom želaní cestovať do Mekky až v budúcnosti. *Do Mekky, to je ťažké. Je to finančne náročné. Rodičov sme tam poslali, sme to zaplatili.*

K náboženskému životu patrí aj dodržiavanie **alimentárnych zákazov**, ktoré sa vzťahujú predovšetkým ku konzumácii „halal“ mäsa (mäso zvierat, ktoré je rituálne porazené a následne spracované v súlade s islámským vierovyznaním), zákazu konzumácie bravčového mäsa a alkoholu. Dodržiavanie týchto obmedzení je v prípade respondentov závislé od viacerých faktorov. Okrem samotnej vôle jednotlivcov ju ovplyvňujú finančné možnosti, ale i dostupnosť potravín. Na Slovensku ponúkajú „halal“ mäso len niektoré obchodné reťazce alebo špeciálne predajne vo väčších mestách. Respondenti, ktorí rešpektujú toto pravidlo, si mäso pravidelne kupujú v týchto predajniach, vycestujú za jeho nákupom do zahraničia, prípadne ho získajú prostredníctvom modlitební. Iní respondenti „halal“ nevyhľadávajú a dodržiavajú len zákaz konzumácie bravčového mäsa. *My sme úprimne veriaci a snažíme sa byť dobrými ľuďmi. Dodržiavame to, čo je dôležité, desať božích prikázaní, ale nejeme napr. halal. S triezvou hlavou, nie prehnane.* Bravčové mäso nekonzumuje a ani ho vo svojej domácnosti nepripravuje väčšina respondentov – mužov aj žien. Ako sa niektoré manželky vyjadrili, s týmto pravidlom nemajú problém. Časť z nich bravčové mäso nekonzumovala ani pred sobášom, alebo len výnimočne. Na opačnej strane stoja respondenti, ktorí konzumujú bravčové mäso v prípade, že nemajú inú možnosť, alebo ho konzumujú bežne. *Ja nejem bravčové a manželka (manželka konvertovala na islám) asi je. Nemôžem ju nútiť. A nemôžem povedať, je to jej vec.* Rovnakú situáciu zaznamenávam aj v prípade konzumácie alkoholu. Alkohol väčšina z mužov nepije a má k nemu odpor, niektorí z nich ho však požívajú.

V prípade, že manželka je ale i nie je konvertovaná muslimka, snaží sa väčšina respondentov zákaz konzumácie bravčového dodržiavať

aj vo vzťahu k deťom. *Bravčové mäso nejeme. Ale ja si občas vonku dám, manžel nie je taký extrémista. Ale deťom to nedám a beriem to ako záväzok. Aj keď mi každý hovorí, že ťa nevidí, ja som mu to slúbila, keď som si ho brala. Rešpektujú to aj moji rodičia. Povedala som, že kvôli bravčovému sa rozvádzať nebudem. Sú ženy, ktoré to nechcú rešpektovať. Načo si ho brala, keď nevie rešpektovať takú blbosť? Nám to môže byť jedno, ale pre nich to môže byť dôležité.* Rodičia sa snažia vylúčiť bravčové mäso aj v prípade, že ich deti sa stravujú v školských alebo predškolských jedálňach. Najčastejšie sa individuálne dohodnú s pracovníčkami týchto zariadení a bravčové deťom nie je podávané. Iní ponechávajú rozhodnutie jesť alebo nejесť bravčové mäso na samotné deti alebo ho podmieňujú vonkajšími okolnosťami. *Máme samozrejme dohodu, že keď bude malý na prázdninách u rodičov, že čokoľvek mu dajú, môže zjesť.*

Jednou zo zaujímavých oblastí, v rámci ktorej dochádza ku konfrontácii náboženských tradícií oboch partnerov, sú **sviatky a sviatkovanie**. Aj v tejto téme zaznamenávam pestrú škálu reakcií a vzorov správania sa. Najmä v prípade, že obaja partneri sú praktizujúci muslimovia, sú najvýznamnejšími a často jedinými sviatkami, ktoré sa v ich rodine slávia, dva sviatky: sviatok ukončenia pôstu (arab. „'íd al-fitr) a sviatok obetí (arab. „'íd al-adhá“). Prvý z nich oslavujú veriaci ako trojdenný sviatok po ukončení pôstu v mesiaci ramadán. Spájajú ho s pohostením, obdarovaním rodinných príslušníkov darmi a konzumáciou cukrovín. „'Id al-adhá“ je najväčším islámskym sviatkom a muslimovia, ktorí si to môžu dovoliť, kupujú počas neho ovcu, ktorú podľa náboženských pravidiel zabíjajú a spoločne konzumujú. *Oficiálne sú len dva v roku. Jeden ku koncu ramadánu a druhý je kvôli veľkej púti do Mekky. Je to sviatok obetovania kozy, ovce. Tí, ktorí nemôžu ísť na púť, bude im to prijaté tým, že obetujú zviera. Ten príbeh poznáme aj z Biblie, keď mal brat zabiť brata. Je to biblická pripomienka. A v podstate nič iné neoslavujeme, ani toto nejak výnimočne.; Ja každý rok kúpim barana s kamarátmi. S Tunisianmi som slávil. Ale posledné roky nie, už mám rodinu, chcem pokoj.; Na adha robí sa jahňacina, kuskus. Máme potom ešte Nový rok ale neoslavujeme ho tu. Myslím*

arabský nový rok. My máme iné mesiace. Na nový rok u nás sú tradičnejšie jedlá alebo sladkosti. Ďalším z modelov správania, ktoré sa v rodinách respondentov bežne objavuje, je praktizovanie sviatkov kultúr oboch manželov. Partneri ale i celá rodina sa do nich zapája aktívnym alebo aj pasívnym spôsobom. V súvislosti so slovenskými sviatkami sa respondenti najčastejšie zmieňujú o dvoch sviatkoch, ktoré majú svoj základ v kresťanskej tradícii – Vianociach a Veľkej noci. Niektorí z respondentov muslimského vierovyznania akceptujú ich prežívanie ostatnými členmi rodiny alebo širším príbuzenstvom a sami sa na sviatkoch pasívne zúčastňujú. Tu je iná kultúra, u nás je iná. Ale nič neodsudzujem. Mám také pravidlá na život. Sú veci, ktoré tolerujem a ktoré akceptujem. Veci, ktoré tolerujem, sú zákony. A veci, ktoré rešpektujem, sú tradícia a sviatky. Nemusím ich robiť, ale ich rešpektujem. Sú napríklad Vianoce, nemusím ich robiť, možno som prítomný, možno oslávim, ale nehovorím nič lebo aj ja mam svoje sviatky.; Neverí, že sa Ježiš narodil na Vianoce, ani, že bol ukrižovaný. Ja som veriaca. Ale on to rešpektuje. Zúčastňuje sa sviatkov ale neoslavuje ich. Vysvetlila som mu, že je tam malá a sú tam moji rodičia a keď ja si mám vážiť jeho sviatky, musí aj on mojich rodičov rešpektovať. Prvý rok som neriešila, ale už minulý rok malá chcela vianočné výzdoby a svietilka. Muž povedal, že vianočný stromček len cez jeho mŕtvolu. Povedala som mu, že malá bude nešťastná, že trojročné decko to nechápe. Stromček bol postavený nakoniec u babky. Malá bola šťastná a on to neriešil. Iní sa na ich príprave a realizácii zúčastňujú aktívne. Príkladom tohto prístupu sú nasledovné výpovede dvoch respondentov: Slávime všetko. Keď sú Vianoce, slávime s našimi, nemá s tým problém. Rešpektujeme každý toho druhého, aspoň viacej budeme oslavovať, na ničom nestrácame. Malému sa snažíme postupne vysvetľovať, aby sa naučil všetko z mojej aj manželovej strany. Keď bude mať vlastnú rodinu, zariadi si to po svojom. Ja som chodila do katolíckych škôl, ale nechodím do kostola. Veľká noc sa páči aj manželovi. Veľmi decentne ma príde vyšibať. Ak budeme na Slovensku na Veľkú noc, aj malý to už bude vnímať. Dáme mu korbáč do ruky.; Na Vianoce úplne štandardne varíme, šošovicu, zemiakový šalát a oplátky. On príde so zvončekom a želá pekné

Vianoce. Hádže orechy, rozkrajuje jablčko. Môj muž prijal všetko, čo malo nejaký náznak gýčovitosti. Takže my máme na Vianoce oblepené všetko všetkým, vnútri vysvietené, stromček máme, on objednal 150 oblátok. Pred Vianocami úplne v pohode stojí v predvianočných radách, obzerá sa, všetko komentuje. Jemu to nevaďí. Chce si kúpiť mašinku na oblátky a chce ich robiť celý rok. Na Veľkú noc vodné delá. Šľahať babku po zadku, to sa mu páči. Už kupuje bomby na Silvestra.

Čo sa týka okolností samotnej **konverzie**, dve z desiatich konvertovaných partneriek zmenili svoje vierovyznanie dlhšie pred samotným zoznámením, ostatné po zoznámení alebo sobáši so svojim muslimským manželom. Ich konverzia prebehla v súkromí alebo v niektorej z mešít v zahraničí. Ako dôvod konverzie uvádzali respondentky najmä zrozumiteľnosť islámu, dôraz na tradičnú rodinu a jasné rozdelenie úloh medzi mužmi a ženami.

K základným vonkajším prejavom islámskeho náboženstva patrí aj odev. Odlišnosť odevu u muslimov je v porovnaní s nemuslimským obyvateľstvom rozpoznateľný najmä u žien. Odievanie u žien by sa malo riadiť zásadami slušnosti a cudnosti, nemalo by odhaľovať ženské telo (s výnimkou rúk a chodidiel) a jeho krivky. Ženy, s ktorými som viedla rozhovory, sa aj k tejto téme stavajú rôznorodo. Niektoré po konverzii nijako nezmenili svoje predchádzajúci spôsob odievania, iné sú po sobáši v odevе striedmejšie a nenosia odhaľujúci odev, prípadne sa viac zahaľujú počas návštev krajiny svojho manžela. *Ja som sa nikdy naobliekala vyzývavo. U svokrovcov som nosila šatku, lebo by som bola nápadná, ale tu sa obliekam bežne. Nezahaľujem sa.; Je to zvláštne, ale roky rokúce, od puberty sa prirodzene zahaľujem. Bolo to pre mňa prirodzené. Nikdy som nemala minisukňu, odhalený výstrih, na verejnosti tielka na ramienka. Odievanie som nemusela ani meniť s ohľadom na manžela. Mne sa páčia arabské odevy, aj ich nosím, mám veľa kúpeného, ja som si v takom štýle dávala na Slovensku aj šiť. Viacerí z respondentov sa vyjadrili aj k noseniu šatky na hlave. O jej používaní a špeciálne nosení v nemuslimskej krajine sa partnerky rozhodovali postupne. Nosenie šatky si podľa nich vyžadovalo určitú dávku odvahy a sebaistoty vo svojom presvedčení. Bol problém*

u ženy, čo sa týka šatky. Nenosila ju hneď, postupne, lebo ľudia sú zlí.; Som moslimka asi 14 rokov. Aj šatku som si dala. Muž ma nenútil, práve naopak, hovoril: „Rozmysli si to, aby to nebolo pre teba ťažké.“ Keď sme sa vrátili na Slovensko, povedala som si, že už si to nedám dole. Aj keď verím, že by sa mi lepšie žilo bez šatky. Určite po mne pozerajú, ja som hanblivý človek. Ale zamestnala som sa a nemala som problém so šatkou, mala som šťastie.; Keď idem so ženou po ulici, pozerajú po nás. Ona je zahalená ale je Európanka a má modré oči a ja som cudzinec. Mám pocit, že ju ľutujú. Viem, že Európania si myslia, že žena moslimka musí chodiť desať metrov za mužom.; Niekedy si nedám šatku ale čiapku. Keď ideme spolu vonku a mám šatku, ľudia sa koncentrujú na mňa. Keď nemám šatku, koncentrujú sa na neho.

Deti, pochádzajúce z týchto manželstiev, sú podľa islámskej viery muslimami, nakoľko sa narodili muslimskému otcovi. Ako som už uviedla na inom mieste, viaceré z detí respondentov sú ešte len vo veku, keď sa náboženskému životu len učia. Rodičia ich s vierou oboznamujú postupne alebo ponechávajú ich náboženskú výchovu na neskôr. Rozpráva deťom, púšťa im Korán z prehrávača a snaží sa im vysvetľovať. Aj keď oni ešte nerozumejú. Ja sa im skôr snažím, aby to bolo formou rozprávky.; Manžel sa modlí len sem-tam, nie každý deň. Ramadán dodržiava a aj malému vysvetľoval, že tatinko teraz nepapá.; Držíme Ramadán, aj deti. Najstarší držal asi päť dní, druhý začal ale nedokončil. Postupne. Boli páľavy, to sa nedalo. Aj deti sa už modlia niekoľkokrát denne. Z výpovedí respondentov je badateľné, že dôležitejšie ako to, že deti ovládajú arabský jazyk alebo praktizujú pravidlá náboženstva, je fakt, že sú považované za muslimov. Viem, že niektorí sa strašne bijú, aby mal ich rodný list pre deti a pas. Viem, že jediné, na čom mu záležalo pri narodení detí, tu sa vypisoval taký prihlasovací lístok a tam sa dávalo aj náboženstvo. To chcel napísať.

4. 2. 9 Vnímanie odlišnosti zmiešaného manželstva

Manželstvo s cudzincom alebo príslušníkom inej kultúry charakterizovala väčšina respondentov, čiže osôb, ktoré sú sami aktérmi takéhoto vzťahu, ako *odlišné* alebo *iné*. Jeho osobitosť vysvetľovali v pozitívnom a rovnako aj negatívnom význame. Takýto postoj bol zrejmý z mnohých rozprávání, v ktorých opisovali jednotlivé prvky a situácie svojho rodinného života v rámci slovensko-alžírského/tuniského/egyptského partnerstva. Špecifickosť takéhoto manželstva videli najmä v potrebe alebo nutnosti akceptovať alebo prispôbovať sa zvykom a normám svojho partnera. Túto „inakosť“ však nepovažovali za principiálne problémovú a v rámci každodenných životných stratégií v partnerskom a rodinnom živote ju vedeli zvládať. Špecifickosť a odlišnosť svojho statusu, ktorá vznikla manželstvom s príslušníkom inej skupiny, s cudzincom, muslimom, Egypťanom, Alžírčanom, Tunisanom, Slovenkou, Európankou alebo kresťankou, pociťovali v prvom rade skrz **postoje, hodnotenia a názory okolia** – príbuzných, priateľov alebo verejnosti. Okolie ich prostredníctvom verbálnych prejavov ale i správania určitým spôsobom vyčleňovalo, ich manželstvo chápalo ako *odlišné, raritné* alebo dokonca *exotické*.

Rodina a širšie príbuzenstvo hodnotí manželstvo a partnera, ktorého si respondenti zvolili za manžela alebo manželku, širokou škálou reakcií. Podľa výpovedí sa tieto reakcie pohybujú v rozmedzí od odhovárania až po úplnú akceptáciu vzťahu. *To som získala druhú rodinu. Žili sme tam tri roky. Mám druhú mamu, švagrov, som spokojná.; Rodina mala určité predsudky, že je cudzinka, rozdielne náboženstvo, potom ju prijali. Nechceli sme ani počuť o cudzinkách.* Dôvodom negatívnych reakcií príbuzenstva je predovšetkým veľká vzdialenosť, ktorú budú musieť manželia pri udržiavaní rodinných vzťahov prekonávať. *Každá maminka musí trochu plakať, že stratí syn, že sa nebudú navštevovať.* Ďalšie z obáv sa týkali kultúrnych a náboženských rozdielností a problémov v prípade rozpadu manželstva (starostlivosť o deti, únosy detí). Príbuzenstvo oboch partnerov sa vo svojich postojoch

opiera predovšetkým o existujúce stereotypy a predsudky. Hovorili: „Dávaj si pozor!“ Skôr predsudky boli z našej strany ako egyptskej. Báli sa, snažili sa nás usmerňovať. Oni nemuseli nič hovoriť. Mama mi raz podstrčila knižku *Bez dcéry neodídem.*; Neprijali, aj keď sa tak tváril, lebo cudzinka. Veľa je tam takých prípadov, že ženy si zmyslia a unesú deti a muži ich už nevidia. Tam je to naopak. Tam je každý 5. taký prípad. Báli sa o neho. Z každej strany počúvať, aj všeobecne, čo si mysleli o Európankách. Podľa nich si ženy prídu užívať na dovolenku. Báli sa toho.; Prijali ho ťažko. Dokonca kamarátku chceli vydediť. Mňa nie, ale veľmi cez prsty na neho pozerali. Neprijali ho s otvorenou náručou. Je to slovenská mentalita. Sme dokonali a najlepší a čokoľvek iné je zlé. Najmä Afrika a Ázia, Afričania ježíš, to je celé zle.; Z ich strany nebol žiaden problém, lebo som bola moslimka. Úplne prvý moment, keď som ho predstavila našim, povedali, že čakali nejakého Araba, lebo médiami majú ľudia skreslené predstavy ako z rozprávky. Potom sa stretli a ich to ukládnilo a vzťahy sú dobré na oboch stranách. Moji rodičia sa doňho zamilovali od prvej chvíle, keď ho stretli, si ho oblúbili.

Mnohé z prvotných negatívnych hodnotení, predsudkov a obáv sa vytratil po narodení potomkov. Narodenie detí v takejto rodine často upevnilo vzťahy medzi príbuzenstvom oboch partnerov a v prípade ich výchovy ku kultúrnym tradíciám oboch krajín „obrátilo“ trecie plochy medzi nimi. Druhá vec je, keď už máte vnúčatá. Už je to aj ich krv. Už nemôžu povedať: „Ten Arab, moslim.“; Utriaslo sa to až keď bolo dieťa. Dovtedy dúfali, že sa rozvedieme. Bratia mu ponúkali Egyptanky. Potom si zvykli. Moji rodičia sa tiež báli. Neverili, keď som bola tam. Vyzvedali, či nemám modriny, či je všetko ok.

Reakcie priateľov, známych alebo ďalších osôb z okolia respondentov mali takisto podobu pozitívnych ale i rovnako aj negatívnych ohlasov. Ich odmietavé postoje, ktoré sa objavovali vo forme narážok ale i otvorených slovných konfliktov, boli v niektorých prípadoch dôvodom postupného rušenia týchto kontaktov alebo úplnej selekcie priateľov. Veľmi zle. Dobrí priatelia to vnímali v pohode. Bolo tam pár lastovičiek, čo hovorili: „Preboha.“; Ja som pár priateľov vyhodila z facebooku, lebo to bolo nonstop: utečenci, moslimovia. A keď som sa ozvala

na to, povedali: „My sme nemysleli teba. On je normálny.“ Ale aj môj muž je moslim. To ma už vie zabolieť.; Slováci na to zvyknutí nie sú. A to aj moje kamarátky, ktoré boli v zahraničí. Nie, že sa pozerajú cez prsty, ale je to iné, ako keby som mala Slováka. Inak sa správajú. Podľa respondentov vníma slovenská verejnosť zmiešané manželstvá stále ako niečo cudzie, zvláštne až exotické. *Buď ma berú ako výstavného pajáca, ona má muža odtiaľ a odtiaľ. Ako rarita, ako šašo. Alebo ma začnú odsúvať. A nakoľko som si nechala meno po mužovi, buď ich to veľmi odrádza alebo veľmi priťahuje.; Tu na Slovensku sme stále exotickí. Budíme rozruch a už máme toho exotična dosť. Chceme zapadnúť.; Muži to veľmi odsudzujú. Sú veľmi nahnevaní, že sme si nevybrali slovenského Janka. My sme ich vlastne zradili. Importovali sme si niekoho iného, nie so slovenskými koreňmi. Pociťujú to ako obrovskú zradu. Jeden z respondentov sa vyjadruje o otvorenej diskriminácii a znevýhodňovaní seba a svojej partnerky verejnosťou. Je to malé mesto. Myslím, že kvôli tomu mala problémy v práci. Stratila prácu. Myslím, že keď ľudia videli, že má arabského muža, stratila klientelu. S negatívnym vnímaním takýchto manželstiev sa opýtaní stretli aj v komunikácii s oficiálnymi inštitúciami a úradmi. Mňa skôr zarazí, že cudzí ľudia, napríklad sestrička u lekára mi povie: „To sa nebojíte, že vám zoberie decká? Ma to uráža ako osobu, keď si niekto myslí, že som zblbnutá, že neviem, do čoho som išla, že som hlúpa. To asi tým, že máte šatku. Stále musím niekomu niečo dokazovať.; Keď som potrebovala niečo u našej polície, jedna pani policajtká mi povedala: „A to ste si musela práve Tunisana?“ Ja som bola drzá a som jej povedala: „Keby som bola vedela, prídem sa spýtať predtým, či si ho môžem zobrať.“ Keď moji rodičia s tým nemali problém, nechápem, prečo nejaký štátny orgán s tým problém má.*

Opýtaní respondenti sa často vyjadrovali o **výhodách ale i nevýhodách zmiešaného manželstva**. Príkladom pozitív a odporúčaní tohto typu vzťahu sú nasledovné výpovede: *Ja keby som mohla odporučiť, tak to odporúčam. Ale viem, že nie všetky manželstvá sú také ideálne. Nemyslím, že to má nevýhody. Je to veľmi dobrá vec, rozumieš inej kultúre.; Keby každý mal možnosť prežiť niečo s niekym z inej kultúry, boli by tolerantnejší a lepší.* Respondenti, ktorí hovoria

o jeho možných úskaliach a problémoch, odhovárajú od takéhoto rozhodnutia najmä ľudí, ktorí nie sú otvorení inakosti a do manželstva vstupovali bez prípravy, poznania kultúrnych rozdielov alebo boli psychicky nezrelí. Opýtaní pripisovali zmiešaným manželstvám najmä nasledovné výhody a nevýhody:

Výhody:

1. poznanie inej kultúry (jej poznanie zvnútra, zblízka)
2. dvojjazyčnosť a možnosť osvojiť si kultúru oboch rodičov pre deti (*Jazyk pre deti, rozširuje obzory, rozumie sa inej kultúre.*)
3. skúsenosť
4. otvorenosť (*open mind*)
5. možnosť cestovať

Nevýhody:

1. kultúrne strety (iná kultúra, zvyky, mentalita)
2. problémy, ktoré súvisia s vnímaním zmiešaného manželstva na Slovensku (*Na Slovensku to nechcú vidieť.; Je to viac nevýhod. Budete za to hodne platiť. Výhoda je možno, že keď tu kočku to baví, naučí sa iné jedlá, iné korene. A nevýhod je mnoho. Ak žijete tuná, je to veľmi ťažké. Spoločnosť je nastavená veľmi rasisticky.*)
3. nutnosť prispôbiť sa (*Radšej neuzatvárať takéto manželstvá, treba sa veľa vecí prispôbiť. Ak niekto má na výber, radšej nie. Máme také príslovie: Najlepšie škriabať si svoju kožu s vlastným nechtom. Rozdiely sú obrovské.*)
4. prekonávanie kultúrneho šoku
5. problémy s deťmi v prípade rozvodu

4. 2. 10 Riešenie konfliktov, ukončenie manželstva

Respondenti z radov žien aj mužov sa v rozhovoroch viackrát zmienili o kultúrnych stretoch a konfrontáciách, ktoré so sebou prináša

takto zmiešané partnerstvo. Vo svojich naráčiach tieto situácie nielen opisovali, predstavovali tiež svoje návrhy a riešenia konfliktov, formulovali odporúčania vo vzťahu k ďalším potencionálnym aktérom takýchto vzťahov.

Aj keď v súčasnosti sa situácia v krajinách pôvodu manželov postupne mení, v tradičných rodinách majú pri výbere partnera deti stále dôležitú úlohu najmä rodičia. Rodina zodpovedá za to, aby sa manželstvo a celistvosť rodiny udržali. Rozvod nie je príliš akceptovaný. *To je základ, keď oni nesúhlasia, nemôže byť manželstvo. Keby boli konflikty, potom musia riešiť. Vždy sa snažia, aby sa nerozvádžali. Všetko riešia aj rodičia.* Význam rodiny pri rozhodovaní o budúcom partnerovi dokumentujú aj poznaky z pozorovaní. Budúcu nevestu vyberá alebo odobruje najmä matka, stará matka alebo aj iní členovia rodiny. Rodiny sa zvyčajne bránia a odhovárajú od sobáša s cudzinkou. Synovia aj v súčasnosti dbajú na ich názor a bez súhlasu sa väčšinou s cudzinkou alebo ani inou neakceptovanou manželkou neoženia. Pozorovala som viacero prípadov, keď si egyptský, keď si egyptský muž vytvoril partnerstvo s Európankou, dokonca s ňou žil pod jednou strechou alebo uzavrel štátom neevidované manželstvo „urfi“, avšak nakoniec sa podrobil vôli príbuzným a uzavrel oficiálny sobáš s partnerkou, ktorú mu vybrali rodičia. Nesúhlas manželových príbuzných s výberom manželky spôsobil vo viacerých rodinách veľké problémy a dokonca rozpad manželstva. Rodiny mužov majú výhrady voči partnerke syna najmä v prípade, ak nie je muslimského vierovyznania, je rozvedená alebo z jej predchádzajúceho vzťahu pochádzajú deti. Prítomnosť týchto detí zamlčovali svojej rodine niektorí muži aj viacero rokov po uzavretí manželstva s cudzinkou a presťahovaní sa do jej krajiny. Po presťahovaní na Slovensko a obmedzení kontaktov s príbuzenstvom manžela sa vplyv rodičov na rodiny respondentov prirodzene oslabuje.

Viacere z manželstiev (5 prípadov), ktoré boli predmetom môjho skúmania, skončili rozvodom. U týchto prípadov párov som mala možnosť viesť rozhovor vždy len s jedným z bývalých partnerov. Respondenti, ktorí boli ochotní sa o príčinách rozvodu vyjadriť,

označili za dôvody svojho rozchodu najmä nasledovné: vzájomné nezhody v komunikácii, veľké kultúrne rozdiely, neprispôsobivosť a neschopnosť prijať odlišné správanie okolia, prílišné lipnutie partnera na vlastných tradíciách, neprijatie rodinou, prehnané nároky na pracovné zaradenie, neschopnosť postarať sa o rodinu alebo odchod partnera do iného štátu. *On je taký človek do vitríny, oprášť z neho prach. On je super, ale nepoužiteľný. Prácu som mu našla, ale nič nezobral. Ani za máčik mákny ho netrápilo, že nemá na plienky. Jeho brat mu posielal peniaze. Oni posielali chudáci peniaze nám z Afriky, nie my im.* Tieto dôvody rozpadu manželstiev potvrdzujú aj moje pozorovania.

Základným problémom a zdrojom nezhôd v takýchto manželstvách je podľa opýtaných najmä to, že ženy aj muži do nich vstupujú bez dôkladnej znalosti kultúry a náboženských pravidiel partnera. *Skôr, ako som si ho zobrala, som sa zaujímala aj o náboženstvo a takéto veci. Hovorím, že moslim môže byť hocijaký moderný, ale on sa v tom narodil, má to v krvi. Buď sa s tým zmierim alebo nie. Akceptujem alebo s ním žiť nedokážem.; Som sa nevydávala, že som sa zbláznila. Nie, ako ostatné, že neviem, čo je to náboženstvo. Keď to nepoznajú, radšej do toho neisť. Ako kresťanka by som si ho nezobrala. Už som si ho brala ako moslimka. Už sme mali prebraté všetko ako bude, aj naše deti. Niekedy sa manželstvá rozvádzajú, pretože to všetko nevedia. Je to o kompromisoch.*

Naopak, za podmienky fungujúceho zmiešaného manželstva považujú vzájomný rešpekt, nachádzanie kompromisov a vzájomnú komunikáciu o problémoch spolunažívania. *Ja si zakladám na rešpekte. Mne nemôže nadávať. Keď niekto nevie rešpektovať, rešpektovať ako ženu a ako rodiča.; My sa o všetkom rozprávam, my všetko riešime a o všetkom rozhodujeme spolu ako rodina. My všetko spolu riešime. Aj u nás doma aj v Alžírsku.; Je to o veľkých kompromisoch. Ja som kľudná. Viem, že keď je muž rozčúlený, potrebuje to zo seba dostať. Môj muž vždy analyzuje.; Je to vždy sebecko. Ľudia majú problémy akejkolvek národnosti sú. Ale rozvádzajú sa kvôli sebecku.*

ZÁVER

Cieľom publikácie bolo podať obraz o zmiešaných manželstvách ako o mnohovýznamovom sociokultúrnom fenoméne. Štúdium jeho teoretických aspektov, historických súvislostí ale i výskum manželských preferencií v súčasnosti naznačujú, že výber partnera a konkrétne výber partnera z odlišnej skupiny nie je len záležitosťou osobných rozhodnutí, ovplyvnených racionálnymi či emocionálnymi kritériami jednotlivca. Dôležitú úlohu pri rozhodovaní zohráva tiež identifikácia jednotlivca so skupinou a reflexia skupinových odlišností. Za tradičný vzor v manželských preferenciách bol vo všeobecnosti považovaný výber partnera z rovnakých, podobných alebo blízkych lokálnych, etnických, náboženských alebo sociálnych skupín. Uplatňovanie endogamných princípov malo za úlohu ochranu a uchovávanie hodnôt a kultúrnych prvkov vlastnej skupiny. Výber partnerov, ktorí vyhovovali všeobecne uznaným pravidlám, zabezpečovalo spoločenstvo prostredníctvom širokej škály prostriedkov. Najvýznamnejšie z nich sú vplyv verejnej mienky, autorít (rodičia, inštitúcie) alebo ovplyvňovanie pozitívnym príkladom. Manželstvo s jednotlivcom z inej skupiny bolo obyčajne vnímané ako odklon od zaužívaných skupinových noriem a konformity, najmä ak išlo o manželstvo s osobami prichádzajúcimi z veľmi vzdialených a kultúrne odlišných skupín. Za „iné“ a „cudzie“ boli vnímané predovšetkým skupiny, ktorých odlišnosť bola výrazná, viditeľná, počuteľná na prvý dojem – odlišné antropologické znaky, iný jazyk, iné oblečenie alebo iné formy náboženského života. Ďalším

prvkom, ktorý determinoval a indikoval „inakosť“, bolo vnímanie priestorovej vzdialenosti. Nízka miera migrácie a izolovanosť mnohých lokálnych spoločenstiev ako aj ďalšie faktory mali za následok, že tradičné chápanie pojmov „cudzí“ a „vzdialený“ sa v porovnaní so súčasným vnímaním zemepisných vzdialeností prirodzene vzťahovalo aj na lokality priestorovo pomerne blízke, napr. iná časť obce, susedná obec, iný chotár, župa. Za „iných“, „cudzích“, „cudzincov“ a „cudzie skupiny“ boli zákonite označovaní aj jednotlivci alebo skupiny osôb pochádzajúce z týchto oblastí.

Výnimkou sú prípady, keď bolo takéto manželstvo považované za akúsi demografickú nevyhnutnosť (absencia alebo obmedzená možnosť výberu partnerov pochádzajúcich z rovnakej skupiny). V týchto situáciách bolo manželstvo s partnerom z inej skupiny akceptované a odporúčané.

Hranice medzi skupinami sa však menili a záviseli od historických alebo situačných konceptov. Medziskupinové hranice nie je možné jednoznačne a explicitne vytýčiť alebo dokonca merať odlišnosťou skupín. Ich povaha je skôr symbolická a metaforická. Z tohto dôvodu nesmú byť ani samotné zmiešané manželstvá medzi jednotlivcami pochádzajúcimi z odlišných prostredí podmienené výlučne kultúrnou alebo geografickou vzdialenosťou skupín. Manželstvá sa stávajú „zmiešanými“ najmä vtedy, ak ich existencia vyvoláva špecifické reakcie členov oboch skupín. Tieto reakcie najčastejšie odrážajú princípy inkluzívnosti a exkluzívnosti.

Jedným z kľúčových prvkov, ktoré podmieňujú vznik a fungovanie zmiešaných manželstiev, je migrácia obyvateľstva. Emigračnými aj imigračnými prúdmi je výrazne dotknutý aj európsky kontinent. Problematika stretu domáceho obyvateľstva s migrantmi, otázka majoritno-minoritných vzťahov a v rámci nich aj téma zmiešaných manželstiev medzi týmito skupinami je už dlhé obdobie predmetom odborných aj laických diskusií najmä v západoeurópskych krajinách, ktoré majú s prítomnosťou migrantov na svojom území značné skúsenosti. Výskumy tohto obyvateľstva poukazujú na existenciu viacerých modelov v správaní obyvateľstva pri výbere partnera.

Podiel zmiešaných manželstiev (manželstiev s cudzincami) na Slovensku je v súčasnosti stále veľmi nízky. Vysoká miera endogamie slovenskej populácie je pritom odvodzovaná najmä od nedostatočných priamych skúseností s „inakosťou“ a celkovo nízkeho počtu cudzincov v krajine.

Zintenzívňovanie imigračných, ale i emigračných prúdov nastalo až pomerne neskoro, a to po roku 1989 a najmä po vstupe krajiny do EÚ v roku 2004. Štatistické dáta ukazujú, že Slováci majú tendenciu sobášať sa predovšetkým s partnermi rovnakej štátnej príslušnosti. Spomedzi cudzincov sú preferované hlavne manželia a manželky z geograficky, jazykovo, nábožensky a kultúrne blízkyh krajín. Väčšiu náchylnosť k sobášom s cudzincami pritom vykazujú ženy ako muži. Slovenky sa tiež častejšie ako Slováci sobášia s partnermi z geograficky aj kultúrne vzdialenejšieho prostredia. Určité paralely týchto tendencií je možné nachádzať v tradičných modeloch správania, podľa ktorých sa očakávalo a považovalo za prirodzenejšie, že žena prijala kultúru svojho partnera, prispôsobila sa, prípadne zmenila po sobáši svoju rezidenciu za manželovu (patrilokálnosť). Tento stav podopierajú aj štatistické údaje o vysťahovalectve zo Slovenska, podľa ktorých opúšťajú našu krajinu z dôvodu sobáša omnoho častejšie ženy ako muži. V súčasnosti sú slovenské ženy rovnako aktívne aj na migrácii do zahraničia a majú teda viacej príležitostí stretnúť svojho partnera v cudzine, ako to bolo v minulosti. Dalším rovnako významným faktorom, ktorý tento stav podmieňuje, je celkové zloženie migrantov na Slovensku. Medzi migrantmi dnes prevládajú najmä muži, muži v mladom a strednom veku, často slobodní, ktorí sa stávajú možnými partnermi v zmiešaných manželstvách Slovákov s cudzincami.

Význam skupinovej identifikácie pri výbere partnera potvrdzuje aj výskum názorových orientácií verejnosti. Z výrokov respondentov je zrejmé, že v manželských preferenciách uprednostňujú predovšetkým partnerov z rovnakých skupín. Sami sa pritom veľmi výrazne identifikujú a vymedzujú ako Slováci, kresťania, obyvatelia slovenskej národnosti, belosi, hovoriaci po slovensky alebo Európania. Voľbu partnerov v rámci týchto okruhov vnímajú

následne ako optimálnu a odporúčanú. Za prijateľných považujú tiež partnerov z podobných skupín, najmä Čechov, obyvateľov susedných krajín, kresťanov či partnerov európskych kultúr. S partnermi pochádzajúcimi z diametrálne odlišných skupín, cudzích a vzdialených nie sú ochotní uzatvárať manželstvá. V zmyslení a postojoch respondentov je výrazné kategorizovanie osôb a dôraz na náboženské, etnické alebo rasové kritérium ich odlišnosti. Pomerne striktne sa vymedzujú najmä voči muslimom, Rómom, Arabom, černochoom a Afričanom. Jazykovú odlišnosť partnera chápu ako menej problematickú. V rámci výskumu som sa snažila zistiť možné odlišnosti v nazeraní na túto tému aj z hľadiska sociálnych charakteristík respondentov – ich veku, pohlavia a vzdelania. Jednoznačná podmienenosť výpovedí opýtaných z pohľadu týchto kritérií sa však nepotvrdila. Určité rozdielnosti sa preukázali len v niektorých čiastkových zisteniach (napríklad: vysokoškolsky vzdelaní sú ústretovejší voči partnerovi iného jazyka; staršia generácia sa viac orientuje na jazykovo, etnicky rovnakých partnerov; partnera kresťanského náboženstva uprednostňujú kresťania aj ľudia bez vierovyznania). Z výskumu tiež vyplýva, že tradičná rola rodičovskej autority pri voľbe partnera sa v súčasnosti oslabuje. Vo vzťahu k svojim deťom síce respondenti presne formulujú, akých partnerov by pre nich považovali za akceptovateľných alebo naopak, neprijateľných, deje sa tak však už len formou odporúčania, zriedkavo aktívnym usmernením alebo príkazom.

Pozorovania a tiež rozhovory s osobami, ktorí žijú alebo v minulosti žili v zmiešanom manželstve s cudzincom, v mojom prípade v manželstve Slovenka – muslim Alžírčan/Egyptan/Tunisan naznačujú, že založenie takéhoto manželstva ale i následný partnerský a rodinný život podmieňuje viacero faktorov. Okrem individuálnych osobnostných dispozícií samotných partnerov a ich vzájomných interakcií sa na ňom výraznou mierou podpisuje vonkajšie prostredie. Mám tým na mysli predovšetkým postoj a vplyv rodičov a ďalšieho príbuzenstva, verejnú mienku, tiež legislatívne podmienky a vo všeobecnosti podmienky života v slovenskom majoritnom prostredí.

K zoznámeniu respondentov so svojimi manželmi a manželkami a následne aj k uzavretiu sobáša došlo najčastejšie v zahraničí. Slovensko si opýtaní vybrali za svoju krajinu pobytu z dôvodu vyššej životnej úrovne, kvôli bezpečnosti krajiny, lepším možnostiam vzdelania, ale tiež kvôli presvedčeniu, že partnerka by si v krajine manžela zvykala ťažšie ako partner na Slovensku. Kultúry, z ktorých pochádzajú obaja partneri, považujú respondenti za výrazne odlišné. Najčastejšie deklarovanými rozdielmi sú najmä postavenie jednotlivých členov v rodine, jasné rozdelenie ich úloh, význam starších členov rodiny ale i celkovo význam rodiny v spoločnosti. K týmto hodnotám sa páry snažia viesť aj svoje deti.

Adaptačné a integračné procesy, s ktorými sa zmiešané manželstvo potýka, súvisia predovšetkým s pozíciou manžela, ktorý sa po usadení páru na Slovensku ocitá v postavení cudzinca. Miera a spôsob začleňovania do novej kultúry závisia tiež od jeho predchádzajúcich migračných skúseností. Pre viacerých z respondentov bol príchod na Slovensko, ktorý nasledoval po sobáši so slovenskou partnerkou, vôbec prvou skúsenosťou s vycestovaním do zahraničia. Jednou z dôležitých oblastí, kde je možné akulturáciu cudzinca sledovať, je jeho zaradenie a uplatnenie na trhu práce. Ako významná sa pri nachádzaní práce v novej krajine ukazuje predovšetkým pomoc zo strany partnerky – Slovenky, ktorá partnerovi poskytuje vlastný kultúrny aj sociálny kapitál (znalosti prostredia, jazyka, kontakty). Viacerých z nich sprevádzali v počiatočnom období neúspechy pri hľadaní práce. Neschopnosť postarať sa o ekonomické zabezpečenie rodiny bola u nich konfrontovaná s tradičnými normami kultúry manžela, podľa ktorých je prinášanie financií záležitosťou muža, a vyvolávala pocity frustrácie a nespokojnosti. Ďalšou z oblastí sú komunikačné stratégie a modely, ktoré respondenti uplatňujú vo vzťahu k partnerovi v zmiešanom manželstve, deťom, príbuzným ale i širokému okoliu. V počiatočnom období partneri pri komunikácii používali takmer výlučne tretí jazyk (predovšetkým angličtinu), pričom viacerí pri ňom zostávajú aj s odstupom niekoľkých rokov. S príchodom detí do rodiny sa komunikačné

vzorce rozširujú. Najčastejším modelom je komunikácia partnerov v anglickom jazyku a komunikácia každého z rodičov s deťmi v ich rodnom jazyku, a teda rozvoj bilingválnych kompetencií potomkov. Keďže respondenti, s ktorými som realizovala výskum, žijú na Slovensku najčastejšie len niekoľko rokov, predpokladám, že aj tieto jazykové kompetencie sa budú vyvíjať a meniť smerom k výlučnejšiemu používaniu slovenského jazyka.

Vznikom zmiešaných manželstiev dochádza k viacerým zmenám aj v oblasti individuálnej a sociálnej identity. Podstatou týchto transformácií identít je samotná interakcia s partnerom pochádzajúcim z odlišnej skupiny, založenie rodiny a výchova potomkov, kontakt s členmi kultúr oboch partnerov a vo všeobecnosti zmena priestorového a sociálneho zaradenia jednotlivca v dôsledku mobility. Z pohľadu etnickej identity ale i štátnej príslušnosti je u oboch partnerov stále rovnako výrazný pocit príslušnosti k pôvodným skupinám, svoje deti vnímajú ako nositeľov etnicít oboch rodičov. Prvkom, ktorý poukazuje na identitu jednotlivca v zmiešanom manželstve, odráža zmeny identity alebo jej upevňovanie, je meno. Pri výbere mien pre svoje deti, zápise svojho vlastného mena alebo zmene mena manželky po sobáší zohrávajú dôležitú úlohu predovšetkým odlišné kultúrne tradície manželov, legislatívne podmienky ako i reflexia života na Slovensku, ako nemuslimskej krajine. Respondenti preto volia predovšetkým mená, ktoré ich v rámci majoritnej spoločnosti nerobia viditeľnými. Keďže môj výskum som zamerala na manželstvá s partnerom muslimského vierovyznania, religiozita a praktizovanie náboženského života sú v ich prípade jednými z najvýraznejších prejavov identity. Všetci muži zo skúmaných manželstiev sa označujú za muslimov, miera ich realizácie náboženstva pred sobášom a príchodom na Slovensko ale i po ich príchode do našej krajiny je rôzna. Zaznamenávam v nej celú škálu reakcií a spôsobov správania. Praktizovanie náboženského života sa v prípade niektorých respondentov oslabuje alebo presúva do súkromnej sféry. Kolektívne prežívanie viery je v prostredí novej krajiny, kde je islám v pozícii minoritného náboženstva, realizované

najmä formou malých priateľských skupín, alebo komunít, ktoré sa koncentrujú v mestách s vyšším počtom muslimov. V súvislosti s praktizovaním islámskej viery v rodinnom prostredí výrazne determinuje aj vierovyznanie manželky. Časť slovenských partneriek prijala islám pred alebo po zoznámení sa so svojim muslimským partnerom. Praktizovanie viery je aj v ich prípade rôzne. Za podstatné považuje väčšina respondentov, mužov ako i žien najmä rešpektovanie základných pravidiel (najmä zákaz konzumácie bravčového mäsa a alkoholu, vykonanie obriezky, výchovu detí k tradičnému rozdeleniu rolí medzi mužmi a ženami a ďalšie).

Respondenti, ktorí sa zúčastnili výskumu, označili svoju a kultúru svojho partnera za odlišné vo viacerých prvkoch. Avšak v rámci vlastného partnerského alebo rodinného života si zvolili stratégie, ktoré túto odlišnosť prekonávajú alebo dokonca využívajú, a to viacerými spôsobmi: prijatie a osvojenie si vzoru správania partnera, vzájomná koexistencia oboch vzorov alebo vytvorenie vlastného nového modelu. Ich stratégie sú individuálne a vyplývajú z osobných vlastností, dispozícií a schopností partnerov, podmieňuje ich pôvod partnerov, ich spolupatričnosť a rešpektovanie noriem skupín, ku ktorým patria (najmä rodina, etnická a náboženská skupina). Spôsoby správania respondentov sú osobité aj v závislosti od konkrétnych situácií a nie je možné ich generalizovať. Je však možné medzi nimi identifikovať podobné reakcie.

Špecifickosť a odlišnosť svojho statusu, ktoré vzniklo manželstvom s príslušníkom inej skupiny, reflektovali najmä v postojoch a hodnoteniach príbuzných a širšieho okolia. Negatívne nazeranie verejnosti na zmiešané manželstvá a manželstvá medzi Slovákami (Európanmi, kresťanmi) a občanmi muslimských krajín zvlášť, vnímajú muži aj ženy, s ktorými som realizovala rozhovory, ako určitý tlak. Tento tlak podmieňuje nielen ich konečné rozhodnutie vziať si danú osobu za manžela, ale aj ich partnerský a rodinný život a v niektorých prípadoch aj výber rezidenčnej krajiny. Reakciou respondentov na tento stav je ich snaha vysvetľovať okoliu rozdielnosti medzi oboma kultúrami, nachádzať spoločné znaky, zdôrazňovať bezkonfliktnosť

a výhody takýchto vzťahov ale i tendencia uzatvárať sa (pred príbuznými, verejnosťou) či dokonca želanie zmeniť svoje bydlisko alebo rezidenčnú krajinu.

Výber partnera je možné vysvetľovať uspokojovaním reprodukčných, biologických, emočných, sociálnych potrieb a je potrebné ho chápať aj ako ekonomickú stratégiu. Predpokladám, že počet zmiešaných manželstiev bude vzhľadom na globalizačné procesy a silnejúce migrácie aj v našom prostredí postupne narastať a stane sa čoraz častejším predmetom verejného diskurzu. Téma zmiešaných manželstiev prinesie množstvo výziev a otázok, ktoré sa stanú objektom záujmu odborníkov z radov spoločensko-vedných disciplín.

LITERATÚRA, DOKUMENTY A PRAMENE

A

ALLPORT, G., W.: *O povaze předsudků*. Praha: Prostor, 2004.

AL-SBENATY, A.: *Manželstvo v Islame*, Bratislava: ALJA, 1998.

AL-SBENATY, A.: *Manželstvo a rozvod podľa islamského náboženstva, islamského práva a podľa právnych úprav niektorých islamských krajín*. Bratislava: Epos, 2012.

AMADASI, S.: Beyond belonging. How migrant children actively construct their cultural identities in the interaction. In: *Interdisciplinary Journal of Family Studies.*, vol. XIX, no. 1, 2014, pp. 136-152, [online] [2017-05-12] Dostupné na: http://ijfs.padovauniversitypress.it/system/files/papers/19_1_08.pdf.

B

BARTH, F.: *Ethnic Groups and Boundaries. The social organization of culture difference*. Boston: Little, Brown and company, 1969.

BENSIMON, D. – LAUTMAN, F.: Quelques aspects théoriques de recherche concernant les mariages mixtes. In: *Ethnies*, no. 4, 1974, s. 17-40.

BEŇUŠKOVÁ, Z.: *Religiozita a medzikonfesijné vzťahy v lokálnom spoločenstve*. Etnologické štúdie 11, Bratislava: SAV, 2004.

BEŇUŠKOVÁ, Z.: Vplyv konfesie na formovanie regionálnych osobitostí Slovenska. In: Tarcalová, E. (zost.): *Magie a náboženství*.

Uherské Hradiště: Slovacke muzeum v Uherském Hradišti, 1997, s. 41-48.

BERGER, P. L. – LUCKMANN, T.: *Sociální konstrukce reality*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999.

BENŽA, M.: Tradičný odev ako znak etnicity. In: *Etnologické rozpravy*, č. 1, 1994, s. 44- 46.

BINZEL, CH. – ASSAAD, R.: Egyptian men working abroad: Labor supply responses by the women left behind. Discussion paper no. 5589. Bonn: IYA, 2011, [online] [2018-16-04] Dostupné na: <http://repec.iza.org/dp5589.pdf>

BLAŽEK, J. – ANDRÁŠOVÁ, S. – PAULENOVÁ, N.: *Skúsenosti migrantov a migrantiek na Slovensku s násilím*. Bratislava: IOM, 2013.

BOCÁNOVÁ, M. – SLOBODOVÁ-NOVÁKOVÁ, K.: *Kostolianska dolina (Teoreticko-metodologické a praktické aspekty terénneho výskumu)*. Trnava: UCM, 2015.

BOURDIEU, P.: Les stratégies matrimoniales dans le système de reproduction. In: *Annales. Économies, Sociétés, Civilisations*, 27e année, no. 4-5, 1972, pp. 1105-1127. [online] [2017-01-08] Dostupné na: http://www.persee.fr/web/revues/home/prescript/article/ahess_0395-2649_1972_num_27_4_422586.

BOURDIEU, P.: Reprodukční strategie a formy nadvlády. Sborník prací fakulty sociálních studií brněnské university. Preložila Dohnalová, K., In: *Sociální studia*, č. 8, 2002, s. 77-91.

BOZON, M. – HÉLAN, F.: *La formation du couple. Textes essentiels pour la sociologie de la famille*. Paris: La Découverte, collection „Classiques Grands repères“, 2006.

BUDILOVÁ, L. – JAKOUBEK, M.: Cikánská osada – rodina nebo obec? In: Jakoubek, M. – Hirtl, T. (eds.): *Rómske osady na východnom Slovensku z hľadiska terénneho antropológického výskumu. Zborník vybraných výsledkov projektu*. Bratislava: Nadácia otvorenej spoločnosti, 2008, s. 41-62.

C

COLLET, B.: Mixed couples in France. Statistical facts, definitions,

and social reality. In: *Papers*, 97/1, 2012, pp. 61-77. [online] [2017-28-10] Dostupné na: https://ddd.uab.cat/pub/papers/02102862v97n1/papers_a2012v97n1p61.pdf.

Č

ČUKAN, J. (ed.): *Boľovce. Kultúrne tradície Slovákov v Sriede*. Nitra: UKF, Báčsky Petrovec: Slovenské vydavateľstvo centrum, 2011.

D

DÉMUTHOVÁ, S. – BLAŽEK, V.: Od genu SRZ přes psychické pohľadní rozdíly po rodové role. In: Blažek, V. – Budil, I. (eds): *Dědičnost, osobnost, společnost*. Plzeň: Katedra antropologie. 2007, s. 21-28.

DERIANOVÁ, L.: *Situace Arabů v Plzni*. Praha, Plzeň: Etnologický ústav AV ČR, Západočeská univerzita, 2001.

DIVINSKÝ, B.: *Migračné trendy v Slovenskej republike po vstupe krajiny do EÚ (2004 - 2008)*. Bratislava: IOM, 2009.

DIVINSKÝ, B. – POPIJKOVÁ, D.: *Kolko Slovákov pracuje v zahraničí? (Jeden expertný odhad)*. Forum Statisticum Slovaca, roč. 3, č. 3, 2007, s. 70-76.

DOBŠINSKÝ, P.: Prostonárodné obyčaje, zvyky a povery. Zlatý fond denníka SME. 1880, [online] [2015-11-10] Dostupné na: http://zlatyfond.sme.sk/dielo/158/Dobsinsky_Prostonarodnie-obycaje-zvyky-a-povery/4

DOKTOROVÁ, Z. – HAŠTÓ, J.: Evolučno-biologické a etologické pohľady na výber partnera pre dlhodobý vzťah u žien. In: *Psychiatria*, roč. 13, č. 3-4, 2006, s. 125-132.

DRÁPALOVÁ, B. – KOLÁŘOVÁ, I.: Manželství s cizincem (cizinkou) muslimského vyznání. In: Uhrek, Z. (ed.): *Integrace cizinců na území ČR*, Praha: Etnologický ústav Akademie věd ČR, 2002, s. 215-256, [online] [2017-05-09] Dostupné na: <http://www.cizinci.cz/clanek.php?lg=1&id=113>.

DROZD, P. – ULRICHOVÁ, N.: *Zneužívání práva na zlučování rodiny: účelové manželství a falošné prohlášení rodičovství v SR*. Bratislava: IOM, 2012.

DUBAYOVÁ, M.: *Rómovia v procesoch kultúrnej zmeny*. Prešov: FF Prešovskej univerzity. 2001.

DVOŘÁKOVÁ, M.: Rodina v islámské tradici. In: *Paideia: Philosophical e-journal of Charles University*, vol. V, issue 3-4, 2008, pp. 1-16. [online] [2018-02-12] Dostupné na: <http://www.pdf.cuni.cz/paideia>

F

FERKO, V.: *Láska na Slovensku*. Bratislava: Smena, 1988.

FILOVÁ, Z.: Očová v časoch tureckého nebezpečenstva. In: *Očovská hučava*, Občasník obecného úradu Očová, 1/2012.

FÓNADOVÁ, L. – KATRŇÁK, T.: Etnická homogamie na Slovensku v letech 1992 až 2012. In: *Sociologický časopis*, roč. 52, č. 2, 2016, s. 157-178.

FURTADO, D. – TREJO, S.: *Interethnic Marriages and their Economic Effects*. IZA DP no. 6399, Bonn, february 2012, pp. 2-3. [online] [2016-02-12] Dostupné na: <http://ftp.iza.org/dp6399.pdf>.

G

GABURA, J.: *Teória rodiny a proces práce s rodinou*. Bratislava: Iris, 2012.

GIBAS, P.: Domov jako konceptuální rámec, téma i výzkumný terén: vývoj i současná podoba studií domova. In: *Sociologický časopis*, vol. 53, no. 2, s. 241-268, 2017.

GIRAUD, A.: Le choix du conjoint. Une enquête psycho-sociologique en France. Présentation d'un cahier de l'I.N.E.D. In: *Population*, 19e année, no 4, 1964, pp. 727-732. [online] [2016-15-10] Dostupné na: http://persee.fr/doc/pop_0032-4663_1964_num19_4_8453.

GORDON, M.: *Assimilation in American Life*. New York: Oxford University press. 1964.

H

HALAGA, O., R.: *Vývoj jazykovo-národnostnej štruktúry Košíc*. Bratislava – Košice: Mestský národný výbor v Košiciach, separátny výtlačok z Historického časopisu 30, 1982.

HAMEL, CH. – LHOMMEAU, B. – PAILHÉ, A. – SANTINELLI, E.: *Rencontre son conjoint dans un espace multiculturel et international*. Documents de travail 189, Institut National d'études démographiques, 2013, [online] [2016-05-06] Dostupné na: <http://teo.site.ined.fr>.

HLINČÍKOVÁ, M. – CHUDŽÍKOVÁ, A. – KRIGLEROVÁ, GALLOVÁ, E. – SEKULOVÁ, M.: *Migranti v meste: Prítomní a (ne) viditeľní*. Bratislava: IVO, CVEK, 2014.

HOLUBY, J.: Ukážka žartovného prekárania. *Zlatý fond denníka SME*. [online] [2015-11-10] Dostupné: http://zlatyfond.sme.sk/dielo/856/Holuby_Ukazka-zartovneho-prekarania-slovenskeho/bibliografia.

HOLUBY, J.: Stopy tureckého hospodárenia v Trenčianskej stolici v 16. a 17. storočí. *Zlatý fond denníka SME*. 1932, [online] [2015-11-10] Dostupné na: http://zlatyfond.sme.sk/dielo/909/Holuby_Stopy-tureckeho-hospodarenia-v-Trencianskej-v-sestnastom-a-sedemnnastom-storoci/1#axzz4lVByM9pP.

HOMIŠINOVÁ, M.: *Národnostný život Maďarov na Slovensku (kultúrno-jazykový aspekt)*. Štúdie a články, Spoločenskovedný ústav SAV, [online] [2017-03-07] Dostupné na: <http://www.saske.sk/cas/archiv/4-2008/06-homisin.html>.

HORÁK, J.: *Slovenské ľudové balady*. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1959.

CH

CHYTIL, D.: *Život cizinců v ČR. Souborné informace*. Praha: Český statistický úřad, 2009, [online] [2016-09-05] Dostupné na: <https://www.czso.cz/documents/10180/20550343/26208549.pdf/ef597d0b-eb43-4da8-8f08-248b664a05db?version=1.0>.

I

IRŠA, R. – PROCHÁDKOVÁ, M.: *Habáni vo Veľkých Levároch*. Skalica: Záhorské múzeum v Skalici, 1987.

J

JACOBS, J.: *Sex, Tourism and the Postcolonial Encounter, Landscape of Longing in Egypt*. Burlington: Ashgate Publishing Company, 2010, [online] [2016-15-04] Dostupné na: https://books.google.sk/books?hl=cs&lr=&id=nsMUikB80wYC&oi=fnd&pg=PR7&dq=Sex,+Tourism+and+the+Postcolonial+Encounter&ots=IMlP99VX-jO&sig=47VqHz2Z2YALzv1NDx7xi4IwmS0&redir_esc=y#v=one-page&q=Sex%2C%20Tourism%20and%20the%20Postcolonial%20Encounter&f=false.

JAKOUBEK, J.: *Romové – koniec nejedného mýtu*. Praha: Socioklub, 2004.

JAKOUBEK, M. – HIRTL, T. (eds.): *Rómske osady na východnom Slovensku z hľadiska terénneho antropologického výskumu*. Zborník vybraných výsledkov projektu. Bratislava: Nadácia otvorenej spoločnosti, 2008.

JIROUŠKOVÁ, J.: *Integrace Afričanů a Afroameričanů na území České republiky*. Praha: Orientální ústav AV ČR, 2002.

K

KÁČEROVÁ, M.: *Zahraničná migrácia Slovenska – demografické a priestorové aspekty*. Slovak Statistics and Demography, 2/2014, s. 33-54, [online] [2017-16-02] Dostupné na: http://www.humannageografia.sk/clanky/Kacerova_Horvathova_SSaD.pdf.

KADLECOVÁ, A.: Jazyk – jeden z faktorov tvorby etnického povedomia. In: *Národopisné informácie*, č. 2, Bratislava, 1993, s. 5-10.

KALMIJN, M.: Intermarriage and Homogamy: Causes, Patterns, Trends. In: *Annual Review of Sociology*, vol. 24, 1998, pp. 395-421, [online] [2016-11-09] Dostupné na: [file:///C:/Users/Silvia/Downloads/kalmijn_98_intermarriage%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Silvia/Downloads/kalmijn_98_intermarriage%20(1).pdf).

KÁLAVSKÁ, V. – KÁLAVSKÝ, M.: K otázke zmiešaných manželstiev. In: Kálavský, M. (ed): *Južný Zemplín. Štúdie o etnokultúrnom vývoji národnostne zmiešanej oblasti*. Bratislava: Národopisný ústav SAV, 1993, s. 124-144.

KÁLAVSKÝ, M.: Etnická identita a asimilačné zmeny. In: *Etnologické rozpravy*, roč. 1, č. 1. 1994, s. 5-9.

KANDIEL, A.: *Gender and migration. The case of Egypt*. CARIM analytic and synthetic notes 2011/14, San Domenico di Fiesole: European University Institute Badia Fiesolana, 2011. [online] [2016-08-06] Dostupné na: http://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/15591/CARIM_ASN_2011_06.pdf?sequence=1.

KANGAS, T., S.: *Menšina, jazyk, rasizmus*. Bratislava: Kalligram, 2000.

KANOVSKÝ, M.: *Štruktúra mýtov: štrukturálna antropologia C. Lévi-Straussa*. Praha: Cargo, 2001.

KARKABI, N.: Couples in the Global Margins: Sexuality and Marriage between Egyptian men and Western women in South Sinai. In: *Anthropology of the Middle East*, vol. 6, no. 1, 2011, pp. 79-97.

KATERINKOVÁ, M.: *Zahraničné sťahovanie a cudzinci v Slovenskej republike v roku 2012*. Štatistický úrad Slovenskej republiky. Demografia a sociálna štatistika, [online] [2016-25-06] Dostupné na: file:///C:/Users/Silvia/Downloads/docl_41607_243036776.pdf.

KATRŇÁK, T.: *Spřízněni volbou: Homogamie a heterogamie manželských párů v České republice*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2008.

KLIMCZAK, N.: Hurrem Sultan, the Cheeful Rose of Suleiman I and a Powerful Woman of the Ottoman Empire. In: *Ancien Origins*. 2015, [online] [2016-20-05] Dostupné na: <http://www.ancient-origins.net/history-famous-people/hurrem-sultan-cheerful-rose-suleiman-i-and-powerful-woman-ottoman-empire-020682>.

KOFMAN, E.: Family-Related Migration: a Critical Review of European Studies. In: *Journal of Ethnic and Migration Studies*, vol. 30, no. 2, 2004, pp. 243-262.

KOLLÁR, J.: *Národné spievanky 2. Zlatý fond denníka SME*. 1834-1835, [online] [2015-11-10] Dostupné na: http://zlatyfond.sme.sk/dielo/1088/Kollar_Narodnie-spievanky-2-Balady-romance-rozpravky/1#ixzz4ahOAvBcf a http://zlatyfond.sme.sk/dielo/1093/Kollar_Narodnie-spievanky-2-Narod-rec-vlast-cudzinci/2#ixzz4ahIjpCv0.

KRALOVÁ, L.: Homogamia – zákon alebo alternatíva výberu životného partnera? In: *Sociologický časopis*, roč. 31, č. 3, 1995, s. 335-344.

KREKOVIČOVÁ, E.: Romantický obraz Róma v slovenskom folklóre. In: *Bulletin Múzea romské kultury*, č. 5, 1996, s. 20-32.

KREKOVIČOVÁ, E.: Ženský princíp v obraze iných etník v slovenskom folklóre. In: Hložková, H. – Leščák, M. (eds.): *Žena z pohľadu etnológie*. Bratislava: Matičné združenie priaznivcov ľudovej kultúry Prebudená pieseň, 1998, s. 148-158.

KROPÁČEK, L.: *Duchovní cesty islamu*. Praha: Vyšehrad, 2003.

L

LANZIERI, G.: *A comparison of recent trends of international marriages and divorces in European countries*. Statistical Office of the European Union (Eurostat). Seoul, 20-21 October 2011, [online] [2016-27-06] Dostupné na: https://s3.amazonaws.com/academia.edu/documents/31231899/Paper_Lanzieri_IUSSP_Seminar_2011.pdf?AWSAccessKeyId=AKIAIWOWYYGZ2Y53UL3A&Expires=1521636430&Signature=mU51ngr9RBU%2Bgz5YU-8x97UVPqZQ%3D&response-content-disposition=inline%3B%20filename%3DA_comparison_of_recent_trends_of_interna.pdf.

LANZIERI, G. a): *Mergin populations. A look at marriages with foreign-born persons in European countries. Population and social conditions*. Eurostat. Statistics in focus, 29/2012, [online] [2017-10-10] Dostupné na: <http://www.west-info.eu/pdf/report-svizzera/>.

LANZIERI, G. b): *Towards an annual measure of prevalence for intermarriages in European countries*. European population conference. Stockholm, 13-16 June 2012, Session 70, draft version of 1 June 2012, 2012b, [online] [2017-13-05] Dostupné na: <http://epc2012.princeton.edu/papers/120785>.

LENOVSKÝ, L.: Svadobné obyčaje. In: Čukan, J. (ed.): *Silbaš. Kultúrne tradície Slovákov v Báčke*. Nitra: UKF, Nový Sad: Ústav pre kultúru vojvodinských Slovákov, 2013, s. 276-304.

LEČŠÁK, M.: *Slovenské svadby*. Bratislava: Prebudená pieseň, 1996.

LETAVAJOVÁ, S. a kolektív: *Buková. Vlastivedná monografia obce*. Buková: Timeprint, 2010.

LETAVAJOVÁ, S. – HUČKOVÁ, J. – ČUKANOVÁ, L.: Group identity and its importance in creating mixed marriages. In: *Ad Alta: Journal of interdisciplinary research*, vol. 7, no. 2, 2017, p. 112-117.

LETAVAJOVÁ, S. a kolektív: *Kanianka*. Kanianka: Obec Kanianka, 2006.

LETAVAJOVÁ, S. Lokálna endogamia a jej význam pri uzatváraní manželstiev v tradičnom ľudovom prostredí. In: *Etnologické rozpravy*, roč. 22, č. 1, 2015, s. 114-128.

LETAVAJOVÁ, S.: Moslimovia na Slovensku. In: Bitušíková, A. – D. Luther, D. (eds.): *Kultúrna a sociálna diverzita na Slovensku II*. Banská Bystrica: Ústav vedy a výskumu UMB, 2009, s. 64-117.

LETAVAJOVÁ, S.: Náboženská konverzia ako dôsledok globalizačných procesov. In: Letavajová, S. (ed.): *Reflexia globalizácie v lokálnom spoločenstve*. Trnava: FF UCM v Trnave, 2006.

LETAVAJOVÁ, S.: *Popudinské Močidlany: z minulosti obce*. Popudinské Močidlany: Obec Popudinské Močidlany, 2010, s. 192-227.

LETAVAJOVÁ, S.: Predstavy a skutočnosť o utečencoch na Slovensku. In: *Etnologické rozpravy*, roč. 8, č. 1, 2001, s. 40-61.

LETAVAJOVÁ, S.: "Vyberanie mýta" ako príklad uplatňovania erotických motívov vo svadobných zvykoch. In: Číhal, P. (ed.): *Erotika v lidové kultúre*. Uherské Hradište: Slovácke muzeum, 2017, v tlači

LETAVAJOVÁ, S.: Zmiešané manželstvo ako sociálna kategória. In: *Quaere 2017. Reviewed proceedings of the Interdisciplinary Conference for PhD. students and assistants*. Hradec Králové, 30.5.-2.6.2017. Hradec Králové: Magnanimitas, 2017, s. 522-531.

LOUČIMOVA, B.: Interkulturní partnerské vztahy. In: Morgensternová, M. – Šulová, L.: *Interkulturní psychologie. Rozvoj interkulturní senzitivity*. Praha: Karolinum, 2007, s. 101-113.

LUCASSEN, L. – LAARMAN, CH.: Immigration, intermarriage and the changing face of Europe in the post war period. In: *History of the Family*, no. 14, 2009, pp. 52-68, [online] [2015-27-02] Dostupné na www.sciencedirect.com.

LE GALL, J.: *Transmission identitaire et mariages mixtes: recension des écrits*. Document de travail. CHSLD CLSC Nord de l'Île, Montréal, 2003, [online] [2016-23-10] Dostupné na: <http://www.mapaqweb.umontreal.ca/meintel/publications/LeGall%20r%C3%A9cension.pdf>

LUŽICA, R.: *Kapitoly z rómskej kultúry*. Trnava: SAP, 2004.

M

MAJO, J.: Niektoré priestorové vlastnosti sociálnej hranice. In: *Geographia Cassoviensis II*, č. 1, 2008, s. 108-111.

MAJO, J.: Slováci a Maďari v zmiešaných rodinách. Niekoľko postrehov o reprodukcií etníc v kontaktnom priestore. In: Andráško, I. – Ira, V. – Kallabová, E. (eds.): *Časovo-priestorové aspekty regionálnych štruktúr ČR a SR*. Bratislava: Geografický ústav SAV, 2011, s. 69-74.

MANN, A. B.: Výber manželského partnera u Cigánov-Rómov na Spiši (k problematike existencie „cigánskej skupiny“). In: *Slovenský národopis*, roč. 38, č. 1-2, 1990, s. 278-284.

MAREŠ, P.: Sňatkový trh - koncepty a modely: východisko výzkumu reprodukce rodin. In: Mareš, P. – Potočný, T. (eds.): *Modernizace a česká rodina: sborník prezentací na sympoziu pořádaném ve dnech 15.-17. října 2003 Fakultou sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně*. Brno: Barrister & Principal, 2003, s. 75-94.

MARTINCOVÁ, D.: *Preference při výběru partnera a založení rodiny*. Bakalářská práce. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, 2012.

MEDVECKÝ, K.: Sto slovenských ľudových balád. *Zlatý fond denníka SME*. 1923, [online] [2015-11-10] Dostupné na: http://zlatyfond.sme.sk/dielo/1554/Medvecky_Sto-slovenskych-ludovych-balad-Historicke/1.

MENDES, D.: Mobility and Exogamy: The New Challenges of Immigration in the Azores. In: *Asian Journal of Humanities and Social Studies*, vol. 2, issue 1. 2. 2014, [online] [2016-08-04] Dostupné na: www.ajouronline.com.

MICHÁLEK, J. a kolektív: *Gemer-Malohont. Národopisná monografia*. Turany: Matica slovenská, 2011.

MICHÁLEK, J.: *Lud Hornádskej doliny*. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 1989.

MILDNEROVÁ, K.: Peripetie terénneho výskumu v Zambii. In: Hlúšek, R. (ed): *Terénny výskum v špecifickom prostredí. Príklad Indie, Mexika, Zambie a južného Sudánu*. Trnava: UCM v Trnave, 2015.

MILEWSKI, N. – KULU, H.: Mixed Marriages in Germany: A High Risk of Divorce for Immigrant-Native Couples. In: *European journal of Population*, no. 30, issue 1, 2014, pp. 89-113.

MJARTAN, J.: *Banická dedina Žakarovce*. Bratislava: SAV, 1956.

MJARTAN, J.: *Horehronie: Kultúra a spôsob života ľudu*. Bratislava: Veda, 1974.

MOŽNÝ, I.: *Sociologie rodiny*. Praha: Slov, 1999.

M'SILI, M. – NEYRAND, G.: Les couples mixtes dans la France contemporaine, In: *Population*, 52e année, no. 3, 1997, pp. 571-605.

MUSS, P.: Concepts of migrants' integration: a comparison of national policies. In: *Measurement and Indicators of Integration. Community Relations Directorate of Social and Economic Affairs Council of Europe Publishing*. 1997, s. 37-45, [online] [2017-13-05] Dostupné na: https://www.coe.int/t/dg3/migration/archives/documentation/Series_Community_Relations/Measurement_indicators_integration_en.pdf.

N

NÁDASKÁ, K.: *Čary a veštby. Mágia v slovenskej ľudovej kultúre*. Bratislava: Fortuna libry, 2014.

NAVRÁTILOVÁ, A.: *Láska a svatba v českej lidové kultúře*. Praha: Vyšehrad, 2012

NERUDOVA, L.: *Volba partnera a manželská spokojenosť z pohľadu teórie podobnosti, teórie komplementarity a mocenských vzťahů v rodine*. Sborník prací FF Brněnské univerzity, Sociologica, G 30, 1986, s. 67-73.

NEŠPOROVÁ, O. – KUCHAROVÁ, V.: *Rodiny přistěhovalců II*. Praha: VÚPSV, 2009.

NIEDOMYSL, T. – OSTH, J. – VAN HAM, M.: The globalisation of Marriage fields: The Swedish case. In: *Journal of ethnic and migration studies*, 2010, vol. 36, issue 7, pp. 1119-1138, [online] [2016-12-09] Dostupné na: <http://www.cpc.ac.uk/publications/2010%20-%20The%20Globalisation%20of%20Marriage%20Fields.%20The%20Swedish%20Case%20-%20Maarten%20Van%20Ham.pdf>.

NOTTMEYER, O.: *Does Intermarriage Pay Off? A Panel Data Analysis*. IZA DP no. 5104, Forschungsinstitut zur Zukunft der Arbeit. Berlin, August 2010, pp. 17-19, [online] [2016-21-11] Dostupné na: <http://www.migrationpolicy.org/article/wedding-bells-are-ringing-increasing-rates-intermarriage-germany>.

NOTTMEYER, O.: Wedding bells are ringing: Increasing rates of intermarriage in Germany. In: *Migration information source*, Octobre 1, 2009, [online] [2017-29-10] Dostupné na: <http://www.migrationpolicy.org/article/wedding-bells-are-ringing-increasing-rates-intermarriage-germany>.

NOTZON, B. – NESOM, G.: *The Arabic naming system*. Feature. Science Editor, vol. 28, no. 1-21, 2005. [online] [2014-01-05] Dostupné na: <https://www.councilscienceeditors.org/wp-content/uploads/v28n1p020-021.pdf>.

NOVIANTI, E.: Family communication in mixed-marriage between Sudanese and Minangkbaru. In: *The international Journal of Social Science*, vol. 18, no. 1, 2013, pp. 33-40, [online] [2015-22-11] Dostupné na: <https://www.tijoss.com/TIJOSS%2018th%20Folder/4Evi.pdf>.

O

ONUFRÁK, A.: Štátne občianstvo v kontexte medzinárodnej migrácie. In: Sipko, J. – Chovanec, M. – Harčariková, G. (eds.): *5. študentská vedecká konferencia – Zborník príspevkov*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, 2010, s. 963-978.

P

PARÍKOVÁ, M.: Etnokultúrny vývin na južnom Slovensku v kontexte procesu repatriácie. In: *Národopisné informácie*, č. 2, 1993, s. 21-30.

PARÍKOVÁ, M.: *Reemigrácia Slovákov z Maďarska v rokoch 1946–48. Etnokultúrne a sociálne procesy*. Bratislava: Stimul, 1999.

PARK, E., R. – BURGESS, E.: *Introduction to the science of sociology*. Chicago: University of Chicago press. 1921, [online] [2017-13-05] Dostupné na: <http://www.gutenberg.org/files/28496/28496-h/28496-h.htm>.

PAUKNEROVÁ, K.: Antropologie, archeologie, interpretativní přístup: příklad domova. In: *Antropowebzin*, č. 2, 2014, s. 54-62, 2014. [online] [2016-10-12] Dostupné na: <https://otik.uk.zcu.cz/bitstream/11025/11759/1/Pauknerova>.

POLÁKOVÁ, C.: Spolužitie nábožensky zmiešaného dedinského spoločenstva na príklade obcí Okoč a Opatovský Sokolec. In: *Etnologické rozpravy*, roč. 6, č. 1, 1999, s. 99-117.

POPELKA, P.: Vliv sociální komunity na volbu partneru v prostředí moravských kopanic a vesnice Strání. In: *Slovenský národopis*, roč. 28, 1980, s. 93-97.

PRANDA, A.: Jedinečné, zvláštne a všeobecné v súčasnej kultúre na Kysuciach. In: *Slovenský národopis*, roč. 24, č. 4, 1976, s. 541-570.

PRIEČKO, M. a kolektív: *Nesluša 1367-2007*. Nesluša: Timeprint, 2007.

S

SALNER, P.: Kritériá výberu manželského partnera na Kysuciach. In: *Národopisné aktuality*, č. 15, 1978, s. 1-11.

SEDATANARON, P.: *Intermarriage and economic integration in United States: A case of Southeast Asian women*. Master Thesis. Lund University: School of Economic and Management. 2017. [online] [2018-13-04] Dostupné na: <http://lup.lub.lu.se/luur/download?func=downloadFile&recordId=8917751&fileId=8917752>.

SEVEROVÁ, M.: *Smišená manželství romsko-česká jako (ne) problematická zkušenost*. Dizertačná práca. Brno: Fakulta sociálních studií Masarykovy university, 2007.

SKUPNIK, J.: *Antropologie přibuzenství. Přibuzenství, manželství a rodina v kulturně antropologické perspektivě*. Praha: Sociologické nakladatelství Slon, 2010.

SLIACKY, J.: *Pozoruhodnosti očovských kostolov*. 27. 9. 2010, [online] [2017-27-08] Dostupné na: <http://zvolen.dnes24.sk/pozoruhodnosti-ocovskych-kostolov-67665>.

STEIGLEROVÁ, L.: *Rozdíly v postojích mužů a žen ve výběrovém párování*. Bakalárska práca. Univerzita Pardubice, Fakulta filozofická, Katedra sociálních věd, Pardubice, 2009.

STOCCHIERO, A.: Fostering Egyptian local development through diasporic networks in Italy. CeSPI Policy paper for the IMIS Project, Rome, In: Stocchiero, A.: *Gli Egiziani in Italia*. Tre casi studio: Milano, Emilia Romagna, Working papers 14/2005, Roma: CeSPI, 2005, s. 5-35. [online] [2015-18-11] Dostupné na: http://www.cespi.it/sites/default/files/documenti/wp14-3_casi.pdf.

STREIFF-FENART, J.: *Les couples franco-maghrébins en France*. Paris: L'Harmattan, 1989.

Š

ŠOLTÉS, P.: *Tri jazyky, štyri konfesie. Etnická a konfesijná pluralita na Zemplíne, Spiši a v Šariši*. Bratislava: Pro historia, 2009.

ŠPROCHA, B.: Populačný vývoj Slovenska v rokoch 1939 – 1945. In: *Populačné štúdie Slovenska I.*, Krakow: Spolok Slovákov v Poľsku, 2013, s. 91-166.

ŠPROCHA, B. – TIŠLIAR, P.: Demografický profil náboženského vyznania obyvateľstva Slovenska za posledných 100 rokov. In: *Populačné štúdie Slovenska 3*. Bratislava: Múzeum a kultúrne dedičstvo, 2014, s. 111-187.

ŠTEFANČÍK, R. – LENČ, J.: *Mladí migranti v slovenskej spoločnosti*. Brno: Tribun EU, 2012.

ŠTEFÁNIK, J.: *Jeden človek, dva jazyky*. Bratislava: AEP, 2000.

KONTRÍKOVÁ - ŠUSTEKOVÁ, I.: *Ako sme si hľadali domov... Adaptácia migrantov z Kysúc v Radošinskej doline v 2. polovici 20. storočia*. Nitra: UKF, 2012.

T

TOPINKA, D.: *Integrační proces muslimů v České republice – pilotní projekt*. Výskumná zpráva. Praha: Veryvision. 2007.

TRIBALAT, M.: Mariages „mixtes“ et immigration en France. In: *Espace population sociétés, Varia*, no. 2, 2009, pp. 203 – 214, [online] [2017-15-02] Dostupné na: <https://eps.revues.org/3657>.

V

VARRO, G.: *Sociologie de la mixité. De la mixité amoureuse aux mixités sociales et culturelles*. Paris: Belin, 2003.

VARRO, G.: Les „couples mixtes“ à travers le temps : vers une épistémologie de la mixité. In: *Enfances, Familles, Générations*, no. 17, 2012, p. 21-40.

VASILEVA, K.: *Population and social conditions. Eurostat, Statistics in focus*, 31/2012, pp. 1-2, [online] [2017-17-06] Dostupné na: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ity_offpub/ks-sf-12-031/en/ks-sf-12-031-en.pdf.

VÁŠEČKA, M.: *Postoje verejnosti k cudzincom a zahraničnej migrácii v Slovenskej republike*. Bratislava: IOM, 2009.

Z

ZÁTURECKÝ, A. P.: *Slovenské, príslovia, porekadlá, úslovia a hádanky*. Bratislava: Tatran, 2005.

ZELOVÁ, A.: Sociálna psychológia – makrosociálne javy a procesy. In: Výrost, J. – Zelová, A. – Lovaš, L.: *Vybrané kapitoly zo sociálnej psychológie III*. Bratislava: VEDA, 1996.

ZOHRY, A.: *The migratory patterns of Egyptians in Italy and France*. Carim Research reports 2009/17. San Domenico di Fiesole: European University Institute. 2009. [online] [2015-21-02] Dostupné na: file:///C:/Users/Silvia/Downloads/The_Migratory_Patterns_of_Egyptians.pdf.

Cizinci v ČR – 2016. Český statistický úřad. [online] [2017-20-02] Dostupné na: <https://www.czso.cz/csu/czso/1-demograficke-aspekty-zivota-cizincu-m285m40p3c>.

Náboženská skladba obyvateľstva. [online] [2017-22-05] Dostupné na: <http://www.newslab.cz/religions>.

Obyvateľstvo a migrácia. Pramenné dielo – Migrácie. Roky 2004 – 2016, Štatistický úrad MV SR, [online] [2017-21-02] Dostupné na: www.statistics.sk.

Obyvateľstvo a migrácia. Pramenné dielo – Rozvody. Roky 2008 – 2015, Štatistický úrad MV SR, [online] [2017-18-01] Dostupné na: www.statistics.sk.

Obyvateľstvo a migrácia. Pramenné dielo – Sobáše. Roky 2008 – 2015, Štatistický úrad MV SR, [online] [2017-15-02] Dostupné na: www.statistics.sk.

Prechodný pobyt. Zlúčenie rodiny. Ministerstvo vnútra SR, [online] [2016-05-08] Dostupné na: http://www.minv.sk/swift_data/source/policia/hranicna_a_cudzinecka_policia/ocp/faq/faq-prechodny-pobyt-zlucenie-rodiny.pdf.

Registrované cirkvi a náboženské spoločnosti v SR. Ministerstvo kultúry SR. [online] [2018-30-04] Dostupné na: <http://www.mksr.sk/poposobnost-ministerstva/cirkvi-a-nabozenske-spolocnosti-/registrovane-cirkvi-a-nabozenske-spolocnosti-f9.html>.

Research note. Mixed marriage in the EU. Institute for advanced studies. Vienna, 2008, [online] [2018-01-03] Dostupné na: [file:///C:/Users/Silvia/Downloads/Research%20Note%202008_Mixed%20Marriages%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Silvia/Downloads/Research%20Note%202008_Mixed%20Marriages%20(1).pdf).

Ročenky Úradu hraničnej a cudzineckej polície. [online] [2017-18-12] Dostupné na: <https://www.minv.sk/?rok-2014-1>.

Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2011. Datacube, [online] [2016-18-07] Dostupné na: <http://datacube.statistics.sk/SODB/TM1WebLogin.aspx>.

Sobáše občanov SR s nevestami a ženíchmi podľa ich štátneho občianstva a krajiny narodenia. Eurostat, [online] [2018-16-03] Dostupné na: <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show>.

do?dataset=demo_marcb&lang=en. <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do>.

Stav obyvateľstva v SR k 30. 6. 2017. Štatistický úrad MV SR. [online] [2017-20-02] Dostupné na: <https://www.susr.sk/wps/portal?urlile=wcm:path:/obsah-sk/informativne-spravy/vsetky/56aa1f34-b77f-4c06-ab97-f9dac72a2082>.

St. Michael R. C. Church – Lansford, PA, Recorded Slovak Marriages. Indexed by year of marriage, 1903-1933. [online] [2016-05-10] Dostupné na: <http://www.tccweb.org/Site/pdf/files/MARRIAGE19031933.pdf>.

The Egyptian Medical Society. [online] [2016-04-11] Dostupné na: <https://beta.companieshouse.gov.uk/company/06268147>.

Udelenie štátneho občianstva SR podľa predchádzajúceho štátneho občianstva, veku a pohlavia. [online] [2017-15-08] Dostupné na: http://www.statistics.sk/pls/elisw/objekt.send?uic=3445&m_sso=2&m_so=7&ic=409.

Uzatváranie manželstva na Slovensku. Migračné informačné centrum. IOM, 2009, Udelenie štátneho občianstva SR podľa predchádzajúceho štátneho občianstva, veku a pohlavia. [online] [2018-17-02] Dostupné na: <http://www.iom.sk>.

Zákon o azyle č. 480/2002 Z. z.

Zákon o matrikách 420/2006 Z. z.

Zákon o medzinárodnom práve súkromnom a procesnom č. 97/1963 Z. z.

Zákon o mene a priezvisku č. 300/1993 Z. z.

Zákon o pobyte cudzincov č. 404/2011 Z. z.

Zákon o rodine č. 36/2005 Z. z.

Zápis o uzavretí manželstva. Osobitná matrika, [online] [2017-11-09] Dostupné na: <http://www.minv.sk/?osobitna-matrika>.

<https://www.susr.sk/wps/portal?urlile=wcm:path:/obsah-sk/informativne-spravy/vsetky/56aa1f34-b77f-4c06-ab97-f9dac72a2082>.

<http://www.sacka.eu/sk/SACKA/Statistika/>.

VECNÝ REGISTER

- Alžírsko, alžírsky** 14, 15, 20, 23, 81, 82, 85, 156, 162, 167-172, 176, 196, 197, 200, 202, 205, 209, 211, 228, 237, 23-239, 242, 248, 253, 258
- asimilácia** 12, 36, 74-76, 120, 166
- autorita** 30, 31, 62, 65, 106, 108, 109, 200, 205, 255, 258
- bilingvizmus, bilingválny** 61, 64, 226, 255, 260
- binárne opozície** 12, 54-58, 199
- biologický, biológia** 12, 32, 37, 38, 40, 46, 48, 75, 84, 186, 262
- cirkev** 30, 31, 49, 107-109, 137, 142
- Dolná zem** 105, 1119, 151
- dotazník** 12-14, 17, 17, 149, 185, 194
- diaspora** 151
- diverzita** 48, 58, 69, 108, 238
- dolniaky – horniaky** 104, 119
- druh – družka** 136, 142
- Egypt, egyptský** 14, 15, 20, 23, 27, 53, 58, 82-84, 156, 160, 162, 164, 167-169, 170-172, 176, 196, 203, 204, 209, 211, 213, 216-218, 227, 228, 232-234, 236-239, 248, 249, 252, 258
- endogamia** 12, 44-46, 71, 73, 75, 80, 88, 91, 95, 122, 255, 257
- **druhovú** 46
 - **etnickú** 50, 112, 114, 115
 - **jazykovú** 50
 - **koncov** 128
 - **lokálna, geografická** 48, 101, 103, 106, 107, 111, 116, 119, 120-122, 186
- **náboženská** 49, 111
 - **rasová** 48, 49
 - **sociálna** 44, 48, 101, 104, 118, 122
 - **transnacionálna** 77
 - **veková** 47
- enkláva** 76, 101, 112, 122, 151, 190, 199, 237, 260
- Eurostat** 89, 92, 93, 95, 172, 173
- etnicita** 18, 50
- etnocentrizmus** 34
- evolúcia, evolučný** 38
- exogamia** 12, 41, 45, 46, 47, 59, 71, 75, 79, 88, 89, 91, 95, 104, 107, 114, 117, 198
- homogamia** 8, 42, 44, 46, 110, 112, 113
- hranica** 9, 12, 18, 20, 29, 34-37, 45-47, 50, 51, 54, 57, 59, 75, 82, 98, 107, 108, 112, 117, 118, 126, 199, 198, 211, 256
- identita** 10, 12, 14, 15, 31, 33, 36, 53, 58, 60-67, 77, 84, 108, 110, 115, 166, 185, 190, 198, 200, 216, 228, 234-237, 240, 269
- integrácia** 10, 12, 14, 15, 18, 56, 68, 72-78, 80, 84, 87, 166, 180, 209, 214, 220, 259
- komplementarita** 41, 42
- koncept domova** 66, 200, 235
- koncept tzv. tretej kultúry** 67, 68

konfesia, náboženstvo

- **habáni** 111
- **grékokatolíci** 180
- **kalvíni** 109, 110, 180
- **luteráni** 100, 125, 126, 180
- **rímskokatolíci** 18, 49, 108, 109, 110, 111, 142, 180

komunikačné stratégie 15, 63, 223, 225, 259

konkubinát 69, 72

konverzia 63, 109, 204, 205, 229, 234, 246

dištancia 12, 26, 34, 46, 54, 55, 57, 98, 99, 115-118, 150, 155, 162, 190, 204, 235, 241

Magreb 45, 61, 69, 70, 81, 89

mail-order brides (zásielkové nevesty) 73

manželstvo

- **křížne, křížové pokřížené** 98
- **doklady k manželstvu**
- **zánik manželstva** 53, 138, 144, 147
- **fiktívne** 88, 89, 147
- **na skúšku** 32
- **v isláme** 50-53

matrimónium 30, 115

mediátor 21, 25, 60

mesto-dedina 104

migrácia

- **aktéri migrácie** 68-74
- **do zámoria** 121, 151

minorita, minoritný 10, 50, 55, 61-64, 72, 78, 99, 110, 115, 118, 256, 260

mixofóbia 55

multikulturalizmus, multikultúrny 112, 236

naturalizácia 74, 76, 84, 148, 166, 239

nevesta 31, 47, 51, 52, 59, 92-94, 102, 103, 107, 110, 121, 128-130, 145, 173, 174, 181, 205, 207, 252, 278

občania

- **občania EÚ** 142
- **občania tretích krajín** 138, 140, 158, 159, 163, 166

odev ako odlišnosť 99, 100, 112, 246

osobitná matrika 210, 144, 145, 151, 173

patrilokálnosť, patrilokálny 102, 257

polygamia, bigamia 136

Prievidza 11, 14, 17-19, 23, 185

rasa 18, 42, 49, 58, 75, 178, 186-188, 19, 198, 199

referenčná skupina 37

rezidencia 11, 67, 78, 91, 102, 208, 223, 227, 235, 236, 257, 261, 262

rod (gender) 23, 25, 31, 43, 46, 47, 59, 70, 73, 81, 82, 115, 116, 120, 189, 195, 210, 211, 228, 229

rodič, rodičia 62-67, 69, 72, 79, 81, 88, 91, 102, 103, 106, 115, 119, 122, 125, 129, 140, 145, 149, 165, 193, 196, 200, 210, 211, 214, 218, 225, 227, 231-234, 239, 243-245, 247, 249-253, 255, 258, 260

rola 61, 200, 211, 217, 258

Rómovia, rómsky 30, 50, 112-216,

219, 126, 190, 192, 193, 195-197, 198,
199, 258

rozvod, rozvodovosť 22, 27, 52, 53,
76, 82, 86-89, 145, 147, 180-182, 251

sankcia 33, 97, 102, 106, 112

sexualita, sexuálny 32, 29, 40, 45, 48,
49, 53, 58, 69, 70, 186

status 21, 24-27, 31, 32, 34, 36, 39, 47,
48, 61, 62, 66, 72, 77-79, 103, 117, 206,
248, 261

stereotypy, predsudky 10, 25, 35, 57,
58, 199, 248, 249

stigmatizácia, stigmatizovaný 55,
62, 76, 126

transnacionalizmus 67, 77, 84

Tunis, tuniský 14, 15, 20, 23, 81, 156,
160, 162, 164, 168, 169, 170-172, 176,
189, 201, 238, 244, 258

zlúčenie rodiny 83, 84, 139, 140, 146,
163-165, 182, 183, 210, 239

**zmiešané manželstvá v ľudovej
kultúre**

- **balady** 123, 133
- **mágia** 126
- **parémie** 122, 123
- **piesne** 123-127
- **rodinné zvyky** 127-131

tabu 45

trh

- **práce** 15, 20, 74-76, 84, 155, 157,
209, 213, 220-222, 259
- **sobášny** 13, 42, 43, 71, 86, 92, 99,
150, 151, 153, 157, 161, 179, 202

Turek, Turecko, turecké 13, 45, 69,
70, 80, 81, 92, 93, 95, 123, 130-136, 156,
159, 160, 164, 165, 176, 192, 197

turizmus 58, 153, 155, 204, 221- 223,
237

vpečatenie 39

výchova 22, 30, 60, 61, 65, 105, 215-
219, 226, 240, 260

výskumnícka sebareflexia 24-27

xenofóbia 34

MIXED MARRIAGES (MARRIAGES WITH FOREIGNERS) AS A SOCIAL AND CULTURAL PHENOMENON

Summary

The main subject of interest of the presented monograph is mixed marriage. In scientific research, as well as among public, mixed marriages are understood as the relationships of partners that come from ethnically, religiously, racially, linguistically, socially, culturally, locally or politically and economically different backgrounds. These partnerships are most often the result of spatial proximity and contact with a different group or its members. They appear in the cases of the close neighbourhood of different groups and they are determined by migration. Professional attention to this issue is traditionally aimed at countries that have a long-term and direct experience of migratory processes, experience with the presence and an interaction of ethnically, linguistically, religiously or otherwise different groups within their own territory.

In Slovakia the issue of the crossing of group boundaries through the formation of mixed marriages was examined primarily in connection with traditional autochthonous ethnic and religious minorities. The topic of marriages of Slovaks with foreigners – the citizens of other states, who are at the centre of my attention, has been studied only partly or marginally in our social disciplines. Current events, social changes, intensification of migration processes in recent decades and years, increasingly direct and personal contact with the population of different cultures show the need and urgency of its research.

The aim of the publication is to give a picture of mixed marriages as a broad-spectrum and multi-layered social phenomenon, as well as a specific social category. I realize that it is impossible to cover all its aspects in a single book. When writing this book, I tried to answer the following questions:

What are the perceptions of mixed marriages in comparison with those which are not considered to be mixed?

What criteria are considered important in determining marriage as a mixed one?

What is the importance of group and group identity in relation to mixed marriages?

What is the historical development and perspective of looking at mixed marriages today?

What is the perception of a mixed marriage for the public?

What is the perception of mixed marriages by partners themselves in mixed marriages? What are their perceptions and experiences with family and family life in mixed marriages?

Considering these objectives, the book is divided into four chapters. In the first chapter under the title „Research Methods and Techniques“, I am describing a methodological procedures and techniques I used to get empirical material. Interviews with respondents allowed me to monitor a socio-cultural phenomena from inside through the authentic expressions of the actors of mixed marriages themselves. An important part of my text will therefore be a direct quotation of respondents' testimonies. Within the chapter I also deal with research self-reflection.

The content of the second chapter is the theoretical aspects and historical background of the development of mixed marriages. Its aim is to describe the basic principles of the establishment and functioning of the institution of marriage, group identity and the perception of group differences, as well as the biological and socio-cultural patterns of marriage partner selection. In the following section, I deal with mixed and unmixed marriages as a social category or social construct that I consider in the context of binary oppositions but

also in the context of personal and group identity. In the last part of this chapter, I deal with the emergence and functioning of mixed marriages and their conditionality with migratory processes and the migration experience of individuals. Relationships between mobility, mixed marriages and integration processes are studied on the example of modern migrations in Europe from the mid-20th century to the present. I am particularly interested in the intercultural contacts of the European population with Muslim migrants. The text of the chapter highlights the wider European relations between mobility and the emergence of mixed marriages, and also indicates the importance and position of Slovakia in these processes.

In the third chapter I examine the issue of mixed marriages within the Slovak concepts. There are several levels in this topic. In the first subchapter, I focus on selecting a partner and, at the same time, perception mixed marriages in Slovak folk tradition. I will especially be interested in applying traditional patterns of behaviour when choosing a partner from a locally (spatially), ethnically and religiously different environment, focusing also on the reflection of mixed marriages in folklore and customs. They will include a reflection of the Turkish presence on our territory, as one of the significant and long-term historical experiences of the domestic population with linguistic, ethnic and religiously diverse groups. The next two subchapters deal with mixed marriages at present. In the first one, I focus on the official legislative frameworks that govern the formation of mixed marriages with foreigners in Slovakia. In the second part, I focus on the description and analysis of marriage markets, which are currently the most frequent for meeting a partner and consequently creating a mixed marriage of a Slovak with a foreigner, and finally I focus on analysing the statistical data describing existing mixed marriages with foreigners. Their description allows us to get an idea of the current state of the issue but also of the possible development and probability of such partnerships, it also allows us to predict the possible behaviour of the population in marriage preferences in the future.

The content of the last chapter is the reflection of the phenomenon of mixed marriages by the public and also by the partners of such relationships themselves. In this section I summarize the findings that are the result of empirical research carried out using a structured questionnaire, in-depth interviews and also attended and non-attended observations. The aim of the questionnaire survey, which I conducted on the theme of mixed marriages among the population of the city of Prievidza, was to find out the importance of group identity when creating mixed marriages or thinking about them. By exploring the orientation guidelines, I tried to explain what people currently think about belonging to groups, which categories (such as ethnicity, religiosity, race, language, nationality, spatial distance) used when putting partners and themselves into groups they consider important, the members of what groups and why they consider in the marriage preferences to be appropriate and recommended and, on the contrary, unacceptable and inappropriate.

I have used an emic point of view in researching the actors involved in a mixed marriage – partners who live in a mixed marriage or have lived in the past. The object of my research has been the marriage of Slovak women with partners of the Muslim faith. I restricted my choice to partners in the North African Arab and Islamic world, namely to the three countries of origin – Algeria, Tunisia and Egypt. The issue of encounter the European and Slovak environment with Islamic culture is at present not only a very interesting but also publicly and politically debated topic. The selection of partners from these three countries also reflects the number of migrants by country of origin in Slovakia, but also the total number of mixed marriages. Among the migrants coming from Africa, but also the total number of mixed marriages of Slovaks with partners from this continent, Egypt, Tunisia and Algeria are at the forefront. Through in-depth interviews, I gained a picture of a total of 22 mixed Slovak-Algerian / Egyptian / Tunisian marriages.

My research can be seen as a set of case studies. The number of these cases does not allow me to draw absolute conclusions and

generalize my findings. However, they allow me to follow similarities or differences in attitudes and behaviours of respondents with regard to their family, family or social life, which is determined by life in a mixed marriage. In this subchapter, I focused on the circumstances of meeting a partner and the choice of wedding ceremony of respondents, specific strategies in their family and partner life, the issue of children and their upbringing, the issue of adaptation and integration of the partners in the new society, their employment in the labour market, and identity issues in a mixed marriage, which I studied by looking at the choice of a name and a surname, communication strategies, ethnicity and citizenship, religiosity, or the concept of home. At the end of the text, I elaborated the theme of mixed marriage reflection, its advantages and disadvantages by the partners themselves, the question of reflection of this partnership by the closest relatives and, finally, the issue of conflicts in such marriage.

I believe that the publication will contribute to studying and interpreting mixed marriages as well as other phenomena that determine the relationships in modern society at different levels, creating the conditions for discussion on individual topics and thus helping to understand this complex and extremely interesting phenomenon.

ZMIEŠANÉ MANŽELSTVÁ (MANŽELSTVÁ S CUDZINCAMI)
AKO SOCIOKULTÚRNY FENOMÉN

Autor:

Mgr. Silvia Letavajová, PhD.

Vydavateľ:

Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre

Recenzenti:

Prof. PhDr. Zuzana Beňušková, CSc.

Doc. PhDr. Magdaléna Paríková, CSc.

Dr. habil. Maciej Marcin Kurcz, PhD.

Anglický preklad:

Mgr. Jana Hučková, PhD.

Grafická úprava:

PhDr. Roman Zima, PhD.

Fotografia na titulke:

[pexels.com/Min An](https://www.pexels.com/)

Jazyková korektúra:

Mgr. Tomáš Bánik, PhD.

Náklad: 150 ks

Formát: A5

Počet strán: 287

Rok vydania: 2018

Tlač: EQUILIBRIA, s.r.o.

ISBN 978-80-558-1353-0